СӘҺИДЕ ИБО

К̇ÖРДЕ Р̇ЕШИ

Institut kurde de Paris

K.C. 90

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

СӘҺИДЕ ИБО

LIV.KC.90
20/09/2018
923 IBO KUR

INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

КӦРДЕ Р̇ЕWИ

Institut kurde de Paris

Р'ОМАН
К'ТЕБА Ә'WЛЬН

НӘШИРӘТА «СОВЕТАКАН ГРОГ'»
ЕРЕВАН 1979

C (Քրդ)
Ա 34

Ի $\frac{70303\ (473)}{705\ (01)\ 78}$ 112 77 «Տ»

Institut kurde de Paris

Нәширәта „Советакан грог'“
Ереван—1979.

СЬВТӘ

Әз әwләде эла орт’ьламә.

Гәло әw чь элә? Гәло әв нав жь к’ö пешда һатийә? Әз аwqаси дькарьм бежьм. Пьшта ч’йае Гридаг’е мәзьннава гәли у зьһорада, т’әфәкуре дьнйа р’оньк, гöндәк, һәбуйә жер’а готьнә Орт’ьл. Пеше мәйә жь эла орт’ьла р’ожәке һелина хwә иьһ’ьтандьнә, р’әвинә. һатьнә у бунә бьнәлие Сöрмәлие.

Жь wан чаха һ’әта р’ожа иро qöр·нә дәрбаз бунә. Сал ль һәв бунә гәwлаз, гәлә әwләд һатьнә у чунә, ле наве Орт’ьле öса жи ль сәр эла мә майә.

Де у баве мьн т’әви дәстәкә эла орт’ьла ль гöнде Qәрәqойние дьман.

Гöндие мәйә бәре иьһа бабахийа накьн, мәрданә дьбежьн, wәки qат’ьх әм хwәйкьрьнә. Wана һәр сьбә дизе qат’ьх авитнә сәр пьшта мәрк’әва бьрнә бажаре Игдире фьротьнә, чәнд капекәк qазьнщ кьрьнә, бь тәһәрәки нәфәре хwә йолә бьрьнә.

Qәрәqойние жи пеше мәр’а wартийа дьреж нәкьр. Шуре Р’омейи иәһәq гöндие мә’рум ль сәре р’йа хьстьн.

Сала 1920, wәхта Ур’ьсетеда бәйраqа Октйабре дьмьлмьли, т’әви эрмәние гöнде щинар орт’ьла жи жь qәт’ла Р’оме азабун п’е данинә сәр шемика ә’мрәки т’әзә. Р’ожа иро жи, шькьр жь ә’рде һ’әта ә’змин, т’ер у т’ьжи дәрбаз дькьн. Ле әз, әwләде эла орт’ьла, иди мина пеше хwә бәрбь дар у гопале р’енщбәрие набәзьм...

На, хер, әз иро әw ниньм...

Һ’әму щара wәхта әз дьчьмә ль сәр синге Әләгәза

Institut kurde de Paris

р'әнгин у дьбьмә меване дайка хwәйә ә'зиз, бь дьләки шәwьти гьлие дәрhәqа ә'мре бöhöрида дьбьhем.

Әм ль бьн коне р'әши ә'рәбида, ль бәр кöч'ке гöр', р'удьнеи у гöhдаре даенә. Чьqас к'әл у шәwат, чьqас ах у к'әбар нава hәр гьлики wеда hәнә. Әз дьхазьм, бәр дьле wеда бем, ле щида дьбмә р'ьсас, лаломә сәр зьмане мьнда те. Р'ожа иро дьле мьн мина ч'әмәки к'әфгöр'и, кö сиНге Әләгәзеда дадьбьрә р'абуйә. Бәсә, иди сәбар бефәйдәйә. Гәрәке т'әслими к'аг'әзе бькьм, wан нет у мәрәма, е кö әва бист салә дьле мьн дькожьн.

Мәрьвәки wәхта т'аса ава сар жь канике вәхар готи we т'öщар бир нәкә. Әw кани бона мә Октйабра азадарә. Әwe ль бәр мә дәрге ә'мрәки т'әзә вәкьрьн. Әwe да дәсте мьн qәләма hана, жь we жи әв нетана дьр'ьжнә сәр к'аг'әзе.

Бьра әwләд заньбьн, к'ане әм чьqаси пешда чунә, чька к'öрд жь к'ö гьhиштнә к'едәре. wәки әwләдәки эла орт'ьла т'әрка фьротана qат'ьх дайә, иро дәрhәqа h'ал у wәхте пеше хwәда дьнвисә.

Аwаqас... Әм дәстпе бькьн.

1

Ль qунт'ара ч'йае Синәке кәри пәз кьто-кьто бубу дьч'ерйа. Wәхта мәрва дурва ле дьнhер'и тә дьгот зозан халичәйә, кәре пез нәхшәки we.

Бәләкие бәрфе т'әзә жь hәв бәрдабун у дурва мина хьшре букәкә бәр п'әрде дьбьрqин. Жь бәләкйа щәwе зьрав мина тирәмә'ра бәржер дьләзандьн, т'әв hәв дьбун, дьбунә чәмәки мәзьн, кö шәв у р'о ләмә-ләма wибу бәрбь дәште дьк'ьшйа.

Гöл у сосьн, ав у бәләки, к'оч у к'очәрбун хәмла Синәке. Мәрьв h'әwас, h'ьзмәк'ар бу ль зозана бьнhер'йа, hәр кәс жь бин у бöг'са wана сәрхwәш дьбу.

Ньщкева жь йале чәнге, пези р'асте дö сйар дәрк'әтьн. Йәк Аh'мәде qöр'е Һ'әмид бәге, ле е-дьне бьраке wи Сәрдар бу.

Аh'мәд хортәки бәрбьч'ә'в бу· К'олосн сери, р'ншпе шә'ре ль сәр ә'нйа wнда дьhатьнә харе. Әwи бишмете мәндулә ль хwә кьрбу, шьр'ке qайша форме сәр навкелка wи дьбьрqин· Qамчики дестда· әwи hәспа хwә hеди-hеди зәнгу дькьр.

Сәрдар кöр'е р'ненне гöнд бу. Позе wи зинәки бу. Дәв у леве wи ль бьн qәвша сьмеле чур'да тәлйа бун. Ч'ә'ве wнйә шннбун у wәхта мәрьва ле дьнhер'и тәвзьк щане мәрьвада дьчун.

hәрдö сйар бь h'әмди хwә гьhиштьнә кәре пез. Дьзгина hәспа к'ьшандьн, hәвр'а хәбәрдан, щьг'арә п'ечан, гöрмке ду сәр хwәр'а бәрдан· паше сәре hәспа вәгәр'андьн, ажотьнә бал шьвин.

Шьван хортәки щаhьль, т'укcьзбу· Әw сәр hешнайе р'уньштьбу, qәрәwьли ль пез дькьр у ч'ә'вньhер'не сйара бу. Әw жь щне хwә р'абу, пешйа хортада чу, дьзгина hәспа Аh'мәд гьрт. Wи жь сәр hәспе банзда ә'рде, ч'ә'ве хwәйә р'әш к'öтанә божна шьвен, щида сәкьни бу мьр'әмьр'а wи.

Сәрдаре hәвале wи hәр тьшт фә'мкьр, жь hәспе пәйа нәбу. Шьван вәгәр'йа сәр Сәрдар, әw жи т'әглифкьр, wәки пәйабә, ле әwи кьрә qир'ин.

— Ло мәр'ьз, кöр'е мәр'ьза· тö хwәйе хwә чәнд сәрйайи, wәки льнге хwә wәкә льh'ефа баве хwә дьреж наки. Шьван щида ә'щевмайи сәкьни, сущли бу ль Сәрдар ньhер'и. Паше вәгәр'йа сәр Аh'мәд бәлки заньбә чька нета wи чьйә, ле бу ширqина qамчие Аh'мәд ль сурәте шьвен дöтабу· Әwи дьзгина hәспе бәрда· бь hәрдö дәста сәфәте хwә гьрт. Qамчие Аh'мәд у Сәрдар чәнд щаре дьнежи сәр шьване амьни т'амьнда даwәшйан.

— Дә заньбә, к'и бәрхә, к'и бәранә, лао, тö к'ер'а хәбәр дьди,— Аh'мәд бь hерс гот·

Ду ве йәкер'а сйара бәре хwә данә бәрwара бьнйа пез мәшйан. Шьван щида бубу р'ьсас, ньзанбу чь бьгота· Дурва, ль дәвкелка жерьн qәрәт'уйе сйара ханекьрьн. Шьвен т'әзә сәфәте хwә бәрда у h'әзьнгәкә к'ур р'аhьшт.

Қонәки р'әши пенщстуни орт'а оведа һатбу вәгьрть-не. Һешйе wи бь чит у һ'әсара һьлжәни бун. Әw коне Һ'әмид бәге бу. Кони мәзьн бу, wе оведа т'әмамнйа кона жь wи дадьхар.

Дәре мале һәвсара деwер бу, эваре незикайа сәд сәри дәwар wьра гьредьдан, һәми һ'әсаве һәспа у пез жи qәт т'öнәбу.

Һ'әмид бәг хwәй у хöдане һ'әзар у һ'әйсьд мале эла һ'әсьнйа бу. Қ'ижан бьндәсте wи, һәма qәт на чар-пенщ пәз нькарьбу п'ешк'еш бьда бәг, бәлки әw бь ч'ә'-вәки р'ә'ме ль wан бьнһер'ә.

Һöндöр'е коне бәг жь һешике һ'әта йа дьне стер'е ньвине хаст'уки, әмәни у халича һатбу щьдане. Стер' бь бәр'е лапә бьжарә һатьбу ньхамтьне. Сәр wан бәр'а qиз у буке эле т'ьли, печ'и мәшандьбун, бәлки лева бәг р'астбуйа.

Қон бь, чита п'арәвәкьрьбун сәр чар гоза. Йәкеда буке маленә, йа дöда йа ханьме бу, йа дьне йа хöлама бу, ле йа лапә орт'еда кöлаве р'әшә хöр'әсани р'ахьсьть-бун, бә'лгие qуштуки данибунә сәр. Бәг вьра һеса дьбу, щарна жи т'әви Қ'әләше р'испи у п'ир Мирзо qаwә лоши щане хwәдькьр, йане жи тә'мә дьлист.

Қ'еф к'ефа Һ'әмид бәге бу. Qәт хәма wи жи нинбу, wәки нәфәре коне ова wийә п'ае п'ьр'е һ'ьсрәте пә́ри нане р'оженә, т'әфәк'уре кодькә дәw. Щарана бәг на-ва эла хwә дьгәр'йа йане һ'ал у к'ефе wе дьпьрсин. Wәхте әwи ль бәр дәре маләке бәрдирәк йане ногьнәкә п'ак дьдит, ә'мир дькьрә сәр хöлама.

— Қöр'о, лао, эве пәзкьнга һан бьвнә мала аг'е хwә.

Әwи дьле хwәда һ'әсаб дькьр, wәки сәр әwqас сә-мәр'ида пәзәкә дьне жи зедә бу.

Wәхте йәки пәз һьнәки дәрөнги дехьст дьбу кöтә-кö-та п'ир Мирзо ньфьр'и дькьрьн у дьк'ельми.

Institut kurde de Paris

— Оро пьзмамно, ләма дьне хьрав бу да. Дури п'есира мьнвә. Ә'щева ԝа жи мә т'әзә дит. К'е дитйә, к'е бинайә, ԝәки бәг тьштәки бежә, мәрве эла ԝи нәйннә сери. Хԝәде тӧ херки, хԝәде тӧ ә'вде ӧса дьнйа дьнеда бавежи нава канйа qир у qәт'ране.

Илаща к'е һәбу. Эле һ'ьз жь бәг нәкьра ԝе чь бькьра?

Ԝәхта р'о дьһатә ниврo, һ'оза мйа ль дәре мала бәг т'оп дьбу. Мәрьва дәрзи бавита нодьк'әтә ә'рде. Ле бәр дәре гәлә мала qәт бьзьнәкә гӧр'и жи бит'әр нәдьбу.

Ԝәхта Һ'әмид бәге ап'ьнщне р'әши бьскин давитә навмьла хԝә, qотка гӧлавт'уи сәр синге хԝәда бәрдьда, сьмеле хԝәйә р'әшә, qальи бадьдан, т'ьзмие хԝә дьк'ьшандьи, бәрбь к'оч'ка мера дьләзанд, овә т'әмам дьбу ч'ә'вәки ль ԝи дьнһер'и. Ле мере кӧ сәр к'оч'ке р'удьньштьн т'әмам жь щие хԝә р'адьбуи, бәр бәг мьт'анә дьбуи һ'әта әԝ р'удьньшт. Һьнәк жи лап дәрәнг р'удьньштьн у мәхсус жи дьк'ӧхйан бәлки бәг ԝана бьнһер'йа, занбуйа чька фьланкәс чьqаси qәдьре ԝи занә.

Бәг т'әзә дәстура ԝаи дьда.

— Р'унен, ла, лао, р'унен, һуне һ'әта к'әнге бьсәкьньи. дӧә'чне ԝәмә.

Нава щьмһ'а мерада бәри гьшка бәг хәбәр дьда, т'әмама ә'щевмайи ль ԝи дьнһер'ин, сәре хԝә дьһ'әжандьи, щарна жи дькьрьнә ньч'ә-ньч'.

П'ир Мирзо бәр һәр гьлики бәг сәкьнибу, пер'а һьлдьт'әqьланд, дор у бәре хԝә дьнһер'и, сәре хԝә бь тәһәрәки дьһ'әжанд, тә дьгот ищатәкә нәдити бәр хԝә дәрдьхьст.

Һәбуне бәг ль бәр ч'ә'ве щьмаә'те әԝqаси мәзьнкьрьбу, кӧ ль р'әх ч'йае Гридаг'е дабу сәкьнандьне. Дәԝрә ӧсабу. Мале тә һәбуйа тӧ һьм бәг буйи, һьм жи т'аще сәре хәлqе. Ле ԝәки тӧ дәсттәнги мала хԝәда р'уне, к'е тә бәр тьштәки һ'әсав дькә.

Institut kurde de Paris

„Ҟ'əләше р'ıспи мәрьвәки чьр'уки тьмайи, бефәсалә“, т'әмама дьгот. Ле мале дьне, кӧ qьр'еща дәстанә, әw жи кьрбунә гьрәгьрәки һелә-һел.

Һьлбәт, нә бь наве xwә, нә һӧрмәте, нә жи бь дәwләте р'ıспи ньқарьбу к'ап Һ'әмид бәгер'а бавитана. Ле әw жи qаси xwә һәбу. Дьготьн „Р'ıспие гӧнд-бәге гӧндә“.

Wәхте гьлие дӧ бьра жь һәв дәрбаз дьбу, йане жи щинара qьр'ка һәв дьгьрт, к'апе Ҟ'әләше р'ıспи чьвт дьсәкьнин. Әwи льнге xwә qәwин дьдане ə'рде. бәлки р'ӧшәте жь wана бьч'овинә. Әwи qасьдәк дьшанд, wәки wан мәрьва бинньнә бал wи. Бәләнгазана ч'арнәч'ар дьһатьн. Лавайи жи wи дькьрьн, xwә qӧрбана wи дькьрьн, ле р'ıспи нәдьһатә йоле. Чәнд хәбәре wийә саробаро һәбун, әwи һәр кәсир'а жи дьгот:

— Кӧр'о, xwә һун нә гәдәнә? Wә сәре мьн ӧнда кьрийә әре? Хwәдева ə'йанә, әзе ӧса бькьм, кӧ сәр к'ока wә р'унем, пешйа wә жи бьнинмә Хәргое.

Әв гьлие р'ıспи дьле мәрьве бәләнгазда мина ськ'а дьчунә харе, ч'ара wана т'ӧнәбу. Әwан р'ӧшәт wир'а дьготьн, бәлки дәве xwә жь щәгәра wана дәрхә.

Дьбежьн „бәт чьqаси к'ок дьбә, пашла wе әwqаси тәнг дьбә“. Йа ви р'ıспии жи ӧсабу. Мал, коне чарстуни, кӧлина т'ьжи ə'йаре р'уи у тораqе, чәнд сәмәр' нәз, ч'еләк, һәсп иди чь бежи бәр дәре wи т'ӧнәбун. Ле Ҟ'әләше р'ıспи капәки хәзәвейи ӧса авитьбу qьр'ка xwә, кӧ тә дьгот фьqарәйә, бина бьшкӧләке ль бәр дәре wи нае. Чӧхе п'инәкьрийи, кӧ әwи хwәдькьр мәрьва ньзанбу жь чь п'ьр'тийә, тә т'еләк же бьк'ьшанда, сәд п'инәе же бьwәрйана. Ҟ'олосе qьлер у дәзмаләкә qьмәрә р'әнгкьри дәсте wида к'әтбунә ахзаре.

Wәхта пьзмамәки йане жи йәки херхаз же дьпьрси, чька чьма әw к'ьнще п'ак wәрнагрә, бәшәра wи дьтәмьри, леве wи бе һ'әмди xwә жь һәвдӧ дурдьк'әтьн, нава

Institut kurde de Paris

wанда дьране wийə зəнгури дьhатнə хане, əwи h'əзьнгəк р'адьhьшт у дьгот.

— Бо, дə чаwа бькьм? Wə'дə т'öнə. Əв сə у куч'ка мəфəре наднə мьн, wəки həр'мə шəhəр хwəр'а т'əнтəрики бьдмə дьруне. Ле wəхта пайиз хер, сьламəти сəр мəда hат, апе тəе о'сə хwəр'а к'ьнща бьк'ьр'ə, хwə əзи нə ль бəр бəре р'əньм.

Гöндйа дьгот се-чар сала бəре меван hатнə мала wи, к'ефа wи жи wе р'оже хwəш буйə, чуйə мəрданə шəшə нане селе у дö гьре пəнер аннə бəр мевана. Wəхта меван чунə, əwи мə'де хwə кьрйə у готйə.

— Пəh, бьра бьруске мала мьн хьста, həр əw həрдö гьре пəнере мьн нəбуна хоре хəлqе.

Сəрдаре кöр'е р'испи нди гьhиштьбу. Wə'де зəwаща wибу. həр wəхте qəлəн дьhатнə бира К'əлəш, əw зьрав qəтнайи дьбу, əwи хwəзлйа хwə wан мəрьвада дани е кö р'асти хьнамие дəwлəти дьhатьн. Əw гöман бу, кö wир'а жи дькарə öса ль həв бе.

4

П'ир Мирзо мерəки навсəр бу. Навмьледа hьнəки хул бу. Сьмеле wийə чур' мина жьжуки ль бьн позе wида тəлйа бун. Дəг'мəкə мəзьнə ль сəр, сурəте wи бу. Əw т'ьме жи бь wева фьр'наq дьбу, чьмкö wəхта щəрд вəгəр'андбун wан чаха бьриндар бубу.

П'ир т'ьме т'ьзмие хwəва мьжул дьбу. Льв-льв дьк'ьшанд у пер'а жи дьгот „Хер, шəр', бəрəк'əт". Wəхта т'ьзмиа пашьи ль сəр хере к'öта дьбу к'ефа wи хwəш дьбу, дьчу маләкə мьрида хwə h'əта эваре дьхар, вəдьхар. Ле wəхта т'ьзми сəр шəр' к'öта дьбу, əw лə'зəке щида дьсəкьни, т'ьлйа хwəйə нишане дьда сəр щеника хwə, р'одькьр, дьпива, паше вəдьгəр'йа мал, жьна хwəр'а дьгот.

— Qизе, мьн ишəв хəwнəкə нəшуштн дитйə, ща щие мьн дайнə əз р'азем, мьнр'а кəвч'и гьрара деw чекə, дьле мьн иро к'əрбана дьсо.

Institut kurde de Paris

Wəxта Һ'əмид бəге əw т'əглифи бал xwə дькьр, wи нава дəqəкеда бишмете xwə wəрдьгьрт, т'ьзмие xwə һьлдьдан у бəрбь мала бəг дьлəзанд. Чь ль бəр дəре мала Мирзо һəбу т'əмам жи xwидана хəлqе бу. Мьрида бь h'öб у р'əзе xwə шире де у əмəке баве ль xwə h'əлал дькьрьн, һəркəси кöлəкəк п'ешк'еш дьданə wи. Кöлəк жи öса дьгһиштнə һəв, зедə дьбун, ль дəре мале дьбунə берйа мйа, бəромак дəwлəт у һəбун.

Пəзе мьрида һəбуйа, т'öнəбуйа, qьр' тек'əта нав йане гöра бьхара Мирзор'а йəк бу, т'алаша wи нин бу. Əw xwəйе һəqйата xwə бу.

◆

Нава we ова мəзьнда Һ'əмид бəг, К'əлəше р'испи у п'ир Мирзо xöданти дькьрьн. Əв qьрар xwə wана бəр xwə дəрнəхьстьбу. Бьньбьни пеше wан, сəрканйа wан öса бунə.

Wəxте йəки дьxwəст кöр'е xwə бьзəwщинə готи ə'сə əw лаwкана т'əглифи мала xwə кьрана, wанр'а бьгота. Wəки малəкə h'əвəки дəсттəнг буйа wан гьрəгьра дьгот „бьра хорт xwəр'а пенщ-шəш сала мьл текə кöлев, h'əта wəр'а хəрщ, хəраща у qəлəн дьдə сəр һəв".

К'е дькарбу ə'дəте кал у бава бьт'əр'банда, к'е дькарбу qиза бе qəлəн бьдə мер.

5

Əw жи панздəһ сал бу wəки К'əрəме кöр'е П'əришане мала Һ'əмид бəгеда шьванти дькьр.

Əw хортəки щаһьли, к'əмали сəр xwə бу. Бəжна wи мина дара спьндаре р'аст бу. П'ор'е wи öса р'əш бу, кö тə дьгот бəр qəт'ранеда кьрьнə. Ле ч'ə'ве wийə бəлəк у ə'нйа сисва һəвр'а шəр'бун.

П'əришане бадьлһəwа чок нəдабу ə'рде. К'əрəм р'əwша хорта бу. Ле к'əсивтие əw анибу мала бəг, бəлки чəнд кöлəка qазанщ кə, ə'буре xwə у де бь wана бькə.

Ә'лие баве К'әрәм жи дьчу бәр мие бәг. Wәхта һе К'әрәм зар' бу Һ'әмид бәге әw кьрбу сәршьван. Шьване майин т'әмама ль дәсте Ә'ли дьнһер'и'.

Тә'ләбәхтр'а шәвәкә нисанейә р'әш хәwе Ә'ли алт'-кьрбу, әwи сәре хwә кьрбу бьн көлев, хwәр'а дәмәке р'аза бу, һәр wәхтәке жь хәwе вәщьньqи бу нә т'асә, нә жи һ'ьмам. Пәз һәр'ьки бу. Бубу qир'ина Ә'ли, овә т'ә-мам пе һ'ьсйа бу у пәй пез к'әтбу. Бәрбанге әw к'әтбунә сәр р'еч'а пез. Делогөре we шәве пенщи мие бәг көшт-бун. Тә'ли у тәнгасие чок дабунә бәр дәре Ә'лие фьqарә. Әw пәза сәр wи бубу щьрмә.

Сьлеман аг'ае баве Һ'әмид бәге р'испие гөнди wан чаха у чәнд т'әреqа qьрар кьрбун, wәки Ә'ли бист сале дьне жи нанозько мала бәгда шьвантие бькә, wәки бәрга пәзе кө гөра көштбу бьгрә.

Wәхте әw щаба дабунә Ә'лие шьван шабуна льнге wи ль ә'рд нәгьртбун. Чьмкө әw дьтьрсйа, wәки дька-рьн әwи дәрхьн у wан чаха we чәwа ә'бура хwә бькьн.

Ду we йәкер'а Ә'ли чәнд сале дьне жи пәз ль зо-зане Синәке у Әләдаг'е гәр'анд бу.

Р'ожәкә һавине П'әришане һәвана нан бьрбу, кө бьдеда. Ле wәхта незики гөһер'е бубу шьван мина хwә һәрщар пешйа wеда нәһатбу у нәгот бу „Wәй П'әришан, р'әһ'мә ль баве тәвә".

Шькәк ньqьти бу дьле П'әришане, щида ләрьзи бу, паше чубу нава пез, дина хwә дабуйеда, wәки Ә'ли һе бьн көлевданә. П'әришане ньч'анбу wи, кө әw р'абә, ле дәнг у һ'ьс жь wи дәрнәк'әтбу. Паше әwе көлав ль сәр Ә'ли авитбу. ә'щевәкә qәwи дитбу, мере we мьрбу. Овә т'әмам һөлшйабу сәр щьнйазе шьвен у һәма we р'оже жи әw һ'әд кьрбун.

Мьрьна баве мина зьнарәки сәр көлилка зар'атийа Кә'рәмда wәлгәр'йа бу, тә'ли, тәнгаси бубунә хөре wи.

Wан сала иди Һ'әмид бәг дәwса баве хwә р'уништбу, әwи гази К'әләше р'испи у п'ир Мирзо кьрбу, wана „qәнщи" П'әришане у көр'е wер'а кьрбун. Wана qьрар

кърбун, wəки Қ'əрəм һəр'ə бəр бəрха, бəлки борще баве xwə бинə сери.

Жь we р'оже гəлə wə'дə бöһöри бу, Қ'əрəм гьһишт бу, бубу хортəки һелə-һел. Гəлə щара Һ'əмид бəге əw дабу бəр т'əпа у тə'н лехьстбун „баве тə чьбу, wəки тö чьви, чьма баве тə мала мьн хьраб нəкьр, пенщи мие мьн нəкьрə шива гöрəки".

Xwəде һ'але мəрве эт'им хьрабкə, əw нə т'ö тьштə. Гöне гöре сəре ч'йа жи мəрве öса те. Бьра тə'бае бəйани жи эт'им нəминьи. Мала Һ'əмид бəгеда мəрьвəк т'öнəбу, wəки Қ'əрəм нəк'öта һ'але Қ'əрəм һəр ль qиза Һ'əмид бəгейə орт'е — Зəйт'уне xwəш нəдьһат. Əw гəлə щара бəр дьле кöр'ькда дьһат, ашт дькьр, ле wəхте һесре wи нəдьбьрин дьле qизьке жи пер'а хьраб дьбу, дькьрə кур'ə-кур' дьгрйа. Лəма жи бəг у Бəлгизар ханьма жьна wи дьготьи.

— Ла сəре xwə харе Зəйт'уне, һьла бьһер', чəwa сəва эт'име хəлqе дьгри.

Һəрсал wəхта бьһар дьһат, wəхта ль дə'нге бəг дьбу к'алə-к'ала бəрх у мийа Зəйт'ун мина мьимьникəкə р'əнгин дьчу бал Қ'əрəм. Wана т'əвайи дəстəкəк Зəйтунер'а дьжбартьи. Қ'əрəм сəр дəста ав у xwe дьда дəстəка qизьке, wəки əw р'ьнд к'окбə у дьле Зəйт'уне ль wи нəминə.

Wəхте баве Қ'əрəм мьр əwи кöр'е xwəр'а һəр чадьрəкə һ'ьзһ'ьзи һьшт у бьлура кал у бавайə кəви.

Əwe бьлуре кöл у дəрде кал баве хорт ньватьбу, лəма жи Қ'əрəм гəлəки жь we һ'ьз дькьр. Мола wи жи сəр сазбəндие п'ьр' бу. П'əришана дйа Қ'əрəм мале маqулада хöламти дькьр, к''ьнще wан дьшуштьи, вəдьшуштьн, хöйа wан дьһера, гöһер' т'əмьз дькьрьн, һəqе we чəнд нане селе бун, əwe дани мал, бь wи ə'буре xwə у кöр'ва дькьр.

П'əришан ду мьрьна мере xwəр'а гəлəки һатбу гöһастьне. Сəфəте we qəрч'ьмибу, ч'ə'ве we к'орда чубун, һ'ьнаре сурəте we бьжьqибун, дə'фе сьпи xwə ави-

Institut kurde de Paris

тьбунə нава п'ор'е wе, сəре wе жи дьр'ьщьфи. Ле əwə бь К'əрəмва бəхтəwар бу, бь һəрəк'əте щаһьла дьхəбьти, бəлки щущка xwə фьр'ехə.

6

Нава wан сале бöһöрида Зəйт'ун жи һатбу гöһастьне. Əw qизка бəрейə гьрниок ниибу. Əw гьр бубу. Сурəте wе мина севе сор буи, гəрдана wе öса qəрqаш бу мина бəрфа ч'йае Сипəкейə йəк шəви. Wəхта əwе qəрəфьл дькьрə позе xwə, гöһаре зер'ни гöһе xwəва дарда дькьрьн, qоле зер'а дьда бəр ə'нйа кəвəр, мина р'ое дьтəйиси. Тə дьгот дьбежə „Р'ое, тö дəрнəк'əвə, əзе дəwса тə дəрем".

Зəйт'унə чьqаси бəдəw бу, аwqаси жи р'əһ'м бу. Əwе диса мина бəре һ'əйфа xwə К'əрəм у П'əришане дани.

Щарəке Бəлгизаре дитбу, wəки К'əрəм у Зəйт'унва бал һəв сəкьнинə хəбəр дьдьн, əwе гази qиза xwə кьрбу, сəрда һерс бубу:

— Зəйт'ун, хəлqе мə текə нава пьрч'е у му бьшəwьтинə, чи тə wи əт'ими к'əтйə, тö к'ö, əw к'ö?

— Чьма öса дьбежи ьне,— Зəйт'уне щаб дабу, К'əрəм хортəки һ'əйфə.

— Wəй ла п'ор'е xwə кöр'кьре, qиза мьне, а дə дае, р'ожа мьнə öсанə, мьн qиз нава һəвöрмьнда xwəй кьрйə, wəки р'абə п'айе əwи бьрчи бьдə, əре?

— Пи, чьма мьн чь готйə ьне?

— Кəр'вə, бенамуса һ'əрам, wəки баве тə wан гьлие тə бьбһе, wе поз у гöһе тə жекə, тə пашоп'е ль к'əре сйаркə у нава эла xwə бьдə гəр'андьне.

Паше Бəлгизар ханьме готбу, wəки т'ö дори зəманада һе нəqəwьмийə, кö шьван у аг'ава ль сəр кöлавəки, дора сьфрəке р'унен. Кал у баве мə р'əһ'мəти ə'дəте xwə, т'ьме мина р'онайа ч'ə'ве xwə xwəйкьрьнə. Ле wəхта qизəкə əвсəнə, йане жи хортəки сəwдасəр льнге xwə жь бəр'а баве xwə дьрежтьр кьрнə, т'əмамийа эле

р'абуйә пешйа wан, әw дела һәспава гьреданә п'ьрти-п'ьрти кьрнә.

Зәйт'ун жь ван гьлие Бәлгизаре гәләки бәр хwә к'әтбу, гӧла ә'нйа we ч'ьлмьси бу, ле тьштәк ль бәр we нәчубу.

7

К'ура чае, т'опе Qәрсө,
Кӧла кор тек'әвә дә'wәта
Сьле Бәсе,
Чәwа шә'ра мьн дайә
бәр мәqәсе...

дәнге әве к'ьламе бәр занг у зьһоре Синәке дьк'әт, бубу qалмәqаләкә ӧса, кӧ тә дьгот чьqас шьване we зозане һәнә т'әмам һәвр'а we к'ьламе дьстьрен.

Р'о т'әзә чубу ава, тиренща wейә пашьн к'олосе Гридаг'ейи qәрqаш зер'кьлдабун. Пәз у дәwар бәрбь ове вәдьгәр'йан. Ду ль сәр кона тәлп ғьртбу, wәхта мәрва дурва ле дьньһер'и, тә дьгот агьр бәлап'ежгари ове буйә we дьшәwьтинә. Ә'wтә-ә'wта к'әлба, бор'ина ч'еләка, бар'ә-бар'а бәрх у мийа т'әв һәв бубун, һеwрзә бу. Ле әwе qәрәбальхе нькарбу дәнге к'ьлама Қ'әрәм бьдана сәqьр'андьне.

Қ'әрәми мьсһ'ид бу. Әwи һьм р'ьнд дьстьра, һьм жи бь готна wә бьлуре дьхьст. Пәз ӧса һини wи бубу кӧ чәwа дәнге бьлура wи дьбһист сәр wида вәдьгәр'йа дьә'дли, дьч'ерйа. Қ'әрәми р'ӧһ'мал бу жи. Wәхта пәзәк дькӧлйа дьле wи дьшәwьти. Әwи пәз зә'ф р'ьнд дьч'еранд. Исал wә'де wи т'әмам бубу, әwи борще баве хwәйи р'әһ'мәти qәданд бу, һивийа Һ'әмид бәге бу, wәки газикеда һәqийата wи бькә, wәки әw жи занвә сәва чь дьхәвьтә. Р'ож тьлол дьбун. Һ'әмид бәге гази Қ'әрәм нәдькьр, нә жи дәрһәqа һәqийата wида хәбәр дьда.

Р'ожәке Қ'әрәм qьраркьр дәрһәqа we йәкеда П'әришана дйа хwәр'а хәбәрдә. Де qайилийа хwә да, wәки Қ'әрәм һәр'ә бал бәг.

Institut kurde de Paris

Əwe р'оже әшqәк фьр'нбу дьле К'әрәм, ләма жи дәнге к'ьлама wи аwqаси ширьн, ль синг у бәре Синәка р'әнгин бәла дьбу.

Эваре К'әрәм пәз зу анн гöһер'е, бәрбь мала xwә львийа у чәнд дәqа шунда әw ль һешийа коне бәг сәкьни бу.

Wәхте Бәлгизар ханьме К'әрәм дит хöламар'а гот.

— Щa бьнһер'ьн, чька эви һана чь дьхазә.

Хöламәк дәрк'этә дәрва, әw ль һешийа кон р'асти К'әрәм һат. Хорт р'әнге xwә авитбу, ч'әве wийә р'әш дьч'ьрусин.

— Хьзмәта тә чьйә, К'әрәм? Хöлем пьрси.

— Дьхазьм һәр'мә бал бәг.

— Бал бәг? Хöлам ә'щевмайи пьрси у пер'а—пер'а вәгәр'ийа һöндöр'е кон. Чәнд дәqе шунда әw дәрк'әт, ч'әве xwә К'әрәмр'а qöнщьр'андьн у гот:

— Дәстурә, бәг п'әрда xwәда р'уньштийә, һәр'ә.

Qöдум һьнәки бәр чоке К'әрәмда һат, әwи п'ап'ахе xwә р'асткьр, сьмеле xwәйә т'әзә һати т'имар кьрьн, qайнша xwәйә форме р'асткьр у һеди-һеди львйа.

П'әрдеда бәг, р'испи у п'ир Мирзо к'ьшьк дьлистьн. К'әрәм сәлам да wан. Кәсәки щаба wи нәда.

П'ир Мирзо ль К'әрәм ньһер'и, вәгәр'ийа сәр бәг

— Мьриде мьн, әwи гот, щa к'әрәма xwә бьнһер', чька эв ә'вде xwәде чь дьхазә.

Бәг ль хорт ньһер'и, лә'зәке хәбәр нәда, ле паше гот:

— Тә херә: лао?

— Мьн шькьр херә, әз хöлам.

— Тö жь к'е малейи?

— Əз хöлам, әз кöр'е Ә'лимә.

— Ә'ли к'ийә?

— Ә'лие шьване тә.

— Əре, р'асти жи дöрфе тәйи к'ьвшә, машәла, чаwа мәзьн буйә. Дә бежә qаме, хьзмәта xwә бежә.

К'әрәм һьнәки кәр' бу, паше чь кö лазьм бу т'әмам

Institut kurde de Paris

бəгр'а гот. Бəг, р'испи у Мирзова ль ч'ə'ве һəвдö ньһер'ин. Р'испи навбьр'ин да хəбəрдана К'əрəм.

— Э, тö qöрбана бəг у малеви, тö we дöхи, дьди, һəq чи тəр'анə.

— Əре wəлләһ, öсанə,— п'ир Мирзо гот.

— Ахьр, маqулно, əз дьхазьм...

— Тö чь дьхази п'езəвəнг,— бу qир'ина бəг,— оро, дə wəрə нане хwə бьдə ван мə'р'ьза, мəзьнкə, фьр'ехə, wəки иро жи беи тəр'а һəq у һ'əсава бькьн.

Бу ньчə-ньч'а р'испи у Мирзо.

К'əрəм сəрдап'е лəрьзи, п'ор' у п'ошман жь мала бəг дəрк'əт, бь дьлəки шкəсти бəрбь пирəдайка хwə лəqийа.

8

Эла орт'ьла һавина һьлдьгəр'йа ч'йае Синəке. Ə'мьр wан чаха һьнəкар'а гöл бу, һьнəкар'а жи кöл. Qəт салəк т'öнəбу, wəки щəрде навита сəр эле.

Щьмаə'та фьqарə чəнд кöлəк qазанщ дькьр, т'аланчийа дадьк'öта сəр ова һəбуна wана т'оп дькьр у дьбьр. Иди мəфəра щмə'те һатбу бьр'ине. Һ'əмзе бьре Шьбли р'ожəке qьраркьр һəр'ə бал ораник шькйат, ле вəнəгəр'йа. Əва дö сале wи т'əмам бун, кö дəнг, һ'ьсе wи т'öнəнə.

Wəхта Һ'əмид бəге дəрһəqа ве йəкеда бьһистбу wа готбу.

— Мьшк чьqас хwəли бьк'олə, we аwqаси сəре хwəкə. Чь кöла Һ'əмзə тьште öса к'əтбу, əw к'ö, шькйат к'ö?

Ду ве йəкер'а иди кəсəки тöрöш нəдькьр һəр'ə шькйат.

К'əсивбун, щəрд т'əне нинбун, кö эла орт'ьла ч'öр'əмиш дькьрьн. Нава һ'əзар у һ'əйсьд мале ə'ширəтеда мəрьве хwəнди дəгмə бит'əр дьбун. Əгəр йəки бьхаста нəмəк, йане жи ə'рзəк бьнвисийа готи эп'ещə мəзил бьчуйа, wəки р'асти мəрьвəки хwəнди бе.

Wəхте мəрьвəки хwəнди лазьми һьнəкабуйа готи

Institut kurde de Paris

бьчуна бажаре Игдире, вьра эп'ещә әрмәние хwәнди hәбун у т'ьме жи бь сьдqе qәнщ дьхwәстьн к'омәк бьдана кöрманща.

We сале Сурене әрмәни жь бажаре Игдире hатбу Qәрәqойние бәлки чәнд зьламе к'öрд бьвә, кö ль мәк'т'әба гöнде Зорейә ур'ьсида hинбьн, wәки паше кери гöндйа бен. Qәт на hәма wанр'а чәнд хәта занбьн бьнвисьн.

Wан чаха лейи ль бьи Һ'әмид бәге у п'ир Мирзо р'абубу, әw сәр hәвр'а hатбун, чубун шеwра хwә кьрбун к'ане бь чь тәhәри бькьн, кö we нета Сурен бьднә т'әр'-бандьне. К'öтаси wана гази Сурене әрмәни кьрбун у п'ир Мирзо бь әрмәнийа хwәйә хьло-харо готбу.

— К'ьриве мьн, тö чь жь мә дьхази, тö чьма дьхази щьмаә'та мәйә бәләнгаз жь р'йа we дәрхи, кал у баве мә хwәндьнә, wәки әм бьхуньн, әм к'ö, хwәндьн к'ö? Әгәр тәме тә сәр чәнд кöләка hәйә, wәрә әм дәстхьн, бьднә тә, hәр тö, бьдә хатре хwәде, wәрә т'әрка мә бьдә, дәст жь йаха мә бьк'шинә.

Сурен we р'оже гәләки бәр хwә к'әтбу, әw п'ор у п'ошман вәгәр'абу Игдире.

П'ир Мирзо жи h'әвтеки мала бәгда ль сәр кöлаве хöр'әсани р'уньщтьбу. п'айе хwә дабун.

9

К'әләше р'испи Сәрдаре кöр'е хwә иди зәwщандбу, ле хьнамие wи дьле wи нибу.

Жь дә'wәта Сәрдар эп'ещә wә'дә бьhöри бу. Нава wи wә'дәйнда әw әwqаси hатбу гöhастьне, кö wәхтә хwәнде дә'wәта wи әw дьдитьн нас нәдькьрьн. Р'астә әwи чьл сали бу, ле мәрва т'ьре, әрhәдә, пенщи сал ль сәр навмьла wи бунә баргьранике. Дә'фе сьпи хwә авитбунә сурәт у щенике wи, ч'ә'ве wи к'орда чубун, wәхта әw р'е дьчу мәрва т'ьре тәлә-тәл дьчә дьзйе. Ле әwи hе мина щаhьлтийа хwә, к'олосе дәвт'уки дьда сәре хwә, шә'ра qәмәр ль доре дьп'еч'а, р'ишйе we бәри сәр у ч'ә'ве хwә дьдан:

Institut kurde de Paris

Бәре Къәләше р'испи бь һеләһел, дәф у зӧр'нә ль бәр дәре мала Зӧрбе Шәмо qәсьди. Әw wан чаха нәчубу агьрәки. Әw чубу, wәки Мәйана qиза Зӧрбә Сәрдаре кӧр'е хwәр'а бьхазә. Бәр дәре мале бубу р'ьнгина дәфе, говәнд гьран бубу.

Зӧрбә бь ә'сле хwәва мәрьвәки р'енщбәр бу. Бьн-бьни ошаха wан бал аг'әләра шьванти, гаванти кьрбун. Ле бәхте Зӧрбә һьнәки бь тәһәрәки дьне лехьст бу. Әwи к'р'ин-фротана бәг кьрбу, хwәр'а эп'ещә мал qазанщ кьрбу. Дәре мала wи бәр һәр к'әсибәки вәкьри бу. Сьфра wи т'ьме р'ахьсти бу, әwи т'асә ава сар жи бей щинара вәнәдьхар. Ләма жи щинара дьгот „бьра бей Зӧрбә р'о нәда сәре мә".

Әw йәк ль Һ'әмид бәге у гьрә-гьре дьне хwәш нәһатбу. Wана qьрар кьрбу, wәки Мәйана qиза Зӧрбә Сәрдаре кӧр'е р'испир'а бьхазьн бәлки бь wи тәһәри Зӧрбә жь гӧндийа бьqәтиньн.

Р'ожәкә һавинейә хwәш бу. Зозана Синәке бь р'әнге аwази һатбу хәмьландьне. Бәр дәре мала Зӧрбә сйара набу алайа. „Qәйде сйара" ль бәр занга к'әтбу. Паше т'әмам чубунә һӧндӧр', Къәләш дәрһәqа хьзмәта хwә Зӧрбәр'а готбу. Малхӧе мәрьвәки дьнеди бу. Әwи занбу wе дәwреда чьqаси п'ак у чьqаси хьрабә, кӧ мәрьв бьвә хьнамийе гьрәгьра.

Һ'әмид бәг у п'ир Мирзо ль бәр стер' нава щьмһ'а мерада чармерәки р'уньштьбун, ль ч'ә'ве малхӧе ньһер'и бун.

Мьриде Зӧрбә, тә чьма хwә кәр' кьрйә, һәма аqле тә чәwа дьхазә ӧса жи бьбьр'ә, к'едәреда зьравә бьра wьрда жи бьшке.

Зӧрбә, гәләки дӧшӧрмиш бу.

— К'әрәмкә, Зӧрбә, К'әрәмкә, тә чьма,хwә кәр'кьрйә, чәнд мевана һәвр'а гот.

— Дә, гәли лаwькно, Һ'әмид бәг, һун к'ома хwәва жь wедәре һ'әта вьра сәр ч'ә'ве мьн у һ'әвт баве мьнр'а һатьнә. Мәйанә соләкә мьн бьне льнге һәспа wә хьстйә,

бьра хwəде мьразе wана быкə, əw у Сəрдарва һəв шабьн.

— Ә'фəрьм, ə'фəрьм хьнами, т'əмама һəвр'а гот, бу зьнгина т'аса салхйа һəрдö хьнамйа вəхарьн.

Паше бь ə'дəте кал у бава се зер`е зəр һəрекьрьн бьр'ин, qəльн жи бу чьл хамбəрдири.

Мöг'дарəк дəрбаз бу, дə'wата Сəрдар у Мəйане кьрьн.

Чəндəк бьһöри Сəрдар щарəке wа хəзуре хwəр'а гот:

— Апе Зöрбə. Хwəде пə'ри нан дае тə, хwəр'а кəр'ə-кəр' бьхwə, чи тə хəлqе к'əтйə.

Зöрбə бəре ə'щевмайи ма, паше пьрси.

Сəрдар, тö чьма öса дьбежи, мьн чь тьштəки хьрав кьрйə?

Апо, к'əсив у к'усив гəлəки гöмана хwə дьднə сəр тə, тö жи к'омəке дьди wан, чь һ'əwщəйə.

Зöрбə нькарбу т'əрка хəйсəте хwə бьда. Әw ч'укар'а ч'ук бу, мəзьнар'а жи мəзьн. К'əсивар'а кə'сив бу, дəw-лəтийар'а жи дəwлəти.

Һ'əмид бəге, К'əлəше р'испи у п'ир Мирзо wəхта ньһер'ин, кö Зöрбə нае йоле, wана qьрар кьр мерьк ба-вежнə т'əлəке.

Wана йа хwə у щəрдбашйа кьрə йəк. Р'ожəке жи щəрде дада сəр мала Зöрбə, пəз у дəwаре wи т'əмам бьр.

Һəма жь wе р'ожеда дəстпекьри Сəрдар ль Мəйане һатə чьвта. Орт'а wана бəрə-бəрə хьрав дьбу. Р'астə, кöр'е wани иди эп'ещə мəзьн бу, ле əwе йəке жи бəрга тьштəки нəгьрт. Сəрдар һəр щара һерса хwə р'адькьр у дьгот.

— Щаньм, qиза нəмəрьва, тö кö əз к'ö. Бəлки мала байис хравбə, wəки һəбьне мьн авитə һешйа Зöрбе Шə-мо.

Шöхöл р'ож бь р'ож бефəйдə дьбун. Р'ожəке жи Сəрдар, Сəбрие кöр`е хwə жь Мəйане стəнд у жьнка бəлəнгаз бəрбь мала баве wе вəр'екьр.

Ду бьрна т'ален у дəрхьстьна qизер'а Зöрбə т'əзə сəр һ'ьсə-һ'ьса к'əт, wəки əw авитнə т'əльке.

Сьвəке зу, мəрве ове т'əмам р'абун у ə'щевмайи ман.

Institut kurde de Paris

Коне Зӧрбә т'ӧнәбу. Wәрга вала мабу. Қ'әлбе wан жи мәлул—мәлул дькьрә кузин, мәрьва т'ьре шина мала хwәйе хwәйи ӧндакьри дькә.

Жь we р'оже шәш-һ'әвт сале дьне жи бьһӧрин. Кӧр'е Сәрдар у Мәйане иди һ'ьвдә сали бу. Ле Сәрдаре баве wи т'әзә сәр поч'ке һешин бубу. Әwи баве хwәр'а дьгот, кӧ Зәйтуна qиза һ'әмид бәге wир'а бьхазьи. Р'испи һьнәки дӧшӧрмиш бубу, ле паше готбу.

— Кӧр'о, тӧ ә'йаре Зәйт'унеда һәр'и харе, нә әw һәвала Сәбрие кӧр'е тәйә.

Ле паше әw фькьри, мал у дәwләта Һ'әмид бәге ани бира хwә, хәбәрдана хwә бь эви тәһәри пешда бьр.

— Ә'фәрьм, Сәрдар, әз һежа заньм тӧ кӧр'е мьни. Аqьле тә т'әзә пьжйайә.

Әw нет, кӧ бь чь тәһәри бьвә хьнамйе Һ'әмид бәге мина эша дьрана к'әтбу щане Қ'әләш, әwи кьрә т'уфә-т'уф, аwqаси хәбәрда һ'әта р'ожәке п'ир Мирзо же пьрси.

— Мьрид, тӧ р'ож бь р'ож һ'әл у мәш дьви, чь ль тә qәwьмйә? Мьнр'а бежә, әз т'ереqе тәмә, бәлки әз жи бькарбьм кери тә бем:

Қ'әләш һ'ал у һ'әwал т'әмам wир'а гьликьрьн. Мирзо хwә вәп'әжьнанд, к'ӧхйа, сьмеле хwә т'имар кьрьн у гот:

— Э, мьрид зәwащ, шин, шайи ә'дәте дьненә, иди чьма бәр хwә дьк'әви, әз п'ире тәмә, әзе һ'әму тьшти бинмә сери.

Қ'әләш пер'-пер'а чу дәст у р'уйе п'ир.

— Әз хwәлийа бьне п'е тәмә, п'ир, әwи т'уләйи һәвка мьн бьрйә, шәв р'о дәрһәqа qиза бәгда хәбәр дьдә, гәдәнг жь дәст хwә дьчә.

Ду we йәкер'а п'ир Мирзо дәстпекьр бал Һ'әмид бәге у Бәлгизар ханьме п'айе Қ'әләш, Сәрдарва дан.

Сьвә бу. Тиренще р'ожейә р'әнгзер'ин бәлап'ежгари ч'нае Синәке бубун. Ә'зман ӧса һешин бу тә дьгот' ә'йнәкә, т'әмамийа зозане теда хане дькә.

Гьмә-гьма ч'әма бу бәрбь гәлики к'ур дьләзандьн. Ду ль сәр ове к'әтбу, әw т'әви ә'змане һешин дьбу дьһ'әлйа, мьна дьбу.

Маливане ове һавина һьрйа хwә дьбьрнә гола жерьн дьшуштьн. Паше данинә мал дьр'ьстьн, дькьрнә бәр', тер', әмәни.

We р'оже Бәлгизаре льнге щарйа кьрә соләкә тәнг, һ'ӧкӧм кьр, wәки һьрйе бьвьн, бьшон. Wана ләзә-ләз һьри жь т'ер'а дәрдьхьст, нишани ханьме дькьрьн диса дькьрьнә т'ер'е. Бь әwи т'әһәри Бәлгизаре һьм гӧрмке һьрйе дьжмьрин, һьм жи к'ефа we хwәш дьбу, кӧ әwqас щари qӧльхи we дькьн.

Зәйт'ун we сьве зу р'абу. Әwe п'ор'е хwә шькьни, гӧлйе хwә һунан, ль сәр кәвре берие р'уньшт у фькьри. Дьле we нәдьһат, wәхта дйа we сәр щарйада дьqир'йа, ньфьр'и ль wана дькьрьн.

Һ'әму тьшт иди һазьрбу. Гӧһдьреж анин, т'ер'е һьрйе баркьрьн, әw бу иди we р'ек'әтана.

Зәйт'ун бь бәшәрәкә хwәш незики дйа хwә бу, т'әwәqә ль we кьр, кӧ әw жи һәр'ә сәр голе һьрйе бьшо. Де ль qизе ньһер'и, кьрә мьзин.

— П'ор'кӧр', тӧ чьма ӧса дьбежи. Чь ише тә һьрие к'әтйә. Бей тә жи дькарьн бьшон.

Паше әw һьнәки фькьри, wәки qиза we иди гьһиштйә, йа меранә, зутьрәке we һәр'ә мала хәлqе, дәстура we да.

— Дә һәр'ә, лао, һәр'ә хwәр'а һинбә. Бьра паше хәлq мьн нәкә бәнищте дәве хwә, нәвежә „п'ьһ'ин we де к'әвә, кӧ тӧ анийи дьнйа р'оньк".

Зәйт'ун гәләки шабу, чу р'уйе дйа хwә, бәрбь голе ләqйа.

We р'оже пәзе К'әрәм ль бьнәт'ара голе ч'әнгвәда-

бу, дьч'ерйа. Шьван xwə дабу сəр ч'əнге пези жорьн, к'əлбе к'еляка wи к'əтбу, həр ляqандьнəкə xwəйе xwəр'а бубу мот'ащ.

Ньшкева чəнд мəрк'əв ль кела пешбəрр'а дəрк'əтьн, лə'зəке шунда чəнд qиз жи hатнə ханекьрьне. Qизə иди незик бун. К'əрəм hьнəки xwə да həв.

— Бəрəк'əтбə, хорто — Зəйт'уне гот.

К'əрəм шашо-п'ашо бу, паше hьнəки xwə да həв хəбəрда.

— Һун сəр ч'ə'ва hатьнə, гəли ханьма.

Бу т'иqə'т'иqа щарйа—к'əнйан. К'əрəм hьнəки сущли сущли бу, соро-моро бу, ле Зəйт'ун бəр дьле wида hат.

Əw салəк бу, кӧ Зəйт'уне К'əрəм нəдитбу. Нава wи wə'дəйида хорт дьhа бəдəw бубу, ч'ə'ве wи дьhа р'əш дьhатьнə ханекьрьне.

Зəйт'уне xwə hьнəки пашда гьрт, незики К'əрəм бу, кӧ к'еф у h'але wи бьпьрсə. Хорт шабуна ньзанбу чь бьгота, həр дьле xwəда дьфькьри „йа р'əбе мьн, бьра əз бист сале дьне жи мала Һ'əмид бəгеда р'енщбəртийе бькьм, т'əк бəнгзе Зəйт'уне·ӧса xwəш бьвиньм.

Qизьке бəре дəрhəqа дəстəка xwəда пьрси, паше хəбəрдана wана дьhа ширьн бу.

Һəма wан чаха Зина qиза п'ир Мирзо жь нəwала к'еляка wан дəрк'əт. Əwе бəрбь wан лəзанд у бь дəнгəки зиз кьрə qир'ин.

— К'əрəм, эт'име h'əрам, Зəйт'ун qиза дəве тəйə, wəки тӧ пер'а хəбəр дьди, нə бəг бьбhе we п'ьртие тəйи мəзьн гӧhа бьhелə.

К'əрəм у Зəйт'ун мина дӧ бəрхе, кӧ жь делəгӧре вəдьщьньqьн жь həвдӧ qəтйан.

Зине кьрə h'ьнгə-h'ьнг, бəржер бəрбь голе лəзанд.

11

Тə'рие hеди-hеди ə'рд hьлч'ьни, стəйр мина мориесьпи, нава шəва р'əшда бьрусин. Һьнə конада кӧч'кеэгьрə гӧр' дьтəисин, ле ед дьнеда анщах хане дькьрьн.

Сїарəки we шəвəр'əше qəста ове кьрбу, ḣəспа xwə ḣеди—ḣеди дажот. Əw Сурене əрмəни бу, кö ḣатбу ḣ'ал у wəхте досте xwəйи кал у бава Зöрбе Шəмо бьпьрсə. Р'астə ду т'аланкьрьна мала Зöрбəр'а əw чəнд щаре дьне жи ḣатбу wьра, ле т'ьме жи дьхаст бьḣата бал пьзмаме xwə бəр дьле wида бьḣата.

Сурен xwə малер'а гиḣанд. Малхöе дьзгина ḣəспа wи гьрт, əwи банзда ə'рде, ḣ'але к'ьриве xwə пьрси паше чу сəр кöлаве, кö ль бəр стер' данибуи р'уньшт.

Сурен бажаре Игдиреда дьма. Де у баве wи мəрьвнə т'öщар буи. Əwан бь сəмəр'а пəз жь к'öрда дьк'ьр'ин паше дьфротьн. Ḣе зар'отиеда п'еше де у баве ль Сурен xwəш нəḣат. Əw жь мал чубу бажаре Бəк'öйе мəдəне нəфтеда хəбьтибу, эвар-эвар жи чубу xwəндьне. Əwи вьра т'əви п'але урьс, əрмəни, адрбещан гəлə щара щə'данд бу, wəки ḣ'ал у wəхте wана xwəшкьн. Ḣəма wьра жи сала 1904 əw к'əтбу нава щерге Партиа болшевика.

Wəхта Сурен xwəндьна орт'ə к'öта кьр əw шандьнə бажаре Игдире, wəки əw нава щьмаə'теда фькре öлме марк'сизме бəлакə. Зутьрəке əwи борщəки мəзьн ḣьлда сəр xwə, бь р'əзадьлйа xwə чу гöнде Зоре ль к'ö к'öрд дьман бу дəрсдаре зьмане ур'ьси, р'ə'ма дьле wи wəкə бə'рəке фьрə бу. Əw гəлə щара ḣ'але к'öрдада дьк'əwгьри.

Дьḣа шəв зиз бу, ḣиве дабу сəр кона. Qоне р'əш нава шəwqа weда дурва мина р'əфəкə думəqəска дьḣатьнə хане. Т'əне щарана кузина к'əлба, фитина шьвин, йане жи к'öхə-к'öха П'аришана дйа К'əрəм ə'длайа шəве дьт'əр'банд. Дурва хöлə-хöла щəwа к'елəка ове дьḣат, аве мина ə'йнəке жь брусйа ḣиве шəмал дьда.

Бьн коне Зöрбəда ḣе хьмə-хьма мəрьва бу. Агьре дö щьг'ара ḣа ханедькьр, ḣа дьтəмьри. Зöрбə дьгот у дьбьланд. Бебəхтйа К'əлəше р'испи, сəк'əсьзкьрьна qиза wи, дəрбəкə мəзьн гиḣандбунə wи, жь бира wи нəдьчун. Əwи Суренр'а ḣ'əму тьшт шьровəкьр. Сурен жи əw да инакьрьне, wəки мəрьве хəватчи бал Ḣ'əмид бəге у зурие

Institut kurde de Paris

мина wи нькарьн кӧрка дәрхьн. Әwи гәлә мәсәлә анин к'ане Ур'ьсете у Бәк'ӧеда п'алә у гӧнди ньhа бь чь тәhәри р'абунә, шәр'к'арне дькьн, wәки жь мьлк'әдар у мӧфтәхӧра азабьн, диwана хwә сазкьн, к'едәре нә зерандьне hәвә, нә жи бәг у аг'а у Сурен вьра бе h'әмди хwә кьрә гьнә—гьн хәбәре „Интернасионалейә" ә'йан wәк'ьландьн.

Әме ве дьнйа кәви дәwрәминикьн,
Дәwсе дьнйакә т'әзә чекьн.

Жь wан хәбәре Сурен дьнйакә т'әзә hатә бәр ч'ә'ве Зӧрбә, фькра wи жи иди әw нинбу. Ләма жи әwи бь әви т'әhәри хәбәрда.

— Бәле, Сурене бьра бефәйдәйә, готи әм жи р'абьн, хwә әмә нә гӧhе геданә. Ле пьзмамо, әм мәрве р'енщбәрьн, пьшт у база мә т'ӧнә, тӧ wәрә ду wе йәкер'а мала мә бьшәwьтиньн, щьмә'та хәбатчийә бәләнгаз бьбьр'ьн, к'е wан чаха пьшта мә бьгрә, әм мәрьвнә бехwәйнә.

— На, к'ьриве Зӧрбә, ньhа пькьр пьшт у база мәрьве хәвтачи hәйә, әw партиа болшевиканә.

Зӧрбә әw йәк щара ә'wльн дьбьhист, әwи жь гӧhе хwә баwар нәкьр. Ле хәбәре Сурен әw данә инакьрьне.

— Дә, пьзмамо, wәки ӧсавә, иди дәрде мә чьйә?

— We ӧсавә, Зӧрбә. Ньhа дәwранәкә т'әзә дәстпе дьбә, әм нькарьн у изна мә жи т'ӧнә, кӧ мина бәре дәрбаз бькьн.

12

Нава оведа чадьрәкә зит'ол-зит'оли мина мьришкәкә нәхwәш мәльси бу, hешйе we дак'әтбунә жере, hәбьн дальqйабунә ә'рде. П'әришана дйа К'әрәм wьра дьма.

Wьра чәнд дәст ньвине кәвн hәв гьртьбун, бубунә стер'. Бәр'әкә кәвнә h'ьз-h'ьзи әw стер'а ньхамт бу. К'еләка стер'ә р'асте кӧлин бу. Дӧ ә'йарә wьра дани бун, ав жь wана даwәр бубу у ч'әлькеда бубу гол.

П'əришан һешйе ль сəр кəвьрəки р'уньштбу. К'ефа we т'öнəбу, бьрöйе weйə сьх щьвйабунə сəр һəв. Wəхта мəрьва ль we дьнһер'и тə дьгот р'ожəкə пайизейə.

Бəле, пирькə we р'оже и'ьрч'укьри бу. К'əрəм жь бал Һ'əмид бəге п'ор у п'ошман вəгəр'йа бу, дайка хwəр'а т'əмам гьлинкьрбу. Əw бəр дьле кöр'е хwəда һат.

— Тьштəк накə, лао, мала мера хьрав навə, мала зер'а хьрав дьвə. Р'ое пə'ри нан жи, кö һəвə бəси мəйə.

Əван гьлйана qöдум бəр чоке К'əрəмда анин, р'əнге wи һьнəки вəгəр'йа, тамаре сор ль сəр һ'ьнаре сурəте wи һатнə ханекьрьне.

Де у кöр' ль бəр стуна пешмале чəнд т'əпьк данə сəр һəв, дадан бəр ру'ньштьн, һ'əта ивəка шəве хəбəрдан.

Шəвəр'əш бу. Öса тə'ри бу, wəки мəрьва т'ьлич'ə'ве һəвр'акьрана жи нəдьһатнə хане. Хöнава һурьк дьр'əшанд. Щарна ə'змен бьрq вəдьда. Тə, дьгот агьр ль п'отке ə'змин дьк'əвə, бь щарəкева дьшəwьтə.

П'əришане у К'əрəм һе кöл, дəрде хwə һəвр'а дьр'етьн. wəхта ньшкева бу ə'wтина к'əлбе wан, р'ьк'ефи сəр тьштəки кьр.

К'əрəм жь щи qöлоз бу у мəрьвəк жь нав лəпе куч'ьке дəрхьст. Əw п'ир Мирзо бу. Əw чəwа жь мала бəг дəрк'əт, qəста П'əришане кьр, wəки бəр дьле wанда бе.

Бу һ'öртə-һ'öрта п'ир Мирзо, чəнд ньфьр'и ль к'əлб кьрьн у хəбəрда.

— Эвара ве мале хер.

— Хер, сəр ч'ə'ва, сəр сəра, əз хöлам.— П'əришане гот,— тə ве шəве херə?

— Хушке, шькьр херə. һатмə сəрəки wəхьм к'еф, һ'але wə бьпьрсьм, паше һəр'ьм р'əһ'əт р'азем.

— К'əрəмкə, к'əрəмкə, əз хöлам.

П'ир Мирзо öса хəбəр дьда мəрьва т'ьре һащə тьштəки т'öнə. Һəр хəбəрəкə wи, дьбу тə'нəке щəгəра хортр'а дьчу.

— К'əрəм, п'ир Мирзо ньшкева гот, бəрхе мьн, чи

Institut kurde de Paris

тə wи беимани к'əтйə, xwəде пə'ри нан дайə тə xwəр'а кəр'ə-кəр' бьxwə. Чьма xwə тьштəки т'əзə нинə, awqac шьван нанозько дьхəвьтьн, h'əта к'ефа тə бе.

— Беиман к'ийə? Əз хöлам — П'əришане пьрси.

— Һ'əмид бəг.

Ведəре п'ир awqac ньфьр'и ль бəг кьрьн, h'əта гöне П'əришане жи ль wи hат у т'əwqəкьр,

— Əз хöлам, Һ'əмид бəг xwəйжьн, xwəйзар'ə, бəсə, ньфьр'а ле нəкə, мьн дəрде бибун, эт'имбуне бəр ван ч'ə'ве xwə дитйə. П'ак, хьрав əw бəге мəйə. Əм чəwa бькьн.

П'ир hьнəки сьльки, дəстпекьр дöр'ути кьрьн.

— Дə, мьн чь готйə, хушке? Əз wи т'əслими р'əбе xwə дькьм.

Мирзо созда П'əришане, wəки р'ожəке ə'сə həр'ə мала бəг дəрhəqа К'əрəм, həqийата wида хəбəрдə.

П'əришане шабуна ньзанбу чь бькьра, əwe дöə'а ль п'ир кьрьн.

— Əз хöлам, бəлки мьразе тə зар'абə, əз qöрбана ощаха тəмə, тö чəwa дьхази, мьнр'а qəнщие бьки, xwəде жи öса хер у xwəшие сəр тə, мале, зар'ада бьбаринə. Wəки е мина тə жи нинвьн, əме лап жь дəст həр'ьн.

— Сəр хатре Ə'лие мерс тəйи р'əh'мəти, əз готи əwe qəнщие тəр'а бькьм.

Иди дəрəнг бу. Ə'wpe ль р'у ə'змин мьна бубун, стəйрк дьч'ьрусин, пеwp мезин, у к'омка сеwйа гьhиштьбунə орт'а ə'зман.

П'ир Мирзо р'абу шəвxwəши да мале чу.

13

Мьж мина hьрйа гəwрə шькьни бəлап'ежгари синг у бəре Синəке бубу, тəлп гьртбу. Сəре ч'йаки ль нава мьжер'а дьhатə хане. Тə дьгот əw ль ə'зманва дарда кьрьнə, чьмкö qунт'аре wи нəдьhатнə хане.

Ави жь мьже дьньqьти сəр hешнайе дьма, ньqьтке we мина льве мьрщана дьбьрьqин.

Т'əбиййəт у Зəйт'ун ԝе р'оже гəләки мина һəвбун.

Зина qиза п'ир Мирзо пер'а-пер'а дəнг ль нава ове бəлакьр, ԝəки əԝе бь ч'ə'ве хԝə дитйə ԝəхта К'əрəм у Зəйт'уне һəвдö р'амусанə.

Т'əмама дьгот у дьбьланд. Жь гьшка зə'фтьр к'апе Мирзо чьвт сəкьни бу. Əԝи дəст давитə п'есира бишмете хԝəйи qьлер бадькьр, дьԝəк'ьланд.

— Стöхöла, əв чь ə'щевə, дури п'есира мьнвə. Тьште ԝа жи мə т'əзə дитьн. К'е дитйə, к'е бьһистйə, ԝəки qиза бəге һ'əзар һ'əйсьд мале к'öрд, намуса р'уйе хԝə п'епəс кə, шьване баве хԝəр'а р'авə, р'уне. Стöхöла, дури п'есира мəвə.

Wəхта Зине Зəйт'ун, К'əрəмва дитбун лəзанд бу бал Бəлгизаре п'опəрич'ке хԝə вəр'убу, сəр-ч'ə'ве хԝə qəлашт бун, синге хԝə к'öтабу, кьрбу нə'лə-нə'л.

— Ханьм, мьн иро ə'щевəкə öса дитйə, qəт нькарьм биркьм.

— Чь ə'щев?

— Чь ə'щев? К'ане заре мьн дьгəр'ə, ԝəки бежьм, лаломə сəр зьмане мьнда һатйə, qəт нə тьште готьнейə, чəԝа бежьм, бəлки дəве мьн бьшке.

— Бежə, əз хöлам, тə qöдуме мьн шькенанд, чь qəԝьмийə?

— Зəйт'уна qиза тə, бəр ч'ə'ве мьн хԝə авитбу һ'əмеза ԝи эт'ими.

— Тö мала мьн хьрав бьки, һ'əмеза к'е?

— Йа К'əрəме гəдəнге П'əришане.

Бəлгизар мина делəгöрəке һар бу, жь т'ав у т'ева сəре хԝə сьнгəк жь һешйа кон һьлкьр р'асəри, Зəйт'уне һат аԝqаси к'öта, кö əԝ хəр'ьqи'

Qизьке һəр ч'ə'ве хԝə вəкьрьн ньһер'и малда п'алдайə.

Һерса Бəлгизаре һе данəни бу. Əԝе бь сьнга щари жь мал р'аqəтандьн, пер'а жи дьԝəк'ьланд.

— Бəлки нане мьн ль ԝə бьвə жə'р, гəлə qанщьхнo, нə əԝе бе хԝəйе пеш ԝəва əԝ ə'щев ани сəр мала мьн, дьле ԝə чəԝа һьлда. Щарйа т'əмама сонд дьхар,

Institut kurde de Paris

wəки тьште öса нəбуйә, həp Зəйт'уне Қ'эрəмр'а хəбəр дайә ле Бəлгизаре ина нəдькьр.

Дə, щьмә'тә, hуки дькə муки. Awqacи хəбəрдабун h'əта дəнг гьhиштьбу гöhе бəг жи. Ч'ә'ве wи т'ьжи хун бубун, р'əнге хwə авитбу, леве wи р'ьщьфибун. П'ир Мирзо у р'испи hатбунə бал wи.

— Бəг, Қ'əлəш готбу, дəwлəт сəре тə, тö саг'би. Гöhе qизка бəлəнгаз qəт мьсqалəк жи т'öнə, əwи гəдəнги кəч'ьк жь р'е дəрхьстйә, готи əм h'əйфа хwə wи hьлдьн, wəки вьра hада əw иди п'е хwə гöhе хwə нəхə.

— Əре wəллəh, öсанə, п'ир Мирзо сəрда зедəкьрбу, бəлки нане тə фьнщке wи эт'имокир'а бе. Əwи əм нава хəлqеда кьрнə р'овəт. Ньhа əме бь чь ч'ә'ва ль эла тə бьньhер'ьн.

Оро, бе мə'рум: тö к'öва h'ьр'йайи, к'öва дьр'йайи, нане, р'оже we ль тə h'ьсрəтə... Qиза h'əмид бəге йа дəве тəйə, ло qöр'öмсах, ло п'езəвонг. Стöхöла, дури п'е-сира мəвə, wəлләh, дьнее хьравбə, р'əбе мьн к'əнге, тьш-те öса qəбул дькə.

Қ'əлəш у Мирзо гəлə п'ищще дьне жи ньч'андиə к'е-ләка бəг, бəлки əwe ләк'е ль сəр наве хwə бьдə hьлдане.

Қ'əла бəг öса р'абубу, кö we р'оже qawə жи нəдабу həвсöр'е хwə.

Иди эпещə wə'дə бöhöри бу wəхте п'ир у р'испива жь мала бəг дəркə'тьн.

Р'ева Мирзо хwə öнда нəкьр, ньч'андə Қ'əлəш, əw сəкьнин.

— Мьриде, Қ'əлəш ч'ә'ве тə р'оньк, п'ир гот, hол hатйə бəр к'аше мə.

— Чьма?

— Wəй ле мала тə авабуйи, кöр'о, тö чь мəрьвəки жь дьне бехəбəри, поч'а бəгə ньhа бьне льнге мəданə, əз we ə'нйа тəкьм.

— П'ир, тö чь дьбежи, əз фə'м накьм?

— Ло гежо, бəге qиза хwə бьдə К'əрəме П'əришане йане Сəрдаре Қ'əлəш. Тə бьhист, ньhа мьн чь гот?

Institut kurde de Paris

— Əре, əз хöлам аqьле тəйи р'окьрийə, əз хwə нагьhижмə тə.

Ч'ə'ве К'əлəш жь шабуна дьч'ьрусин, леве wи жь həв дурк'əтьи, щерга дьране зəнгури hатнə хане.

— Ə'фəрьм, п'ире мьн, ощаха тə жь тə р'азибə.

Əwана hьнэки дьнежи кьрнə пьстə-п'ьст, дəм у хатьр жь həв хwəстьн, бəрбь мале хwə мəшйан.

Бəг hе мала хwəда р'уньшти бу, сəре хwə кьрбу бəр хwə дьфькьри.

Ньшкева Бəлгизар ханьм мина дəвəкə гöргöмиши hатə гоза бəг у иди дор нəда wи.

— Лоло, малхöе, тə мала мьн р'ьнд шəwьтанд? Дə ижар hэр'э. Ло h'əта тö гöр'а мьн нэки, льнге тəе hе гəлə кəвьр, кöч'ка к'əвьн. Əз тəр'а дьбежьм эт'име öса хwəй мэкə, иане тə годəнге öса höр' дькэ.. Тö h'əта гöр'а мьн нэки..

— Qиза тəйə Бəлгизар, — бəг навбьр'и да хəбəрдана wе,— əw жи мака хwə чуйə, тö чьйи, wэки qиза тə чьвə. Демəк əз гöр'а тə бькьм əре? Ле бьра, wэки хəлq мьнр'а бежэ "мере гöр'а жьне, мьнке тэр'азьне, бəрхе бəр бьзьне.„ əре? Əwе ль тə хwəш бе нə?

— Чьма, П'əришане пьрси, мьн h'əта нhа чəнд щара сəре тə бəржер кьрйə, чəнд йара ль сəр щне мьн бандайə, wэки тö дьки qар дьди сəре мьн, мьн чи хьрав кьрйə, wэки qиза мьн ль мьн чуйə.

— Бэсə, бу о'р'ина бəг, кəр'бэ, йане на əзе р'авьм тəчити-чити бькьм. Ду ван гьлйар'а əwи хwə зəвт нэкьр, qамчие хwə ль сəр чита кöлиие hьлда, лəзандə бал Зəйт'уне чəнд qамчи сəр wеда даwəшандьи.

Бəлгизəре хwə авитə п'есира бəг, кьрə qир'ии:

— Бəг, əз qöрбана тəмə, кэч'ьк гöнəйə, мьн иро гəлэки к'öтайə, qəлəтəкə кьрйə. Щəгəра мəйə гьдйо, хwə əм wе накöжьн. Мер у жьнва жь Зəйт'уне qəтйан.

Qизьке hесьр бəрандьн, гəлə ньфьр'и ль п'ир Мирзо у Зине кьрьн. Ле əwе чь дькарбу бькьра.

Institut kurde de Paris

Wəxte Сəрдар бəри Мəйане да жь мал дəрхьст Сəбрие кӧр'е wи гəлəки бəр хwə к'əт бу искə-иска wи, хwə авитə п'есира дайке. Мəйанə у кӧр'ва һеср сəр һəвда барандьн, ле һесре wана бəрга тьштəки нəгьртьн.

Wан чаха бу qир'ина Сəрдар ажотə сəр кӧр'ьк, дə'фəкə ӧса да wи, кӧ əw дəвəр'уйи ə'рде бу. һəма əwе р'ожеда Сəрдар ль бəр ч'ə'ве кӧр'е хwə р'əш бу.

Сəбри *иди һ'ьвдə сали бу. Бəжна wийə бльнд*, позе пижин, ч'ə'ве һешинва һəвр'а шəр'бун. Wəхта хəбəр дьда тə дьгот зəнгьлəкə, кӧ хwə һалар'а дьльлинə.

Льнге Мəйана дйа wи шабуна ə'рд нəдьгьрт. Сəбри дəлалие мале бу, qӧдуме чоке дайка хwə.

Сəрдəр нə кӧр', нə жьн бəр тьштəки һ'əсаб нəкьр. П'инще һ'имид бəге, п'ир у р'испи исафа wи даqӧр'чандбун, əwи т'уйи сəр мала хwə кьр, бəлки ль бəг у п'ир Мирзо хwəш бе.

Wəхта орт'а Сəрдар у Мəйане ль һəв к'əт, тə дьгот К'əлəш һащə тьштəки т'ӧнə, əwи р'увити дькьр у дьгот:

— Лао, wə жь һəвдӧ херə, һун чьма һəвр'а йолə начьн? К'е һун нəзəри кьрьн, нə һунə һəвр'а мина Лəйле у Мəщрум бун? Баре сəр хатре Сəбри йолə һəр'ьн.

Мəйане гəлəки жь ван гьлйе К'əлəш шəрм дькьр. Əwе ад у qьрар дькьр вьра һада дəнге хwə ль бəр мере хwə нəкə. Ле əwə һəрт'ьм жи малда амьнə-т'амьн бу, Сəрдар дьһат дьбу qир у сир,бəлап'ежгари wе дьбу, əw бе һӧрмəт дькьр, гӧлйе wе дəсте хwə дьаландьн у дьда бəр шьвдара.

Дьбу qир'ина *Мəйане, К'əлəш* дьбһист, т'əми дьданə кӧр'е хwə, сəре хwə дьһ'əжанд у дьбьланд.

— Дə, гӧне wə стуйе wəвə-, wəр'а дьбежьм гӧр'а мьн бькьн, wəки əw йəк wəр'а дəст надə, к'ефа wəйə. К'əлəш дьле хwəда жи дьгот, wəки һəр qалмəqалəкə ӧса дькарə һ'əвка Мəйане бьвə, р'ожəк жи wе бе əwе бəрбь мала баве хwə һəр'ə.

Сьвəке зу Сəбри жь хəwе р'абу, ньhер'и овə т'əмам сəр həвр'а дьчə у те. Əwи дит, кö коне калке wи т'öнə. Əwи зу-зу к'ьнще хwə wəргьртьн, чу нава щмаə'те у т'əзə пе h'ьсйа, wəки калке дйа wи жи хwəр'а бьрйə у h'əта-h'əта əw эт'им hьштйə. Дьле wи хьрав бу, п'ор-п'ошман щида сущли сəкьни.

Сəрдаре баве wи wе гаве зор дабу щьг'аре Аh'мəде кöр'е бəгр'а хəбəр дьда. Əwи гази Сəбри кьр. Кöр'ьк незики wана бу.

— Ле, лао,— Сəрдар гот,— wəхта мьн дьгот р'ожəке, бе дйа тəе тə бьдə кəри нан бьхwə, тə баwəр нəдькьр. Ле к'ане, wəки аwqаси жь тə h'ьз дькьр, бьра нəчуйа, хəлqе жи wан чаха wе бьгота „Мəйанə, ə'фəрьм шире тəр'а, тə сəва кöр' баве хwə да бьн п'е хwə. Wан чаха, Сəбри, лао, тəе бьдита чька баве тəе чь бькьра, əз жи кöр'е баве хwə бум, мьне мьле wе бьгрта банйа мал. Qəнщ, хьрав мəе həвр'а дəрбаз кьра, тə чь гот, Аh'мəде бьра, əwи жь кöр'е бəг пьрси.

— Əре, wəлləh, öсанə, wəки дəрощəкə öса həбуйа к'е жь мə тö гöнək'ар бькьрайи.

Сəбри щида qöрəмиш бубу. Əw сəрдап'е дьлəрьзи, ньзанбу чь бькьра.

Əwи пьрс дьда хwə "Гəло Мəйане р'аст кьрйə, кö чуйə, гəло лайиqə мəрьв кöр'е хwə эт'им бьhелə".

Wəхта Аh'мəд у Сəрдар дитьн, кö Сəбри тьштəки навежə, пьшта хwə данеда, жь wи дурк'этьн.

Сəбри hе öса дьфькьри, wəхта Зина п'ир Мирзо мина пирəкə сер ль пешбəри wи сəкьни. Əwе бь дəсте хwə чəна кöр' hьлбьр'и кьрə h'ьнгə-h'ьнг, п'опəричк ль сəр ч'ə'ве хwə данə алики у пьрси.

— Сəбри, тə чьма öса пöрч'ие хwə кьрйə, хwə хwəсйа тə нəмьрйə?

Сəбри сəре хwə hеди hьлбьр'и, ль Зине ньhер'и, hерса wи р'абу əwи тьштəк нəгот, həр лəзə-лəз жь wе дурк'эт.

Institut kurde de Paris

— Пәһ, йәкә чәwa бу,— Зине гот,— wәкн тә хәбәр нәда. Бей хәбәрдана тә т'ö эла орт'ьла иди дькарә р'е һәр'ә.

Р'астә, Зине öса хәбәрдьда, ле дьле we мина к'әлбәки һар qәфәса синге weда дьк'öта, чьмкö Сәбри әw бәр тьштәки һ'әсаб нәкьр.

Ле әw бу? Әwe дьле xwәда гот мьрид qиза т'әреqе бәр тьштәки һ'әсаб нәкә?

Пәзе нивро т'әзә нава мала бәла дьбу. We р'оже öса гәрм бу, кö хöмаме мина т'озе тәли гьртбу. Мәрьва дьгот Бәлгизар ханьме we р'оже т'ер'а эр даwәшандӥә, т'оза we бәла буӥә, ч'ӥа у бани һьлданә. Ә'зман öса т'әмьз бу мина р'уорханәкә жь ластике нинә т'әзә. Р'ое дьqьжьланд. К'әлб ль бьн һешӥе конада к'әтбун, зьмане xwә дәрхьстбун һ'ьлкә-һ'ьлка wан бу.

Бәр дәре чәнд мала мәшке ль сеп'ӥава дардакьри зьһа дьбун. Ль һешӥе кона, к'еләка qәлахе сәргина ситле тораqе сәр кöч'ке агьр ньч'ә-ньч'а wанбу дьк'әлӥан. К'әла wана дьчу у к'еләке ситьлаӥә тәнигьрти нава дәqәкеда qәрqаш дьбун.

Щерге qиз буке к'öрда бәрбь нәwала бьнӥа ове дьчун, сәр кание бьндарук дьгьртьн, щер'е xwә дадьгьртьн, шунда бәрбь ове вәдьгәр'ӥан.

Мала Шьблн ль ч'әнге овеӥн р'асте бьн конәки р'әши бьч'уки мина qьжькәкеда щиwар бубу. Чь мал? Чәнд кöлаве кәвн, бәр'әкә р'ьт'ьли, т'ер'әкә кәлешка, дö-се дәст ивине бәтр'әнг, т'әнщәрәкә кәвнә ч'әмьлкьри маледа һәбун. Ле нәфәрә п'ьр'бун. Мәрьва дурва дькарьбу те дәрхьстана, wәкн малхöе дәсттәнгә.

Бьре Шьблии бьч'ук Һ'әмзә хортәки гьран бу. Р'астә әwи иди чьл бьһар вәр'екьрьбун, ле һе нәзәwщи бу. Бьне конда зар'а qалмәqалм бу, мәзьна жи дькьрьн wана бьднә сәqьр'андьне.

Һәма wан чаха ль бьнәт'ара овер'а qәлфә сӥар дәрк'әтьн. Т'әмама ль wан ньһер'ин, чьмкö qәлфе öса ль зозана зә'ф кем бун. Е кö һәбун жи жь we ове дьчун, ләʼзәке сәйрамиш дьбун паше вәдгәр'йанә мал. Ле мали-

вана р'ьнд занбу, wəки иро кəсəк жь ове дəрнəк'əтйə, лəма жи öса бубунə мöт'аще wан сйара.

Бу шьнгə-шьнга сьме həспа, к'əлбе ове дəнг ль həвр'а бьрьн. Əw бəрбьр'и сйара бун у hewьрзəкə qəwин пешда hат. Нава həweда бу qьрч'ə-qьрч'а qамчйа даwəшйанə сəр к'əлба, лəма жи hewьрза wан бəрə-бəрə гöмрəh' бу.

We дəме Һ'əмид бəге ап'ьнщи авитə намьла хwə, дəрк'əтə бəр дəвконке, сəр хöламада qир'йа.

— Кöр'о, лао, гəли хöламано, he, he, хwə hунə нə кəр'ьн, гəлə гöhдьрежа, hун набиньн хəлqе хəриб hатнə ове.

Чəнд хöлама фьрqас кьрьн, хwə ль сйарар'а гиhандьн, бəри к'əлба дан р'аqəтандьн, дьзгине həспа гьртьн əw бəрбь мала бəг дəстк'еш кьрьн.

Һ'əмид бəг р'абу пешйа сйара, сəлам да wан, əw т'əглифи мал кьрьн, ле сйара хwə данə hеч'е.

Сйаре həспе ше, кö сəрк'аре qəлфе бу, бəг т'əк кьр, бу пьстə-п'ьста wан хəбəрдан.

Сйар дьзгина həспе к'ьшанд, дурк'əт, е дьне данə ду wи, дуз ажотьнə бəр дəре мала Шьблн.

Һ'əмзə сəр кəвре к'озе р'уньштбу, ə'щевмайи ль сйара дьнhер'и. Əw ль бəр мевана р'абу, хwəст кö дьзгина həспе wан бьгрə, ле сйар гəм öса ль дəве həспе хьст, кö əw р'абу сəр həрдö qьч'е пашьн у h'əвəк мабу ль Һ'əмзə хьста. Һ'əмзə пашда вəк'ьшйа у бь т'əhəрəки пьрси.

— Wə херə, лаwькно?

— Наве тə хер? Йəки пьрси.

— Һ'əмзə, Һ'əмзе Əмьр.

— Qöрöмсах, бу qир'ина сəрк'ар, qамчи hьлда сəр Һ'əмзə.

— Щаньм,— Һ'əмзə бь ə'щевмайи гот,— хwə hун нə qəданə.

— Qəда? П'езəвəнг. Кöр'о, wəрнеда, əwи ə'мьр кьрə сəр сйаре дьне.

Wан жь сəр həспа банзданə ə'рде, Һ'əмзə гьртьн, qə-

п'əщə кьрьн, дəсте wи пьштева гьредан, һəспе хwə сйар бун, Һ'əмзə данə пешйа хwə бьрьн.

Шьбли бəрбь сйара чу, wəки заньвə к'ане гöне Һ'əмзə чьйə, ле кəсəки гöһ нəда сəр wи, əwан сəрда жи һе мерьк данə нава qамчйа пашда вəгəр'андьн.

Һ'əмзə бəр дьле бьре хwəда һат.

— Шьбли, qəт нəтьрсə, мьqати зар'авə, əз бьре тəмə, тьштəк мьн нае... Əwи дьхwəст диса хəбəрда, ле һеwьрза сйара дəнге wи даqöрч'анд.

Шьбли бь дьлəки мə'рум ль р'йа бьре хwə ньһер'и, һесьр жь ч'ə'ве wи барин, сəре хwə бьр у ани. дəзмал жь бəр qайше хwə к'ьшанд, һесре хwə т'əмьзкьрьн, анщах хəбəрда.

— Баво, гöне мə чьйə? Вана ав һəстуйе мəда хар.

Qалмəqала зар'е Шьбли бу сəва апе хwə дьгрйан. Ле Зозана жьна Шьбли бəр дьле wанда дьһат.

— Қəр'бьн, лао, бəлки айе wə у Һ'əмзəва сəбəбар'а нəминə. Бəлки дагер' бь шин у гьри сəр мале wанда бе, һьлгер'а wан жи т'öнəбə.

Ч'арə зар'а нəдьбу, гьрйе wана дьһа гöр' дьбу.

◆

Һ'əмзə хортəки гьрани, к'əмал бу, бəшəра wи т'ьме хwəш бу, сьмеле wийə чур' мина дö сьмле геньм ль сəр лева wийə жорьн чит гьртбун. Дьле wи р'əһ'м бу, мина дьле һəр мəрьвəки хəбатчи.

Һ'əмзə бьһар-бьһар дьчу йале Лор'ийе нав мəлəканада дьбу р'енщбəр. Пайиза дəрəнги əwи кöлəке һəqе хwə дажотьн, дьһат дьгһиштə гöнд, wəки али бьре хwə бькə, чəнд кöлəка жи пашхə, wəки паше бьдə qəлəн.

Сала исальн Һ'əмзə т'əрка Лор'ие дабу, бубу шьване ове, wəки дəрһəqа һ'ал у wəхте дьнеда р'енщбəрар'а гьликə. Һəвала иди wир'а готьбу дəрһəqа шöхöле wида. Сурене əрмəни у чəнд лаwке дьне əw хwəш һазьркьрьбун.

Əwи щьмаә'та амьнә-т'амьнр'а дәрһәqә qәwьмандьне, кö Ур'ьсетеда бубун шьровәдькьр, мәсәлә данин, к'ане чәwа п'алә у гöнди бунә йәк, т'әхте п'адше дәwрәмиш кьрьнә, зури, мьлк'әдар данә һьлдане, дәwләта хwә данә сазкьрьне.

Əw овә-овә дьгәр'йа, т'әвар'а дәрһәqа ве йәкеда дьгот.

— Щьмаә'та мәйә фәqир жи бефәсал жь дәсте хwә дьчә, те чöр'әмиш кьрьне. Əw дöбарә те зерандьне. Аликида аг'а, бәг, шех у п'ир wе дьхапиньн. Һаһельн кәсәк һәр'ә бьхунә, бәлки öса нава тә'риеда бьминьн, һащә дьнйае т'öнәвьн. Алие дьне жи хәрщ у хәр'аще дәwләте wе qәп'әщә дькә.

Һәрт'ьм жи wәхта әwи шьровәкьрна хwә хьтьм дькьр, дьготә щьмаә'та хәбатк'ар, wәки әw жи шьвета п'алә у гöндйе ур'ьс бьвнә йәк, бькнә шәр', азайе дәст биньн.

Дә мәрьве дöр'у, гәвәзә ль һ'әму дәра һәнә, йәки жь wан кәр'әкәр' хwә Һ'әмид бәгер'а гиһанд бу, готбуйеда, wан кәр'ә-кәр' хwә Һ'әмид бәгер'а гиһанд бу, готбуйеда, Бәг жи пер'а-пер'а гиһандбу мәрве диwане, һьла сәрда жи мәсәләкә wа готбу: „Wәхте ә'щәле бьзьне те, дьчә нане шьвен дьхwә„.

16

Ч'йае Синәке т'әнт'әрие шәва р'әш һеди-һеди ль сәр хwә авит. К'әw к'әтә сьве. Р'оһьлат зәрьqи. Тиренще р'ое т'әбийәт хәмьландьн. Qьр'ави дьбьрьqи, мәрьва т'ьре, бәр'әкә гöлавт'ункьрийә мәзьн ль т'әмамийа зозане р'ахьстьнә.

Ль qунт'ара ч'ие нава баг'е тьрйа у даре спьндареда гöндәки бьч'ук тәлйайә. Əрмәни wьра дьжин. К'öрде щинар әwи гöнди у бьнәлие wи зә'ф р'ьнд нас дькьн. Лаwке эла орт'ьла п'ейи тиньнә wьра дьфрошьн. Хwәйе баг'а жи бь wи п'әйни хwәлйа хwә дьднә һасьлкьрьне.

К'öрд у әрмәмие ве qәзае насе кал у баванә. Əwана тә'ли-тәнгаси т'әвайи к'ьшандьнә. Мина бьра

Institut kurde de Paris

дәст данә дәсте һәв, дьле хwә ль бәр һәв вәкьрнә. һ'але һәвда к'әwгьрннә.

Wәхте щәрде давитә сәр гӧнде к'ӧрда, эрмәниӥе щинар хирәта wан дькьшандьн хӧрәк жер'а дьбьрьн.

Әwе сьве коч'әк бь һ'әмди хwә бәрбь wи гӧнди дьһат. Әw йа Зӧрбә бу. Бьнәлиӥа мина бьра Зӧрбә qәбулкьрьн. Дә мала wи т'әзә т'алан кьрбун, арване р'оже жи бьрбун. Гӧндики ар дани, е дьне гәньм, нава чәнд р'ожада эп'ещә зәхирә һатә һәвдане.

Зӧрбә бь зьмане эрмәни дьгот.

— *Մեզի շնորհակալ ա ձեր օգնության համար։*

Әрмәни мина бьра бәр дьле Зӧрбәда дьһатьн. Бина wи фьрә дьбу, wәки жь qәт'ла һ'әмид бәге у К'әләше р'испи аза бу.

Р'ож дәрбаз дьбун. Нәфәре мале иди һини щинара бубун, тә дьгот әw нәфәре маләкенә.

Һәр Мәйане Сәбрие кӧр'е хwә бир нәдькьр. Әwе дӧә'а ль хwәде дькьрьн бәлки п'әр'у баска бьдә wе бьфьр'ә, һәр'ә сәрәки ль кор'е хwә хә, диса пашда бе. Ле тьштәк же дәрнәдьк'эт. Т'әфәкурйа Сәбри дьле деда гьран дьбу, һесьр жь ч'ә'ве wе дьһатнә харе. Сурәте wе ч'ьлмьси бун, бәтр'әнг бубу, тәрк ль лева wе к'әтбу.

Эварәке Сурен Зӧрбә т'әглифи мала хwә кьр— хортәки щаһьл да пешӣа wи әw бьрә оде. Вьра эп'ещә мәрьв т'оп бубун.

Сурен насӣа йәки жь wана да Зӧрбә. Әwи мәрве зәрини, п'ор'зер'ин бь бәшәрәкә хwәш ль Зӧрбә ньһер'и. Паше вәгәр'йа сәр Сурен бь зьмане әрмәни хәбәрда.

— Бәле, һәвале Сурен, дәрәнгә, әм иди дәстбь шӧхӧле хwә нәкьн?

— К'ефа тәйә, Сурен щаба wи да.

17

Һ'әвса бажер' мина деләгорәкә р'әшә тәр'ьки ль сәр һ'афа гәлики мәльси бу.

Дора һ'әвсе диwарәки бльнд һ'әсар гьртбу. Һәр дәргәки мәзьн әw дьнйа р'онькьва дьда гьредане.

Institut kurde de Paris

Эвара wәхте ч'ьре бажер' дьшöхöлин, п'әнщәре һ'әвсе мина ч'ә'ве мәрве мә'рум анщах һеди-һеди дьбьрусин.

Һәма әве һ'әвседа жи Һ'әмзә qәп'әщә кьрбун. Әw wьра дьзерйа, wәки мере мина Һ'әмид бәге сәре хwә р'әһ'әт дайинә сәр бә'лги, т'ьме жи аг'ае элабьн, т'ьме жи хöламе wи һәвьн.

Һ'әмзә бь щарәкева һатбу гöһастьне. Р'уйе wи һатбун, леве wи зьһа бубун, р'әнге хwә авит бу. Т'әфәкурйа һәвала, мале мина qьжькәкә р'әш чок дабу сәр qәфәса синге wи, дьле wи дькот. Әwи сәр т'әхтәки һ'ьшк п'алдабу, ль ньqьткәкә ар'ике дьнһер'и. Т'әмамийа ә'мре wи мина базьрганәки һат, бәр ч'ә'ве wир'а бьһöри. Жь нава wан биранинада р'астһатьна wийә т'әви Сурене әрмәни жь гьшка гәштьрбу. Һатә бәр ч'ә'ве wи әw р'öж wәхта Сурен wир'а бу нас. Әwана п'әвк'әтьн, wәки ә'мре хwә бьднә р'ьһ'ина азайа щьмаә'те. Һ'әмзә гьлие Сурен öса һ'әбанд бун, кö иди сәбьр нәкьрбу, жь щи р'абубу, әw һ'әмез кьрбу чубу р'уйе wи.

Һ'әмзә һе öса ль ньqьткәкә ар'ике дьнһер'и, к'ур у дур дьфькьри, һәма wан чаха бу р'әqина дәре wи, зьнгәзьнг ль зәрза к'әт, дәри вәбу у хортәки щаһьл дә'фданә һöндöр'е гоза Һ'әмзә.

Һ'әмзә жь щи вәщьньqи, сәлама хорт вәгьрт, к'öхйа у ньрси .

— Тö сәва чь һати гьртьне?

— Qәт мәвежә, бьрао,— хорте т'әзә һати щаба wи да,— һ'әзнгәкә к'у р'аһьшт.

— Чьма?

—Э, бьра, тö ньрсе öса дьди мьн, qәй бежи хами.

Хорте нәнас льһ'ефа хwә һеди дани бьнп'йа Һ'әмзә, сәре хwәйи т'әзәкöр'кьри хöранд, ль Һ'әмзә ньһер'и, кьрә ахин у хәбәрда.

— Пьзмам, ньһа wайә, мера же һатьн, к'ийә хwәйе сәре мьн. Әз вьра р'унанем, дәра һан р'удьнем к'и wәк'иле мьнә, тә чь гот? Әwи ахьрийеда жь Һ'әмзә пьрси.

Һ'әмзә һьнәки wи ньһер'и, мьле хwә һьлк'ьшандьн, щаба wи да.

Institut kurde de Paris
INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

— Чь бежьм?

— Дә чь дькьн, бьра бькьн, тö щьг'аре дьк'шини, йаɦe на? Һ'әмзә к'иске т'ьтунейи п'зикьри жь щева xwә дәрхьст, р'абәри wи кьр.

Әwи щьг'арәк бь һ'әмди xwә п'еча вехьст, qöлапе к'ур лехьст, диса хәбәрдана xwә пешда бьр.

— Бьра, әван аг'а у бәга, әве диwане р'öһ'е мә кьрйә ч'ә've мә, һ'әта xwәше we wабә, xwә әмә нә мьринә. Әз нә бәга, нә жи дәwләте нас накьм, к'и xwәйе сәре мьнә. Изна к'е һайә мьнр'а бежә фьлан дәра тә харә.

Һ'әмзә кәр'ә-кәр' гöһ дьда сәр хәбәрдана wи, сәре xwә һеди-һеди дьбьр дани. Бь we йәке qәй тә дьгот әwи бәгәмийа xwә дьда хорт. Ләма жи әwи диса пьрси.

Тә чь гот, пзмам?

— Wәлләһ, чь бежьм, wәки бежьм хәбәре тә р'астьн, к'е мә бәр тьштәки һ'әсавкә.

Ду we йәкер'а хорте т'әзә һати йәко-йәко жь Һ'әмзә пьрскьр, чька әw жь к'öйә,чь бәрәкейә, жь мала к'ейә, бона чь һатйә гьртьн.

Һ'әмзә щаба пьрсе wи т'әмама да.

Хәбәрдана wана һ'әта нbackward нiве шәве к'ьшанд. Паше wан щие xwә ль ә'рде данин у дапалйанә нава хәwа ширьн.

18

Бу р'әqә-р'әqа гöлла. Диса щәрда гöр Һ'әсо авитбу сәр эла орт'ьла·Нава шәва р'әшда луле т'ьвьнга бьрqвәдьдан, дәнге гöлла бәр занга дьк'әт, qалмәqаләкә öса пешда данинә, wәки де жь тьрсана әwләде xwә давит. П'әришане лач'ьк qәwин дабу сәре xwә, дöә'а ль xwәде дькьрьн бәлки әw ч'арәке бькә. Ле тә дьгот xwәде нава хәwа һьнгореда р'аза бу, нәдьхwәст гöһ бьда сәр дöә'а-дьрозге П'әришана р'әбән·

Бу шьнгә-шьнга сьме һәспа. Qәрәт'уйе сйара р'ьк'ефи сәр зоме кьрьн соле һәспа ль кәвьра дьк'әтьн, щарна приск жь бәр wан дьпәкйан.

Institut kurde de Paris

Нава оведа qир'ина зар'е бьч'ук бу, гази дайке xwə дькьрьн.

Əwe шəве т'əмамийа пəзе ове бу хöре щəрде.

Һəр эваре wəхте К'əрəм дурва qəрəт'уйе сйара дитбун, пəз кьрбу ахлəки һ'əта сьве жь сəрма бубу чəqə-чəqа дəв у дьране wи, кəре пəзе Һ'əмид бəге xwəйкьрбу, бəлки лева бəгə р'астбə.

Əва щара о'wльн иинбу. кö щəрд дьһатə сəр эле. Ве щаре щəрбаши дьһа һар бубун.

Qəлфə сйар дак'öта сəр мала Шьбли. Бу qир'ина зар'а у Зозане. Сйарəки жь щəрдбашйа гот:

— Һун п'ак занвьн, əз нəһатмə агьрəки бьвьм, əз һатмə вьра, wəки сəр к'ока Шьбли р'унем.

Ду ван хəбəрар'а əwи qьма ə'йсайи жь qаве к'ьшанд р'ьк'ефи сəр Шьбли кьр. Зозане стуна пешмале жь бəр кои к'ьшанд, да нав ч'ə'ве сйар, əw ль ə'рде бу мəйт'.

Һ'əта сйаре дьне xwə пер'а гиһандьн Шьбли у Зозане зар' бьи һешйа конва р'əвандиə мале щинара. Wана кöр'е xwəйə сава щоланеда һьшт. Wəхта сйаре беһ'ьшк'əти сəр xwəда һат, мина гöрəки һар дак'öта мал. Ле əwи wьра кəсəк нəдит. Һəр иска-иска зар'а щоланеда ль wи т'əсəлə бу. Əwи зар' жь щолане дəрхьст. Һьлбр'и, һ'əта qəwата wи һəбу ə'рде хьст, бу wиqина зар'е щи бь щи щанда. Паше гава дəнге гöлла сəqьр'и Шьбли у Зозан бəрбь мал һатьн у ə'щевəкə мəзьн бəрч'ə'ве xwə дитьн. п'ечека зар'е ль бəр шемика кон к'əтбу.

Зозане we шəва р'əш qьмəкə ə'йсайи ль нава мале дит, нишани мере xwə да. Ч'ə'ве Шьбли фьрə бун, əw ə'щевмайи ма, qьмə йа К'əлəше р'испи бу. Əwана лева xwə гəстьн у һатнə сəр we фькре, wəки т'ьлйа р'испи нава ви шöхöлиданə.

Дəрһəqа дитна qьме wана тöрöш нəкьр т'ö кəсир'а бежьн.

П'ир Мирзо мина xwə щара нава ове дьгəр'йа у дьwəк'ланд.

Institut kurde de Paris

— Xwəде qəбул нәкә, мә чь кьрііә? Əве щәрде әм кьрьнә п'инә. Ле xwəде р'әһ'мә, xwəде т'ае к'әтйанә, әwе р'ожәке диwана нәһәqа бькә, һәма гази xwəде xwəкьн, әwе һәwapa wə бе.

П'ьр'аннйа мәрве ове п'ирр'а qайл дьбун. wәки xwəде әви шӧхӧли ӧса наһелә, зутьри we р'укихә.

We п'еле к'еф к'ефа Сәрдар у Аһ'мәд бу. Оведа гәләк һ'ьсрәта нане р'оже бун, ле wана һәрт'ьм һәспе xwə зин дькьрьн дьчунә щьриде. Һәма бона мәрве wа жи гонә :„ч'йае бльнд жь щинаре хьрав п'актьрьн".

19

Мәйанә жь бирә Сәбри нәдьчу. Ле Сәрдаре баве wи ӧса ль бәр ч'ә'ва р'әш бубу, мина мә'рәки р'әши нәһәq. Wәхта әw дьһатә мал Сәбри пер'а-пер'а мал дьһьшт, һешйа конр'а дәрдьк'әт.

Сәрдар сәр һ'ьсә-һ'ьса к'әт. Чәнд щара кьрә мьр'ә-мьр', ле ч'арә ль Сәбри нәбу. Сәрдар qьрар кьр бь т'әһәрәки бәр дьле кӧр'да бе. Дәрһәqа ве йәке әwи Аһ'мәде кӧр'е бәгр'а жи гот.

Щарәке wәхте әw жь щьриде зьвьр'ин, qәста мала р'испи кьрьн. Сәбри кьр, кӧ мина xwə һәрщар жь мал дәрк'әвә, Аһ'мәд әw дит у гази wи кьр.

— Сәбри, кӧр'о, тӧ чь гәдәки qӧр'әйи.

— Чьма, апо?

— Чәwа, демәк әм лайиqи тә ниньн, әре? Тӧ чьма мә дьһели дьчи, ле әw бу?

Сәбри сәкьни бьн ч'ә'вада авр'у данә Аһ'мәд у Сәрдар. Əве йәке Аһ'мәд һе һаркьр, бу qир'ина wи.

— Оро, тӧ һьла ви гәдәнги бьнһер', нахазә мьнр'а хәбәрдә. Кӧр'о тӧ xwәйе xwə чәнд сәрйани. Тӧ мина Зӧрбе калке xwə льнге xwə жь орхана xwə дьрежтьр дьки.

Wәхта Сәбри наве Зӧрбә бьһист, һерса wи р'абу, xwәст кӧ тьштәки бежә, ле qәwата xwə бь тәһәрәки да һәв, жь мал дәрк'әт.

Institut kurde de Paris

— Ло, т'уле куч'ька, бу qир'ина Сәрдар,— ә'мре тә кьнвә, әз хере жь тә нәбиньм, тӧ чьма щаба Аh'мәд бәге нади. Әwи хәбәра "бәг„ ӧса qәwин, ӧса т'әqьл гот, wәки Аh'мәд жи хwә зәвт нәкьр.

— Чәwа, әз Аh'мәд, кӧр'е Һ'әмид бәге, гәдәнге wа мьн бәр тьштәки h'әсав нәкьн?

Сәрдар сәре хwә h'әжанд кьрә ньч'ә-ньч' паше хәбәрда.

— Бьра әw нан h'әрамвә, кӧ тӧ дьхӧн Сәбри, бьра тӧ шуна р'әшва hәр'и. Ӧсанә, Аh'мәде бьра, әw вәгәр'йа сәр wи, wәхта га т'ер дьхwә, стрӧйе хwә ль кәндала р'адьдә. Чәwа, әw гӧр'а тә нәкә, әзе әwи qӧрбана тәкьм, ль бьн дәст у п'е тәда шәржекьм.

Аh'мәд у Сәрдар дәмәке жи хәбәрдан паше п'ор у п'ошман жь мала К'әләше р'ъсин дәрк'әтьн hәспе хwә зинкьрьн, ле сйар бун, жь ове дәрк'әтьн.

Wәхта Сәбри жь мал дәрк'әт, ль бьнәт'ара канйе әw р'асти Зәйт'уне у дӧ щарйа hат. Wана р'ожхери данә hәв.

Зәйт'ун соро-маро бу, дора хwә ньhер'и пьрси.

— Сәбри, тӧ чьма ӧса бер'әнг буйн, дьвә дәрәкә тә дешә?

— Дә, чәwа бькьм?

Зәйт'ун у Сәбри бәрхе саләке бун, wана зар'отийа хwәда гәләки т'әвайи дьлист. Ле ньhа нәwербун hьнәки хәбәрдана жи, ләма жи wана т'әрка hәвдӧ да, жь hәв башqә бун.

Р'о иди дьчу ава. Тә'рйе hеди-hеди ә'рд hьлч'ьни. Сәрдар hатә мал. Әwи дәрhәqа р'ька Сәбрийә wе р'оже баве хwәр'а гот. Бу т'уфә-т'уфа К'әләш ньфьр'и ль Сәбри кьрьн.

Әw бәр кӧч'ке дьhа тәмьри р'уньштбун хәбәр дьдан, wе гаве Сәбри вәгәр'йа мал.

— Т'уле h'әрам. К'әләш гот,— ща wәрә вьра, хәлqе сьве т'уйи щьнйазе мәкә. Тӧ чьма кьре нәкьри дьки?

Сәбри дәнге хwә нәкьр.

— Тә чьма хwә кәр' кьрйә, ло qӧр'ьмсах?

Institut kurde de Paris

— Қалко, мьн чь кьрйә?

Тә тәньшта хwә р'әш кьрйә. Сәбри иди хwә зәр- ньқьр гьрйа у ч'ер'и Аh'мәд кьр.

Сәрдар да шьвдаре дақ'ота сәр Сәбри. Әwи чәнд дар авитнә кӧр'. Әwи Сәрдар дә'фда, әw пашоп'е чу сәр диwаре т'әнеда к'әт, бу гӧр'нна диwер һ'ьлшйа.

— Wәй, тә гӧр'а баве мьн...

Қ'әләш гот, тә кӧр'е мьн кӧшт. Бьцәһ'мә жь мала мьн, дәрк'әвә һәр'ә щәм Зӧрбе калке хwәйи бәйани. Тӧ нә лайиqи, wәки нава щамерада бьмини. Вьра wада п'е тә ль çәр щемика мьн нәк'әвә.

20

П'ир Мирзо аwqаси п'айе хwә бал Қ'әләше р'испи дан, кӧ р'испи хwә һ'әсав дькьр чәwа хьнамйе Һ'әмид бәге.

Wәхта щарәке п'ир Мирзо п'айе Сәрдар дьда, Һ'ә- мид бәге навбьр'ин да хәбәрдана wи.

— П'ир, әз хӧламе тәмә, Сәрдари р'астә башә, бьра ч'ә'ве де у баве wи р'оньквьн, эла мә жи бей щамере ӧса нәвә.

— Хwәде дәнге тә бьбьһе, бәге мьн. Дә тӧ бәхте wи дьнһер'и, бәләнгази бәрәдәр майә. Щаньм, әw к'ӧ Зӧрбә к'ӧ, wәки йаха wана ль һәвдӧ алйа, Мәйанә щида бьб- йа зер' жи qьлич'кәкә Сәрдар нә һежайә. Мерьки про ӧса сәк'әсьз буйә, кӧ к'әлб нан жь дәсте wи нагрьн. Қ'ә- ләш мәрьвәки чьр'уки, тьмайә, әwи qиза Зӧрбә хwәст, бәлки qәлән кем бьдә. Дә, к'и жи бәрбь тьште арзан дьр'әвә, дьк'әвә р'ожа Сәрдар.

— Э, әз хӧлам, чь ль дәсте мә те, сәр ә'нйа мәрьва чь һатйә нвисаре wе ӧса жи бьвә. К'и дькарә qьрара р'әбе мьн бьт'әр'бинә.

— Хәбәр хәбәра тәйә, бәге мьн,— п'ир Мирзо, диса хәбәрда, хәләqа дӧ ә'вда, wәки ль һәвдӧ алйа, чәтьн

Institut kurde de Paris

вәдьр'әсә. Ле йа Сәрдар башqәйә. Әw мәрьвәки бемур'ә, гәрәке әм к'омәке бьднә wи.

— Чь к'омәке?

Ду ве йәкер'а Мирзо к'ур у дур чу. Әwи бәре дәрhәqа К'әрәмда хәбәрда, иьфьр'и ль wи кьрьн. Паше әwи дәрhәqа Зәйт'уне чәнд гьли готьн.

— Бәге мьн, әwи иьшкева гот, ахьр hөрмәта тәр'а чь. Wәки гәдәки эт'имок бьвә зә'ве тә. Мала мә т'әмама дьшәwьтә дьчә. Qиза тә к'иҗанә, qизе мә к'иҗанье. Хwәде нәкә ләк'әкә өса мәк'әвә.

— П'ир, К'әрәм патка стөйе хwә бьбинә, әwе йәке т'өщар набинә.

— Дә, әз чь заньм, qиза гьhиштийә, тә hәw ньhер'и... Әз жи кө нәбежьм те мьн гөнәк'ар бьки, бежи qәда, дури ощахе, ль тә к'әвә, хwә тө нә гөhе геда буйи.

Бәг кәр' бубу. Wәхта п'ир Мирзо әw йәк дит т'ьзми ль щева хwә дәрхьстьн, дора хwә ньhер'и, бь дәнгәки ньмз гот.

— Бәге мьн, hәр тьштәк дькарә әве пьрсе сафикә.

— Чь тьшт?

— Qәт.

— Чәwа qәт, нә тә гот?

— Бинә wәрә әм Зәйт'уне бьднә мер, wәки дәве әwи К'әрәме хүжан жь щәгәра мә дәрк'әвә. Ахьр, бәг, Зәйт'ун нә йа дәве wийә.

Һ'әмид бәге сәре хwә hьлбьр'и, ап'ьнщи ль навмьла хwә р'асткьр сәре хwә чәнд щара h'әжанд, ль п'ир ньhер'и у гот:

— П'ир, Зәйт'ун qиза мьнә, щәгәрә, wәки әз текмә хөре гөлләке хәлqе h'әта көр'е-көр'а бежә, qәт әз ньзаньм чь бькьм "hәвраз т'укьм сьмельн, бәржер т'укьм р'унә". Һәр тьштәк майә. Готи әм wи эт'ими жь орт'е бьднә hьлдане.

— Р'астә бәг, гәрәке әw бе щәза нәминә. Ле ньhа wәрә әм Зәйтуне бьднә мер.

— Бьднә к'е? бәг пьрси.

— Чьма хорт qəлианə?

— Чь бежьм?

— Сəр бəхте мьндавə, хорте мина Сəрдар т'öнəнə, ԝəрə əм Зəйт'уне бьднə ԝи, бьра мьразе хԝə шабьн. Дəве баве К'əрəм к'əтйə тьштəки бежə.

Тə дьгот т'асə ава сар ль бəг кьрьн, əԝ вəщьньqи, бь тəhəрəки ль Мирзо ньhер'и, п'ир бəшьри, сьмеле ԝийə мина жьжуйа жь лева жерьн дурк'əтьн, ч'ə'ве ԝи чьрусин, ле ԝəхта дит, кö hерса бəг р'абуйə бəшəр ль сəр леве ԝи qəр'ьми.

— П'ир, тö чь дьбежи, бəг гот, Сəрдар дö ə'мре Зəйт'уне кьрьнə. Əԝ у кöр'е Сəрдар бəрхе саләкенə. Хəлqе мьнр'а чь бежə.

— Дə, Һ'əмид бəг, п'ире тə ԝа тер'а дьвинə, ԝəки аqьле тə набьр'ə, к'и дькарə зоре бьдə тə. Р'астə Сəрдари мəзьн, э əм чəԝа бькьн, əм həма тə hьлдьн, тö чəнд сала жь Бəлгизар ханьме мəзьнтьри.

Һ'əмид бəге р'от у пива. Чəԝа бькə qизе бьдə Сəрдар, əԝи ə'мрə, нəдеда, дьнйайə, qиза гьhиштийə, тə həԝ ньhер'и ə'щевəк ани сəре ԝи. Бəг hе öса дьфькьри п'ир диса зор да зьмане сор.

— Бəге мьн, аqле тə чь дьбьр'ə, əз р'аст набежьм?

— Һьнəки дури аqьланə.

— Һəйло, əԝ нəбу. Малава, иди жь əве йəке четьр чь həйə. Сəрдар жи нə пə'рики бьч'укə, əԝ кöр'е К'əлəшə. Р'испие гöнд жи бəге гöндə.

Бəнгзе Һ'əмид бəге hьнəки хԝəш бу. К'əн ль гоше дəве ԝи qəсьри. Əԝи к'əни qнйат да п'ир Мирзо, əԝи дьhа бльнд—бльнд хəбəрда.

— Əзе К'əлəш у Сəрдарр'а жи хəбəрдьм. Əзе ԝана жи бинмə йоле. Дəве баве ԝан к'əтйə, həбьне хԝə давежнə həбьне Һ'əмид бəге. Əԝи хəбəра бəг бь тəhəрəки дьрежкьр у хəбəрдана хԝə к'öта кьр.

21

К'апе Бəлгизар ханьме чьвт сəкьнибу. К'еф-к'ефа ԝе бу. Əԝе кöлина дəԝлəмəнд, ə'йаре р'ун у тораqейə

Institut kurde de Paris

дәwсанди дьнһер'и бәнгзе wе хwәш дьбу. К'ән ль сәр леве wе дькрә зьнгә-зьнг.

Бәлгизаре һасла хwә нишани кәсәки нәдьда. Һәр wәхте гӧл у гиһе Синәке дьч'ьлмьсин, бәләкие бәрфе дьһ'әлйан, әwе чәнд кәвани т'әглиф дькрьн, wәки һасьла wе бьвиньн.

Зина qиза и'ир Мирзо жи һәрр'о wан кәванийар'а дьчу һасьл дьдит. Т'әмама әwqаси qәдре wе ньзан бун чьqаси жь wе дьтьрсйан.

Щарәке Зине чубу нава кәре пәзе ова щинар, дәст пекьрьбу һьри вәр'ут бу. Шьване нәнас к'әлб к'ьшк'ьши wе кьрьн. К'әлба әw р'ьнд вәгәвьзандьн. Ле гӧне шьвин пе һат, әw жь нава к'әлба дәрхьст, гӧрмькә һьри да дәсте wе, бәрбь ове вәр'екьр.

Зине гьһиштә мал. Гот, бьланд ньфьр'и ль бәхт у мьразе шьвин кьрьн. Т'әләбәхтр'а р'ожәкә пайизе wәхте хорте ове т'әмам чубунә щьриде, шьван сәр һәспе к'әтьбу, wәфат бубу.

Wәхта Зине әв йәка бьһист, р'абу чу нава ове чәнд фьтьл данә хwә, дәнг ль һ'әмуйа т'әсәлә бу , wәки әгәр ньфрь'не Зине нәбуна шьван нәдьмьр.

Ду wе йәкер'а wәхте Зине ньфьр'и ль һьнәка дькьрьн зьраве wана дьqәтйа. Әwан лавайи жь wе дькьрьн, wәки ббахшинә, бәлки ньфьр'не wе ль бәр qәләма хwәде нәк'әвьн.

Зине пер'а—пер'а дьгот.

— Дә, wәки ӧсанә, маше хwә бьдә абасик дьданә wе, йаха wана же хьлаз дьбу.

Нава оведа һәр Сәбри ньфьр'йе Зине бәр тьштәки һ'әсав нәдькьр. Ләма жи әwе һ'әзар тьште нәт'е дәрһәqа wида дьгот.

Wәхте Зине — К'әрәм у Зәйт'ун бал һәв дитьн һ'әвсудие мина мә'рәки р'әш дьле wе кот. Эварәке Мирзое баве wе жер'а гот .

— Зине, лао, тә бь ч'ә'ве хwә Зәйт'ун бал К'әрәм дит?

— Əре, баво, əз жь һəрдö ч'ə'ва мə'рум бьминьм. əгəр тьштəки хелф теда һəйə.

— Э, ижар?

— Э, э, мьн чь карбу бькьра?

—Гəрəке тə текра qир'ин, дьне-ə'лам т'əмам пе бь-һ'əсанда.

Зине һежа һ'öр'бу. Əwe дьһа гöмрəһ' шəр' у шьлт'аq авитнə К'əрəм у Зəйт'уне.

Р'ожəке һавине бу. Ə'wре сьпи мина һьрйа qəрqаш нава ə'зминда бубунə гöрмьк, сйа wана ль сəр ə'рде дьлəqйа.

Дəр мала qöсесйа пəз дьбьр'ин, ле зар'а п'əшкəгöро дьлистьн.

Зине чархе хwəйə бəнькqəтйайи авитьн дəстпекьр п'е-хас нава ове гəр'йа. Əwe бəрбь мала бəг лəзанд.

—Бəлгизар ханьм, əwe хəбəрда, тö чəwа буйи, хwə тö гöһе геда нини, һəла бьнһер'и к'и те мала тə, əwe дəст да сəр синге хwə, хəбəрдана хwə дьрежкьр, мевана хwəй дьки йане на?

— Меван мевание хwəдейə, сəр ч'ə'ве мьнр'а һати, мала мьн п'ешк'еши тə.

— Мьразе тə ль малебə.

— К'əрəмкə, Зине Ханьме əw т'əглифкьр.

Хöламəк пер'а-пер'а незики Зине бу, бьр сəр кöлаве р'ахьсти да р'уньштандьне. Зине авр'у данə хöлама, пьзəйа хwə һьлк'ьшанд, р'уньшт. Wана лə'зəке хəбəрдан. Паше Бəлгизаре пьрси.

— Əз хöлам, хьзмəта тə чьйə?

— Qəт, Зине щабда у ч'ə'ве хwə пер'а qöнщьр'анд.

Бəлгизаре у Зине сəр к'öтанə сəре һəв, эп'ещə wə'-дə кьрнə п'ьстə—п'ьст, щарəке Зине дəнге хwə бьльнд кьр.

— Əз т'əреqа тəмə, əзе öса бькьм р'ож нəдə сəре wан.

Бəлгизар ду ван хəбəрар'а гöлəш бу, кьрə т'иqə-т'иq к'əнйа, дəсте хwə дани сəр мьле Зине, п'ор'е weйи гəвəгьч'ки т'имар кьр.

Institut kurde de Paris

Зиие һәвришкәкә р'ьид мала Бәлгизареда лоши щане хwәкьр, р'абу сәр хwә, пьзйа хwә һьлк'ьшанд, бәрбь мала баве хwә мәшйа.

Бәлгизар гöләш бу. Әwe щарәкә дьне жи сәр кöлинеда ньһер'и, фьрнаq бу. К'апе we чьвт сәкьни бун.

22

Сурене әрмәни мина хwә бәре мот'аще щьмаә'та к'öрда щинар бу. Ә'мре weйи к'очәри бәлә нгаз ль wи хwәш нәдьһат. Сурен бәр ч'ә'ве хwә дьдит, wәки к'öрде щинар бь хwидана хwәйә һ'әлал чәнд пәзәка qәзанщ дькьи, әw жи навә хöре wан. Йаликида бәга, аг'а шех у п'ира, йале дьнеда щәрд у хәрще дәwләте әw ильк дьбьрандьи.

Бьн бьни эла орт'ьла öса бу. Хöлам бьндәст, т'ор'ьн сәрдәст.

Сурен баш фә'мдькьр, wәки нава к'öрдада гәлә хорте сәрхwә һәнә, лазьмә wана бьднә т'әшкилкьрьне, дәрхьнә сәр р'екә р'аст. Wәки әw дост у дьжмьне хwә һәвдö башqә бькьи.

We гаве Игдьреда т'әшкила партиа болшевикайә эп'ещәйи qәwат һәбу. Öзве we нава щьмаә'теда хәбатәкә һелә дьбьрьи.

Сурене әрмәни ль гöнде Зореда һьм дәрса зьмане урьси дьда, һьм жи дьхәбьти öлме марк'сизме дәрһәqа шәр'е сьнфа, сәрк'арийа пролетариате, п'игартийа п'алә у гöндийа бьгһинә к'öрде хәбатк'ар. Әв йәк, һьлбәт, тьштәки гәләки чәтьн бу. .Щьмаә'т һе ду шех у п'ира дьчу. Хенщи we йәке жи, бәг у аг'е к'öрда йа хwә дашнакар'а кьрбунә йәк.

Wәки дәрһәqа хәбата Суренда, әз бежьм, Һ'әмид бәгер'а бьготана иди бәс бу. Әwи we һ'әсаве wана бьдита.

Ләма жи Сурен хәбьти бәре ә'wльн чәнд мәрьвед амьн дәст ани, әw бунә к'омәкдаре wи. А жь wан мә-

рьва бу Зӧрбә. Пьзмамтийа Сурен Зӧрбәва нә гьрә-гьре к'ӧрда нә жи ль е әрмәнийа хwәш нәдьһат.

Щарәке Қарапет аг'ае әрмәни гази Сурен кьр у жер'а wа хәбәрда:

— Кӧр'о Сурен, р'увие тә әwи к'ӧрдва хwә һәвва гьредайи иньн, әwи чи хwә дае тә, кӧ тӧ аwqаси бәрwида щәфе дьк'ьшини. Тӧ әрмәни, әw к'ӧрд. Тәва ә'йанә, ньһа щьмаә'та мә һ'аләки нәмьрнәжийи чәwаданә. Әгәр һәрәк'әта тә һәйә, бона азабуна щьмә'та мә бьхәбьтә.

— Қарапет аг'а, чь фьрqи к'ӧрд жи щьмә'тьн, нава wанда жи эп'ещә мәрьв һәнә, кӧ һ'әwще к'омәкенә.

— Фьрqи әwә, wәки тӧ әрмәнийи, ле әwана к'ӧрдьн. К'ристосе мә готйә „гәрәке мәрьв баг'е хwә авдә, ле паше е хәлqе“. Wәки тӧ һәр'и гӧнде wана wе к'әлбе хwә к'ьшк'ьши тә бькьн. Тӧ зьмане wанә ширьн мәнһер'.

— Аг'а әз wана нас дькьм, әw тьште ӧса накьн.

Қарапет аг'а һерс бу, кьрә мьр'тә-мьр'т.

— Дә тьштәк бу мьн тәр'а гот, әгәр наqәдини, гӧне тә етуйе тәвә, ле аг'ьриеда те п'ошманби.

Хәбәре Қарапет аг'а т'ӧ һ'ӧкӧм сәр Сурен нәһьштьн. Әw дьһа гӧмрәһ' хәбьти, wәки к'ӧрда бьдә т'әшкилкьрьне.

Һәр эвара Зӧрбә чӧхе хwәйи кәвн давитә навмьла хwә, дьчу мала Сурен. Wьра хенщи wи, һьнә мәрве дьне жи т'оп дьбун. Wана бәре һ'ькйат һәвр'а дьготьн, ле wәхта зар' р'адьзан, мал сек'ьн дьбу, дәрһәqа һ'ал у wәхте дьне, шӧхӧле хwәда жи хәбәр дьдан.

Зӧрбә мала Суренда дьнекә т'әзә дит. Тә дьгот нава шәва р'әшда шәмданәк ль пешбәри wи вехьстьбун. We эваре Зӧрбә әw мәрве п'ор'зер'ин диса дит. Әwи пьрси.

— Һәвале Зӧрбә, чәwани?

Зӧрбә ә'щевмайи ма, дьле хwәда фькьри „Щаньм мьн әви щамерива к'әнге нан у пиваз т'әв харьнә, wәки мьнр'а дьбежә һәвал, дьвә әw мьн нас накә“.

Зӧрбә щаб нәда. Сурене әрмәни бәр дьле wида һат.

Institut Kurde de Paris

— Зӧрбә, тӧ хорт нас наки, нә әва һәвале Умновә, пае бира тә, нә мьн һун һәвр'а кьрнә нас.

— Бәле, бәле, һатә бира мьн, Зӧрбә гот у вәгәр'йа сәр Умнов, һәвале дәлал, шькьр әзи п'акьм саг'и у сьламәтийа маqуле мина тә дьхазьм.

Хәбәре пашьи Зӧрбә бь зьмане к'ӧрди готьн. Лаwьке дьне дәст хwәда т'әрщмәкьрьн. Бу т'иqә-т'иqа Умнов к'әнйа.

— Пьзмам, маqуле чь? Әwи пьрси, әз жи мәрьвәки мина тәмә.

Паше Умнов дәсте хwә һеди-һеди т'әхтә хьст. Т'әмам сәqьр'ни. Сурен дәрк'әтә дәрва дора мале гәр'йа чька кәс т'ӧнә. Әw һатә һӧндӧр', бәрбь ләмп'е чу, әw дахьст, һат щие хwәда р'уньшт.

Умнов нәфәсәкә к'ур р'аһьшт, дор у бәре хwә ньһер'и. дәстпекьр.

— Һәвално, һ'але щьмаә'та хәбатк'ар бәрә—бәрә хьрав дьбә. Баwар бькә wә бьһнстйә, wәки ван р'ожа диса щәрде автйә сәр ова к'ӧрда. Гозәкә хәбата мәйә фәрз әw пьрса к'ӧрдано. Әме вьра бәр эп'ещә чәтьнайи бьсәкьньн. Һәвала мьнр'а готйә, wәки п'ае щьмаә'тейи п'ьр'е һе гӧр'а т'ор'ьна, шех у п'ира дькә.

Мьн иро qьраркьр, кӧ әм хәбәрдьн, к'ане бь чь тәһәри к'омәке бьднә wе щьмаә'те.

А wәки чәнд мәрве мина ви һәвали һәвьн, әwи Зӧрбә нишанда, шӧхӧле мәе эп'ещәйи сьвькбә.

Қәсәки хәбәр нәда. Һәр щарана хортәки ашqор'ки, дәсте хwә дьда бәр дәве хwә, дьк'ӧхйа, диса кәр' дьбу.

Һәма wе эваре т'әслими Сурене әрмәни кьрьн, wәки әw у Зӧрбә һьнә һәвале к'ӧрдә дьне жи бькнә т'әшкиләта хwә.

Паше Умнов дәрһәqа алт'ьндарийа р'еволйусиа феврале у сазкьрьна һ'ӧкӧмәта wә'дәлида хәбәрда.

Зӧрбә ә'щевмайи ль дәве wи дьнһер'и, дьле хwәда жи дьгот „Щаньм, эв щамер аwqас тьшт чәwа занә, к'е жер'а готйә".

Wәхте меване Сурен кәр'ә-кәр' жь мал дәрк'әтьн

чди пеwр у мезин эп'ещэйи бльнд бубун. Мал сек'ьн бу, hэр Умнов, Зӧрбэ у Сурен ман.

Зӧрбэ wе эваре наве Ленин бьhист. Эwи дэрhэqа wида дьпьрси.

— Архани бэ, Зӧрбэ. Умнов гот, hэвале Ленине кери wэ жи бе.

— Дэ маqуло, Зӧрбэ бь эшq гот, пер'а-пер'а шашйа хwэ фэ'мкьр. дэ hэвале Умнов, эз жь диндара тэ т'ер набьм, шэва wэ бьминэ хwэш.

Умнов у Сурен шэвхwэши данэ wи. Эw кэр'э-кэр' бэрбь мала хwэ лэqийа.

23

Хӧлэ-хӧла щэwа бу жь синге ч'ие дадьбьрин. Кӧлилке р'энгаwази зозан мина букэкэ бэр п'эрде хэмьландьбун.

П'ир Мирзо бэрстуйа кьрасе хwэйи qьлер вэкьрбу, дехуна шале пьзикьри сэр хwэда бэрда бу, т'ьзмие хwэ дьк'ьшандьн у бэрбь мала Шьбли дьчу.

Wэхта щьидьрма Һ'эмзэ гьртьн, дэсте wи пьшва гьредан у бьрьн, qэт хэма п'ир жи нинбу. Ле р'ожа иро эw дьчу, wэки бэр дьле Шьблида бе.

Шьбли пешйа wида чу. Мирзо бь бэшэрэкэ хwэш р'ожхери да Шьбли у бей т'эглифкьрьна малхwе лэзандэ hӧндӧр'е кон. Паше вэгэр'йа сэр Шьбли жер'а wа гот:

— Мьрид, мала тэ мала мэйэ, wэллэh, тӧ кӧр'е малэкэ бемур'и.

— Тӧ сэр ч'э'ве мьир'а hати, Шьбли гот, кӧлавэк жь гоше стер' hьлда р'ахьст, Мирзо т'эглифкьр, К'эрэмкэ, эз хӧлам, к'эрэмкэ р'уне.

П'ир ль сэр кӧлинеда ньhер'и, бэ'лгик hьлда у hат р'уньшт. Сьмеле хwэ т'имаркьрьн, дэстпекьр.

— Мьрид, хwэде h'эвинки, гӧне Һ'эмзэ чьбу, дьвэ кӧ эwи дьзи-мьзи кьрьбэ. Эва жи бу чэнд р'ож хэw незики ч'э'ве мьн навэ, дэрhэqа Һ'эмзэда дӧшӧрмиш дьбьм. Хортэки hелэйэ. Мэзьнар'а мэзьнэ, ле ч'укар'а—ч'укэ.

Institut kurde de Paris

Ван хәбәре п'ире дӧр'у алав агьр ль дьле Шьбли хьстьн. Бу хӧлә-хӧла һесра жь ч'ә'ве wи барин, һ'ьнаре сурәте wи шьлкьрьн, р'ьжйанә сәр п'есира wи.

Мирзо бәр дьле wида һат.

— Мьрнде Шьбли, qәт дьлә xwә хьрав нәкә, xwәде р'әһ'мә. Чьма шькьр, чь ль Һ'әмзә qәwьмйә. һ'әвс сәва мера тенә чекьрьне.

Ван хәбәра алава дьле Шьбли дьһа данә гӧр'кьрьне. Әwи ахинәкә к'ур р'аһьшт, ль Мирзо ньһер'и, бь дәнгәки мәлул гот:

— Ахьр, т'әреq. wәки мьн заньбуйа, Һ'әмзәйи дьзә йане бехәйсәтә. аwqаси ль мьн чәтьн нәдьһат. Тӧ xwә зани әwи иди чьл салийә, ле һ'әта ньһа һе qәдре кәсәки нәк'этйә.

— Сәр имана мьндабә ӧсанә, qәт бәрxwә нәк'әвә „xwәде бәрхе нер дайә бона к'ере". Һ'әмзә нә хортәки хьравә, wәки гӧне wи т'ӧнә, к'е дькарә жер'а тьштәки бежә. Ве дәре әw qуз бу ль бьн һешнева мала Һ'әмид бәге ньһер'и. диса хәбәрдана xwә нешда бьр, мьрид әм дәсте Һ'әмидда (әwи хәбәра бәг нәгот) к'әтнә ах у заре, әм бунә дәре дәсте wи, к'ӧда бьхазә wе мә wеда жи бавежә. Чьма готи хӧрте мина Һ'әмзә һ'әвседа бьр'ьзьн. чьма әw начә хәбәрнадә. Һ'әвә р'ӧшәтә иди, бьра wанр'а бежә. к'ӧта бу чу. Ло готи мәрьв сәр к'ока мәрве ӧса р'уне, әwи әм кьрьнә п'ине кӧлфьке. Ах, бьра әзи нәй аһьл бума, тәе wан чаха ль п'ире xwә бьнһер'йа. Әз ньһа к'әтмә орт'а дӧ кәвьра qәт ньзаньм чь жи бькьм.

Шьбли сәqьр'и бу, ль п'ир дьнһер'и. Әwи фә'мкьр, кӧ әw һатйә хәбәра жь wи бьк'шинә, ләма жи дәнг жь кевьр һат, жь wи нәһат.

Wәхта п'ир ньһер'и Шьбли xwә кәр' кьрйә, әwи wа пьрси.

— Мьрид, р'аст набежьм?

Шьбли щаб нәда.

— Мьрид, п'ир диса пьрси, аqьле тә чь дьбьр'ә?

— Xwә жи ньзаньм, чь бежьм.

— Чьма?

Institut kurde de Paris

— Дә, т'әреq, тӧ зани кал у баве мә жь эла Һ'әмид бәге бунә, әw чәwа, әм жи ӧса, xwә әм жь нерха дьне дәрнак'әвьн.

— Э, мьрид, xwә мьи нәгот әм һәма ньһа р'абьн дар у гопала һәр'нә сәр мала Һ'әмид бәге. Һьлбәт, әw бәге мәйә, ле к'әла мәрва р'адьбә, тә т'ьре әзи жь xwә р'азимә, кӧ дәрһәqа бәг тыште ӧса дьбежьм. На, әз we ә'ниа тәкьм. Кал у баве мьн т'әв кал у баве Һ'әмид бәге харьнә, данә, ле к'амбахбә, wәхта к'әла мәрва р'адьбә. Ле мьрид. Әз чь бькьм, к'әтмә орт'а дӧ кәвре һасе.

— Әз хӧлам, әм мәрьвнә сәхирә, бәләнгазьн, xwәде пә'ри нан да мә әме бьхӧн, нәда жи xwә әм ль бәр р'әһ'ма xwәде нар'әвьн. Дьне чәwа, әм жи ӧса. Xwә хуна мә жь йа хәлqе сортьр нинә.

П'ир Мирзо бәгәмийа xwә да хәбәрдана Шьбли. Паше жи әwи гот, кӧ we һәр'ә бал Һ'әмид бәге дәрһәqа Һ'әмзә т'әwәqе же бькә, бәлки wи дьдә бәрдане.

24

Ә'wрави бу, ә'змин мина пирәкә нәмьрнәжи п'ьрч'уйе xwә кьрбу дьгьрйа, һесре wи дьбунә ч'ьлке баране бь һ'әмди xwә пәйайи ә'рде дьбун.

Һешйе кона шьлбубун, әw ӧса даньзьлибун, мәрва т'ьре баске думәqәске бьриндарьн. Ә'рд у ә'зман бубунә йәк. Бьруске дьһьнгавт, ә'wре р'әш бь тор'әкә зер'инә qило-qарч'о дьһатнә хәмьландьне. Һәwа ӧса т'әмьз бу к'ефа мәрьва пер'а дьһат. Бина к'ьвава дор у бәр һьлдабун. Кӧч'ке К'әләше р'испи xwә һ'алр'а дьшхӧли. Щарна ньqьтке дон ль сәр эгьрда жь к'ьвава дьр'ьжйан у алава кӧч'к дьһа гӧр' дькьрьн.

Дора сьфре хенщи малхӧе, Сәрдар у Аһ'мәд жи р'уньштьбун.

Мина wан к'ьвава дьбу к'ьзина дьле К'әләш, әwи һ'әйфа xwә дани, wәки әw гоште һ'ьземәти бадьлһәwа ӧнда дьбә. Әwи дьле xwәда һ'әсав дькьр к'ане, әwи гошти we т'ера чәнд р'ожа бькьра. Әгәр нә кьрана к'ьвав.

Institut kurde de Paris

Ле wəхта дьhатə бире, wəки əw дькарə бьбə хьнамие Һ'əмид бəге бина wи hьнəки фьрə дьбу.

Лаwьке дора сьфре hьм дьхарьн, hьм жи хwəр'а гьли дькьрьн. Əwан гəлə тьшт анинə бира хwə, ле ахьри hатьн сəр мала Зöрбə сəкьнин.

— Хале К'əлəш, Аh'мəд пьрси, гəло əw нəр'ьнд чəwа бу?

— К'и?

— Зöрбе хьнамие тə.

Хəбəре Аh'мəде „хьнамие тə" ль wи хwəш нəдьhатьн. Əwи бьрöне хwə qальн т'əвhəвкьрьн, сьмеле хwə жь сəр лева данə алики бь hерс к'ельми.

— Дури хəбəрдана тə, чу щə'нəме чу гор'е, əwə у дьнйакə тəр'ьки, к'и занə к'öда чу.

Аh'мəд у Сəрдар дəстхwəда сəр h'ьсə—h'ьса к'əтьн, wəки к'əла р'испи р'абуйə.

— Дə бьра, həр'ə, wе həр'ə сəр гöле сор, йане сəр кодка жажəр'уне. Сəбри жи wе р'оже к'əтə бира лаwька. Wəки Сəрдар тек'əвə дьле Аh'мəд, əwи чəнд щара wəк'ьланд, кö əwе кöр'е öса р'ьh'ина мере, мина бəгда шəржекə.

К'əлəш жи hьла сəрда зедəкьр:

— Жь мал к'уви буйə, хwəде же бьр'йə да, дə бьра həр'ə, кöр'е wəки гöр'а мьн нəкə сəре wийе гəлə кəвьра к'əвə.

Дəрва баран дьhа гöр' бубу, hешйе кон дькьрьнə р'əqə-р'əq. Пешмале у навстуна дьда дьлопа. Агьре кöч'ьк иди тəмьри бу, чəнд сəргина анщах ду дькьр.

Аh'мəд у Сəрдар həвр'а кьрьнə п'ьстə-п'ьст, р'абунə сəр хwə, сəрп'ие хwə wəргьртьн у həма əwе баране бəрбь тəwла həспа львйан.

К'əлəш гəлəки бəр wанда hат, wəки əwе шьли, шöйе жь мал дəрнəк'əвьн. Ле ч'арə ль wан нəбу.

Тə'рие hеди-hеди ə'рд hьлч'ьни. Шəвəкə р'əш льh'ефа хwəйə qальн ль h'əму дəра р'ахьст.

Аһ'мәд у Сәрдар һәспе хwә зәнгу дькрьн, wана дьләзанд.

Иди эп'ещә жь шәве чубу. Әw гьһиштнә ахьләки. Хортәк һатә пешйа wан. Дәрһәqа р'астһатьна хwәда әw мöг'дарәки бәре һәвр'а п'әвк'этьбун. Наве хорт Qанат бу, хwә жи жь щәрда гöр Һ'әсо бу.

Wәхте щьриде әw р'асти һәв һатбун Qанат wанр'а готбу, wәки әw ә'сә дәрһәqа һәбун, һ'ал у wәхте эла орт'ьла wир'а бежьн.

Аһ'мәд у Сәрдар әw йәк сәр ч'ә'ве хwә, сәр сәре хwә qәбулкьрьн.

Qанат созда wан, wәки п'ара wан п'әрәти бьдеда.

Шәва ишәвьн wан шеwра хwә дькьр, к'ане к'и алида һәр'ьн. Wана гәләки хәбәрдан. Аһ'мәд дәрһәqа Һ'әмзә wанр'а гот, мала Шьбли данә к'ьвшкьрьне.

Сәрдар у Qанат һәвр'а öса хәбәрдьдан тә дьгот бьраке һәвә бист салане. Wәхте әw жь һәвдö qәтйан, wана qьме хwә п'әвгöһер'ин.

Wәхта Сәрдар у Аһ'мәд гьһиштьнә ове иди бәрбанг бу, кәwайи к'әтбу сьве.

◆

Чәнд р'ожа шунда щәрда гöр Һ'әсо һатә сәр ове. Әw мере, кö жь дәрба Зозана жьна Шьбли wәлгәр'йа Qанат бу. Ле qьма кö малда мабу йа Сәрдар бу. Әwе гәлә шьк кьрә дьле Шьбли у Зозане. Әw шәв р'ож дöшöрмиш дьбун, ле нькарбун те дәрхьстьна к'ане qьма Сәрдар бь чь тәһәри дькарбу тек'әта дәсте щәрдбашийа.

25

Жь qәwата п'ир Мирзо дәрбу, wәки Зәйт'уне бинә йоле, бәлки әw Сәрдар бьстинә.

Р'ожәке әwи мина хwә һәрщар дехуна хwә сәр хwәда бәрда бу, дьчу кö һәр'ә бал Бәлгизар ханьме.

Р'ожа ә'wльн хәбәрдана wан жь кöлине, ә'йаре р'ун, тораqе дәрбазтьр нәбу.

Institut kurde de Paris

Чənд щарəке дьне жи п'ир ḣат у чу, к'ӧтаси wир'а ль ḣəв ḣат ḣ'ал у ḣ'əwал т'əмам йəко-йəко ханьмер'а готьн.

Бəлгизар ḣьнəки шабу, wəки п'ир wер'а зə'вак дəстхьстйə. ле wəхта наве Сəрдар бьḣист р'əнге хwə авит, бина хwə зу-зу кьшанд, пьрч'уйе хwə кьрьн, щида сəкьни.

Мирзо зор да зьмане сор, əwи п'айе Сəрдар аwqаси да, кӧ ḣ'əта хwə жи wəстйа. Ле wəхта ньḣер'и тьштə бəр wи начə. Бəлгизар ханьмер'а гьликьр, wəки бəг жи дəрḣəqа wе йəкеда занə.

Бəлгизаре сəре хwə ḣьнəки ḣьлбьр'и ль Мирзо ньḣер'и. П'ир хwə кьрə qӧром, чəwа неч'ира, кӧ ч'ə'в ль неч'ирван дьк'əвə.

Ханьме ḣ'əзьнгəкə к'ур р'аḣьшт у wа дəстпекьр.

— Əз холам. Зəйт'ун нə йа дəве гəдə гуданə. Хwə мьн əw мəзьн нəкьрйə, wəки сəр р'уйе хwə бькьм, əв йəк, əwе т'ьлйа хwə qьлич'ке тəwанд, дəве Сəрдар к'əтйə qəлəне Зəйт'уне бьдə, əва жи дӧдӧ, əwе авр'у данə Мирзо у хəбəрдана хwə дьрежкьр, тə бьḣист, Зəйт'ун qиза кəзийə, ч'ə'ве дйа wе бьр'ьжə, ле Сəрдар чь тəвайə. Дьбə кӧ ḣьнəки орт'а wи Аḣ'мəдва хwəшə лəма тӧ дьбежи. На, əз хӧлам, тьште ӧса нае сери. Бьра Сəрдар qəт сəр wи гӧḣи р'анəзе.

П'ир Мирзо ньзанбу чь бькьра. Бу ə'нт'ə-ə'нт'а wи, хwə п'ьжьнанд. Чəнд ньфьр'и ль К'əрəм кьрьн у Бəлгизар да фə'мкьрьне эгəр əw йəк бе сери К'əрəме т'əрка Зəйт'уне бьдə.

Хəбəре п'ирə пашьн шькəк авитнə дьле ханьме. Бəшəра wе ḣ'вəки ль мəрьва хwəш ḣат. Wəхта Мирзо əw йəк дит, щие хwəда дьḣа фəр'ашда, qӧдум бəр чоке wида ḣат. Əwи хəбəре ширьн р'етьн.

— Ханьм, дəwлəт сəре бəг, шькьр. тӧ нə ḣ'əwще qəлəни...

Бəлгизаре иди дор нəда wи:

— Чəwа, чьма qиза мьнə бехwəйə?

Institut kurde de Paris

— Xwəде нəкə, стöxöла, тö чьма тьште öса дьбежи. Əз дьбежьм һун пе qəлəн нə дəwлəти дьбьн, нə жи к'ə-сив. Бьра р'öһ'е К'əлəш у Сəрдарва дəрк'əвьн, бьра сəре xwə диwара хьн, qəлəн дəстхьн. Зəйт'ун qиза пə'рики бьч'ук нинə. Əw qиза бəге һ'əзар һ'əйсьд мале к'öрдə.

— Т'əреq. Бəлгизаре гот, тö „һьм нə'ле дьхи, һьм бьзмер", һьлбəт гəрəке qəлəн бьдьн. Wəки бəге тə р'а-зильхйа xwə дайə бона Зəйт'ун Сəрдар бьстинə, əз иди чь дькарьм бежьм.

— Öсанə, хушке öсанə, щие мер ле һазьрьн, жьи готи нəенə хане, Ле йа тə башqəйə, тö ханьми, гəрəке əм нета тə дəрһəqа Зəйт'унеда занбьн. Йəкə дьне буйа к'е бьчуйа дəве xwə бьда бəр дəве we' Əз р'аст набежьм ханьм?

— Дə тə we гот иди.

— Wəки öсанə, һ'əму тьшт фə'мдарйə, Мирзо гот, хатре xwə xwəст у чу.

Льнге wи шабуна ə'рд нəдьгьртьн. Ле Мирзо зə'ф р'ьнд фə'м дькьр, wəки əwe йəкева һе шöхöле wи сəр-р'аст нинə, бей Зəйт'уне шöхöл һьнəки чəтьн дькарьи бенə сери. Лəма жи əwи һ'əму дəлк' у сербази данинə орт'е, бəлки һəр'ə бал Зəйт'уне жер'а хəбəрдə.

Р'астə ə'дəт нинбу, кö дəрһəqа меркьрьне жь qизе бьпьрсйана, ле Мирзо мəрьвəки т'əwəкəл нинбу, кö шö-хöле xwə нивщи бьһьштна.

Wəхте qиза к'öрд дьгһижə т'əне лазьмə, wəки мəрве херхаз бенə xwəзгини у баве qизе бежə „һун we дəре һ'əта вьра сəр ч'ə'ве мьн, сəр ч'ə'ве һ'əвт баве мьнр'а һатьнə. Qизəкə əз бь һ'öб у р'əзе xwə п'ешк'ешн wə дькьм".

П'ир занбу wəки йа Зəйт'уне һьнəки башqəйə. Əw qиза бəгə. Һьм жи К'əрəм к'əтбу орт'е. Əwи qьраркьр, wəки qиза xwə Зине бьшинə бал Зəйт'уне, бəлки we бинə йоле. Wəхта Зине дəрһəqа ве йəкеда бьһист шабуна ч'ьртьк данə xwə. Əwe соз да баве xwə чь щур'əйи һəвə əwe йəке бинə сери. Мирзо шабуна qиза xwə һ'əмез кьр. Сурəте wейə qьлерə, тəрьки чəнд щара р'амусан.

Institut kurde de Paris

Шәвә öса р'әш бу, кö мәрьва т'ьли ч'ә'ве һәвр'а кърьна, һәвдö нас нәдькърьн. Ч'ълке баранейә һур-һур дьр'әшандьн, кузина к'әлба бу. Ль гöһер'е щарана дьбу фитина шьвин, паше дьсәqьр'и. Мәрьва т'ьре Синәкә хькә-халиййә у бәниадәмәк wан дәра п'әйда навә.

Сәбрие кö жь мале к'уви бубу wе шәвәр'әше р'е гьртбу дьчу.

К'әсәра Мәйане дьле wида фәр'аш дабу, әwи калък у баве хwә авитнә бьнп'е хwә, т'әркәсәри дьне бу. We шәве Зозана Синәке жи һ'але wи хорте т'унсьзда дьк'әwгьри.

Нетәк дьле хортда qәсьри, әwи qьрар кьр һәр'ә бал К'әрәм. Әwи мәша хwә һьнәки нәрмкьр, дöшöрмиш бу, паше зор да пә'ниа пешда львйа.

Ду һатьна щәрдер'а Һ'әмид бәге гази К'әрәм кьр, чәнд чер' ле кьрьн, паше готеда, wәки т'öщара әw хwә сәри хwә пез нәвә жь ове дур нәхә. Әwи гот:

— Ло һ'әйwан, баве тәйи р'ә'мә ле нәбуйи жи öса дькьр, ләма жи пенщи мйе мьн кьрә шива гöрәки. Вьр һада пәзе мьн бьвә ве кәвана һан, әwи гöһер'а незики ове нишан кьр.

К'әрәм һьнәки пьрч'уйе хwә кьр, дьхwәст тьштәки бежә, ле паше хwә зәвтьр, анщах гот:

— Бьрабә, әзе пез бьвмә wьр.

Wәхта Сәбри незики гöһер'е бу, к'әлбәки кьрә кузин пешйа wида һат. Шьван пер'а-пер'а р'абу, кьрә фитә—фит, wәки пәз нәсьлькә, ле к'әлб дьһа щи р'ьк'еф кьр. Хорт ньһер'и, кö к'әлб дькарә wи бьгрә, наве wи һеди һьлда. Тә дьгот куч'ьке һ'әму тьшт фә'мкьр, бу кастә-каста wи хwә авитә дәстпе Сәбри.

Әw жи мöг'дарәк бу, кö К'әрәм у Сәбри һәвдö нәдитьбун, ле к'әлбе эгьн Сәбри бир нәкрьбу.

Wәхта К'әрәм дәнге Сәбри бьһист дьле wи зу—зу к'öта, әw фькьри дьбә тьштә ль П'әришана дайка wи qәwмийә, Сәбри чьма wа беһ'әйам һатйә, әwи пьрси.

Institut kurde de Paris

— Сəбри?

— Һа, щане, К'əрəм?

— Əw төйн?

— Əре.

— Ҝөр'о, тə ве шəве херə. Һ'ърч'-һ'ърч'ə жи ве шəва мина qйaмəте жь нə'ла хwə дəрнак'əвə.

— Мьн шькьр херə. Сəбри гот.

Əw дьһа гьһиштнə һəв, к'еф у һ'але һəв пьрсин, бəрбь гөһер'е чун.

Əw ль сəр ч'əнге пез р'уньштьн ширьн-ширьн хəбəрдан.

Сəбри дəрһəqа Ҝ'əлəш, Сəрдар, к'увибуна хwə йəко-йəко К'əрəмр'а шьровəкьр. Əwи һа гьли дькьр, һа дьбу ахина wи.

К'əрəм бəр дьле Сəбрида һат. Əwи дьхwəст qəнщие жер'а бькə, ле чь жь бəр дəсте wи дьһат. К'əрəм занбу, wəки əwе wəхтəке һ'əwще Ҝ'əлəше р'испивə, wе һ'əйфа кəви у т'əзə жь wи һьлинə.

— Сəбри, хwəде qəбул нəкə, əwи гот, чь жь дəсте мьн те, тө газьне хwə мьн дьки, ч'ара мьн чийə.

Паше əwи дьхwəст дəрһəqа Зəйт'унеда бьпьрсə, ле хорт һе көл у дəрде хwə дьр'етьн, тə дьгот бь wе йəке баре wи, һьнəки сьвьк дьбу. Ахьриеда Сəбри qьраркьр чəнд пьрса дəрһəqа Зəйт'уне жь К'əрəм бькə. Бəре əwи һьнəки шəрмкьр, гьли бəр К'əрəмр'а авитьн, wəхта дит хорт тьштəки жь хwə че накə, бь мəрди мəрданə пьрси.

— К'əрəм?

— Бəле.

— Qəт к'ефе Зəйт'уне чьнə?

— Чь бежьм,— К'əрəм гот,— бəшəра wи һьнəки хwəш бу, тө жь ове тейи, ле жь мьн дьпьрси əре? Те дьнһер'и, бəг əз сьргун кьрмə, wəки ч'ə'ве мьн ч'ə'ве Зəйт'уне у пирəдйа мьн нəк'əвьн. Ду ван гьлйар'а леве wи р'ьщьфин, зур бу ль Сəбри ньһер'и. Тə дьгот бь wе йəке т'əwəqə дькə, бəлки хорт чəнд гьлйа дəрһəqа wанда бежə.

Дə Сəбри чь дькарбу бьгота, əwи бьһистьбу, wəки

п'ир Мирзо дьxwэзэ Зэйт'уне бьдэ qайилкьрьне, бэлки эw Сэрдаре баве wи бьстинэ. Ле qьраркьр дэрhэqа ве йэкеда hе ве гаве тьштэки нэбежэ, hэр эwи дэрhэqа р'астhатьна xwэ у Зэйт'унейэ щара пашьи гьликьр.

Ч'э'ве К'эрэмэ р'эш hьнэк лэрьзин, ле тьштэк нэгот.

Ду ве йэкер'а wана дэрhэqа мала Зöрбэ хэбэрда.

К'эрэм щара э'wльи Сэбрир'а гот. wэки эwи hащэ мала Зöрбэ hэйэ. кö эwэ саг' у сьламэтьн, ль гöндэки эрмэнийада сьт'ар бунэ.

Эwи гот, кö дэрhэqа ве йэкеда Сурен жер'а готйэ у эwи xwэстйэ Сэбри э'сэ бьвинэ.

Сэбри шабуна ньзанбу чь бьгота. эwи К'эрэм h'эмезкьр, р'амуса.

Иди бина бае бэрбанге дьhат. Баране вэкьрбу, т'энт'эрие э'змини кö жь э'wре р'эш hатбу чекьрьне п'ьзьни бу. Wитэ-wита ч'ьвика, тэйр у тöйа т'эсэлэ дьбу.

hэрдö хорт т'эвайи к'этнэ бьи кöлаве шьвани ширьи-ширьи р'азан.

27

h'эвс hе мина делэгöрэкэ, кö hивйа неч'ира xwэйэ, ль сэр h'афа гели мэльсн бу. Wэхта мэрьва ле дьиhер'и тэвьзк щане мэрьвар'а дьчуи. Шэв у р'о qэрэwьл дьбунэ ч'э'вэки ль и'энщэре бьч'укэ щаг'кьри дьиhер'ин.

Жь р'ожа гьртьна h'эмзэ эп'ещэ wэ'дэ бьhöри бу. Эw иди hини к'öнщке xwэ бубу сьве h'эта эваре теда вьрда—wеда дьhат, дьчу. hэр щарана дьбу р'эqина ч'э'вйа сэр дери вэдьбу. h'эмзэ бина xwэ дьгьрт ль wьр дьиhер'и, бэлки тьштэки хере бьбhе. ле qöлкер'а дэсте qэрэwьл шэлбке аве, т'аса шорбе у п'ьр'тке нане гарьс дьhатнэ хане. h'эмзэ дэст xwэда сар дьбу, бе h'эмди xwэ бэрбь дери дьчу, харна xwэ жь дэсте qэрэwьл дьгьрт, бь дьлэки шкэсти бэрбь к'öрсие дьзвьр'и. Гöман wе р'оже жи дьле wида дьтэмьри. Р'ое дö щара дьбу зьнгина дэрге h'эсьи h'эмзэ дьбьрнэ дэставе.

Эwи дькьр хенщи qэрэwьл, hьнэке дьне жи бьвинэ. ле к'орфэлаqнер'а, кэсэк т'öнэбу. Кэла öса кэр'э-лалбу,

сьвдəре wейə нəмк’ешки öса тə̀ри, мəрьва т̀ьре мəзəлəкə у т’ö ə’вд wан дəра бит’əр навьн.

Qəрəwьле h’ур qальни, п’ьрп’ьши qəма тə’зи сəр Һ’əмзəр’а дьгьрт у мина к̀əлбəки hар авр’у дьданə хорт. Р’астə, сьвдəрə хькə-хали бун, ле аногори к̀öнщке Һ’əмзə əw зəйнəт бу. Бина wи дьhатə бəр. Лə̀зəк дəрбаз дьбу qəрəwьл əw дə’фи höндöр’е к̀öнщьк дькьр, дəри сəр дадьда Һ’əмзə сəр к̀öрсне п’алдьда у дьфькьри. Һəвале wи дьhатнə бире Сурене əрмəни. Қ’əрəм, Сəбри. Зöрбə. Əwи занбу, кö əw ньhа дəрва мина хwə бəре бона азабуна щьмаə’те дьхəбьтьн, h’əйфа хwə дани, wəки əw жи нькарə кери тьштəки бе.

Шьбли əwи мöг’дарида чəнд щара бəрх шəрже кьрьн, ани кö нане Һ’əмзə бьдеда. Əw бəр дəрге h’əвсейи мəзьн р̀удньшт, т’əwəqə жь qəрəwьла дькьр, бəлки нане Һ’əмзə бьвьн бьднеда. Ле qəрəwьла qəт нəдьхwəст ль Шьбли жи бьнhер’ийа, əwана дə̀фəк дьданə wи.

Шьбли щида дьсəкьни. Дьле wи мина ч’əмəки гəф у гöр̀ сəр həвр’а дьhат, дьчу. Дьбу хöлə-хöла hесре гəрм сəр h’ьнаре сурəте wир’а дьбарнə ə̀рде. Ле хəма к’ебу. Дьбежьн „зьке т’ер hащə зьке бьрчи т’öнə“. Р’асти жи öсабу. Қ’е Шьбли бəр тьштəки h’əсаб дькьр. Һ’əта р’о дьчу ава əw дьсəкьни, ле паше п’ор у п’ошман, мешоке хwə hьлдьда шунда вəдьгəр’ийа.

Дьбу ə’нт’ə-ə’нəт’а wи, хwə т’əhəрəки малер̀а дьгиhанд, дəвəр’у сəр кöлава вəдьлəзйа, дьбу иске-иска wи. Wəхте Зозане мешоке т’ьжи дьдит пер’а—пер’а h’əму тьшт фə’м дькьр. Əwе сəре хwə дьбьр дани дькьрə ньч’ə-ньч’, ньфьр’и ль wана дькьрьн е бона гьртьна Һ’əмзə бунə баис. Əwе дьдит, wəки Шьбли р’ож бь р’ож жь дəст хwə дьчə, ləма бəр дьле wида дьhат.

Хəбəре ширьн бьhара дьланə, həр хəбəрəкə Зозане гöман давитнə дьле Шьбли.

— Ə’вда хwəде, əwи дьгот, hьлбəт йазийа мə жи öса hатйə ньвисаре. Р’əh’мə де у баве тəбə, wəки тə жи нинбуйа, əзе жь дəсте хwə бьчума. Паше wана дəрд у кöле хwə сəр həвда дьр’етьн h’əта нивəка шəве.

Əw хорте нəнаси, кö анинə к'öнщке Һ'əмзə, мина бəре жь э'мре xwə, жь һ'öкöмəте у əwи зəмани нə р'ази бу. Əwи т'ьме дьгот, дьбьланд, дькьрə ахин, wахин, ль Һ'əмзə дьнһер'и.

Һ'əмзə бəр дьле wида дьһат у жер'а дьгот „тьштə накə, щамер тəнгаси у кəла бона мера һатнə чекьрьне, һьнəки сəбра xwə бинə". Ле ч'арə ль хорт нəдьбу, дьле wийи шкəсти нəдьщəбьри.

— Бе Əйлазə, агьр мала тə к'əто, əв чь ə'щевбу һатə сəре тə, əwи һəрт'ьм ньфьр'не wа ль xwə дькьрьн.

Шəвə р'əш бу. Ч'ьра к'öнщке wана öса дьһун дькьр, кö бина wана дьчькйа. Чəнд мьнмьнике бьч'ук ль дора ч'ьре дьданə алайа. Һ'əмзə ль wана дьнһер'и, һ'але wанда жи дьк'əwгьри. Əwи дьле xwəда дьгот „щаньм, һ'əйwане xwəдено, һун чьма һатьнə вьра, xwə һуч жи мина мə һ'əвси ньньн, xwə дəст у п'е wə жи мина е мə qəйд у чидаркьри ньньн".

Ду ван гьлйар'а əwи сəр qəйде xwəда дьнһер'и диса дьфькри „мьнмьнике һ'əйwан xwə ль р'онайе гьртьнə, р'онайи xwəш тьштə, һəр кəс жи xwə ль we дьгрə".

Əйлаз диса мина xwə һəрщар гöл у нур барандьн. Əwи аwqаси хəбəрда, копе ч'ə'ве Һ'əмзə гьран бун, əw һеньжи, бь һ'əмди xwə wəлгəр'йа сəр к'елəка р'асте р'аза.

Ньзаньм, зə'фи р'азабу, һьндьки, əw ньшкева вəщьньqи, р'абу сəр xwə у ə'щевəкə qəwи дит. К'öнщəки хьки, хали. Əйлази нə wьр бу. Һ'əмзə фькьри, чьмкö гьрти шəве нəдьбьрьнə хəбəрдане, кəсəки навнə дəставе жи.

Хəw жь ч'ə'ве Һ'əмзə к'уви бу. Əwи зор да щьг'ара гöрмке ду сəр xwəр'а бəрдан, р'от у пива, ле öса жи те дəрнəхьст, чька чь ль Əйлаз qəwьмйə у əw к'öда бьрнə. Əwи дəмəкə дьпе жи сəбьркьр.

Ль сьвдəре һеди-һеди бу к'ьштə-к'ьшта льнга, əw дəнг бəрə-бəрə незик бу. Р'əqə-р'əq ль зəрза дери к'əт. Дəри бь фəсал вəбу Əйлаз сəр печ'йе льнга кəр'ə-кəр'

һатə һöндöр'. Əw һеди дач'ьвйа, льһ'еф авитə сəр хwə ль к' eлəка Һ'əмзəда р'аза.

We шəве хəw незики ч'ə'ве Һ'əмзə нəбу, əw к'eлəк—к'eлəк wəлгəр'йа, һ'əта п'əнще р'ое к'öлəка wанр'а авитнə һöндöр'е к'öнщьк.

28

П'əришане диса мина хwə бəре к'ьнще хəлqе дьшуштьн, т'əпьк дьк'öтан, һьри дышкьни, горə чедькьрьн. Əwe щьрйа Қ'əрəм дьшанд, wəки кöр' бьрчи у сефил нəминə.

Һ'əмид бəге Қ'əрəм жь бəр мйа дəрхьстбу. Əw дьчу бəр пəзе стəwр. Öса лазьм бу, ми һəрр'о дьһатнə дə'на Қ'əрəм дькарбу Зəйт'ун бьдита, ле йа пəзе стəwр башqə бу.

Əw жи дуз салəк т'əмам бубу, кö Қ'əрəм мöфтə дьчу бəр пез, ле диса лева Һ'əмид бəге р'аст нəдьбу.

П'əришане чəнд щарəка дəрһəqа we йəкеда газьне хwə ль п'ир Мирзо кьрьн. Əwи һəрщар дьгот.

— Хушка П'əришан, сəр бəхте мьндавə, бəге мəйи жь вьр һ'əта мала хwəде нəһəqə. Қöр'е тə бəрхəки хwəдейə, мьлукə. Мəрьв бежеда һəр'ə хwə зангеда бавежə на-на накə. Ле чь бькьм, wəки бəхте wи тöнə, хушке, бəхт жи жь дəсте р'əбе мьнə. Чəwа хwəстйə öса жи ль бəр qəлəма qəнщие хьстйə, һьлбəт йазйа wи жи öса һатйə ньвисаре.

Һəр гавəке wəхта əwи хəбəрдана хwə к'öта дькьр, соз дьда П'əришане, кö we һəр'ə щəм бəг һ'але weда бьк'əwгьрə, т'əwəqə жь wи бькə, бəлки хwəде р'ə'мəкə хере бавежə дьле wи, лева wи һьнəки р'астбə, бь ч'ə'вəки qəнщ we у кöр' бьнһер'ə.

П'əришане дöə'а ль п'ир дькьрьн. Қ'ефа we һьнəки хwəш дьбу. Qуз дьбу, кö льнге wи р'амусə, ле əwи нəдьһишт, сəрда жи зедə дькьр, кö əw борще wийə, wəки т'ьме бəр мьридава хəбəрдə, һ'але wанда бьчəрчьрə, wəки we дьнеда р'успи бьминə.

Wәхте П'әришане наве we дьне дәве хәлqе дьбhист дьбу зарина we.

— Әз хӧлам, әм хwәлйа бьне п'е тәнә, ишәла, тӧ лайиqи, wәки hәр'и щьнәте. Дә тӧ зани, we дьнеда мезинә данийә, хер у шәр'е мәрьва дьк'шиньн, хера к'е кӧ зә'фбә we hәр'ә щьнәте. Э, шькьр, хенщи хере, тә hе тьштәки хьраб нәкьрйә.

Дьле п'ир Мирзо фьрә дьбу. Әwи т'ьзмие хwә зу—зу дьк'ьшандьн. Сьмеле хwәйә мина жьжуйа ба дьдан у дьгот:

— Дә хушка П'әришан, әз чьqаси хәлqер'а дьхазьм, бьра хwәде аwqаси бьдә мьн.

Паше п'ир хатре хwә жь П'әришане дьхwәст, дехуна хwә бәр шале хwәр'а дькьр, тьванщ дьданә хwә, баwишк дьhатнеда дьране wийә зәнгури дьhатнә хане, т'ьмзие хwә бадькьр у дьчу.

П'ир дьчу бал бәг. К'әлба жи ида әw нас дькьрьн, дьбу каста-каста wан, пешйа wида дьчун дәст у п'е wи дальстьн.

П'ир ведәре жи qӧр'ә дьбу, лә'зәке к'әлбар'а мьжул дьбу, h'әта бәг дәй ль хӧлама дькьр:

— Кӧр'о лао, гәли хӧламно, хwә hун жь к'әра нәк'әтнә, пешйа п'ирда hәр'ьн.

Чәнд хӧлама фьрqас дькьр, хwә Мирзор'а дьгиhандьн, бәр wи мьт'анә дьбун, дӧә'а ле дькьрьн, wәки әw к'әрәмкә мал

П'ир дьчу. Бәг п'еше ап'ьнщие р'әш дьданә hәв, жь бәр wи р'адьбу, әw т'әглиф дькьр, кӧ р'уне. Әw р'удьньшт дәстпедькьр хәбәрдьда. Ньфьр'и ль К'әрәм дькьрьн, wәки льнге хwә жь бәр'а баве хwә дьрежтьр дькә.

Ӧса бу. Ә'дәт льнге щьмаә'та бәләнгаз кьрбу соләкә тәнг, хwә h'алар'а дьгӧвашт, wәки hәр кәс hащә хwә hәвә, чька к'ийә, к'и нинә, wәки ә'дәте кал у бава мина бәрфа Синәкейә йәкшәви т'әмьз бьминә, т'ӧ п'егә, т'ӧ р'еч' ле нәк'әвьн.

Р'ое бь тиренще xwəйə зер' кьлдайи р'əwш да бəйаре зозане. Хöмам һеди-һеди мьна бу, бəлəкие бəрфе дурва öса дьбьрьqин тə дьгот сьийа зивин данə бəр тə'ве.

Қəри у сурие пез жь ове бəрбь ч'ерə р'ез дьбун.

Һəма we сьве жи К'əрəм кö пəз шəвч'ери кьрбу дани ове кö бьбьр'ьн.

Қəре пез ль дəве нəwала бьнəт'ара ове ч'əнг вəдабу дьч'ерйа. Wəхта мəрьва дурва ле дьнһер'и тə дьгот конəки р'əши ə'рəби ль ə'рде р'ахьстьнə.

К'əрəм кöлаве шьвани авитбу навмьла xwə, xwə дабу ль сəр ч'əнге пези жорьн. Əwe дəме бəр ч'ə'ве wир'а ə'мре wийи бəтр'əнг дьһат дəрбаз дьбу. Дьһатнə бира wи əw р'ож, wəхта Зəйт'ун дьһатə дə'нге мйа дьк'əнйа, дькьрə т'иqə-т'иq у т'əwqə ль wи дькьр, бəлки дəстəкəке жер'а бьбьжерə. Əw р'ожа жи һатə бире. Wəхта Зина qиза п'ир Мирзо кьрə һ'ьигə-һ'ьнг у qир'йа „Кöр'о К'əрəм, эт'имоке һ'əрам, Зəйт'ун йа дəве тəйə". Əв хəбəрдана мина кəлəмəки туж дьле wир'а чубун.

К'əрəм занбу, wəки Зəйт'ун бь ə'дəте кал у бава wир'а нак'əвə. Əwи дьхwəст бь тəһəрəки Зəйт'уне дəрһəqа we йəкеда бьдə фə'мкьрьне, кö əw дəст жь we нете бьк'шиньн. Ле тьшт ль бəр wи нəдьчу. Зəйт'уне, һ'öба we дьле хортда һелина xwə чекьрьбун.

К'əрəм ньшкева бəр хwəда гот.

— Сəрикə əw ог'ьрə, wəки бьвмə хöре xwəлийа сар жи, т'əрка Зəйт'уне надьм.

Ле wəхта П'əришана дйа wи, щəфае we дьһатнə бире, зьмане wи гьрап дьбу, xwə кəр' дькьр. Һəр дьле хwəда дьwəк'ьланд „бьра Зəйт'уне бьднə мьн, əзе т'əмамийа ə'мре хwəда мала бəгда нанозько бьхəбьтьм".

Зəйт'уне һе р'ожтьра дьне бьһист, wəки К'əрəме пез бинə ове бона бьр'ине, лəма жи əwе xwəст бь тəһəрəки ч'ə'ве we ль хорт к'əвə.

Institut kurde de Paris

Əwe жь дйа xwə т'əwəqəкьр, кӧ нзна we бьдə hə-р'ə щарйар'а hьнəкн бьгəр'ə, wəки бина we дəрк'əвə.

Бəлгнзар ханьм qайил бу. Ч'əнге пез ньшкева сьльки, шьван бəр пезда чу. Ћəрдӧ щарне, кӧ т'ьме Зəйт'унер'а дьгəр'йан пəсари дьданə həв у давитнə hӧндӧр'е туре xwə.

К'əрəм бəре ə'wльн тӧрӧш нəкьр бəрбь wан həр'ə, ле паше дьле xwəда гот „кӧле тӧ мьнда бейи, ле иди меранйа мьн кери к'ижан р'оже те". Əwи qəwата xwə да həв, беh'əмди xwə бəрбь щарйа ләqийа.

Wəхта щарйа К'əрəм дит мəша xwə hьнəки нəрм-кьрьн, мьжул бун.

К'əрəм кӧлаве шьвани жь намьла xwə ани харе дани сəр зьнарəки, бишмеге xwə даwшанд, бь дəзмале дəв у леве xwə т'əмьзкьр, кьр кӧ пешда həр'ə, ле wəх-та Зəйт'уне жи ханекьр əw к'ьрт щида сəкьни. Дьле wи кьрə п'ьртə-п'ьрт. Щарйа дитьн, кӧ хорт сəкьни, йəке жь wана гот.

— Бьре К'əрəм, чь ль тə qəwьми?

Ле К'əрəм щида кəр' у лал сəкьни бу, зьмане wи hатбу qəп'əщəкьрьне. Щарйа кӧ хəбəрда диса гот:

— К'əрəм?

— Бəле?

— Чь бу?

— Qəт.

Щарйа мина xwə бəре пəсари дьданə həв, бьн ле-вада жи гьнə-гьна wана бу мьqамəк дьнватьн.

Зəйт'уне жи К'əрəм дит. Ле əwe xwə ӧнда нəкьр. Фəсал дач'ьвйа сəр ч'ə'вканне, ч'əнгə ав hьлда пе дəсте xwə шуштьн у бəрбь К'əрəм hат, хорт жи пешйа wеда чу.

Əwə дьhа бал həвбун. Wана ль həв ньhер'ин К'əрəм хəбəрдана xwə wа дəстпекьр.

— Зəйт'ун?

— Ћа,— qизьке гот.

Əw дьhа незики həвбун.

Зәйт'уне бәре ә'wльн дәрhәqа П'әришанеда хәбәрда.. Паше wана h'ал у wәхте hәв пьрсин.

К'әрәм әве щаре дьхwәст qәт на hәма хәлатәке жь qизьке бьстинә, ләма жи әwи гот.

— Зәйт'ун, дәзмаләке нади мьн?

Зәйт'ун вәбәшьри, сәре хwә hьнәки бәржеркьр. соро-моро бу, бьн ч'ә'вава ль К'әрәм ньhер'и.

К'әрәм иди hивйа wе нәсәкьни әwи дәзмал жь щева бишмете хwә дәрхьст р'абәри Зәйт'уне кьр, qизьке әw hьлда у дәзмала хwә жи да К'әрәм.

Әwе дәзмале дьhа qьнйат да К'әрәм. Әwи дәсте Зәйт'уне гьртьн, ле тӧрӧш нәкьр wе р'амусә. hьнәки пашоп'е чу дор у бәре хwә ньhер'и, дада сәр qизьке у т'әзә леве wи анщах дәйамиши сурәте Зәйт'уне бун.

Бу qир'ина Зәйт'уне.

— Wәй ла мьн, п'ор'е хwә кӧр'кьре, wәки дйа мьн бьбhe, we чь мьнр'а бежә. Әw жь К'әрәм сьльки. Ле хорт hе щида qәр'ьми бу, ньзанбу шабуна чь бькьра.

Wәхта Зәйт'ун у hәрдӧ щарива нәwаледа qӧльвин К'әрәм т'әзә сәр хwәда hат. Әwи бь hәрдӧ дәста дәзмала Зәйт'уне qәп'әщәкьр. да бәр бина хwә, ләзәке ӧса сәкьни. Паше кәре пез т'опи сәр hәв кьр, кӧлав авитә намьла хwә, пәз бьрә ове.

Иро әw К'әрәме бәре нинбу. Бәнгзе wи хwәш бу. Дәзмала Зәйт'уне qӧдум бәр чоке wида анибу.

30

— Машәла, машәла, дәwләт сәре h'әмид бәге, we ӧса бькә, wәки дьне ә'аләм т'ьлйа текә гӧhe хwә, wәки дәвә, базьрган щьhезе Зәйт'уне ньк арбьн жь щи бьләqиньн. Оро, мале дьне qьр'ещә дәстанә. Мале бәг жи, шькьр, hәйә. П'ир Мирзо wа дьгот, ль бәр пешконке дьчу дьhат.

Бь we йәке әwи бь дарәки дӧ кәw данинә харе. hьн дьк'әтә ч'ә'ве бәг, hьн жи бал К'әләше р'испи „нане хwә гәньми дькьр".

Ду qайнлбуна бәг у ханьме дәрһәqа wе йәке. wәки qиза xwә бьднә Сәрдар, п'ир Мирзо чәнд ч'ьр'тьк данә xwә, мала К'әләшр'а гьһишт, мьзгини да wи, кӧ һ'әму тьшт мйасәр бу. Һәр лазьмә әw жи qайилбә, wан чаха әw дькарә сәре xwә р'әһ'әт дайнә сәр бә'лги. чьмкӧ әw иди дьбә хьнамйе Һ'әмид бәге, бәге һ'әзар у һ'әйсьд мале к'ӧрда.

Wәхте К'әләше р'испи у Сәрдар әв йәка бьһистьн, шабуна ньзанбун чь бьготана. Әw һәрдӧ п'еше Мирзова дарда бун. xwә кьрнә xwәлйа бьне п'е wи. т'әwәqә кьрьн, кӧ әw К'әрәмкә мал у йәко-йәко wанр'а шьровәкә.

П'ир Мирзо ләзандә һӧндӧр', чармерәки сәр кӧлав р'уньшт кьрә галә-гал.

— Мьрид, әwи ль К'әләш ньһер'и, әз п'ире тәмә, wәки әз бьхазьм әзе жь нери гӧлмасте чекьм. Дәве к'е к'әтийә ль бәр мьн. әwи вьра дәсте xwә qәwин синге xwә да, хәбәрдә. Әз Мирзомә, бьра йәк к'әрәмкә бежә фьлан тьште тәйи һайә, нә р'йа xwәдайә. Әз ә'нйа wә-кьм, wе ощахе кьм, әзе wана бьһӧре к'әре һасекьм. Ле Һ'әмид, әwи хәбәра „бәг" нәгот, сәре баве мьн, сәре баве wә, qәт нана нәкьр гот „П'ире мьн. wәки тӧ к'әти навчитне, qизәкә әз п'ешк'еши тә дькьм, әз К'әләш-мәләша нас накьм".

Wәхте п'ир Мирзо хәбәрдьда К'әләш у Сәрдар бу-бунә п'әпук ль дәве wи дьнһер'ин.

— Хәбәра тә, К'әләше р'испи гот,— шәкьр дьбь-р'ьм. п'ире мьн, ахьри?

— Ахьри?

— Бәле.

— Ахьри иди чь? Ч'ә'ве мьн у wәва т'әвайи р'оньк, Һ'әмид бәг у ханьм р'азинә, wәки qизәкә мина Зәйт'уне бьвә qьзмәте ве мале.

Сәрдар иди xwә зәвт нәкьр. дада сәр п'ир, дәсте wи xwә һалар'а р'амусан. Паше wәхта сәр һ'ьше xwәда һат, ль баве xwә ньһер'и, һьнәки сор бу xwә кәр' кьр.

К'әләше р'испи жи xwә ӧнда нәкьр. әwи п'айе п'ир

Institut kurde de Paris

Мирзо аwqаси дан, кö п'ир хwә жи ә'щевмайи ма, wәки һ'әта ньһа п'аки һащә qәwата хwә т'öнә.

Wана әwе р'оже гәләки хәбәрда. Ле саwәкә тәр'ьки һöндöр'е дьл у һ'ьнаве К'әләше р'испида фәр'аш дабу, бәшәра wийә т'әзә хwәшбуйи дьqәр'мьи, әw дьфькьри.

Бәле, бадьлһәwа нинә, К'әләш к'апа мерәки кемр'а навежә. Әw дьбә хьнамие бәг, әв йәк, һьлбәт, зә'ф р'ьндә. Ле пьрса qәлән бу кö qöрф кьрбу дьле р'испие гöнд.

П'ир Мирзо нә мерәки хам бу. Әwи дәст хwәда һ'әму тьшт фә'мкьр, бәр дьле К'әләшда һат, бәлки әw нәтьрсә.

— Мьрид, хwә тö нә хами, нә шькьр тә дьнйа диткйә, е гәзгәзке дьчьнә, дәсте wи т'ьме жи те гәстьне.

— П'ире мьн, әз хöламе тәмә — К'әләш хәбәрда,— дәрде к'е qәләнә, бьра сәре щамере мина тә мәр'а хwәшбә, хwә әмә нә бәр бәре р'әшьн.

П'ир у Сәрдар бәгәмйа хwә данә К'әләш. Ду wе йәкер'а сьфрә һатә орт'е, wана т'әвайи фьравин лоши щане хwәкьр. Паше п'ир Мирзое wе р'оже жь бәхте хwә р'ази дәрк'әт чу.

Мöг'дарәк бöһöри. Р'ожа иро ль бәр дәре мала Һ'әмид бәге зьнгина дәф у зöр'не бу. Qиз у бук, пир у аһьл ль бәр коне пенщ стуни öса сәр һәвр'а дьчун дьһатьн, кö тә дәрзи бавита нәдьк'әтә ә'рде.

Бәлгизар ханьме шә'ра хwәйә бьжарә ль сәре хwә п'еча бу, дере әт'ләз, qәнаwьзә һ'әвт р'әнги ль хwә кьрбуи, мина qизәкә чардәһ сали дькьрә шьнгә-шьнг.

Ч'йае Синәке т'әне wе р'оже п'ьрч'укьрибу, дьгьрйа. Ә'wре р'әш ль р'у ә'змин тәлп гьртбун. Һәр щарна әw жь һәв вәдьqәльшин р'ое хане дькьр, ле зутьрәке диса хwә вәдьшарт.

К'әләше орт'ьли т'әви гьрә—гьре эла орт'ьла һатьбу, мала Һ'әмид бәге бь хьзмәтәке, wәки Зәйт'уна qизе wи Сәрдаре кöр'е хwәр'а бьхwәзә.

Бьра хәлq заньбә, чька К'әләш чьто мерә, wәки

Institut kurde de Paris

хорте мина т'әр'лана нәwерьн сәр сйа Зәйт'унеда бен, ле әw мәрдн'—мәрдане hатйә хwәзгини.

Ль бьн коне р'әшда qалмәqал бу. Жь гьшка зә'ф-тьр п'ир Мирзо хәбәр дьда. Әwи hе п'айе Һ'әмид бәге дьдан, hа бәрбь кöч'ьк дьләзанд. Ль сәр кöч'к жи си-тьле гошт дьк'әлйан, бинокә хwәш дор у бәре хwә р'а-дьхьстьн. П'ир дәвгилк ль сәр ситьләке hьлдьда, чити гошт же дәрдьхьст дьхар, шунда вәдьгәр'йа бәри зар'а дьда, пьзйа хwә hьлдьк'ьшанд диса дьчу нава щьмһ'а мера. Т'әмам ль бәр wи р'адьбун, әw т'әглиф дькьрьн, hьлдьк'ьшандьнә жоре, ль бәр стер' дьданә р'уньштандьн у ль дәве wи дьнhер'ин к'ане әw чь дьбежә.

— Ә'фәрьм, бәге мьн, ә'фәрьм,— әwи дьгот,— дәw-ләт сәре тә. Әм иро т'әмам мот'аще тә у маленә. Әм иро мәрьвнә п'ехасьн, тö жи сöлдьру, әгәр гöне тә ль мә те, ч'арәке бькә.

Дьбу т'ирqина т'әмама дьк'әнйан. Ле Һ'әмид бәг бәнгзхwәш дьбу, к'олосе хwә дик' дькьр, р'ишис шә'ре ль сәр ч'ә'ве хwә дьданә алики, сьмеле хwәйә р'әшә qальн бадьдьдан, ль Мирзо дьнhер'и у дьгот:

—П'ир, әзе иро тә ль qаqе hасекьм. wә шәш дар мьндано, иро hол hатйә бәр к'аше мьн, әзе öса бькьм qöле р'увйа дәст wә нәк'әвьн.

Диса дьбу т'ирqина т'әмама дьк'әнйан.

Бьне конда ль гоза ч'әпеда Зәйт'ун ль сәр даре льнга сәкьнибу. Qиз у бука дора wе чит гьртьбун, әw ша дьбун, гöлпе wе т'имар дькьрьн, дере wе дьжмьрин.

Ле Зәйт'унә мьр'узкьри бу. Тьштә ль бәр ч'ә'ве wе нәдьhат, hесре гәрм жь кәнке ч'ә'ве wе дәрдьк'әтьн, дь-баринә ә'рде.

31

We шәве h'әта сьвә р'онбу хәw нәк'әтә ч'ә'ве Зöр-бә. Әw öса к'еләк-к'еләк wәлдьгәр'йа тә дьгот сәр кәлә-ма вәләзйайә. Дьбу ә'нт'ә-ә'нт'а wи льh'еф давитә сәр хwә.

Əw xəбəре кӧ Умнов дəрhəqа щьмаə'та к'ӧрда готбун т'ӧщар жь бира wи нəдьчун.

Бəнгзе Умнов хəбəре wийə шиpьи, п'ор'е wийи зəрин мина зер' мина ськ'а ль hӧндӧр'е дьле Зӧрбəда сеwьри бун. Əwи пьрс дьда хwə. „Щаньм, əз чəwа бькьм, wəки бал ви щамери шəрми нəминьм, р'ур'əш нəбьм".

Хəбəре Умновə hан, кӧ „Чəнд h'əве мина Зӧрбə həвьн шӧхӧле мəе зə'ф сьhалбə" р'əh'əти нэдьданə Зӧрбə. Əw щарна жь щи вəдьщьньqи р'адьбу сəр хwə р'удьньшт, нава тə'риеда дəсте хwə ль дор у бəре хwə дьгəр'андьн, к'иске т'ьтуне дьдит, пьзйа wи бь h'əмди хwə вəдькьр, щьг'арəк дьп'еч'а. qӧлапе к'ур-к'ур ледьхьстьи, паше диса сəре хwə дадани сəр бə'лги, дьк'əтə нава дӧшӧрмишбуне.

Зӧрбə аwqаси кьрə ə'нт'ə—ə'нт h'əта Мəйанə жи h'ьшйар бу у хəwа wе жи т'əqьзи.

Əw шəва бьhӧри hатə бəр ч'ə'ве wе. Гӧр'ина ə'wра у ə'змана бу, чьлке баране hешие конə шьл дьк'ӧтан, хӧнава hурьк конр'а дəрбаз дьбу, сəр ч'ə'ве wе шьл дькьр, həма əwе шəвəр'əша мина qьйамəте тə'на эшəке авитə щəгəра wе, нəфəса wе hатə бьр'ине, həрдӧ дəсте хwə данə сəр зьке хwə, hеди гӧвашт. Əwе шəрмана дəнге хwə нəкьр, кəр'ə-кəр' ньч'андə Сəрдар. Жь нə'лə-нə'ла Мəйане Сəрдар həр тьшт фə'мкьр. Əwи жи дəй ль дйа хwəкьр.

К'əлəше р'испи ə'мьркьр, кӧ пер'а-пер'а həр'ьи П'əришане биньн, wəки навка зар'а т'əзə буйи бьбьр'ьн.

Чəнд дəqə hе дəрбаз нəбубун П'əришан hат к'əтə бəрп'ала Мəйане.

H'əта к'əw к'əтə сьве бу нə'лə-нə'ла Мəйане, чəwа шəмс нəдир да кӧр'əк wер'а бу.

П'əришане мина хwə həрщар т'əштə хwəлийа кӧч'ьк ани кӧр'ьк навда дани, навка wи бьр'и, дəсте хwə hеди ль пьште хьст у гот „Бь де у бавби, лао"...

Мьзгиникə хере гӧhе К'əлəше р'испида чу, əw бəре hьнəки шабу, ле wəхта бьhист, кӧ хəлqе сəва ч'ə'в-

Institut kurde de Paris

р'онкайе бе мала ѡи, р'ьщафәк к'әтә чоке ѡи, щида ләрьзи.

Мәйанә һе дӧшӧрмиш дьбу. Зӧрбә жи сәр һ'ьсә—һ'ьса к'әт, кӧ әѡә һ'ьшйарә. Дәрде сәк'әсьзкьрьна Мәйане диса к'әтә бира ѡи. Әѡ диса р'абу сәр хѡә щьг'арәк п'еч'а, к'ӧхйа у дәй ль Мәйане кьр.

— Мәйанә, лао, тӧ чьма р'аназейи?

Һ'әзьнгәкә к'ур һатә Мәйане, әѡе гот.

— Qәт, баво, хәѡа мьн нае.

— Дьле хѡә хьрав нәкә, бә'р бь дәве к'әлбәки h'әрам навә. Хѡәде мәр'а жи р'әh'мә, әм hәрр'о ве р'ожеда наминьн.

Дьле Мәйане т'ьжи бу, к'әла ѡе р'абу мина гӧлокәке ль гәѡрйа ѡе hасе бу. ле шәрма баве хѡә тьштә нәгот, hәр к'әла ѡе бу hесьр сәр щи у ньвинада бари. Т'әмпе Умнов у Суреле әрмәни qьнйатәкә ӧса дабунә Зӧрбә, кӧ мәрьва баѡар нәдькьр, ѡәки әѡ Зӧрбе бәрейә.

Баве у qизева гәләки хәбәрдан, qәт ѡан жи те дәрнәхьст, к'апе әѡ чәѡа хьрмаш бун.

Зӧрбә ньшкева банзда сәр хѡә. Иди тиренще р'ое к'ӧләкер'а хѡә авитбунә диѡаре пешбәри ѡи баѡишкәк hатеда, әѡи кәр'ә-кәр' бишмете хѡә ѡәргьрт, дәрк'әтә дәре мале.

Сьвә бу. П'ьлтә ә'ѡре р'әш мина хелике р'уйе р'ое гьрт, щарана р'о мина букәкә шәрмокәйә бәр п'әрдеда дьhатә к'ьвше, ле диса нав ә'ѡрада мьна дьбу.

Бина баки hеньк дьhат. Даре спьндаре дора гӧнд h'әсар гьртбун. Әѡә ӧса блыидбун, кӧ ѡәхта мәрьва дьхѡәст сәре ѡана бьнhер'ә к'ӧм жь сәре ѡана дьк'әтьи. Болге ниѡмьри жь баха дьѡәрйан, нава hәѡеда фьтьл дьданә хѡә дьк'әтнә ә'рде, бәр'а ѡьра бәтр'әнг дьhа qальн дькьрьн.

Ль к'уче гӧндда т'әк—т'әка мәрьв дьгәр'йан, h'әйѡанәт т'әзә жь гома дәрдьк'әт, бәрбь мәйдана нава гӧнд дьчу, ѡәки т'әв hәвбә, р'е бьгрә hәр'ә ч'ерә. Шара-

на дьбу ə’wтина к’əлба у нава дəqəкеда сəwта wана дьсəqьр’и, тə дьгот гӧнди хьравəйə.

Зӧрбə дəре мале qəрəфиска р’уньштьбу ль qəлаха сəргина дьнһер’и. Гӧнде wан, щинар пьзмам. лезьм дьһатнə бире.

Зӧрбə баwар нəдькьр, wəки хəбəрдана шəве дьне ə’сəйи qəwьмийə, əwи т’ьре əw хəwна шəва буйə. Wəхта хəбəре Умновə, кӧ дьгот „Зӧрбə, нəтьрсə, Ленине кери wə жи бе“ дьһатнə бира wи дьле wи шадьбу, р’əqасəк дьфьр’и чока у щида дьлəрьзи.

Əwе р’оже Зӧрбə qəwл у qрар кьр ə’мре хwə бьдə р’ьһ’ина əwи шӧхӧли, сəва к’ижани Умнов у Сурен р’ӧһ у qəwата хwə наһевшиньи.

Ле wəхте гьртьна Һ’əмзə дьһатə бира wи, саwəк дьк’əтə дьл, əw һьнəки дӧ дьли дьбу, ньзанбу чь бькьра.

Ле əwи qьрар кьр, бефтйа, чəнд лаwьке дьне жи бьдə һəв, к’омəке бьднə сазкьрьне. Əwи дьле хwəда һ’эсаб дькьр к’ане к’ижан хорт кери хəбата ӧса тен. Нава эп’ещə навда əwи навӗ Һ’əмзə, Сəбри у К’əрм жи анинə бира хwə.

Зӧрбə һе дӧшӧрмиш дьбу wəхта йəки дəй ль wи кьр. Əw вəгəр’йа пьшт хwəва ньһер’и.

Пеш wива qасьде Қарапет аг’а сəкьни бу. Əwи сəлам да Зӧрбə. Зӧрбə сəлама wи вəгьрт, хьзмəта wи ньрси.

— К’ьриве Зӧрбə,— qасьд гот,— Қарапет аг’а гази тə дькə.

Зӧрбə у qасьд бəрбь нава гӧнд львйан.

32

Кӧлилке Синəке иди ч’ьлмьси бун. Бəлəкие бəрфе машйа бун у хwə дабунə сəре ч’йае лапə бльнд. Wəхта мəрьва дурва ль ч’йа дьнһер’и тə дьгот əw деwьн, кӧ бəлəкие бəрфе ль к’олосе хwə п’еч’анə. Т’əбиййəтə бəтр’əнг бу. Тə дьгот Синəк пир буйə, тə дьгот əwе мина qизəкə кəзи дере хwəйə һ’əфт р’əнги qəтандьнə, хатре

Institut kurde de Paris

xwə жь щаһьлтие xwəстйе у пир буйə, т'əнтəрəки гəw-ри бе р'əwш ль xwə wəркьрйə. Дəwса ч'əм у щəwе гöр' сəле шьмшат мабун. Һəр тəр'азьна шə'дəтиййа wе йəке дьда, wəки вьра wəхтəке бьһар буйə. Қəри у сурие пез ль бəйарава öса дьqəмьтин, кö тə дьгот р'əфе р'əшела ль сəр һешнайе данинə, р'əһ'əт дьбьн. Фитə-фита шьвана бу, ле һорə-һора к'оча иди дəрһəqа дагер'еда хəбəр дьда.

Ова Һ'əмид бəге иди баркьрбу, wəргəнə рə'qə-р'ут мабун. Qьжька ль сəр wəрга qьр'ə-qьр' бу' Wана т'ае чарьха, кəлешк һьлдьдан, нава һəwеда бадькьрьн, бəржер давитьн.

Бəр һəр wəргəке qəлаха сəргинайə зепкьри сəкьни бу. К'очəра əw һазьркьрьбун, wəки салəкə дьне тəнгасийа арду нəк'ьшиньн.

Тə дьгот qəлах qəрəwьлйе ль wəрга дькьн.

Һəр ль бəр wəргəке кастə—каста т'уле бьч'ук бу. Мака wанə һ'əйwан жь мала xwəйе xwə һəй бубу. wəки щеwре xwə xwəйкə у фьр'ехə.

Щарна дьбу кузина дельке р'ьк'ефи сəр qьжька дькьр, wəки жь wəрга xwəйе wе тьштəки нəвьн. Р'астə xwəйе wе wер'а бебəхти кьр, т'уле wе нəбьрьн, əw жи мəщбур мабу сəр wан бьминə, ле дьле wе т'ə'мил нəдькьр, wəхта qьжька дадьк'öта сəр wəрге.

Һорə-һара к'оча бу, т'оз ль ду xwəр'а бəрдьдан. Га у мəрк'əв бьн баре гьранда дьə'нт'йан. Ле ль т'ер'-хöрщьке сəр пьшта һəспада хушк у бьре бьч'ук бун. Һьнəк жь wана дьгьрйан, е дьне шадьбун, ле һьнəка жи чьнщьр'ук давитнə сəр ч'ə'ве һəв, хуна гəвəз жь сурəте wанə хуне сортьр дьбəзйа. Де wан чаха капе голька бəрдьда, сəр зар'ада дьчу, əw дьданə аштькрьне, паше диса xwə голькар'а дьгиһанд, бəлки əw маке xwə нəмьжьн.

К'оча Шьбли ль пашйа һ'əмуйада мабу. Шьбли п'апахе qəwащьхи кəвн жь сəре xwə эхьстьбу, гьртбу дəсте xwəй ч'əпе, ле бь дəсте р'асте шьвдара xwə һьлдабу, пе к'оче бажо.

Institut kurde de Paris

Зозана жьна Шьбли анщах, зар'е хwә һур дьданә кәр'кьрьне.

Т'әфәк'урйа Һ'әмзә Шьбли qәп'әщә дькьр, дьле wи хьрав дьбу. wәки бина wи дәрк'әвә щарна дькьрә ахин, дор у бәре хwә дьнһер'и.

Һәрсал wәхта дагер' дьк'әтә эла Һ'әмид бәге Шьбли бь гӧманәкә мәзьн бәрбь гӧнде хwә дьчу. Әwи заньбу. wәки Һ'әмзәе зутьри вәгәр'ә. һәqе хwә бинә, ле исал?...

— Шьбли? Йәки ньшкева кьрә гази у шәрмана соро-моро бу, wәки нәгот „апо“. Шьбли вәщьньqи, дора хwә ньһер'и, бәре wи тьштәк нәдит, ле паше мәрьвәк жь бәр зьнарәки дәрк'әт һеди-һеди незики wи бу.

Әw Сәбри бу. Нава әwи wә'дәйнда әw эп'ещәйи һатбу гӧһастьне, р'уйе wийә т'әзә һати мина п'әр'е мьришкайә нәрмьк анщах ль һәвдӧ гьртьбун. ч'ә'ве wи т'ьжи хун бубун, р'әнге хwә һьнәки авитбу.

Шьбли щида сәкьни, ль wи ньһер'и тьрсәк фьр'и дьле wи, ә'щевәк нәһатвә сәре Һ'әмзә. ләма жи әwи бь тьрс пьрси.

— Кӧр'о Сәбри, тә херә?

— Мьн шькьр херә, апе Шьбли, әз һатьмә сәрәки wәхьм, һьн жи али тә бькьм, тӧ йәкмерәйи. зар' жи һурьн.

Ә'мре тәйи дьрежбә, бәрхе хwәде, мьразе баве тә, тә...

Шьбли хwә ньзанбу чька чьма хәбәрдана хwә к'ӧта нәкьр.

Wана ль ч'ә'ве һәв ньһер'и. Сәбри фә'м кьр, wәки хәбәрдана wана бе гӧһастьне п'акә, әwи дәсте хwә нава һәwеда даwәшанд у хәбәрда.

— Тьштә накә. апе Шьбли.

— Хәбәр хәбәра тәйә.

К'оч иди дур к'әтбу. wана ләзанд. Wәхта дур'езә к'әтбу к'оча, Қ'әрәм у Сәбри дурва дитбун, кӧ к'оча Шьбли пашйа гьшкада майә, ләма жи wана qьраркьр, wәки Сәбри һәр'ә һьн али wи бькә. һьн жи чәнд хәбәре хере дәрһәqа Һ'әмзәда занбә у бәр дьле Шьблила бе

— Апе Шьбли, Сәбри гот,— qә тә hащә Һ'әмзә hәйә йане на, гәло хwәде, qәт к'еф у h'але wи чьнә?

Шьбли h'әзьнгәкә к'ур р'аhьшт, бь щур'әки ль Сәбри ньhер'и, диса шьк фьр'и дьле wи. Әwи т'ьре Сәбрие тыштәки дәрhәqа Һ'әмзәда wир'а бежә. Ле wәхта ньhери хорт тьштәки набежә әwи дәстпекьр:

— Әз чь бежьм, лао? Хwәде qәбул нәкә мьн hащә Һ'әмзә т'ӧнә, гәдә бьрнә авитнә h'әвсе, нәдьhельн мәрьв бьвинә, нә жи нане wи hьлдьдьн, wәки дьле мәрьва hьнәки фьрәбә. Қ'әла Шьбли р'абу, әw гьрйа Сәбри бәр дьле wида hот:

— Апо, wәки бәг у р'испие калке мьн нинбуна к'е дькарбу Һ'әмзә бьгьрта, әwи мала к'е хьрав кьрйә. Дә qәзйайә, готи мәрьв т'ав бькә.

Шьбли жь гӧhе хwә баwар нәкьр, wәки бәг у К'әләше р'испи дькарьн бебәхтийа ӧса wир'а бькьн, әw дӧдьли бу у пьрси.

— Сәбри, демәк wана Һ'әмзә дае гьртьне?

— Ле чәwа? Wана ньч'андйә диwане, wәки Һ'әмзәйи wайә, wайә, ләма жи әw гьртнә. Шьбли hьнәки кәр' бу, ль хорт ньhер'и у газьне хwә кьрьн.

— Э, лао, хwәде qәбул нәкә. Дьнйа е мина wанр'а жи наминә. Һ'әмзә чь кьрйә, wәки wана нәмамйа ӧса жер'а кьр.

Сәбри wир'а шьровәкьр, wәки Һ'әмзә бона wе йәке гьртьнә, кӧ әwи т'әв hьнә hәвале хwә щьмаә'та хәбатк'арр'а дәрhәqа тьште т'әзә, дәрhәqа изьна wан wанр'а готйә.

Шьбли т'әзә сәр h'ьсә-h'ьса к'әт. Һатә бира wи әw сала пашьн, Һ'әмзә бь щарәкева hатбу гӧhастьне, малда нәдьма, т'ьме зозан—зозан дьгәр'йа, Бәр ч'ә'ве wир'а әw шәва Синәкейә р'әш дәрбаз бу, wәхта Һ'әмзә у Сурене әрмәни бьн hешйа конда ль бәр кӧч'к h'әта нив шәве дькьрнә п'ьстә-п'ьст, хәбәрдьдан. Wан чаха Шьбли гәләки фькьри, кӧ нета хәбәрдана wана занбә, ле wир'а льhәв нәhат.

Шьбли т'әзә фә'мкьр, к'ане Сурене әрмәни чьма

Institut kurde de Paris

awqаси зу—зу дьhатә мала wан, әwи лева xwә гәст, ле тьштә Сәбрир'а нәгот.

К'оч hе дьк'ьшйан. Гае баркьри, мәрк'әв, гольк у ч'еләка дабунә ду hәв р'езбубун, т'оз ль сәр wанда hьлдьгәр'йа.

Шьбли у Сәбри лә'зәке дьне жи хәбәрдан. Wана мала Зөрбә у Мәйанә жи анинә бира xwә. Паше әw hатьн сәр Қ'әләше р'испи сәкьнин. Шьбли дькьр, кө Сәбри бинә йоле, wәки вәгәр'ә бе мала xwә, ле ч'арә ль Сәбри нәбу. Әwи xwә да hеч'е у хәбәрдана xwә wа к'өта кьр.

— Апо, т'әwәqа мьн ль тә, иди сәва калке мьн мьнр'а тьштәки нәвежи. Әw мина мә'рәки р'әшә, h'иле мьн ль wи чуйә.

Бәшәра Шьбли hьнәки xwәш бу, Сәбри т'әwәqәкьр, wәки щарәкә дьн әw нане Һ'әмзә т'әвайи бьвьн. Әwан йа xwә кьрә йәк, wәки фьлан р'оже р'асти hәв бен. Паше wана хатре xwә жь hәв xwәстьн.

33

Дө сйара бь h'әмди xwә hәсп зәнгу дькьрьн hьлдьгәр'йан.

Бина бае дагер'е дьhат. Әwи байи бина нане т'әзә пә'ти жь гөнде әрмәниайи бьч'ук дани, кө awqаси жи дур нин бу.

Гөнди сәqьр'и бу. Һәр щарна п'ьшика сәр банар'а фьрqас дькьрьн. Даре спьндаре иди бәлге xwә даwәшандбун. Мове тьрйа зәр бубун, бәлге wанә мина кьр'кьр'ка дьхәрьqин. Щи-щина баг'е бйа hе hешин дькьрьн, бәре wана qич'к дькьр у бинәкә xwәш дора xwә р'адьхьстьн. Бәр дәре hьнә мал иди мове тьрйа ч'ә'л дькьрьн.

Се п'аре xwәлйа wи гөнди дәсте Қарапет аг'адәбун. Xwәлийа майин гөндйа бещәр дькьр, бәрва жи awqас хәрщ у хәр'ащ дьданә аг'е, кө бь xwә жи п'ошман дьбун.

Әw hәрдө сйар hе пешда дьчун. Йәк жь wана Умнов бу, е дьне Сурене әрмәни.

Ду щвата wе р'ожа пашьнр'а, әwана гәлә гөнде әр-

Institut kurde de Paris

мәнийа гәр'йабун. Wана гӧнди бәрәвц маләкә бешьк дькьрьн, хәбәр дьдан .Газете болшевикайә т'әзә дәрк'әти дьхwәндьн, нет у мәрәма wана әw бу, wәки гӧнди хwә бьһ'әсьн, һащә хwә һәбьн, р'авьн һәвр'а бьвнә пьшт у баз, qәйд у чидара һурдәхwәши бькьн, дьнйа хwәйә т'әзә чекьн .Дьнйакә ӧса wәки теда зури у qул т'ӧнәбьн.

Гӧндийа һ'әму дәра бәгәмйа хwә дьданә wан. Һәр р'ожа пашьи йәки дӧр'у хwә щьндармар'а гиһанд бу, һ'ал у һ'әwал wанр'а шьровәкьрбун.

Ле лаwьк зу сәр һ'ьсә—һ'ьса к'әтбун. һәспе хwә сйар бубун р'әвибун, ле гӧнди кәр'ә-кәр' чубунә мале хwә. Щьндьрма дора гӧнд гьртбун, чубунә һӧндӧр'е мале, ле нә т'ас дитбун, нә жи һ'ьмам. Wана зор дабун малхӧе, әw дабунә нава qамчйа, wәки wанр'а бежә чька Сурен у Умнов к'ӧнә, ле әwи тьштә жь хwә ченәкьрьбу. Щьндьрмә п'ор у п'ошман жь гӧнд дәрк'әтьбун.

Р'ожа пройин жи Сурен у Умнов qьрар кьрбун һәр'нә нава к'ӧрда, һ'ал у к'ефа wана бьпьрсьн.

Wәхта мәрьва ль wан дьниһер'и, тә дьгот әw неч'ирваньи.

Пешбәри wан ль бәрп'ала т'опәки кәри пәз ч'әнгвәдабу дьч'ерийа. Сйара бәре һәспа һьнәки зьвьр'анд бәрбь пез чун, wана хwә wьрр'а гиһанд.

Әw кәре пәзе Қ'әрәм бу. Һе р'ожтьра дьне Сурен т'әслими Зӧрбә кьрбу, wәки лаwька һьнда wи т'опи бьдә бәрәвкьрьне.

Зӧрбә, Сәбри, Қ'әрәм һ'әвт-һ'әйшт лаwьке дьне иди wьра һазьр бун.

Умнов бь зьмане әрмәни сәлам да шьвана. Шьвана сәләма wи вәгьртьи, дьзгине һәспа гьртьн, wәки әw пәйабьн.

Зутьрәке лаwке дьне жи т'әмам һатнә дора мәвана. Умнов у Сурен хwәш у беш данә wана, дәрһәqа һ'але wанда пьрсин. Хәбәрдана Умнов жь гьшка, жи хwәш дьһат. Щарна wәхта әwи хәбәред әрмәнийә һьнәки чәтьн дьготьн Сурен пер'а—пер'а әw т'әрщмәйи зьмане к'ӧрди дькьрьн.

Паше Сурен дәрһәqа Һ'әмзәда хәбәр вәкьр. Әwи занбу, wәки Сәбри нәвие Қ'әләше р'испийә, ләма һьнәки фәсал хәбәр дьда, гьлие хwә т'әмам сьпи нәдькьрьн. Ле Сәбри нә жь wаи хортабу. Әwи мьлук бу, һәр хәбәрәкә Суренә дәрһәqа Һ'әмзә ль wи хwәш дьһат, дьле wи фьрә дьбу. Wәки е мина Һ'әмзә нава эла wанда жи һәнә. Һерса wи зә'ф р'адьбу у шәрм дькьр, нә ахьр әw нәвйе Қ'әләше р'испийә, нә ахьр калке wи бу байисе Һ'әмзә. Ле әв лаwьке qәт чь wир'а бежьн. Әwи шәрмана ль ә'рде дьнһер'и, бәлки ч'ә'ве wи ль Сурен у Умнов нәк'әвьн.

Сурен әw йәк дит, һ'әму тьшт фә'мкьр у бәр дьле хортда һат:

— Сәбри, тьштә накә, бәр хwә нәк'әвә, чь гӧне тәвьра һәйә.

Нә жь де у бава һ'әзарт'ӧлә дьк'әвьн.

Хәбәре Сурен р'ӧһ' данә Сәбри, бәнгзе wи һьнәки хwәш бу у щаба хwә бь ви тәһәри да.

— Апе Сурен, әз чь бежьм, дьле мьн жь Қ'әләше р'испи нәхwәшә, әwи дйа мьн сьргункьр. Дьле хорт һьнәки хьрав бу.

Сурен у Умнов бәр дьле wида һатьн. Ду we йәкер'а wана лаwькар'а тьште т'әзә, кӧ we ахрие р'ожнәмада ньвиси бун готьн.

Wана т'әслими лаwька кьр, wәки һәркәс дь һьндава хwәда wан бә'са һәр'ә щинаре хwә, пьзмамар'а бежә. Һәр хортәки, кӧ дьк'әтә нав we к'оме готи чәнд р'ожа щарәке бьчуйа мала Сурен, әwие т'әми бьданеда к'ане чь лазьмә бькьн. Әw һатьнә сәр we фькре, wәки лаwьке к'ӧрда жи иди мина урьса у әрмәнийа дькарьн р'а внә сәр хwә.

Бәжнәк мабу, wәки р'о һәр'ә ава, сйа занге фезеда һеди—һеди незики wан дьбу. Лаwька дьхwәст иди хатьре хwә жь һәвдӧ бьхастана бьчуна, ле Умнов бь зьмане ур'ьси дәстпекьр.

— Хортно, әwи лаwька ньһери, һун жи готи сәрхwәбьн, qочах, һ'ал у wәхте щьмаә'та wә, ә'мре wейи

нәмьрнәжи, борщәки мәзьн дькә стуйе щаһьле мина wә, кӧ һун сәһ'әт-qәwата хwә нәһевшиньн, бәр аг'а у бәга бьк нә шәр'. Бәсә иди әw хуна хәлqе бьмьжьн.

— Ай, әw вьра һьнәки кәр'бу, диса хәбәрдана хwә пешда бьр. Ур'ьсетеда һәма щаһьле мина wә т'әхте п'адше wәлгәр'андьн, һ'ӧкӧмәта wә'дәти данә сазкьрьне. Әз гӧманьм, әз жь гьлйе Ленин зә'ф баwар дькьм, тә'ва Р'еволйусиа Сосиалистие жи wе wьра шәмал бьдә. Әw шәмале тә'рйа qӧр'на бәтр'әнг бькә. Нава wе тә'риеда щьмаә'та сәхир чӧр'әмиш дьбә.

Умиов һе диса хәбәрда, ле Сурен навбьр'ин даеда у чь кӧ готбу бь зьмане к'ӧрди т'әмамар'а шьровәкьр. Ч'ә'ве К'әрәм, Сәбри у лаwьке дьне жь шабуна дьбьрьqин. Ле һәрдӧ сйара диса банздана сәр пьште һәспа, әw һеди—һеди зәнгукьрьн у чун.

Institut kurde de Paris

34

Гӧнде Qәрәqойине мина бумәки кор ль qунт'ара ч'иае Синәке мәльси бу. Wәхта мәрьва дурва ль гӧнд дьнһер'и тә дьгот әw к'оләмьшкә у т'ӧ кәс wьра нажи. Т'әне авр'енщ у ә'йаре дәре мала р'ахьсти, qәлахе сәргинайә мәзьн, лоде гиһейә сәр тама щьдайи дьготьн, wәки гӧнди шенә.

Wәхте дьбу кузина к'әлба дәнге wана qәрәбәльхәкә ӧса пешда дани, кӧ тә дьгот гӧнд т'әмам хьрав бу. К'әлб сту һәв сйар дьбун, һәвдӧ дьхәньqандьн, мәрьв жь мала дәрдьк'әтьн, сьнг һьлдьдан, wәки wана жь һәв башqәкьн. Гәлә щара щинар р'уйе к'әлбада хатре һәв дьк'әтьн, чьмко к'әлб бона хәлqе к'очәр qәwатәкә мәзьн бун. Дәрһәqа к'әлбе эгьнда гӧндийа дьготьн, кӧ әw кәри пәз һежайә.

Wәхте р'ое т'әзә нәдир дьда, тиренще wейә ширьн ль сәре ч'йа дьсеwьрин, гӧнди мина мурмурке хәбатһ'ьз жь хәwе р'адьбун, һ'әйwане хwә жь нава мала дәрдьхьстьн. Буке щаһьлә мина мьнмьнике р'әнгаwази зәнде хwә вәдькьрьн хwә һ'алар'а т'әпьк дьк'ӧтан, wәки qә-

лаха дәре мале исал дьһа бльнд буйа, wәки щинара бьгота „һәла бьнер'ьн, бука фьланкәсе чьqаси жирә, сала пар qәлаха wанә лапә бьч'ук бу, ле исал öса мәзьнә, кö дьгһижә нивәка ә'змин".

Wәхте тә'в һьнәки ширьн дьбу ль бәр дәре һьнә мал сеп'и дьһатнә хане, хwәси у бука к'ьл ль мәшка дьхьстьн.

Ле к'и сәхир бу, бьзьнәкә гöр'и бәр дәре wи т'öнәбу, т'ер'әкә һ'ьзһ'ьзи давитә сәр пьшта мәрк'әве, гези һьлдьда бәрбь ахьле бьнйа гöнд дьчу, wәки п'әйи бьдә һәв, бьвә гöнде әрмәнийе щинар бьфьрошә, чәнд капеке кор qазаньщ бькә, wәки зар'ар'а бьдә хöрәк у к'ьнщ.

Мала к'еләк к'öтабунә һәв, бане т'әмама дьгһиштнә һәв мәйданәкә мәзьи пешда данин. һәр к'öләке qöбе һәр ханики мина ч'ә'вйа мәйдан дьт'әр'бандьн.

Wәхта р'о дадьгәр'йа гöндйа тәндур дадьдан, ду дәри у к'öләкар'а öса дәрдьк'әт, кö тә дьгот агьр бәлапежгари гöнд буйә wи дьшәwтинә. Гöрмке ду жь һәр маләке дәрдьк'әтьн, т'әв һәв дьбун, тәли дьгьртьн бәрбь qöвйа бьнйа гöнд дьчун у мәрьва т'ьре агьр сазе qамуш жи дьк'әт.

Р'әwша гöнде Qәрәqойине мала Һ'әмид бәге бу. Ханмане wи qöвә бу, әwи öса мәзьн бу, кö мәрьв сйари дькарбу бьчуйа һöндöр'. Ар'ике мале мина qире р'әш бубун. Һәр сәр һьнә к'ерана дәqе сьпийә дузәрки дьһатьнә к'ьше, әw wәхта ә'йда Хьдьрнәви ньqьшандьбун.

Жь гошәки мале һ'әта е дьне стер'е ньвина һатбу щьдане. Щари сьве һ'әта эваре бәр wи стер'и сәр даре льнга дьсәкьнин, һьри дьр'ьстьи, т'ьли у печ'ие хwәнәдьһевшандьн бона эмәнийа, бәр'а чекьи, wәки стер'е бәге wана һе мәзьнбә.

Ль к'еләка хенийә р'асте һе пеше Һ'әмид бәге одәк чекьрьбун. Гьрә-гьре гöнд эвара дьһатнә wьр р'удьньштьн, һ'әта ниве шәве дькьрнә галә—гал.

Мәрьве сәхир нәдьчунә ода Һ'әмид бәге, әw хание Шьблийи кәвни qöвәда т'оп дьбун, ч'ир'ок дьготьи һ'әта хәwе бьруйе wана гьран дькьрьн, паше әw р'адьбун

шəвхwəши дьданə һəв, дьчунə мале хwə, дадьпалйанə нава хəwа ширьн.

Т'əбнйəте бона wи гӧнди тьмаикə мəзьн кьрбу. Чаралне гӧнд qамуш бу, ле һьнəки wеда qьр'əки һ'ьшки—һ'ола. хwəликə демə—демьстан бу. Гӧндда чəнд бəре орт'ьла дьман. Р'уйе р'əва жьнəкеда əw дьбунə дьжмьне һəв дӧтирəти пешда дьһат, дькьрн шəр.

Wан чаха к'апе К'əлəше р'нспи чьвт дьсəкьни, əwи пер'а—пер'а гази щьндьрма дькьр, wана щеве хwə т'ьжи р'ӧшəт дькьрьн пашда дьчун.

Щарана Һ'əмид бəге гази чəнд мəзьне wан бəра дькьр т'əми дьда wан.

— Кӧр'о лао, wə жь һəв херə? Əwи дьгот,— хwəде пə'ри нан дайə wə, хwəр'а кəр'ə—кəр' бьхӧн да?

— Бəле ӧсанə бəге мьн. сəр бəхте мьн дабə ӧсанə,— п'ир Мирзо хwə давитə орт'е, əван гəдə-гуда жь һəвдӧ херə. Бежə һун qӧрбана бəге хwəбьн. чь дьхазьн.

П'ир аwqаси дьк'ельми һ'əта лаwке бəлəнгаз дьwəстйан, сəре хwə дькьрьнə бəр хwə, т'əwəqə жь бəг дькьрьн. кӧ изна wана бьдə əw һəр'ьн.

Бəг ч'ə'ве хwə п'ир Мирзор'а дьqӧнщьр'анд, дəстура wана дьда.

Ль дора Игдире чəнд гӧнде к'ӧрдайə дьне жи һəбун. Əw жи дьк'əтнə нав эла Һ'əмид бəге. Щарна бəг һəспе хwə сйар дьбу дьчу нава эле дьгəр'йа. йане к'еф у һ'але щьмаə'та хwə дьпьрси. Wəхте əw вəдьгəр'йа дьһатə гӧнд. п'ешк'еш сəр п'ешк'еша дьһатнə бəр дəре wи.

Нав гӧнде Qəрəqойнеда к'оч'ка мера һəбу. Мер wьра бəрəв дьбун. Е кӧ т'əзə жь Игдире вəдгəр'йан дəрһəqа тьште т'əзəда шьровəдькьрьн. Ле про дəрһəqа тьштəки дьнеда хəбəрдьдан. Һ'əмид бəге жи пьрч'уйе хwə кьрбун.

Лаwькəки шьровəкьр, wəки п'алə у гӧндийе Ур'ьсете т'əхте п'адше wəлгəр'андьнə. П'ир Мирзо, кӧ wе р'оже диса ль пешбəри бəг р'уньштбу иди хwə зəвт нəкьр'

— Кӧр'о мьрид, чи тə тьште ӧса к'этйə, тӧ к'ӧ, гьлиготне ӧса к'ӧ.

Хәбәре п'ир ль бәг хwәш hатьн, әwи навбьр'ин да хәбәрдана Мирзо.

— П'ире мьн, тӧ к'әрәмкә, әw вәгәр'йа сәр хорте, кӧ гьлидькьр, нә гӧнәки тәйә, е мина Зӧрбә у Һ'әмзә зьман авитнә дәве тә, тӧ жи бе h'әмди хwә хәбәр дьди, дә хәбәрдә , шӧхӧле тәйә, әме ахьрйе бьнhер'ьн. Дә гӧне wә стуйе wәвә, паше нәвежьн бәге мә т'әми нәда мә.

П'ир Мирзо пер'а-пер'а дәст авитә п'еснра бишмете хwәйи qьлер у зор да зьмане сор.

— Хwәде тӧ херки, сьмьла, сьмьла, әв, чь ә'щевә, кӧ әм дьбиньн. К'е дитйә, к'е бинайә, wәки гәдәнге дӧh на пер р'авьн h'әзар гьлйе бекер бежьн. Ӧсанә, wәки голке мале жь гае мале нәтьрсә, ахьри жи wе wавә.

Т'әмамә кәр'бун. Wана гӧhдари ль п'ир Мирзо у бәг дькьрьн, hьнәка бәгәми дьда хәбәрдана wан, hьнәка жи хwә qьнщьландбун, тьштә нәдьготьн, хәбәре хорт ль wан хwәш дьhатьн, ле хwә нәдьданә к'ьвше.

Әw хорте кӧ шьровәдькьр Усьве кӧр'е бьре Шьбли бу. Сала пар бь к'омәкдарийа Сурене әрмәни әw жи мәк'т'әба гӧнде Зореда hатбу qәбулкьрьне. Wи бь змане урьси дьхwәнд, ләма жи hащә h'ал у wәхте дьне hәбу. Щарна әwи гӧндйар'а гьлидькьр к'ане чь hәйә, чь т'ӧнә, ле хәбәрдана wи hәма жь р'оже ә'wльнда дәстпекьри ль hьнәка хwәш нәдьhат.

We роже ль сәр к'оч'ка мера гәләка хәбәрдан. К'ӧтаси Һ'әмид бәге ап'ьнщие хwә р'асткьр р'абу авр'укә тә'л да Усьв wа гот.

— Усьв, лао, мьшк чьqас хwәли кӧ бьк'олә we ль сәре хwәкә.

— Әре, wәлләh, ӧсанә,— К'әләше р'испи у п'ир Мирзо т'әв готьн.

Қәсәки иди тӧрӧш нәкьр хәбәрдә. Щьмh'а мера hеди—hеди бәла бу. Ле Усьв hе ӧса дӧшӧрмиш дьбу. Әwи хwә жи те дәрнәхьст к'ане мәрьве дора wи т'әмам чәwа чун. Әwи hәр дора хwә ньhер'и иди кәс т'ӧнә, h'әзьнгәкә к'ур hате хwәр'а гот:

— Дә чь дькьн, бьра бькьн, чь жь дәсте wан те?

Institut kurde de Paris
INSTITUT KURDE DE PARIS

Паше әw жь щи р'абу, баwишкәк hатеда. Әwи р'йа мала Шьбли гьрт. Хәбәре п'ир у бәг мина ськ'а дьле wида hатбунә к'ӧтане, дьле wи дьшәwьти, бь әви т'әhәри дьфькьри „Wәки щаhьле мина мә нәенә сәр h'ьше xwә, әв hәвире hьла гәлә ав бьк'шинә".

Әw гьhиштә мала Шьбли, дәри дә'фанд чу hӧндӧр'.

П'ир Мирзо бәри wи xwә малер'а гиhандьбу, чәнд гьлик готбун, ләзандбу мала h'әмид бәге.

Әw мина гӧрәки qәфәседа ль нава мале дьhат дьчу. Зина qиза wи жи wьра бу. Бәнгзе баве ль we xwәш нәhат. Әwe пьрси к'ане чь qәwьмийә, п'ир бәре тьштәк нәгот, ле паше зор да зьмен.

— Щаньм, әз к'әтмә орт'а дӧ кәвьра, qәт ньзаньм чаwа бькьм, hәвраз т'укьм сьмельн, бәржер т'укьм р'унә.

— Чьма баво? Зине пьрси.

Иди эвар бу. Ә'wре р'әш р'уйе ә'змин ньхамтбун, ч'ьлке баранейә hурьк дьр'әшандьн, тә'ри hеди-hеди пәйайи сәр гӧнде Qәрәqойнне дьбу.

35

Кәла мина п'әп'укәке ль сәр h'афа гели мәльси бу. Wәхта мәрьва ле дьнhер'и тә дьгот мәзәлә— hәр щарна qәрәwьле h'урqальи жь h'олка xwә дәрдьк'әт, дора xwә дьнhер'и, щарәкә дьне вәдьгәр'йа бьнга xwә. Диса мина бәре h'әму тьшт хьк у хали дьбу.

Ле hӧндӧр'е кәледа дьнйакә дьне бу. От'ахәкә чаргошәйә р'онайида ль дора т'әхтә дӧ мәрьв р'уньштьбун. Wана хәбәрдьдан, лаqьрди дькьрьн у щарана ӧса дьк'әнйан, кӧ дәнге wана бәр сьвдәре вькә-вька дьк'әт, hеwьрзә пешда дани.

Жь wан мәрьва йәки к'әч'әл бу. Льве п'ор'е серәк анщах ль сәр сәре wи дьhатнә qьшьрандьне. Мәрьва т'ьре сәре wи зәвикә тәйроке ледайийә. Бьруйе wи т'ӧнәбун, qәрч'имоке сәр ә'нйа wи ӧса к'урбун, тә дьгот лейе дайә сәр, кәндал к'оланә.

Institut kurde de Paris

Жь хәбәрдан у фәсала wи мәрьва дькарьбу те дәрхьста, wәки әw бь qӧлха хwәва дьһа мәзьнә. Wәхта әwи хәбәр дьда запьте дьне щида дьбу qәрт'әләки ль дәве wи дьнһер'и у һ'әму т'әһәри ӧса дькьр, wәки бәр һәр хәбәрәкә wида бе, бәгәмна хwә бьдеда. Ле дәрва иди тә'рне ә'рд һьлч'ьни бу, кәла мина кәвьрәки бьне бире дапалйа бу нава тә'рикә ӧса, кӧ мәрьва т'ьли ч'ә'ве һәвр'а кьрьна һәвдӧ нас нәдькрьн. Һәр п'энщәре щаг'кьрир'а анщахи р'онайа ч'ьра дьч'ьурси. Ә'зман бь стәйрке гәш һатьбу хәмьландьне. Wәхта мәрьва ле дьньһер'и тә дьгот п'әрч'е мәндулә р'ахьстьнә у морне сьпи р'етьнә сәр.

Кәледа незикайа 50 к'ӧнщьки һәбун. Жь wана һьнәкада мәрьвәк дьма: ле һьнәке дьнеда мәрьв т'әвайи дьман. Әве пашьнда ә'мьр һьлбәт wәйнәч'ар п'ак бу, Чаwа сьвә р'он дьбу әwана дәстпе дькьрьн тә'мә дьлистьн, хәбәрдьдан, ч'ир'ок шьровәдькьрьн, һ'әта иве шәве, һ'әта qәрәwьле сьвдәреда сәкьни к'әла хwә р'адькьр бәрбь дери дьһат, дәри дьк'ӧта у дьгот.

—Гәлә сә у куч'ька, дә бәсә р'азен йане на әзе, wә бьвьмә qәрсе.

Wәхте гьртиа наве qәрсе дьбьһист т'әмам кәр' дьсәкьнин, т'ьвдарәк дьдитьн, wәки р'азен бәлки нәвнә хӧре we qәрсе. Ле qәрәwле сьвдәреда ә'щебмайи дьма, wәки әwи аwqаси qочахә, кӧ т'әмамийа кәле же дьтьрсә. Әшqәк дьк'әтә нава дьле wи, әw ль бәр дери мина мәймуна дьр'әqьси , бәнгзе wи хwәш дьбу у паше к'ьлите дәсте хwәда бадькьрьн, дьбу зьнгә-зьнга wан. Әw qӧр'ә—qӧр'ә нава сьвдәре дьчу дьһат у дьбу гьнә—гьна wи мьqам бьн левада дыньват.

К'ӧнщьке йәкодәда п'ае п'ьр'е дьман әw гьртие гӧне к'ижана һе избат нинбу, к'ижана льнге хwә жи бәр'а баве хwә дьрежтьр дькьрьн, йане әw мәрьв е кӧ бь дьләки хелф ль дәwләте, ль qьрар у qануне we дыньһер'ин, е кӧ дьхwәстьн ә'дәте кал у бавайи сала у зәмана п'епәскьн.

Аwа Һ'әмзә жи һәма жь ван к'ӧнщькада йәкида дьма, wәки һӧрмәта Һ'әмид бәге у һ'әвт баве wи, wәки

Institut kurde de Paris

ә'дәте щмаә'та кöрманщайи сәрхöри, пашдамайи бе qöсур бьминә. Wәки мерәки мина Һ'әмид бәге ль ода хwәда р'уне, qаwe бь дьләки р'әһ'әт лоши щане, хwәкә у эваре бе-к'әсәр сәре хwә дайнә сәр бә'лгие хwә, ширьн-ширьн р'азе. Wайә, ә'дәт, эви т'әһәрийә, к'и мqабьли wи ә'дә-тийә бьра мина Һ'әмзә һәр'ә кәледа р'уне, бьр'ьзә.

Ле әwe от'аха р'онкайә чаргошәда һе wан һәрдö запьта хәбәр дьда. Иди иниве шәве бу. Запьте к'әчәл дәсте хwә т'әхте бәр хwә хьст: бу р'әqә-р'әqа т'әхтә, дәнг бәр сьвдәре к'әт. Qәрәwьл, кö һе qöр'ә—qöр'ә нава сьвдәре дьчу дьһат вәщьньqи щида сәкьни, бәшә-ра wи сар бу, мина к'әлбәки дор у бәре хwә ньһер'и чька дәнг жь к'ижан к'öнщки те. Бу зьгина гöрзе к'ь-лита ль дәсте wида у жь щи львйа. Әwи пер'а—пер'а һ'әму тьшт фә'мкьр. wәки дәнг жь к'ö те. Бәле, qәрәwь-ли аwqаси жи хам нинбу, әwи панздәһ сале ә'мре хwә эве кәледа дәрбазкьрьбун, гьрти хwәйкьрьбун, wә-ки кәс п'е хwә гöһе хwә нәдә у сәва we qöльхе жи ме-далекә п'альхә. wәкә соләкә к'әра сәр синге wида дар-дакьрьбун.

Qәрәwьл мәша хwә ләз кьр, һьнәки хwә да һәв, сьмеле хwә бадан, сәр хwәда ньһер'и, дәри бь ләз дә'-фанд, чу һöндöр у пешбәри һәрдö запьта öса р'әq бу сәкьни, тә дьгот стунәкә, әwи зу-зу нәфәс к'ьшанд. һ'әвәки к'öхиа, ль ч'ә'ве запьте к'әч'әл ньһер'и у гот.

— Әз хöлам, к'әрәмкә.

Һәрдö запьта, кö һе хәбәр дьдан т'әзә хwә һ'ьсйан, wәки qәрәwьл һатийә һöндöр.

Запьте к'әч'әл авр'ук да qәрәwьл у ә'мьркьр:

— Һәр'ә Әйлаз бинә вьр.

— К'е?

— Әйлаз.

— Әз хöлам бьбахшинә,— qәрәwьл к'әрбана р'ьщь-фи у гот,— к'ижан Әйлази.

Һерса запьт р'абу, ч'ә'ве wийә бе бьру фьрә бун, qәрч'имоке ә'нйа wи дьһа к'ур бун, әwи жь сәри һ'әта ньга qәрәwьл пива у гот:

— Чаwа, ло h'əйwан, тö иди чь п'ешəйи, wəки гьртийа жи нас наки, наве шöхöле тə чийə? Һəр'ə бежə Əйлаз, hьлдə бинə. Qöрф к'əтə дьл у h'ьнаве qəрəwьле бəлəнгаз, əwи хwə т'əвhəвкьр, кьр кö хəбəрдə, диса бьпьрсə чька Əйлаз к'ийə, ле запьте к'əч'əл бəхтр'а хəбəрдана хwə пешда бьр.

— Əйлаз к'öнще əwи кöрманщиданə, əw h'əмзəйə чь qарнəqьсийə, фə'мила wи жи нае бира мьн.

Qöдум бəр чоке qəрəwьлда hатьи, əwи хwə да həв, дьhа р'əq сəкьни у хəбəрда.

— Бəле, əз хöлам, сəр ч'ə'ве мьн, ве сəh'əте. Əw зьвьр'и у бу qирч'ина пə'ние wи ль həв к'əтьи, жь höндöр' дəрк'əт.

Чəнд дəqа шунда qəрəwьл шуре хwə тə'зикьр сəр Əйлезр'а гьрт у əw аии щəм запьта. Запьте к'əч'əл ə'мьр кьр кö qəрəwьл həр'ə. Диса бу р'əqина пə'ние wи дəрк'əт у шуре хwəйи т'əзəкьри кьрə qабе, бь дьлəки шкəсти сьвдəреда чу hат. Əwи qəрф хwə дькьрьн, wəки əwе шəве Əйлаз нас нəкьр у жь ч'ə'ве запьта к'əт. Саwəк дьле wида qəсьри у əw бе h'əмди хwə нава сьвдəре гəр'иа.

Запьте дьне жь щи р'абу. Əйлаз дора хwə ньhер'и бəшьри у hедика əвархери да запьта. Əwана сəлама həв вəгьрт, Əйлаз вəгəр'иа дəри höндöр'ва дада у чу щəм wан дора т'əхтə р'уньшт.

Əwи щьг'арəк вехьст, бь h'əмди хwə qöлап ледан, бьруйе wийə qальи незики həв бун, wа бь т'əhəрəки пьрси ль запьте к'ə'чəл ньhер'и.

— Дə бежə.— запьте к'əч'əл гот,— тə тьштə кьр йане на?

— Wəлləh, чь бежьм?

— Чəwа?

— Əw мə'рьзе кöрманщи əwqаси бəрк'ə, кö дəнг жь кевьр те жь wи нае. Иди зьмане мьн qəр'ьмийə hьнки ньфьр'йа əве дəwлəте, ə'мре хwə дькьм, ле дəнг жь wи дəр нае, həр щарана бəр дьле мьнда те, кö тьштə накə „бəрхе нер хwəде дайə сəва к'ере", кö тə'ли у

тәнгасн сәва мера һатьнә р'у дьне. На wәлләһ, мерьки зә'фн бәрк'ә, мина мәрьвәки дьне бе хәбәр, нан у ава xwә дьxwә, сьве һ'эта эваре нава к'öнщьк дьчә те, qәт дöшöрмиш жи навә.

Запьте к'әч'әл һ'әзьнгәкә к'ур р'аһьшт ль запьте дьне у Әйлаз ньһер'и, xwә фьрьканд у гот:

— Бәле, бәле, Әйлаз, мә аwqаси п'айе тә дан, тьшт жь тә жи дәрнәк'әт, тö жи мина qәрәwьле һежа, һе мәрьва нас наки, тö жи һе ханги. Әw мерьк, әwи т'ьлиа xwә нишане нава һәwеда бльндкьр, сәрдап'е мqабьли дәwләтейә, мерәки мина Һ'әмид бәге т'öщар дәрәw нәдькьрьн, әw мәрьвәки нәчейә.

— Әре wәлләһ, öсанә запьте дьне гот.

— Әз хöлам, Әйлаз гот, әз жи заньм, wәки Һ'әмзә, әw һьнәки жь хәбәра Һ'әмзә вәщьньqи,— паше дьрежкьр— әw нәр'ьнде һ'эрам, нә мерәки чейә, ле wәки тьштәки xwә че накә, ида чь жь дәсте мьн те. Щаньм, әз һ'эта иһа һе р'асти мәрве öса нәһатмә, мина мәрьвәки һеч'хәм бәр дьле мьнда те, ле сәва xwә лева жорьн найнә, сәр лева жерьн.

— Дә бәсә, запьте к'әч'әл гот,— мә иди тö жи наскьри, мә тö жи кьри һек дьране xwә дайи.

Әйлаз сор бу сәре xwә кьрә бәр xwә. Қьр'ин жь кевьр һат, жь wи нәһат.

Әw һәрсе жи дәмәке кәр' сәкьнин. Һәрдö запьта ль һәв дьньһер'ин у сәре xwә дьбьрьн данин. Қ'öтаси запьте к'әч'әл сьпартә Әйлаз, wәки диса һәр'ә к'öнщке Һ'әмзә, һ'әму тәһәри öса бькә, бәлки тьштәк же дәре, к'öтабуна хәбәрдана xwәда әwи гот:

— Оро, Әйлаз, öса бьки, wәки заньби һәвале wи к'инә, xwә әw т'әне нинә, һьнәка п'ьфи сәре wи кьрийә у әм гәрәке wан жи бьвиньн.

Әйлаз созда, wәки т'ö сәһ'әт-qәwата xwә нәһевшинә бона qәдандьна гьли у т'әмие запьт.

Запьте к'әч'әл диса дәсте xwә т'әхтә да. Qәрә..әл сьвдәреда вәщьньqи, шуре xwә жь qабе к'ьшанд, дәри вәкьр, диса щида р'әq бу. Әйлаз иди р'абубу дури wан

Institut kurde de Paris

сəкьни бу, wəки qəрəwьл т'ö шьке нəвə Əйлаз, запьт гот:

— Бьвə əви мə'р'ьзи. Диса к'öнще wи, бьра бьр'ьзə. Əме ахьрие бьньhер'ьн.

— Сəр ч'ə'ве мьн əз хöлам,— qəрəwьл гот,— Əйлаз да бəр дə'фа, жь höндöр'е от'ахе дəрхьст.

Бу зьнгина зəрза, Əйлаз сəр печ'йа бəрбь Һ'əмзə hат, льh'еф авитə сəр хwə р'аза. Əw р'аст əw шəв бу, wəхта Һ'əмзə те дəрхьстьбу, кö Əйлаз чуйə.

36

Зəйт'уне Хенщи К'əрəм т'ö хорт нəдьh'əбандьн. Шəв у р'ож əw дəрhəqа wида дöшöрмиш дьбу. Wəки шəвəке ə'wре р'əш ə'зман дьньхамтьн, бьруске дьhьнгавт у зипьк дьбари, дьбу ахина Зəйт'уне h'əзьнге к'урə, дьлованə, дьлшəwат р'адьhьштьн. Һ'əта сьве хəw жь ч'ə'ве wе к'уви дьбу, к'елəк—келəк wəлдьгəриа. Нəньhер'и, wəки əw нава щи у пьвине хаст'укида р'адьза, ле тə дьгот сəр кəлəма р'азайə, ле бə'лгие wе кəвьрə. Бəле, Зəйт'уне сəва К'əрəм гəлə шəве бехəw дəрбаз дькьрьн.

Qəт фькра wер'а дəрбаз нəдьбу, wəки дə'wəта wе у К'əрəмва дькарə нəе сери. Р'астə, əwе р'ьнд занбу, wəки т'öщар hе нəбуйə, wəки хöлам qиза аг'е хwə бьстинə, ле h'öба К'əрəм дьле wеда öса фəр'аш дабу, кö h'əму чəтьнайа, h'əму нəмами алт' дькьрьн. Һəр щарана Зина qиза п'ир Мирзо дьhатə щəм wе, гьли бəрр'а давитьн, К'əрəм бəр ч'ə'ве wе дьда р'əшкьрьне, ле тьштə бəр wе нəдьчу. Зине соз дабу Бəлгизар ханьме ə'сəйи пьh'инəке бəхт у мьразе К'əрəм у Зəйт'унехə, мразе wана ч'ə'вада бьhелə. Wəхта əw həрщар жь щəм Зəйт'уне п'ор у п'ошман бь дьлəки шкəсти дəрдьк'əт дьчу, к'əла wе р'адьбу, əwе к'əрбана хwə дьхар. Иди бефəйдə бу. Р'ож дəрбаз дьбун, ле Зине öса жи hе тьштə нəкьрьбу. Əwе дəрhəqа ве йəкеда чəнд щара чу

щəм баве xwə шеwьр кьр. П'ир Мирзо т'əми дьданə we, кö чаwа бькə, wəки əwи шöхöли бинə сери.

Һəрщар, wəxта ч'ə'ве Бəлгизар ханьме ль Зине дьк'əт, əw дьбу п'əпукəке, xwə дьqьнщландə сəр һəв, һ'əму щара бəрдьлки дьданə ханьме, wəки əw шöхöле ə'сə бе сери.

Р'ожəкə һавинейə гəрм, wəxта пəз у дəwаре ове т'əзə дəрк'əт Зине р'абу, мина xwə һəрщар п'опəр'ич'ке xwə һьлк'ьшанд, бəре xwə да мала Һ'əмид бəге, wəки һəр'ə щəм Зəйт'уне, чəнд ширəта бьдə we.

П'ир Мирзо дəрһəqа Сəрдаре кöр'е К'əлəше р'испи wер'а готбу у Зине шабуна we р'оже ньзанбу чь бькьра əwе да ч'ьртька у xwə мала бəгр'а гиһанд.

Бəлгизар ханьм мина xwə щарна бəрбьр'и we бу, дəсте wейи qьрещ qəп'əщə кьрьн р'амуса, ль ч'ə'ве we ньһер'и, бь бəшəрəкə xwəш гот:

— Зине, к'аре тə сəр ч'ə'ва, сəр сəра. К'əрəмкə, əм һəр'нə мал, лə'зəке хəбəрдьн, чька qəт чь һəйə, чь т'öнə.

Зине ч'ə'ве xwə ль Бəлгизарер'а бь дəлк'бази qöньщьр'анд, стуна пешмалейə орт'е гьрт у сəкьни. Ханьме да зьмане сор бь зьмане ширьн мə'р ль qöла дəрхьстьн, щарəкə дьне жи əw т'əглиф кьр, кö р'уне, ле əwе зорда зьмане сор п'айе xwə дьда, пер'а жи һа щарана дьwəк'ьланд.— Ханьм, əз т'ореqа тəмə, wəки əз дəст бавежмə ч'йа, ч'йа жи we wəлгəр'ьн. Бəлгизар ханьме һəр щар нета ваи хəбəра фə'мдькьр йане Зине бь we йəке дьхазə, бежə, wəки əwе бəхт у мьразе К'əрəм у Зəйт'унева п'озмишкə, лəма жи бəшəра we һəрщара xwəш дьбу, сəрч'ə'ве Зинейə qьлер т'имар дькьрьн, п'айе we дьда у дьгот:

— Һəлбəт, əз хöлам, һьлбəт, xwəдева ə'йанə, тö хатунəкə кöрманщийə, шушти муштийи, тö мина ч'ьр'а ширə т'əмьзи, тö бəрфа йəкшəвийи. Дьле Зине фьрə дьбу, шабунəк ль дьле wеда дьqəсьди. Ле wəxта сəр xwəда дьнһер'и, чаwа ч'ə'ве we ль ьнге wейə qьр'ещə, тəрьки, дьк'əтьн к'əн ль сəр деме we дьтəмьри, əшqа дьле wеда бəтр'əнг дьбу, дьбу шькəке, гəло əwə аwqа-

си башə, йане Бəлгизар ханьм гöндора дьдə бьн мьле we, п'ьшке we ба дьдəфинə. Дйа Бəлгизар ханьме нəмьрə, əwə нə хам бу, əwe пер'а—пер'а h'əму тьшт фə'мдькьр, лаqьрдик дькьр, wəки бəнгзе Зине hьнəки хwəшбə.

Зине əwe р'оже дəрбази гоза Зəйт'уне бу, həма дəст хwəда жи гот:

— Qизе Зəйт'ун,— əwe гот,— дьнйа чу мер, тö майи бəсə, хwə тö пирəсə намини, хəлqе чь бежə, we нəвежə qиза Һ'əмид бəге нə ׀ кьлə, нə корə, гəло чьма h'əта ньhа начə мер? Шькьр тö qиза бавəки öсани, wəки дьне бь т'ьлйа нишани həв дьдə.

Зəйт'уне мə'де хwə кьр, бəре хwə жь Зине гöhер'и мьле хwə hьлк'ьшандьи, бь we йəке тə дьгот дьбежə „чь заньм". Зине авр'укə тə'л да Зəйт'уне, дəсте хwəйи qьр'ещ да чəна we у гот.

— Ща hьла мьн бьньhер', qизе, тö чь мəрьвəкə qöр'ə, qöт'ами, чьма пьшта хwə дьди мьн, нə хwəде нəгьрави əз т'əреqа тəмə.

— Чəwа бькьм,— Зəйт'уне гот.

— Чəwа?— Бəлгизар ханьм qижиа, хwə qöрбана Зинекə, həр'ə дəст у р'уе we, хwə текə хwəлийа бьне п'е we, лао, бьра дöа'ке бəхт у мьразе тə бькə.

Зəйт'ун щида кəр' сəкьни. К'əла Бəлгизаре дьhа р'абу, əwe дəсте хwəйи р'асте да бьска хwə, əw qəвз кьр бь hерс гот:

— Зəйт'ун, əзе əве бьске кöр' кьм, həрке тö бенамусие бини сəр п'еша мə. Хwəде тö хер ки, ə'щева wа жи əм т'əзə дьбиньн, qиз гöр'а дйа хwə нəкə?

Əван хəбəрдана hьнəки h'öкöми сəр Зəйт'уне кьрьн, əw бəр дьле дйа хwода hат.

— Дə чаwа бькьм ьне, əз хöлама Зинемə, мьн чь готйə.

Бəшəра Зине у Бəлгизаре həвр'а хwəш бу, wана ль ч'ə'ве həвдö ньhер'и, Зине диса ч'ə'ве хwə бəлгизарер'а qöнщьр'анд у гот.

— Зəйт'ун, мьн йəки öса тəр'а дитийə, мəрьв нə

Institut kurde de Paris

бьxwə, нә бьдә ль wи бәжи, балс, навкелка зьрав, р'у у сьмела бьнhер'ә, хорте ӧсә qәт нава эла орт'ьлада т'ӧнәнә.

Зине гьликьр, wәки әw хорте, кӧ әw дьбежә Сәрдарә у wәки йазикә ӧсанә башә, кӧ мәрьв дәгмә тьште ӧса дьбинә. Зәйт'ун жь щи вәщьньqи, тә дьгот тирәк ль навмьла wер'а кьрьн. Әwе бәре ль Зине ньhери, ле паше вәгәр'йа сәр дйа хwә, wәки нета wе дәрhәqа wе йинкеда заньбә. Әw дhа ә'щевмайи ма, wәхта дит, кӧ дйа wе ша дьбә.

Wәхта Бәлгизаре ньhер'и, wәки Зәйт'унә кәр'ә, әwе гот:

— Әре, лао, хорте мина Сәрдар тӧнәнә, qәт е мина К'әрәме эт'имок аве дәсте wи накьн, дәwләти кӧр'е дәwләтийа, ә'сьле wи жи, тӧ хwә зани, иди чь бежьм. Ле К'әрәм, лао, бина бьшкӧләке бәр дәре wи нае, әwи даг'а пез бәр ар'икер'а кьрйә у нанозько дьхәбьтә. Хwә әм нә дьжмьне тәнә, wәки тә сәр р'уйе хwә бькьн, бьднә йәки ӧса, кӧ h'ьсрәте нане р'ожейә.

Қьр'ин жь кевьр hат жь Зәйт'уне нәhат, әwе к'әсәрәкә к'ур hьлк'ьшанд, бу кур'ина wе гьрна hесре мина мьрщана, сәр сурәте wейә сорда hатнә харе, бу к'ьзина дьле wе мина к'ьвавәкә сәр села сор.

Зәйт'уне иди хwә зәвт, нәкьр әwе ә'дәте кәви п'епәс кьр у кьрә qир'ин.

— Зине, тӧ у Мирзое баве хwәва чь жь р'ӧh'е мьн дьхазьн, hун чьма мина дьр'йа орт'а Мәме у Зине наhельн мьраз бьqәдьн.

— А, дә дае, Зине вәгәр'йа сәр Бәлгизаре у гот, ләма дьвежьн qәнщие бькьн, мала хwәда нәмьрьн. Дә hәр'ә, әwи эт'имоки бьстинә, бәр П'әришана бьрчи бьмәльсә.

Зәйт'ун диса гьриа.

— Зәйт'ун, бәлки тӧ сәре хwә бьxwи, чь гьрие тәйә, бәлки тӧ qӧрабана Мирзо у Зиневи, әw хwә т'ьлие хwә ч'ә'ве тәр'а накьн. Әw т'ьлие хwә дькьнә нава hьнгьв дьдьнә тә жи, тӧ диса дьвежи жә'рә.

Зәйт'уне ньhер'и иди гьрие we бәрга тьштәки нагрә, hешйа кон hьлбьр'и, дәрк'әтә дәрва у дьhа зор да гьри.

Бәлгизаре у Зинева hәвр'а сәре хwә бьрьи, анин кьрьнә ньч'ә-ньч'.

— Щаньм,— Зине гот,— әв жь к'е wә чуйә, кәвьри бьqӧлвә, әве йане сәре hьнәка бьхwә, йане жи ләк'әкә ӧса бинә сәр наве Һ'әмид бәге, wәки хәлq h'әта кӧр'е кӧр'а бежә. Ләма жи дьвежьн „Wәки кӧрме дарейи нә жь дарева, wәлгәр'андьна даре т'ӧнә". Дә гӧне we стуйе we, нахазә бьра hәр'ә К'әрәм бьстинә.

— Т'әреq, тӧ чь дьвежи? Бәлгизар ханьме гот,— әзе Зәйт'уне чити-чити бькьм, п'ьртьке wейи мәзьи гӧhе we бьhельм, текмә тә'штиа гӧрәки бәйани, т'әк наhельм әw бенамуси бе сәре мьн у мале, наhельм, wәки әм бьвинә бәниште дәве хәлqе.

Зине бәгәмиа хwә да хәбәре Бәлгизар ханьме у hәла чәнд гьлие wа жи зедәкьрьн.

— Әре, wәлләh, ӧсанә, дә hуи заньи, шӧхӧле wәйә, дьвежьн сәре иватие т'ьме дьшке. Чи мә пе к'әтийә. Ду ван хәбәра әwе п'опәр'ич'ке хwә жь сәр ч'ә'ве хwәйи qьлер данә алики, дәст авитә пьзна хwә hәвраз hьлк'ьшанд, сәр льнге хwәйә qьр'ещгьртийә, тәрькида ньhер'и, бь дьләки шкәсти бәрбь нава ове мәшийа.

Зәйт'ун ль hешиа кон сәкьни бу, hе искә-әска we бу, хәбәре Бәлгизар ханьме у Зине мина соранна кәвч'ка дьле wер'а чубун, дьле we к'әрбана ч'ик дьда, wәки әw ч'ик р'әh'әтбә у к'әла we дайнә, әwе зор дьда hесра.

Зине we р'оже пер'а-пер'а әw хәбәре Зәйт'унейә we р'оже гhанднә п'ир Мирзо. Бу нә'лә-нә'ла wи, чу щәм Һ'әмид бәге „hук кьр муки" дәwса гьлики Зәйт'уне дәh гьли гот.

Р'ожтьра дьне Һ'әмид бәге qамчи hьлда у р'асәри Зәйт'уне hат, әwqаси ле хьст, кӧ әw бе h'ьш к'әтә ә'рде, ле qизьке qәт лева жорьн нани сәр йа жерьн, гьлик жи нәгот. Бәле, qиза кӧрманщ дәст жь сәре хwә нәк'ьшандийә, wәки h'әзар тьште нәт'е пеш баве хwәва бежә.

Ду we йәкер'а Зине чәнд щәра дгса чу бал Зәйт'уне т'әми данә we, һәр щарәке бәр дьле weда һат. Ле qизьке тьрса баве һәрщар xwә кәр' дькьр, тьштәк нәдьгот, әw щаб мина wәрзәбае бьһаре чу гьһиштә гöһе Һ'әмид бәге, wәки „qиза тә бь дьләки на һ'әзар дьли Сәрдар дьһ'әвинә.

Һәма чәнд р'ожа шунда К'әләше р'испи Мирзо шандә мала Һ'әмид бәге. Дö р'ожа шунда гьрә-гьре эла орт'ьла һатнә xwәзгини. Ль бьн коне р'әши ә'рәбида какә—кака дәнгбежа бу дььватьн, дәре мале р'ьнгина дәфе бу, говәнд гьран бубу.

Ле ч'йае Сипәке у Зәйт'ун we р'оже öса пьрч'укьрибун, тә дьгот бьрине wанә хәдарьи. Һәма бона әве йәкежи гәлә мәрьве амьнә-т'амьн пьрч'уе xwә дькьрьн у әw шайи бәтр'әнг дьбу.

37

Жь әwe р'оже, кö мала Зöрбә к'уви бубу эп'ещә wә'дә дәрбаз бубу. Һ'әмид бәге, К'әләше р'испи у п'ир Мирзова гәлә зор данә зьмане сор, гәләки дöшöрмиш бун, кö бь т'әһәрәки насна xwә бьднә wан р'е у дьрба, к'инжанава мала Зöрбә р'әвийә у сьт'ар xwәр'а кьрийә.

Ведәре дгса п'ир Мирзо бәри һ'әмуйа создабу, wәки Зöрбә бьвә кәвьре бьне бире жи әwe бьвинә. К'әләше р'испи бәгәмра xwә дабу гьли готьне п'ире xwә, чöхе xwәйи зит'ол-зит'оли, qьр'ещ бь щур'әки даwәшандбу, бәр дьле бәгда һатбу.

— Бәг, дәве баве к'е к'әтийә, жь бәр дәсте мьн у тә хьлас бьвә, бьра щане п'ир Мирзойи xwәш бә, зьмане ширьн мә'ра жь qöла дәрдьхә, р'еwна жь р'е вәдьгәр'инә, хәләqе бәхт у мьраза һәвва дәрбаз дькә. Йа Зöрбә лап тьштәки һеч'ә.

We р'оже п'ир Мирзо qәwл у qьрар кьрбу, кö Зöрбә бьвинә, бәлки тек'әвә ч'ә'ве бәге xwә.

П'ир Мирзо щида чәнд тьванщк дабуһә xwә, баwишке к'ур р'аһьштьбун, дьране wийә зәнгтьртйә, qич'к һат-

Institut kurde de Paris

тьбунә хане, бәшәрәкә хwәш ль сәр деме wи һатьбу ханек'рьне, ль бәг ньһер'и бу готбу.

— Һ'әмид,— әw дәст хwәда жь щи вәщьньqи бу, кӧ хәбәра бәг нәготбу ләма әwи пер'а-пер'а хәбәрдана хwә пешда бьрбу, Һ'әмид бәг, мьрид әз п'ире тәмә, әwи вьра дәсте хwә qәwин нава һәwеда бакьрбу, ч'ә'вәки хwә qӧнщьр'андбу,— әзе ӧса бькьм qӧле р'увиа дәсте мә'р'ьзе мина Зӧрбә нәк'әвьи. К'и кӧ дәст һьлдә сәр ә'дәте кал у баве мә, wе зьнданеда мина Һ'әмзә бьр'ьзә, ӧсанә дьбежьн, wәхта ә'щәле бьзьне те, нане шьвин дьхwә.

Бубу т'иqә-т'иqа һәрсека т'әв к'әнийа буи.

Паиз-паиз, wәхта к'оч'е ове эла Һ'әмид бәге һорә-һора wан бу бәрбь дәште дьләзандьи, р'абун р'уньштандьнәкә т'әзә бона бьнәлиа дәстпе дьбу. Әгәр һавине к'ӧлфәт сәргин дьданә һәв, мәшк дьк'йан, ә'йар у авр'енщ бь р'ун у тораqе дадьгьртьи, ле паизе, әwана дьчунә ахьл, гӧһер'е дора гӧнде хwә, п'әйин дьданә һәв, давитнә сәр пьште мәрк'әва, дьбьрнә гӧнде әрмәнийайә щинар дьфьротьн, пе ә'буре хwә дькьрьи. Гӧнде Qәрәqо-йинеда т'әне чәнд мала бе мьнәт дәрбаз дькьрьн. К'охе wанә т'ьжә зәхирә, т'ер'е гәньм, ә'йаре р'ун у тораqе буи. Мала п'ир Мирзо, һьлбәт, жь wан мала бу. К'ӧлфәте wан п'әйин нәдьда һәв. Һәр щарана Зине п'опәр'ич'ке хwә бәри сәр ч'ә'ве хwә дьда, qиз у буке гӧндр'а т'әвайи дьчу, wәки лә'зәке хwәр'а бьгәр'ә, к'ефа wе хwәш бә, бина wе дәрк'әвә, эваре бе мал р'әһ'әт р'азе. Wәхта qиз у бука п'әйин бәрәв дькьрьн, һьнәка т'ер' дадьгьрт, Зине мина ирәкә сер дьр'әвиа дьчу дьһат, пьһ'ина хwә к'оме п'әйинә бәрәвкьри дьхьст, к'ӧлфәте бәләнгаз дьзарйан хwә давитнә п'есира wе, ле qәт хәма wе жи нин бу, дьбу т'ирqә— т'ирqа wе дьк'әнйа, дәве хwә бәрбь ә'змин дькьр, паше чәнд ч'ьртьк дьданә хwә, дьчу щәм к'ӧлфәтәкә дьн.

Зине ӧса дьда алайа һ'әта дьwәстйа. Әw һьнәки р'у-дьньшт р'әһ'әт дьбу, баwишк дьһатнеда, паше р'адьбу иди һивиа кәсәки нәдьма, бәрбь гӧнд дьмәшиа.

Р'ожәкә пайизейә мәлул бу, ә'зман пьрч'укьрьбу, бае сар чьл у чоп, бәлге дара р'адьqәтандьн, т'озе мина

Institut kurde de Paris

дәрәки Зинейи qьлер гöнд у к'әчушән ньхамт бун. Ч'ьлкебаранейә һур—һур дьр'әшандьн, лә дурва иди сәре ч'йае Синәке к'ьтана бәрфа т'әзә, ль сәре хwә п'еч'а бун, тә дьгот бь зив кьлданә. Зина п'ир Мирзо мина хwә һәрщар жь щәм п'әйнвана вәдьгәр'иа, әwе мьqамәк бьн левава дыньват у гöл, әшq бәрбь гöнд дьчу. Һәма wан чаха мәрьвәк ль кела пешбәри wева һатә ханекьрьне, әwе мәша хwә һьнәки нәрмкьр, щида бу ч'ә'вәки ль wи мәрви ньһер'и. Әwе т'ьлиа хwәйә нишане кьрә дәве хwә кот, дöшöрмиш бу, бәлки мерьк нас бькә у ньшкева мина зьнарәки ль ч'йакида wәрвә, жь щи банзда у пер'а жи кьрә гази.

— Кöр'о, Сәбри, хwәде же бьр'не һ'әрам, ощаха мьн тә ль бәр хwә бавежә, ти вандәра чь п'ешәйи, тә мина хортәки бәйт'у wәрга баве хwә һьштйә к'уви буйи, к'е тәр'а бона ве йәке бежә ә'фәрьм. Әwә дьһа щәм һәвбун. Сәбри диса мьр'узе хwә кьр, тьштә нәгот, т'әне бьне ч'ә'вава ль Зине ньһер'и, щида сәкьни.

Чәнд р'ожа бәре wәхта Умнов у Суренe әрмәни р'асти Сәбри у К'әрәмва һатьбун әwана qьрар кьрьбун, wәки Сәбри һәр'ә гöнд нава щмаә'те у wәкә qәwата хwә хәбате бьвә. Р'ожа иро Сәбри п'епәс кьр бу сәк'әсьзкьрьна Мәйане, бер'умәткьрьна хwә, дьчу мала хwә, щәм К'әләше р'испи. Әwи дьле хwәда дьгот, дьпива, гәло К'әләш у Сәрдаре әwи чаwа qәбул бькьн? Гәло wе чь жер'а бежьн. Әw р'астә ль щәм Зине сәкьнибу, ле нета wи щики дьне бу.

Хирәта Зине т'ә'мул нәкьр әwе диса чәна хwә сьсткьр:

— Кöр'о, Сәбри: чьма хәбәр нади?

— Чь бежьм? Ньшкева Сәбри пьрси,

— Чәwа? Кöр'о, хwәде зьман бона чь дайә тә, мәрьв тәр'а чь бежә нәвежә тö дәнге хwә наки, те бежи дьнйа сәр гöһьки тәйә, хwә тö нә гöһе гедани, әwе һьнәки сәр чархе хwәда ньһер'и, дач'ьвиа бәнчарх у бәнгора хwә гьреда, диса хәбәра хwә пешда бьр,— хwәдева ә'йанә,

Institut kurde de Paris

əзе иро тə бьвмə мал, бьра, тӧ чьма пьḣина хwə кодка хwəйə т'ьжи дьхи wəлдгəр'ини, дəwлəт сəре К'əлəш, малə we т'ерə-т'ьжийə, дə wəрə хwəр'а р'уне бьхwə, иди к'едəра тə дешə. Əме сьламəти тə бьзəwьщиньи, йане нава эла орт'ьлада qиз qəлианə, йəкə лайиqи тə т'ӧнə, мəhəр'ьн, бьра, мəhəр'ьи, хwəде чьма жь тə бьр'ийə. Зине he хəбəр дьда, ле бəрч'ə'ве Сəбрир'а hатьи дəрбаз бун сале ə'мре wи т'əмам у əw шəвəр'əша Синəкейə мьр'узкьри, wəхта К'əлəш у Сəрдарва əw жь мале р'аqəтандьн. Ле wəки кəсəк шьке нəвə wи, əwи qайилиа хwə да, кӧ Зинер'а həр'ə гӧнд.

К'еф-к'ефа Зине бу, льнге we шабуна ə'рд нəгьр-тьн, əw шабун бубу qьнйат, к'əтбу чоке we, бубу бəшəр ль сəр леве we бубу диhар. Əwe hа дьгот дьбьланд, п'айе хwə дьда, wəки дьл бькə дькарə гӧре сəре ч'иайə бəйани жи бинə йоле у бьвə гӧнд. Ду ван хəбəрар'а тə дьгот h'əвт h'ə'ва ньч'андə we, əw зур бу ль Сəбри нь-hер'и, диса дəстпе кьр.

— Ле Зӧрбе калке тə? Ле Мəйанə? Тə hащə wана həйə, йане на?

Сəбри бь тəhəрəки мьле хwə hьлк'ьшандьн, бь we йəке тə дьгот дьбежə чь заньм.

Ле Зине вьра соз да, wəки əwe wи шӧхӧли жи миа-сəркə, бинə сери, wəки əwe Зӧрбə у Мəйане жи вəгəр'и-нə бəрбь wəрга кал у бава.

Зине he hьнəки дьне жи хəбəрда, к'ӧтаси əw бəрбь гӧнд мəшйан у ль qӧнт'ара ч'йе, дурва мина к'оләмьшка гӧнде Qəрəqойине ль пешбəри wана hатə хаиекьрьне

◆

Хəw ль ч'ə'ве п'ир Мирзо h'əр'ьми бу, əw к'елəк-к'елəк wəлдьгəр'иа, зор дьда сəре хwə чька бь чь тəhə-ри щие Зӧрбə заньбə. Əw эп'ещə wə'дə hа бона əwe пьрсе фькьри, к'ӧтаси р'оке р'е тер'а дит. Əwи qьрар кьр h'əму р'оже лə'да həр'ə Игдире пьрсйар бькə жь хəлqe бьзанбə чька Зӧрбəйи к'едəрейə.

Institut kurde de Paris

Әwи we р'оже иди xwә зәвт нәкьрбу готбу „Бь пьрсе мәрьв дьчә qӧрсе“. Жьна wи у Зине жи ә'щевмайи мабун ль сәр we мәсәле, ле дәй нәкьрьбун.

Ду we йәкер'а п'ир Мирзо һ'әму р'оже лә'де дьчу Игдире. Wьра эп'ещә насе wи һәбун. Әwи жь к'е дьпьрси кәсәки пьрсәкә р'астне нәдьда дәсте wи. Дә, п'ир Мирзо аwqаси жи хам нини бу, әwи р'йа xwә гӧһастьбу чубу базаре.

Ль базара Игдире р'оже лә'да һ'әзар т'ӧлә мәрьв бәрәв дьбун п'ир мина дәwрешәки дьгәр'йа у дәрһәqа Зӧрбә дьпьрси.

Р'ожәке ль wир'а ль һәв һатбу, щне Зӧрбә те дәрхьстьбу. Ида Сәбьр нәкьрьбу ләзандбу, Qәрнqӧйине мә-р'әвә әз һатмә тә. Әwи иди qәт нәчубу мала xwә жи, бае бәзе xwә мала Һ'әмид бәгер'а гиһанд бу, т'әмам wир'а шьровәкьрьбу.

Бәг чәнд гӧндер дабунә бьне мьле п'ир Мирзо, п'айе wи дабун, лева xwә гәст бу, готбу.

— П'ир, демәк Зӧрбә флан гӧндида дьминә әре?

— Әре wәлләһ, ӧсанә, п'ир Мирзо щаба wи дабу.

Һ'әмид бәге пер'а—пер'а фә'м кьрьбу, wәки Суренe әрмәни жи әwи гӧндида дьминә, wәки иһа Зӧрбә әwи гӧндида т'ьрбе бона хәлqе дьк'оло, ле әwи бона ве йәке т'әне п'ир Мирзор'а нәготбу, бәшәра wи xwәш бубу, мина мәрьвәки шщатәке бәр xwә дәрхә, бәшәрxwәш бубу, хәбәрдана xwә дәстпекьрьбу,

— П'ире мьн,— әwи готбу,— әw гӧнде Карапет-аг'айә, әзе ӧса бькьм, wәки Зӧрбә нава чәнд р'ожада жь әwи гӧнди бе р'аqәтандьне. Демәк, әw мьн бәр тьштәки һ'әсаб накә, р'адьбә жь ове кәр'ә-кәр' дьр'әвә дьчә әре? Xwәдева ә'йанә, бәге тәе бькә qӧле р'увна дәст мә'р'ьзе мина wи нәк'әвьн. Бьра wан чаха иди заньвә чька к'и жь мә сәрийә, к'и льнг.

— Бәге мьн,— п'ир Мирзо готбу,— xwәде wәки жь ә'вде xwә дьстинә, дьк'әвнә р'оже ӧса. Э, бежә ло нә-р'ьнд, тӧ к'ӧ, кьре ӧса к'ӧ.

Institut kurde de Paris

Иди wана дьреж хәбәр нәдабу. Һәма р'ожтьра дьне Һ'әмид бәг һәспе к'öмәйт сйар бубу, ап'ьнщне р'әши бьскин авитбу навмьла хwә, qамчи гьртьбу дәсте хwәйи р'асте у һәсп бәрбь гöнде Карапет аг'а зәнгу кьрбу. Дә р'аст дьбежьн, wәки „сә гоште са нахwьн" Карапет у Һ'әмид бәг жи öсанын. Һ'әмид бәг зурпе Qәрәqойинейә, ле Карапет аг'а е гöнде хwә. Э, чь тьштәки мәзьнә, wәки дö мәрьве öса һеләһел һöрмәта һәв бьгрьн qәдре һәв нәк'әвьн.

Карапет аг'а Һ'әмид бәг сәр ч'ә'ве хwә qәбулкьрбу. Хьзмәта wи же пьрси бу. Бәг дәстпе кьрбу дәрһәqа Зöрбәда хәбәрда бу, чаwа дьбежьн „һук кьрбу муки", гузәк кьрбу дизәке, шәр' у шьлт'аq авитбунә Зöрбә. Әwи вьра бир нәкьрбу дәрһәqа Сурене әрмәнида жи чәнд гьли готьбун. Жь хәбәре Һ'әмид бәге Карапет аг'а сәр һ'ьсә— һ'ьса к'әтбу, бәр дьле Һ'әмид бәгеда һатбу, wәки qәт дöшöрмиш нәбә, wәки әwе дәрба Зöрбә у Суренва бьдеда, wана һ'ьсрәта пә'ри нан бьһелә.

Һ'әмид бәг бь дьләки ша бәрбь Qәрәqойине вәгәр'иа бу, һ'әзар щари дьле хwәда п'айе п'ир Мирзо дабу.

Һе дö р'ож дәрбаз нәбубун Карапет аг'а qасьде хwә шандьбу ду Зöрбә, wәки ә'сә бе щәм wи.

Wәхта qасьд готбу: „к'ьриве Зöрбә, wәрә Карапет аг'а гази тә дькә", шькәк к'әтьбу дьле Зöрбә. Әwи лева хwә гәстбу, ле тьштә бәр wи нәчубу. Әwи кәр'ә-кәр' дабу ду qасьд чубу.

Карапет аг'а qәт сәлама wи жи вәнәгьртьбу. Һәма сәр шемика мала хwә жи дәстпе кьрбу.

— Зöрбә, тö к'ö, гöнде мә к'ö, тö кöрманщи, әм әрмәни, тә чьма гöнде хwәйи кал у бава һьштийә һатийи щәм мә к'ьрив, хwә гöнде мә нә херәтханәйә. Хwәде нәкә, сьвә нәфәрәкә мала тә бьмрә к'е жь мә бе сәрхwәшие. Дине мә у wә т'ьме мьqабьли һәв бунә у т'ьме чьвта ль һәв дьхьн.

Зöрбә wир'а гликьрьбу дәрһәqа сәк'әсьзкьрьна Мәйане, ле бәрга тьштәки нәгьртьбу, Карапет аг'а нә кö-

Institut kurde de Paris

бәр дьле wида һатбу, ле һәла чәнд хәбәре wа жи готьбун:

— Э, әм чаwа бькьн, к'ьриве мьн, ә'дәте wә кöрманща öсанә, чьма хwә тö нә хами. К'и хwәйе сәре к'ейә, әз ве жьне нахазьм йәкә дьне дьхазьм, мера же һатьн, мале тә һәйә, qәлән бьдә, дьхази чар жьна бинә бәр п'әрдәке.

Т'ук ль дәве Зöрбәда мьч'ьqи бу, әwи р'әнге хwә авитбу, кьрбу кö тьштәки бежә, бәлки һерса wи дайнә, ле Карапет аг'а дор нәдабу wи, әwи кьрбу сәр Зöрбә, чәнд р'ож моләт дабуне, wәки жь гöнде wи дәрк'әвә һәр'ә.

Зöрбә иди тьштә нәготьбу. Лә'зәке щида сәкьнибу, фкри бу, сәре хwә һ'әжанд бу у хwәр'а готьбу, т'укмә сәр ә'мре wа, паше п'ор у п'ошман бәрбь мала хwә вәгәр'йа бу, бона әwе йәке к'öлфәта хwә, Мәйанер'а гьли кьрьбу, мина мәрьвәки тек'әвә орт'а дö знара кәр' бубу, щида сәкьнибу у ньзан бу чаwа бькра.

38

Ә'wре р'әш ә'зман ньхамтьбун у ч'ьлке баран дьр'әшандьн. Бьне конада һе һеwрзә бу, ле бәр дәре мале р'ьнгина дәфе бу, дәнге wе бәр занге Синәкейә пирә, һ'әзарсали дьк'әт, т'әви дәнге тәйр у туйа, бар'ә-бар'а бәрх у мйа, qалмәqала зар'а сазбәндикә öса пешда дани, кö әшq дьфьр'и дьле мәрьва.

К'әләше р'испи тьрса qәлән ль бьн п'йа щьмһ'а мера бубу п'әпукәки, qöрф к'әтбу дьл у һ'ьнаве wи, дәнг ль бәре р'әш дьһат, ль wи нәдьһат, һәр щарана, wәки кәсәк шьке нәвә wи, әw дьк'әнйа ль щмаә'те дьньһер'и, ле пер'а—пер'а к'ән сәр сьфәте wи дьщәмьди, әw дьфькьри, дьр'от у дьпива.

П'ир Мирзо у чәнд гьрә—гьре дьне п'ала хwә дабунә бә'лгне qушт'укийә qöт'ни, һәвр'а хәбәрдьдан. Һе сьф-

Institut kurde de Paris

рә нәһатьбу орт'е. Ә'дәтә, һ'эта щьмһ'а мера хьзмәта xwә р'уки нәхә, пә'ри нане бәг кәр накә, навә дәве xwә. Бәле, ӧсанә ә'дәте пешайә.

— Бәлгизар, ньшкева бу qир'ина бәг у бәрбь кӧч'ьк вәгәр'йа к'едәре пьч'ә-пьч'а ситле р'эшә ч'әмьлкьри бу дьк'әлйан, зубькә сьфре р'ахә, xwә эмә нә хьраб щинанә.

— На wәлләһ,— п'ир Мирзо гот у щи вәщьнqи, һ'эта әм хьзмәта xwә р'уки нәхьн, сьфрә гәрәке нәе орт'е. Чәнд һ'әва һәвр'а бәгәми данә хәбәре п'ир Мирзо, ле әwи дьһа р'ӧһ' у qийат стәнд у хәбәрдана xwә пешда бьр, чьма xwә эмә нә хамьн, Һ'әмид бәг дәwләт сәре тә, шькьр малә т'ерә т'ьжийә, ишәла, әм һ'әвтеки р'униен бьхӧн-вәхӧн, жи хәма тә нинә, ле xwә эм жь нерха дьне дәрнак'әвьн. Qәт тӧ к'еф у һ'але мә напьрси, навежи әв бәләнгаз чьма р'абунә һатьнә, хьзмәта wан чьйә, xwә нәһатьнә һавен, йане жи агьрәки бьвьн.

Бу т'ирqина һ'әмуйа к'әниан. Ле К'әләше р'испи щида xwә фьрьканд, к'ӧхйа ль п'ир Мирзо ньһер'и, ч'ә'ве xwә жер'а qӧнщьр'анд.

— Дә к'әрәмкьн,— бәг гот,— щмаә'т, һун wедәре һ'эта вьра, сәр ч'ә'ве мьн, сәр ч'ә'ве һ'әвт баве мьн һатьнә, бежьн, чька хьзмәта wә чийә? Мала wә авабә, wә чьма ӧса пьрч'уйе xwә кьрийә?

— Хьзмәта мә,— п'ир Мирзо гот,— эм дә'wа мәрьватие жь тә дькьн, иди дәw xwәстьн кодьк вәшартьн. Әм һатьнә, wәки qиза тә, Зәйт'уне Сәрдаре мәр'а, кӧр'е К'әләше р'испир'а, әwи бь т'ьлйе К'әләш нишанда, бьхазьн.

Һ'әмид бәг һьнәки бәшьри, паше xwә кәр'кьр дӧшӧрмиш бу, вәгәр'на сәр Бәлгизар ханьме у гот:

— Бәлгизар тә бьһист?

Бәлгизар ханьме пер'а-пер'а һәска дарини дани сәр дәве ситьле, бу шьнгина we, мина qизәкә һ'иждәһ сали xwә щьмһ'а мерар'а гиһанд у wа бь тәһәрәки ль щмаә'те у Һ'әмид бәге ньһер'и, мәрьва дьгот әwe һащә тьштәки т'ӧнә.

— Тә бьһнст, бәг днса пьрса хwә wәк'ьланд, лаwьк һатьнә дә'wa мәрьватне ль мә дькьн.

— Әре, wәлләһә, ӧсанә п'нр Мирзо навбьр'и да хәбәрдана Һ'әмид бәге, бь дәлк'базн ль ханьме ньһер'и, гәрәке һун Зәйт'уне бьднә Сәрдар.

Һ'әмид бәг у Бәлгнзар ханьмева зур бун, ль ч'ә'ве һәв ньһер'нн.

Нава эла орт'ьлада, ӧса жн нава т'әмамнйа кӧрманщада ә'дәте ӧса т'ӧнә бу, wәкн сәва тьштәкн ль жьна бьшеwьрьн. К'едәре щьмһ'а мера р'уньштнйә, шӧхӧле жьна wедәре т'ӧнә, дәве wан к'әтнйә, wәки хәб'рәке бежьн. Мер чь дькә, бьра бькә, qьр'кә, п'ьр'кә, әw шӧхӧле wнйә.

Ле йа Бәлгнзаре башqәйә, әw ханьмә у изна we һәйә һ'әму щара жн нета хwә бежә у һәла ширәта жи бьдә Һ'әмид бәге.

Әве щаре Бәлгнзаре ӧса нәкьр, әw вәгәр'на сәр щьмһ'а мера.

— Щмаә'т,— әwе гот,— щне Һ'әмид бәг ле әз чьмә, чаwа дьхазә бьра ӧса жн бькә, qнза wнйә, wәки бьвә зәнгеда жн бавежә, әз навежьм жь вьра р'авә һәр'ә дәра һан.

— Ә'фәрьм, ә'фәрьм,— Бәлгнзар шнре тә һ'әлалбә, ханьм, т'әмама һәвр'а гот, п'нр Мирзо хәбәрдана хwә һе пешда бьр, жьньк qнза ощах задайә, ә'фәрьм, мьрнда мьн.

Ду ван хәбәрар'а Бәлгнзар ханьм днса бәрбь кӧч'ке эгьр мәшна, һәск һьлда, дәвгнлк ль сәр снтьле да алнкн гошт ль һәвхьст, ле алнкнда жн гӧһе we сәр мера бу чька чь дьбежьн.

Һ'әмнд бәг, һе сәр даре льнга сәкьннбу, дьчу дьһат, wәхта бәре wн ль п'нр Мирзо к'әт, әwн бь т'әһәрәкн ль бәг ньһер'н.

— Бәле, бәле, демәк ӧса әре? Бәг гот.

— Бәле, һәма ӧса.

— Дә, щмаә'т , qиз у хортә дьле һәвьн, һун we дәре, һ'әта ведәре сәр ч'ә'ве мьн, сәр ч'ә'ве һ'әвт баве мьн

hатьнə, qизəкə бьра qӧрбана wəвə, бьра həр'ə əw у Сəрдарва ль həв шабьн, əм хwə жь ə'дəте дьне дəрнак'əбьн, дьнйа чəwа, əм жи ӧса.

Бу hewрзə, чəнд h'əва həвр'а п'айе бəг дан. Хӧламəки сьник т'ьжи финщане араqe да дəсте Һ'əмид бəге, хортəки щаhьл пер'а—пер'а сьни жь дəсте Һ'əмид бəге hьлда финщан бəла кьрьн, бу зьнгина финщана у ль h'əму йала hатə бьhистьне „бьмбарəк пирозбə", „нан у дəw бə", „кӧр' у qизбə".

Щмаə'те т'əwəqə кьр, wəки Һ'əмид бəг р'уне, п'ир Мирзо у чəнд гьрə-гьр дəст хwəда жь щие хwə qӧлоз бун, бəг т'əглифкьрьн, wəки həр'ə щəм wан р'уне. Ле бəг бьнп'йа щьмh'е qəрəфиска сəр кӧлавəки qаткьри р'уньшт.

Əw жи ə'дəтə хwəймеван гəрəке qӧльх у ə'зəте ль хəлqер'а бкə.

Аh'мəде кӧр'е Һ'əмид бəге we р'оже к'ьнще хwəйə бьжарə wəргьртьбун у мина бəрдəстиа ль нава мале дьчу дьhат.

К'еф-к'ефа Аh'мəд бу, р'астə əw дуз панздəh сала жь Сəрдар ч'уктьр бу, ле əw зə'ф незики həвбун. Лəма к'ефа wи хwəш дьбу, кӧ Зəйт'уна хушка wи дьвə к'ӧлфəта Сəрдар, бь сайа we жи həвалтийа wана дьhа ширьн, дьhа ə'зиз дьбə.

Ль пешмале бəр кӧч'ке эгьр Зина qиза п'ир Мирзо Бəлгизарер'а хəбəр дьда, əwe иро hьнəки хwə хəмьланд бу, щотə горе сьпи кьрбунə льнге хwə у саqe wана h'əта бьнəт'ара чока hьлк'ьшанд бун, сəрда жи щотə кондəлə кьрбу п'е хwə, бəг'дадикə сор дабу сəре хwə, р'ишие we жорда пəйайи сəр ч'ə'ве we дьбун, кӧр'тке т'укли у элəке qəдифə, дере əт'лəз у qӧт'ни, шалка хас, бəн у пьште т'əзə р'ожа иро бəжна Зине хəмьланд бун. Ле нəньhер'и əwe хəмле, Зине диса сəр ч'ə'ве хwə нəшуштьбун, дəсте we ӧса р'əшə тəрьки бун, кӧ хуна гəвəз тəркар'а дəрк'əтьбу у qəр'ьми бу. Əwe hа Бəлгизар ханьмер'а хəбəр дьда, hа щарана сəр хwə саqe гора, кондəла-

Institut kurde de Paris

да дньһер'и, жь к'урайа дьле хwə ша дьбу. Əwe йəко-йəко Бəлгизар ханьмер'а шьровəдькьр, чька к'ижан к'ьнщ к'е п'ешк'еш дайə we.

Р'ожа иро леве Зинейə жерьн у жорьн шабуна нəдьчунə сəр һəв. Əwe дьгот, п'айе хwə дьда, кӧ бь сайа wейə, wəки иро бəр дəре мала Һ'əмид бəге р'ьнгина дəфейə, wəки əwe ниибуйа, дьбə кӧ К'əрəм Зəйт'ун бьр'əванда, лəк'əкə ӧса бəг хьста, кӧ һ'əта кӧр'е-кӧр'а бьһата гьликьрьне.

Бəлгизар ханьме һəрцар дьгот.

— Бəле, ӧсанə, əз хӧлам, сəва əви бəхт мьрази, сəва йазийа Зəйт'уне, сəва дəф у дə'wате иро əм борщдаре тəнə, тӧ хатуна кӧрманщийи, хwəде сьламəтие бьдə, əме ль бьи борще тə дəрк'əвьн.

Зине сəр ван хəбəра qӧр'ə дьбу, дькьрə т'ирqə—т'ирq дьк'əнийа, сəр к'ьнще хwəй т'əзəда дньһер'и, паше вəдьгəр'на сəр щьмһ'а мера.

Щарана жи Зине дьчу əwe гоза кон, к'едəре, кӧ Зəйт'ун дьма.

— Бəлгизар,— диса бу qир'ина Һ'əмид бəге, сьфре бинə. Ханьм ньшкева вəщьньqи.

П'ир Мирзо, ль бəг ньһер'и у гот.

— Һ'əмид бəг, əм хьзмəта хwə р'уки хьн паше, дəwлəт сəре тə, шькьр малə т'ерə-т'ьжийə, əме бьхӧн жи, бьдьи жи. Ле ньһа,— бу qир'ина wи,— щмаə'т гӧһдар, щмаə'т гӧһдар, т'əмам кəр'бун, тə дьгот кəвьрəк авитнə нава гола qӧр'авйа.

— Дə, к'əрəмкə бəг, п'ир Мирзо диса дəстпекьр к'əрəмкə, qəлəне хwə бежə. Əм иро пəнерьи, тӧ к'ер, əм п'ехасьн тӧ солдьру, һəма ӧса бежə, wəки əм карбьи бьи дəрк'əвьн, əм мəрьвнə сəхирə, бəлəнгазьн. Ду ван хəбəрар'а əwи ч'ə'ве хwə гьрə-гьрар'а qӧнщьр'анд. К'əлəше р'испи жи к'əнийа, ле бəшəр сəр лева wи сар бу. диса щида бу п'əпукəки, ль дəве п'ир Мирзо ньһер'и. Һ'əмид бəг һьнəки дӧшӧрмиш бу у пьрси.

— Щмаə'т, к'əрəмкьи, wəк'иле wə к'ийə?

— П'ир Мирзо,— т'əва гот.

Institut kurde de Paris

— Һәрекьрьне у qәлән т'әв бежьм, йане башqә—башqә.

— Һәма т'әв к'әрәмкә, чәнд һ'әва һәвр'а готьн.

— Һәрекьрьна мьн,— Һ'әмид бәге гот,— панздәһ зер'е мәщити, qәлән жи сәд хамбәрдир, һәспәки зин у бусате хwәва жи дәрмал.

К'әләше р'испи щида хwә фьрьканд, р'әнге хwә авит, т'ук ль дәве wида мьч'ьqи, лева wийә жерьн р'ьщьфи, әwи ль ч'ә'ве п'ир Мирзо ньһер'и, ле дьле хwәда һ'әзар ньфьр' ль Сәрдар кьрьн, wәки әw аин кьрә һ'әwще р'ожа иро, wәки к'апа Һ'әмид бәгер'а бавежә.

— Әw нәбу бәг,— п'ир Мирзо гот,— тә зә'ф жорр'а гот, һьнәки исаф, э, зә'ф жи әм пәнерьн, тö к'ер, те мә лап зьрав qәтанди бьки чаwанә. Мә әw йәк qәт нәбьһист, т'әзә, к'әрәмкә.

Һ'әмид бәге диса хәбәра хwә wәк'ьланд.

— Мә диса нәбьһист,— п'ир Мирзо гот,— һьнәки, тö к'әрәмкә бәржер wәрә, әме wан чаха, чәнд к'апә һәвр'а бавежьн. Әм хwә жь иерха дьне дәрнак'әвьн, qәләне qиза чьqасә, аwqаси жи бежә. Әм иди бадьлһәwа чьма сәре һәв бешиньн.

— Wә шәш дар мьндано,— бәг гот әзе иро öса бькьм qöле р'увиа дәст wә нәк'әвьн, һуи иро даре дәсте мьньн, к'öда бьхазьм, әзе wә wеда жи бавежьм, һуи мерьн, мер бьсәкьньн, һуьн к'ер'а хәбәрдьдьн, әз Һ'әмид бәгьм.

— Бәле, бәг,— гьрә-гьрәки гот,— мә т'әмама жи qиз данә мер, бук аиинә, qәләне wан чьqас буйә тö жи аwqаси бьстинә, һайда, дәһ пәза жи зедә бьстинә.

Жь ван хәбәре пашьи бу нә'лина К'әләше р'испи, әw кö һ'әта нһа чармерәки р'уньшт бу, р'абу сәр чоке хwә р'уньшт, дәнг ль кевьр һат, жь wи нәһат.

— Щьмаә'т,— Һ'әмид бәге диса гот, qиза мьн, нә һәвала qиза хәлqейә, хwәдева ә'йанә, мьн әw нава һәвромшда хwәйкьрийә. Ле wәки һун зә'ф мә'рум дьбьн, бьра пенщ зер', бист бәрдир qöрбана wәвьн, дәһ зер'е Мәщити һәрекьрьн, һ'әйште хам бәрдир, һәспәк зин у бу-

Institut kurde de Paris

сате хwəва qəлəн, дə ньhа жи hун хəбəрдьн, чька готна wə чьйə, хəбəрдə, К'əлəш əw вəгəр'йа сəр р'испи, тə чьма хwə qьнщьландйə həвдö. Хəбəрдə п'ир,— əwи ль п'ир Мирзо ньhер'и.

Т'əмам щида кəр' сəкьнин, дəмəке кəси хəбəр нəда. К'əлəше р'испи тьванщəк да хwə у гот:

— Һ'əмид бəг, щмаə'т, əзе чь бежьм, дьнйа чəwа, əм жи öса; кал у баве мə чəwа əм жи öса, Сəрдаре кöр'е мьн жи həвале кöр'е хəлqе нинə, əw жи wəкə хwə мерə.

— На, К'əлəш,— ве щаре hерса Һ'əмид бəге р'абу,— тö сəр wи гöhи р'анəзе, дьнйа чəwа,— əм жи öса? П'ак заньвə, тə иро дəре мала к'е вəкьрийə, кöр'о, тö к'апа к'ер'а давежи.

Хəбəра „кöр'о" ль К'əлəше р'испи хwəш нəhат, лəма жи əw диса чармерəки р'уньшт, пьрч'уйе хwə кьри.

П'ир Мирзо пер'а-пер'а мина дарке гəболе хwə авитə орт'е.

— Һ'əмид бəг, К'əлəш, хwəде h'əвинə, hун чьма к'ефа həв дьк'əвьн, хəлqе чь мəр'а бежə, wəки əм р'абьн, текиə qалмəqал, шəрмə, əw йəк т'öщар нəлайиqə. Wəрьн əм öса ль həв р'униш нə шиш бьшəwьтə, нə жи к'ьвав, оро мьридо, мале дьне qьр'еща дəстанə, hьнəк сəр тəда, hьнəк сəр wида.

Чəнд гьрə-гьра бəгəмийа хwə данə хəбəре п'ир Мирзо. Дəмəке h'əму кəс кəр' бун. Бəлгизар ханьме, кö hе ситле гошт ль həв дьхьстьн, хwə щьмh'а мерар'а гиhанд у хəбəрдана хwə əви т'əhəри дəстпекьр:

— Бəг,— тö чьма сəре щмаə'те дешини, бьра тö мəр'а саг'би, тö мəр'а стунəкə зер'ини, h'əта ньhа к'е бь qəлəна т'ер харйə.

Һ'əмид бəг жь щи вəщьньqи, авр'укə тə'л да Бəлгизар ханьме, р'шие шə'ре лəзə-лəз сəр ч'ə'ве хwə данə алики, hьнəки зу-зу нəфəс к'ьшанд, вəгəр'иа сəр щьмаə'те у гот.

— Дə wəки öсанə, Зəйт'ун п'ешк'еши wə, qəлəн мьн нə лазьмə.

— На, wəлләh, п'ир Мирзо гот,— сəре баве мьн, сəре

Institut kurde de Paris

баве тә, әw йәк нәбу, әм нькарьн ә'дәте кал у бава бьт'әр'биньн чьр'а, шькьр, бьра бав у бьре буке саг' у сьламәт бьн, xwә Зәйт'унә дури wевә, нә бехwәйә, әм р'авьн бе qәлән, бе т'әльн, бе һәрекьрьн дәсте wе бьгрьн, бьвьн, хәлqе т'уйи щьнйазе мәкә, wе бежә әвана лап пашоп'е бунә.

Хәбәр, хәбәра п'ир Мирзойә, йәки гот,— әw йәк т'ӧщар навә, ле сәре һәв эшандьн жи, бь т'әг'мина мьн, нә лайиqә.

Қ'әләше р'испи, кӧ търсана бубу п'әпукәки, к'ӧтаси р'абу сәр чоке xwә р'уньшт, чәнд хәбәре ширьн готьн дәрһәqа ә'дәте кал у бавада.

Әwана һе гәләки хәбәрда, к'ӧтаси бәг бәржер һат, п'ир Мирзо у Қ'әләше р'испи жи һәвраз чун. Әwана п'әвк'әтьн, qәләне Зәйт'уне бу һ'әвте бәрдири, һәрекьрьн дәһ зер'е мәщити, дәрмал жи һәспәки кьһ'ел зин у бусате xwәва.

Т'әзә бу qалмәqал, зьнгина фищана, сьфрә һатә орт'е, щмаә'те хар вәхар.

Ль бәр дәре коне р'әщи ә'рәби, һе зьнгина дәфе бу говәнд гьран бубу. Зина qиза п'ир Мирзо к'әтьбу сәрговәндие дәзмаләкә qьлер гьртьбу дәсте xwә ба дькьр, xwә сәрдап'е дьһ'әжанд, һа щарана жи авр'у дьданә щьмһ'а мера чька кәсә ль wе наньһер'ә.

Ле Зәйт'ун? Әw һе гоза xwәда сәкьнибу дәзмала Қ'әрәм qәвш кьрьбу, пе һесре xwә т'әмьз дькьрьн.

К'еф — к'ефа Бәлгизар ханьме бу.

39

Ль нава гӧндда чәнд мәрьв сәр һәвр'а дьһатьн дьчун. Бае пайизейи сар мина мәqәса бәлге дара дьqәтандьн, нава һәwеда ба дькьрьн, давитнә ә'рде.

Ә'зман даньзьли бу, ә'wрә ӧса незик бун, кӧ wәхта мәрьва дәсте xwә бльнд бькьра, тә дьгот wе бьгьһишта ә'wра, щарана ч'ьлке баранейә һурьк дьр'әшандьн. Даре сьпьндарейә, кӧ һ'әта нивәка ә'змин qӧльз дьбун,

хəмла хwə даwəшандбун, нһа р'əqə-р'ут жь бае пайнзе дьлəрьзин. Тə дьгот qöрфа сəрме к'əтийə дьл у һ'ьнаве waн, кö wана дьдə р'ьщафе. Баг'є тфрйа ль бьн к'оме хwəлиеда иди к'əтьбунə хəwа һьнгор, qəwəт у qьнйат дьданə һəв, кö бьһаре зоре бьднə ч'ьqла, гушне тьрна мəзьн бькьн.

Һəр ль бьнəт'ара гöнд эп'ещə баг' һе нəһатьбунə вəшартьне. Əw баг'е Карапет аг'а бун. Һəр сал əви wəхтн, т'ö зьлəкə баг'а нəдьма вəкьрн, һ'əму т'ьвдире Карапет аг'а öса дьһатьнə серн, кö əwи хwəбəр жи ньзанбу əw жь wир'а чəwа ль һəвте. Ле исал? Исал чəрха Карапет аг'а ч'əп дьзвьр'и. Əw мина гöрəки qəфəседа ль нава мала хwə дьһат, дьчу. Дьбу ньч'ə-ньч'а wи, щарана гöндиар'а дьда ч'ер'а.

Гöнди гöһе геда р'азайн нин бун. Wəхта бəйраqа Октйабрейə сорə, гəвəз ль Ур'ьсете дьмьлмьли, wəхта дəнге т'опа Аврорае ль бəр занге Сннəкейə пир к'əтбун, саwа мьрьне ль дьл һ'ьнаве Карапетда һелин данибу, əw һ'ал у мəш дькьр.

Нава əве мəһа пашьнда əw аwqаси һатьбу гöһастьне, кö тə дьгот кьрьнə гор'е, щарəкə дьне же дəрхьстьнə. Сурəте wийə сорə мина һ'ьнара ч'ьлмьси бун, бəтр'əнг бубун, мəрьва т'ьре бае пайнзейн сар һ'öкöми сəр wан жи кьрийə. Ч'ə'ве wи к'орда чубун, леве wи дьлəрьзин, сьмеле wийə qальнə зəрин бе т'имар сəр леве wида һатбунə харе.

Мöг'дарəки бəре Умнов днса һатбу гöнд. Дəрһəqа əwан qəwьмандьне пашьн əwи т'əмам гöндиар'а шьровəкьр бу. Мала Суренда дпса кьрбу щьват, дпса т'əмие хwəйə аqьлбəнд дабунə һ'əмуйа, дпса башqə Зöрбəр'а хəбəрда бу.

Гöндийа дəрһəqа р'еволйуснае бьһист бу, ле əwана фəр'ьһ' һ'əму тьшт фə'м нəдькьр у qəт ль фькра wанр'а жи дəрбаз нəдьбу, wəки п'алə у гöнди дькарьн бьгьһижнə дəстанине öса, wəки һ'öкöмəте, хwəлиев завода у фабрика һьлднə дəсте хwə.

Ле Умнов бь зьманəки öса ширьн у зəлал wанр'а

шьровәкьр бу, кӧ һәркәси жь wана h'әму тьшт иди фә'м кьрьбун, wәки әw жи qәwатьн, wәки, р'астә, дәсте т'әне дәнг же нае, ле wәхта әw т'әвайи р'абьн бьсәкьньн т'әхте п'адша у мирайә, кӧ бь хӧдана h'әзаре мина wана hатьнә чекьрьне, wе бьләрьзьн, дәрм у даг' у ахwеран бьвьн.

Бәле, хәбәре Умнов әwе р'оже гӧманәкә эви тәhәри авитбунә дьле гӧндна т'әмама.

Чәнд р'ожәк дәрбаз бубун, гӧндиа т'әрка мәр'а дабун, дәст жь хәбата Қарапет аг'а к'ьшандьбун, мале хwәда р'уньштьбун. Ләма жи сала исал, эве пайиза дәрәнг бьнәт'ара гӧнд, hьнә мове тьрйа hе нәhатьбунә вәшартьне, жь сӧр'а пайизейә сар дьләрьзин. Ләма жи qӧрфа мьрьне к'әтьбу hӧндӧр'е дьле Қарапет аг'а дьле wи шиш дькьр. Ләма жи әw мина гӧрәки ханеда нава от'аха хwәйә т'ерә т'ьжи дьhат дьчу, ньфьр'и ль мәрьве нәт'е дькьрьн, кӧ әw р'ож анинә сәре wи, дӧә'а ль хwәде дькьрьн, wәки әw бь гьр' нәхwәш к'әвьн у нәйноке wан бьwәрьн, wәки хwә пе нәхӧриньн.

Қарапет аг'а ӧса чәнд р'ожа нава мала хwә чубу hатьбу, шьк бьрьбу гәлә мәрьва, кӧ бунә баисе wи, гӧмана хwә ӧнда нәкьр бу, кӧ иро йане сьве гӧндие бен бәр wи мьт'анә бьн, дәст у п'е wи р'амусьн, h'әзар щари т'әwәqе же бькьн, hәр нә хәбате. Ле на, нә т'ас бу, нә жи h'ьмам, кәсә нәдьhатә щәм wи, хӧлам, кӧ бәре сәр hәвр'а дьhатьн дьчун, hе р'ое т'әзә нәдиp дьда дьhатьнә бал wи, п'әйда нәдьбун, hерса wи ӧса р'адьбу, кӧ хәнәqа wи дьhатә гьваштьне у h'әвәк дьма, wәки жь hерсе бьхәнqә.

К'ӧтаси мәфәра wи hатә бьр'ине, әwи гәләки р'от у пива, паше qьрар кьр, wәки ә'сә гӧндиа т'әмама бьдә hәв жь wанар'а чәнд хәбәра бежә, бәр дьле wанда бе, бәлки wана бинә йоле, кӧ әw т'әрка тьште ӧсайә нәт'е бьдьн.

Нава гӧндда чәнд мәрьв сәр hәвр'а дьhатьн дьчун, дур'езә дьк'әтә wан әw бәрбь мала Қарапет аг'а дьчун. Hьлбәт, гәләка дьхаст нә чуйана, ле hьнәке тьрсинок hәбун, кӧ дьданә пешийа wан әw дьбьрьн.

Һ'әwша Қарапет аг'ада аwqас щьмә'т бәрәв бубу, кӧ мәрьва дәрзи бавита ә'рде нәдьк'әт. Һеwьрзә бу, һәрәке хwәр'а тьштәк хәбәр дьда, һьнәка сәва сала исальн, һьнәка ньфьр'и ль байнса дькьрьн, wәки дьвнә сәвәве wан, наһельн әw һәр'нә хәбате, wәки бь гәһәрәки ә'бура хwә бькьн. Ле бьнәт'ара щьмһ'а мерада Сурен у Зӧрбә т'әви дәһ, паниздәһ мәрьва т'оп бубун ширьн, ширьн хәбәр дьдан.

Сурен зә'ф р'ьнд дӧр'утна Қарапет аг'а у йа зурне майин т'әмама фә'м дькьр, wәки Қарапет дькарә гази орднекә бинә, һ'әсаве хwә у гӧндна бьдә т'әмьзкьрьне, р'укихә, ләма жи Сурен ль һәрчар йале гӧнд, мәрьве хwәйә амьн, qәрәwьл дабунә сәкьнандьи у wанр'а готьбу чаwа тьштә бе хане, щабе бьднә wи.

Щмаә'т һе бәрәв дьбу, ле Қарапет аг'а бубу һива бьи ә'wьр, һе т'ӧнәбу.

Лә'зәк дәрбаз бу. Қарапет сьмеле хwә мина бәре бадан, хwә хәмьланд, һ'әму т'әһәри хәбьти бәшәра хwә хwәш бькә, wәки кәс сәва саwа дьле wида ньзанбә, паше әwи дәри һедика вәкьр, бь һ'әмди хwә, гӧләш дәрк'әт, сәлам да гӧндна. Гәләка иди жь сәлама wи фә'м кьр, wәки Қарапет аг'а, аг'ае бәре нинә, wәки әw һатийә гӧһастьи. Чьмкӧ бәре әwи дәгмә сәлам дьда гӧндна у wанар'а хәбәр нәдьда.

Чәнд гӧндие дӧр'уйә тьрсанок пер'а-пер'а бәрбьр'и wи чун, ль бәр wи бунә п'әпук, и'арәкә гӧндиайә майин qәрф ль wан кьрьи, ль wана кьрьнә фитин. Саwа дьле аг'е дьһа qәwин бу, ле һеwрзә чьqаси дьчу аwqаси гӧмрәһ' дьбу. Қарапет бь фәсаләке ль щмаә'те ньһер'и, диса бәшәра хwә хwәш кьр, бь дәлк'бази бьи левава к'әнйа, сәре хwә бьр ани кьрә ньч'ә-ньч', дәстәки хwә бльна кьр, р'абу сәр позке хwә гот.

— Гӧндино,— һ'әму кәс кәр' сәкьни, чьр'а хwәде жь wә бьр'ийә, һун газьна ль к'е дькьн. Һун чьма начнә хәбате? Һун зйане дьдьнә к'е? К'е жь мә бьрчи бьминә, һун йане әз. Зар'е мә к'е бе ә'бур wе бьминьн, дә мәхәбьтьн, чька к'е жь мә п'ошман дьбә. Һәрча гӧндие тьр-

синок пер'а-пер'а бәгәмийа xwә данә хәбәрдана Карапет аг'а, ле жь йале жерьн, к'едәре Сурен сәкьнибу бу qир'ина йәки.

— Әм п'ошман набьн.

Һеwьрзәкә öса бльнд бу, кö кәсәкı тьштә фә'м нәдькьр.

Wәйнахе Карапет аг'а ләрьзин, әwı р'әнге xwә дьһа авит, ле wәкı кәсәк шьке нәвә wи, wәки дьтьрсә, әwı дәстпекьр ширьн-ширьн wан гöндие тьрсанокр'а хәбәрда. Паше әwı диса хәбәрдана xwә пешда бьр:

— Дә, тьштәкә әз wәр'а дьбежьм, гöне wә стуйе wәвә, паше нәвежьн, wәки аг'ае мә, әwи хәбәре аг'а т'әqьл гот, т'әмик нәда мә, wәки р'уйе wида әм к'әтьнә әве р'оже.

Диса бу һеwьрзә, qир'ә-qир', Карапет ве щаре щур'е хәбәрдана xwә гöһаст.

— Пьзмамно, тьштәк wә лазьмә, wәрьн, мьнр'а бежьн, р'астә, дьвә әз жи һьнәкı гöнәк'арьм, мьн һәqйата wә кем дайә, вьра wада әзе öса бькьм, кö һәqе wә зедәбә, кö һун дьһа р'ьнд дәрбаз кьн, ле чь лазьмә, wәки һун к'öлме дьчьнә дьреше. Чәнд мәрьве xwә бьшиньнә щәм мьн. Әме р'унен дәрһәqа һәqе wәда хәбәрдьн, тьштәк т'öнә, бьра һун һьнәкı зедә бьстиньн, т'әк дәнг ль гöнде щинар бәла нәбә, нәвежьн, кö Карапет аг'а мәрьвәки беиманә.

Һеwьрзә һьнәки сәqьр'и, һьнә гöндие дьнежи бәрбь Карапет чун, дәрбази йале wи бун.

Һәма wан чаха ль сәре щмаә'тейи жерьн бу qир'ина йәки, әw р'абу сәр диwер, Карапет аг'а вәщьньqи ль хорт ньһер'и, әwи Сурен нас кьр у р'ьщафа wи дьһа гöмрәһ' бу.

Сурен һьнәки к'öхиа, ль дор у бәре xwә ньһер'и, хәбәрдана xwә әви т'әһәри дәстпекьр.

— Щмаә'т, гәли һәвал у һогьре мьн, һун ль Карапет аг'а баwар нәкьн, әw т'öщар һәqиата wә зедә накә, әw wә дьхапинә.

Зурие мина wи хуна wәйә һ'әлал дьмьжьн, нава

xwидана wəда совəк'арие дькьн, ле һунə дьне бехəбəрьн, һунə гöһе геданə.

Карапет аг'а щида бу р'ьсас, ле пер'а-пер'а навбьр'и да хəбəрдана Сурен, кö əw хəбəр нəдə, ле һеwрза щмаə'те саwа дьле wи дьһа к'ур кьр, əwи дəнге xwə бьр'и, һьнəки һеди бəр xwəда гот „дə, гöне wə стуйе wəвə, һун гöр'а мьн нəкьн, сəре wəе гəлə кəвр у кöч'ка к'əвьн".

Сурен дьһа дəнге xwə бльнд кьр у хəбəрдана xwə пешда бьр:

— Һəвално,— əwи гот, һун жи гəрəке мина п'але Ур'ьсете т'əхте аг'а, бəга у мира һурxwəш бькьн, wан чаха һуне бьвнə xwəйе к'əда xwəйə һ'əлал, xwəйе һ'öкöмəте. Льнге Зöрбə шабуна ə'рд нəдьгьртьн, əw сəр һəр хəбəрəкə Сурен гöлəш дьбу, р'адьбу сəр печ'ие xwə, щида сəрдап'е дьк'əлна у xwəзла xwə wе р'ожеда дани wəхте насна xwə да Суреие əрмəни, Зöрбə һе öса нава дöшöрмишбунеда бу, ле Сурен хəбəрдана xwə, дьреж дькьр.

— Баwар мəкьн, һəвално, бəг у аг'а беһəq у бехwидан тьштəки надьнə wə, һəр гöмана xwə бьднə сəр тамаре xwə, р'абьнə пешбəри wан. Бьра öнд бьбьн к'əдхöр, дьжмьне щмə'та хəбатк'ар.

Карапет аг'а иди xwə öнда кьр, пашоп'е бəрбь мала xwə чу, дəри дə'ф да чу һöндöр'. Ле дəнге щмаə'те һе мина нəза ль гöһе wир'а дьчу, wəйнахе wи дьлəрьзин, ль нава мале дьчу дьһат.

Сурен жь диwер банзда ə'рде, т'əви чəнд һəвала лəзандə бəрбь мала Зöрбə.

Зöрбə һе чəнд р'ожа бəре wир'а готьбу дəрһəqа кьре Карапет аг'а Сурен у лаwке майин тер'а дитьн, wəки кала Зöрбə бьгöһезьнə гöнде Qəрəqойине у тенə мəрк'əза шəр'к'арие бона к'омəкдариа щмаə'та кöрманщə зеранди.

Сурен зə'ф р'ьнд заньбу, wəки Карапет аг'ае əwи бьдə дəсте диwане, лəма жи əwана wе эваре qьраркьр, wəки Сурен гöнд бьһелə, щигöһасти дəрəкə майин бə.

Бона мала Зöрбə жи Сурен сьпартə Зöрбə у хортə-

ки дьне, wәкн hәма әwе бәрәваре hәр'нә щәм Һ'әмид бәге т'әwәqе жь wн бькьн, кö әw бьhелә мал hәр'ә гöнд. Лә'зәке шунда Зöрбә әw хорт у Сурен жь гöнд дәрк'әтьн, бәре хwә данә Qәрәqойнне, ле Карапет аг'а hәспе хwә зинкьр, бәре хwә да бажер: дәстпе дьбу дәмәкә лапә ог'ьлме гьран. Ле эвара дәшта Арарате, баске хwә бь h'әмди хwә вәкьрьбун, hеди-hеди пәйайн сәр ч'йа у банна дьбу.

40

— Әз сәре баве хwәкьм, сәре баве wәкьм, дöр'ож нак'шиньн зар'е öса п'ак бьвә, кö hун бь хwә жи баwар нәкьн. Әва щара ә'wльн нинә, эван дәстана бь h'әзара мәрьв жь сәр кәндале гор'е зьвьр'андинә. Зине аwа дьгот у п'айе хwә дьда. Зор дабу зьмане сорн, бе hәсту у хwә h'алар'а галә-гала wе бу.

Ле нава гöнд Зине мәрк'әвәк дабу сәкьнандьне, капәк авитбу стуйе wе, дабу дәсте зар'әке, ле хwәхwа п'ешәкари дькьр. Ль дора wе щьвна бун эп'ещә жьне гöнд, hьнәка зар'е хwә анибунә бал Зине бона qәнщкьрьне, hьнәка жи qәста т'әмаше кьрьбун.

Зине п'еч'әке зар'а жь дәсте дайике дьгьртьн, ль сәр ч'ә'ве wана лач'ьк дьда алики у пер'а—пер'а ле дьньhер'и у дьгот йа ве сорькә, йа әве хәнәqутк, йа әве навеш, йа йәкә дьн йа жорьн. Әw бәр дьле дайкада дьhат, wәки нәтьрсьн. Паше әwе п'еч'әк hьлдьда се щара ль бьн зька мәрк'әвева дәрбаз дькьр, чәнд дöә'а ль зар'е дькьрьн, щарәкә дьне п'еч'әк р'абәри де дькьр. Дйа бәләнгаз гöләш дьбу у h'әзар щари хwә qöрбана льнге Зине дькьр.

„Дохтрна" Зине öса дәмәке дьк'ьшанд h'әта зар'е гöндә бьч'укә нәхwәш данинә щәм wе. Һьнә дайке щаhьл жи qәт зар'е wанә нә нәхwәш бун, дьhатьнә щәм Зине, wәки чәнд дöә'а wана бькә, йәке жь wана дьгот.

— Әз хöлам, зар'а мьн шәве р'аназе, наhелә әм р'азен, ахьрие чаwа бә.

— Əw hеч',— Зине дьгот,— печ'əке зар'е ль бьн зьке мəрк'əвер'а дəрбаз дькьр.

Жьнəкə дьне wа т'əwəqə ль Зине дькьр.

— Зине, əз qөрбана тəмə, бьстане мьн т'ьжи бунə, ньзаньм чаwа бькьм.

Зине чəнд шнрəт дьданə wе жи, əw жи бəрбь мале вəр'е дькьр. Ле дьле хwəда əwе h'əсаб дькьр чька əwе р'оже чьqа к'ар hатə бəрньшта wе.

Wəхта ду „дохтрна“ Зинер'а hьнə зар' дьhа тə'л дьбун, дьhа нəхwəшна wана гьран дьбу. Зине де у бав дьданə ннакьрьне, кө зар' нəзəрн буйə, əwе аwqас ньфьр'н ль мəрьве ч'ə'вннок дькьрьн, h'əта хwəйе зар'а бь хwə хоф дьк'ьшанд у зар'а хwə пашда дьбьр. Һьлбəт, Зине wан чаха т'əмн дьда wана, кө əw qөрбанəке шəржекьн, нава мала бəлакьн.

Wəхта hьнə зар' дьмьрьн, Зине бəр дьле де у бавада дьhат, кө мьрьн ə'мре хwəдейə, wəкн кəс нəмьрə хнрəта хwəде жн т'ə'мнл накə, чьм кө əwе дьгот, к'əwшəне хwəде тəнг дьбə. Щарана жн Зине qəрф де у бава дькьрьн, wəкн зар' наннн щəм wе, əwе бьн зька мəрк'əвер'а дəрбаз нəкьрнйə, лəма жн мьрнйə де у баве бəлангаз баwар дькьрьн, сөз дьдан, кө сьламəтн wəхта зар'əкə wанə дьне жн həвə, əwе ə'сə həр'нə щəм Зине, wəкн qəнщ бькə, кө öса бьч'ук нəвə qьсмəте хwəлна сарə, бəйанн.

„Дохтрнйа“ Зине бь əве йəке хьлаз нəдьбу. Əwе ннркьтн жн дькьр. Wəхта жьнəк дьк'əтə бəр р'азане, пер'а-пер'а дьшандьнə ду Зине. Əwе дə'ска хwəйə кəвн hьлдьда дьчу, wəкн навка зар'а бьбьр'ə. Əw чаwа дьчу hөндөр', т'əмам бəр wе р'адьбун, гөлəш дьбун у бь гөман hнвна wе дьсəкьнн.

Зине хwə öнда нəдькьр, əwе т'əштə хwəлнйа көч'к данн р'одькьр, жьнка h'əмлə сəр дьда р'уньштандьне, хwə жн дьк'əтə бəрп'ала wе, зьке wе мьз дьда. Жьнка бəлəнгаз дьнə'лна, тə'на эше давнтə щəгəра wе. Т'əwəqə дькьр, кө к'омəке бьднеда ле хəма Зине нннбу, чьqас жьне пнрə мəh'əле həбун т'əмам дора wе дьщьв-

йан, әwe п'айе хwә дьдан, һәр щарна вәдьгәр'иа сәр жьньке, бәр дьле wеда дьһат.

Wәхта зар' жь бәр даwа дйа хwә дьк'әт, Зине шалка хwә qәтдькьр, дәве дә'се т'әмьз дькьр у навьк дьбьр'н, хун бьн жьнькеда дьбу лемьшт, ле Зине дьгоqәт мәтьрсьн бьра хун же бьк'ьшә, әw хунә һ'әрамә у кер нае.

Зине әве щара жи шабуна тьванщк дьданә хwә, дьчу. Әwe р'ьнд заньбу, wәки сәва бьр'ина навка зар'е чәwа чьле we т'әмам бу пенщ метр ластик, йане жи читластик we бенә мала wан.

Wәхта щарана „дохтри" жь qәwата Зине жортьр бу, әw дьчу щәм Мирзое баве хwә чәнд пьрс же дькьрьн. Чьмкӧ дәрсдаре Зине п'ир Мирзо бу. Әwи соз дьда Зине, wәки шире мәрк'әва р'әш, бьднә нәхwәш, wәки әw п'ак бьвә, ле wәхте бьрин буйа, йане хӧр әwи т'әми дьда Зине, кӧ жажар'уна бехwe, шәва шин, мәлһ'әме у тохавке дайнә сәр. Зине ӧса жи дькьр. Кӧ зар'әк бәхтр'а qәнщ дьбу, Зине аwqас п'айн дьданә хwә, кӧ дәнг ль нава гӧнд бәла дьбу, wәки „Зина qиза п'ир Мирзо кӧр'е фьланкәсе жь мьрьне бәрбь ә'мьр зьвьр'анд".

Әwe щара пашьн, wәхта Зине диса п'еч'әке зар'а ль бьнзька мәрк'әвер'а дәрбаз дькьрьн Усьве бьразие Шьбли жи т'әви гәләке мина хwә щаһьл һатьбу т'әмашә дькьр. Әwи иди жь к'т'еба хwәндбу дәрһәqа мәрве шәр'ләт'ан, кӧ щмаә'те дьхапиньн. Ләма жи иди әwи хwә зәвт нәкьрбу, пешда һатбу, ль бәжн у бала Зине мезәкьрбу, бубу т'иqә-т'иqа wи к'әнйа бу. Зине мина бьзьнәкә геж жь щи вәщьньqи бу, п'еч'әка зар'е дабу дәсте де у вәгәр'йа бу сәр хорт.

— Пи, сьмьла,— әwe готбу,— чь буйә, оро эт'имоке һ'әрам, тӧ жи п'е хwә гӧһе хwә дьхи әре. Ләма дьвежьн бәте һеккьр, һәвал хwәр'а чекьр, әван гәдә-гуде дӧһ на пер т'ьре әз зар'а wаньм, әв вьра вәгәр'иа сәр Усьв, т'ьлйа хwә сәр да мина кӧр'әмера һ'әжанд у хәбәрдана хwә дьреж кьр, оро гәдә, тә чь бьһистийә, тӧ сәр чи мә

Institut kurde de Paris

дьк'əни, к'идəра мə вəкьрийə, əwe сəр хwəда ньhер'и кевр'и бьqöлвə, тöе бежи жь пашиа к'оч'а мьр'тыва гьртьнə.

Усьв иди хwə зəвт нəкьр, бу т'иqə-т'иqа wи дьhа гöмрəh' к'əнна, дəсте хwə ль həв хьстьн, дьhа незики Зине бу.

Зине хwə т'əвhəвкьр, п'опəр'нч'ке хwə жь сəр ч'ə'ве хwə данə həв, дəст авитə пьзна хwə, həвраз hьлк'ьшанд у кьрə qир'ин.

— Бьщə'м, нəшуштнс hə'рам, р'йа хwə дəрк'əти, дине хwə дəрк'əти, р'уйе гəдəнге мина тəда дьнйа wа хьрав буйə, hуи нə ч'уке хwə нас дькьн, нə жи мəзьне хwə, нə т'əреqе нас дьдьан, нə мьрида.

Сəр qалмəqала wан, зар'е гöнд т'əмама дора Зине щьвиан, hьнəк дайк, кö hе п'еч'əке зар'а гьртбун hивиа Зине бун, hеwрзə бльнд кьрьн, wəки Усьв зедəзьманийа дькə, чи wи т'əреqе к'əтийə. Əван хəбəрана дьhа р'öh' у qийат дабунə Зине, əwe öса кьрбу qир'ин, hеwьрзəкə öса бльнд кьр бу, кö Усьв шəрма т'ьли кьрьбунə гöhе хwə, пашоп'е чубу, сущлу шида сəкьнибу у дöшöрмиш бубу, кö hинбуи у р'абун—р'уньштандьне к'öрда бь чəнд хəбəра ньқарьн бенə гöhастьне, чьм кö р'əhе wан нава qöр'нада аwqаси к'ур бунə, кö гəлəк-гəлəк хəбат лазьмə, wəки əw ə'дəте сəрхöри пашдамайи бе гöhастьне.

Бəле, həма öса бу, ə'дəте кал у бава жь йале к'öрда мина знарəта те хwəйкьрьне. Бона əве йəке жи Усьв жь к'урайа дьле хwə h'əйфа хwə дани, əwи бь т'əhəрəки сəре хwə бьр у анн, кьрə ньч'ə-ньч', пьшта хwə да Зине у щмаə'те бəрбь мала Шьбли мəшиа.

Wəхта Зине дит, кö Усьв чу əwe чəнд ньфьр'ие öса ль хорт кьрьн, кö hьнə дайке wьра сəкьни саw к'ьшандьн, йəке жи həла гот.

— Хwəде нəкə, хортə, бəрбь мьразə, Зине, чьма ньфьр'не öса дькə. Ле хəма Зине жи нин бу, əwе дəстпекьр диса п'еч'əке зар'а ль бьн зька мəрк'əвер'а дəрбаз кьрьн. Ле к'əне Усьви зиз мина ч'ика эше дьле wе шиш дькьр. Əwe h'əму т'əhəри дькьр, кö бир бькə, ле тьштəк же дəрнəдьк'əт.

Institut kurde de Paris

Әйлаз һәма р'ожтьра дьне хәбәрдана xwә дәст пекьр бәлки гьлиа жь Һ'әмзә бьк'шинә. Әwи диса ньфьр'и ль ә'мре xwәкьрьн, һ'әзар щари ч'ер' данә һ'ӧкӧмәте, xwәки хорте мина wи давежнә һ'әвсе бәлки бьр'ьзә. Әйлаз һа хәбәр дьда у ль ч'ә'ве Һ'әмзә дьньһер'и. Ле Һ'әмзә мина мәрьвәки һеч'хәм qәт нәдьxwәст гӧһ бьда сәр хәбәрдана wи, әw бәр һәр ньфьр'икә wида дьһат, дьл дьда wи, ле т'ӧщар бир нәдькьр әw шәв, wәхта ч'ә'ве xwә вәкьрьн у к'ӧнщькда Әйлаз т'ӧнәбу.

Бона әве йәке жи шькәкә ӧса мәзьн дьле Һ'әмзәда һелин дани бу, кӧ жь qәwата һ'әму кәси данәдьхар, әwи qьрар кьрбу т'ӧ тьшти пеш Әйлазва нәвежә. Һ'әмзә мина xwә һәрщар дьл дьда Әйлаз, wәки бина xwә фьрәкә, зә'ф дӧшӧрмиш нәбә, чьм кӧ тәнгаси һатьнә р'у дьне бона мера.

Ле wәхта Әлйаз дани бира xwә әw эвара пашьн, wәхта запьте к'ә'чәл аwqас qәрф ль wи кьрьн, дьле wи дьшәwьти, дьбу к'ере хуне жь дәве wир'а дьһат. Мә'ниа we йәке әw бу, кӧ әwи һ'әта ньһа наве щә'сусиейи р'ьнд qазанщ кьрбу, ле тӧ wәрә бьньһер', дәнг жь кевьр дьһат, жь Һ'әмзә нәдьһат у әве йәке ә'wрәки qәзиа мәзьн дани сәр Әйлаз, сәр хәбата wийә сала.

Бәле, әва жи дуз бубу сала бистуленща, кӧ Әйлаз чаwа щә'сусе кәле дьхәбьти у дәгмә щара ль wир'а ль һәв нәһатбу шӧхӧла бинә сери. Ә'ве щаре к'апе wи чьвт нәдьсәкьни, чәрха wи пашоп'е дьзвьр'и, нет у мәрәме wи нәдьһатнә сери. Әwи дьле xwәда һ'әзар ч'ер' у шьлт'аq дьданә Һ'әмзә, ле бь һ'әму т'әһәри дькьр, кӧ Һ'әмзә тьштәки ньзанбә у дьле xwә ль бәр wи вәкә мина бохчәки чька нава wида чь һәйә, чь т'ӧнә. Ле бадьлһәwа, Һ'әмзә тьштәк жь xwә ченәдькьр. Чьqас wә'дә дәрбаз дьбу Әйлаз аwqаси жь дәст xwә дьчу, аwqаси гӧмана wи дьһатә бьр'ине, кӧ Һ'әмзә дькарә wир'а тьштәки бежә. Саwа дьле wи бәрә-бәрә мәзьн дьбу, wәйнахе wи дьләрьзин, чьм кӧ әгәр жь wир'а ль һәв нәһата әве пьрсе би-

нә сери , һöрмәта wийә сала we бьк'әта у we бьбйа бәниште дәве хәлqе.

Һ'әмзә нава әwи wә'де дәрбазбуйнда иди аwqаси qал бубу, аwqаси һини мәщале һ'әвсе бубу, кö хәма wи нин бу. Әwи һ'әму qәwәте хwә дьданә һәв, кö тьштәку жь хwә че нәкә, бәлки нәвә хöре әве кәла бәйанийә ч'ә'вqöл, бәлки п'ара ә'мре хwәйи майни п'ешк'еши щмаә'та хwә п'ьр'зеранди бькә, бәлки бь чәнд ширәта али we бькә, кö әw сәр р'йа р'аст бьсәкьнә, wәки нава әwи ә'мре нәмьрнәжида заньбә чька к'инә дост, к'инә дьжмьне we. Һ'әмзә гәләки һатбу гöһастьне, әw бәтр'әнг бубу, ч'ә'ве wийә р'әшә т'асәки р'әwша хwә öндакьрьбун, к'орда чубун, һ'ьнаре сурәте wи машийа бун, öса qич'к бубун мина гиһаки, кö бьн хwәлнеда һешин дьбә у т'әфәк'уре тиренща р'ожа ә'мьранийә. Ә'мьри öсанә, ә'мьр бе р'о мина бьһара бе кöлилкә, мина кьрасе бе мьлә. Бәле, Һ'әмзә һ'әму тьшти занә. Әw дьбу машоqе әwе тиренще, кö р'ое чәнд щара давитә нава к'öнще wаи, ле гöмана wи мина тәйрәки сьпи, бәр ч'ә'ва фьреqәт дьһатә ханекьрьне. Әwи дани бира хwә әw р'оже дьлованә, кö әwи нава т'ог'әбьр'ада дәрбаз дькьрьн, дьһатә бира wи әw хорте ур'ьси, пор'зер'ин, кö аwqас тьшт wир'а дькьрьн, аqас гьли дьготьн дәрһәqа һ'ал у wәхте дьне, дәрһәqа изьн у әхтийарийа р'енщбәра, кö хöйдане дьр'ежьн, ле бьрчи дьминьн.

Әван нетана мина гәwлаза дьһатьн фькра wир'а дәрбаз дьбун, ле әwи хwә öса хwәй дькьр, кö Әйлаз һ'әзар щари шькьрбуна хwә wида дани, бәлки әw жи мерәки мина wи буйа, мина wи бе хәм, мина wи бе мьнәт. Ле Әйлаз мәрьвәки шәвкор бу, ә'мьр сәва wи жь нава һәрчар диwаре кәле дәрнәдьк'әт, әwи т'ьре ә'мьре лапи лайиq вьрә кö һәйә.

Һ'әмзә зә'ф р'ьнд заньбу, кö хwәшбәхти у азайи бь п'е хwә р'анабьн, наен дәре щмаә'те нак'öтьн, кö бона әwе йәке лазьмә хöндан у хун бенә р'етьне.

Р'ож дәрбаз дьбун, Әйлаз мина гöрәки qәфәседа дьк'әтә т'ав у т'ева сәре хwә, нава к'öнщьк дьһат дьчу, ле

Һ'əмзə, зə'ф р'əh'əт сəр т'əхте хwə п'ал дьда дина хwə дьда нqьqьтькəкə ар'ике, кəр' у лал дьсəкьни. Əве йəке дьhа Əйлаз hар дькьр у əw дьhа зу дьчу дьhат.

Қəлаеда хортəки эрмəни чаwа дəргəван дьхəбьти, наве wи Меружан бу. Де у баве Меружан т'öнə бун, əwана кöр'е хwə эт'им hьштьбун, he зар'отна wида. Меружан мала дəwлəтикида бəре хöлмати кьрбу, ле wəхта иди мəзьн бубу, бона qазьнщ кьрьна пə'ри нан, əw hатьбу əве h'əвсе к'этьбу qöльхе, хəвьти бу, бəлки навəки п'ак qазьнщ бькə.

Меружан хортəки зə'фи дьлован бу, əw h'але həр гьртикида дьк'əwгьри, бəр дьле wанда дьhат, бəлки бь wи тəhəри кери wана бе. Əwи жь qəза Игдире бу.

Wəхта щарəке диса Шьбли мешоке пане Һ'əмзə hьлдабу, бəр дəре кəле бубу п'əпук, т'əwəqə ль h'əзар кəси кьр бу бəлки нен бьвьн бьднə хорт, кəсəки əw бəр тьштəки h'əсаб нəкьрьбу. Һəла hьнəка жь wан пьh'ина хwə мешоке нен дабун: qəрф ль Шьбли кьрбун.

We р'оже бəхте Шьбли к'əнна бу. Меружан жь фəсала wи фə'м кьрбу, кö əw к'öрдə у незики wи бубу, wəки к'омəке бьдə wи.

Дьле Шьбли мина ч'ьвикəке ледабу, wəхта хорт бь зьмане эрмəни хəбəрдабу. Бəле əw щинаре эрмəнийан сал у зəманə, лəма жи həр к'öрдəки öса жи Шьбли h'ьз жь эрмəнийа дькьр у гöмана к'омəке у арик'арие дьданə сəр wан.

Һe р'оже гьртьне ə'wльн Меружан у Һ'əмзəва həвр'а бубунə нас. Гəлə щара wəхта кəла мина кəвьрəки дапалйа бу нава к'урайа шəве Меружан у Һ'əмзəва бь ч'ə'виа сəр дерийə чаргошəва həвр'а хəбəр дабун, бəр дьле həвдö hатбун, гəлə щара Меружан папирос п'ьнщар', нан, дьзива дьданə Һ'əмзə. Ле жь we р'оже wəхта Əйлаз анибунə к'öнщке Һ'əмзə, т'əвгьредана wана hатбу бьр'ине у əwана hащə həв т'öнəбун.

Һəр щарəке wəхта Һ'əмзə у Əйлазва дəрхьстьбунə дəставе, Меружан зур' бубу ль ч'ə'ве Һ'əмзə ньhер'и бу:

паше дина xwə дабу Әйлаз. Һ'əмзə тьштəк фə'мкьрьбу, шька дьле wи дьһа мəзьн бубу.

Ле р'ожа пройин Меружан бь xwə жи ньзанбу, wəки we р'асти бьре Һ'əмзə бе.

Меружан бəр дьле Шьблида һатбу, чəнд т'əми дабунə wи, наве чəнд мəрьве нас дабу, нава к'ижанада Шьбли наве Сурене əрмəни у Зöрбə бьһистьбу. Ләма жи wана ль һəв ньһер'и бу, Меружан ч'ə'ве xwə бь гəһəрəки wир'a qöнщьр'андьбу у готбу, wəки мешоке нан һьлдə у һəр ə, Шьбли öса жи кьрбу. Ле əw вещаре бəрбь мал чубу, бь гöманəкə мəзьн, гöманəкə öса, кö wəхта Зозана жьна wи дит бу ə'щевмайи же пьрси бу.

— Лоло, бəнгзе тəйи шькьр иро xwəшə, дьвə кö тə Һ'əмзə дитьвə? Шьбли ль ч'ə'ве жьна xwə ньһер'ь бу, бь һ'əйф сəре xwə бьрбу ани бу, ле əве щаре һесьр т'ьжи ч'ə'ве wи нəбубун.

Ду əwe р'астһатьне чəнд р'ож дəрбаз бубун. Запьте к'əч'əл у һəвале xwəйи дьнева диса һатьбунə һ'əвсе. Əwана гази Әйлаз кьрьбу пьрс, пьрсйар же кьрьбун, ле дьлəки шкəсти, qəрф ль wи кьрбун у əw жь к'öнщке Һ'əмзə дабунə гöһастьне.

Әйлаз һ'əзар сонд харбун, бəлки запьта бинə йоле, wəки гöнəк'ари йале wида нинə, ле бəшəра wана xwəш нəбубу.

Запьте к'əч'əл һе чəнд гьлие wа жи гот бун.

— Бəле, Әлйаз, дəнге дəфе дурва xwəш те, wəхта мə тö нас нəдькьри, мə сəре тə сонд дьхар, ле вьра wада мə тö жи нас кьри.

Әйлаз п'ор' у п'ошман вəгəр'ия бу щəм Һ'əмзə, qəwəта xwə пашьн хəрщ кьрьбун, бəлки р'ожа пашьн тьштəки дəст бинə, ле тьшт əəр wи нəчубу, һəма р'ожтьра дьне qəрəwьл шуре xwə тə'зикьрьбу, һатбу Әйлаз жь к'öнщке дəрхьстбу, бьрьбу.

Һ'əмзə бəре т'ьре диса əw бьрнə, wəки бьднə хəбəрдане, ле wəхта р'ожəк дöдö дəрбаз бубун. Әйлаз бубу

Institut kurde de Paris

кəвре бьне бире, əwи иди нəфəсəкə р'əh'əт к'ьшандьбу у р'əh'əт сəр̄е хwə данибу сəр бə'лгие хwə, ширьн-ширьн р'аза бу.

42

Дöшöрмишбуне мина qьжькəкə р'əш ль бəр дəре К̧'əлəше р'испи данибу, əw h'ал у маш дьбу, жь дəст хwə дьчу, дьбу нə'лə-нə'ла wи, к'елəк-к'елəк wəлдьгəр'иа, ахине к̧'ур дьк'ьшандьи.

Ду бьр'ина qəлəнр'а əw аwqаси hатбу гöhастьне. кö wəхта мəрьва ле дььheр'и зьраве мəрьва же дьqəтийа, р'уйе wи hатьбун, h'ьнаре сурəте wи ньхамти бун. Т'əнтəрие wийи кəвн диса hатьбу мəйдане, əwи wəргьртьбу, мəрьве нəнас дькарбу бьгота, wəки əw мəрьв п'арсəкчийə у турке п'арсе ль стуйе wиданə.

Бəле, нə тьштəки бьч'укə аwqас qəлəн, he кəсəки h'əвте хам бəрдир нəстəндьбу. Бадьлhəwа иинə, К̧'əлəше р'испи бубу həвгəле мерəки öса, кö дəве кəсəки, нəк'тəбу к'апа wир'а бавежə. Һ'əмид бəг нə пə'рики бьчукə, əw хwəйе, элəкейə, эла wи сəр ч'ə'ве h'əвт баве хwə həр созəки wи qəбул дькə. Дə К̧'əлəше р'испи льнге хwə hьнəки жь бəр'а баве хwə дьрежтьр кьрбу. Əw бубу həвсöр'е бəг. Əве нета пашьи щарана əшqəкə öса давитə дьле К̧'əлəш, кö əwи шабуна ньзанбу чь бькьра, əwи дəст давитнə сьмеле хwəйə мина жьжуйа ба дьдан, сəр хwəда дььheр'и, hьнəки хwə qəшəнг дькьр, бəшəра wи хwəш дьбу, мина кöлилка бəрбьр'о, бəрбь гоше стер' дьчу, дьбу гьнə-гьна wи, т'əнтəрие хwəйи qьлери р'ьт'ьли жь гоше стер' hьлдьда, давитə навмьла хwə, дəрдьк'əтə дəрва. Ле wəхта ньшкева qəлəи, хамбəрдир, həспезин у бустакьри дьк'əтнə бира wи, qöдуме wи дьшкəст, wəйнахе wи тьрсана дьлəрьзин, əwи иди хwə зəвт нəдькьр щида h'əвəки дьсəкьни, паше qəwата хwə т'əмам дьда həв, бь тəhəрəки хwə кəвре бəр дерийи чаргошəр'а дьгиhанд, п'еша т'əнтəри дьданə həв, сəр кəвр р'удьньшт у öса дьк'əтə нава hев у т'ева дöшöрмишбуне, кö

ћащə xwə т'öнəбу дора wи чь дьqəwьми, чь ћəйə, чь т'öнə. Əwи дьле xwəда ћ'əзар щари ньфьр'и ль Сəрдаре кöр'е xwə дькьрьи, wəки сəра пира əw ани авитə we р'оже, бона бьвə ћ'əwще Ћ'əмид бəге, əwи гöре бьрчийи, гəwриqöли тьма, кö мала wи шəwьтанд, даха wи бəр ар'икер'а кьр, awqас qəлəн ль сəр wи бьр'и.

Əwи дьле xwəда ћ'əсаб дькьр, чька awqас пəз нава чəнд салада дькарбу чьqас шир, ћьри, бəрх, гошт мал у ћəбун бьдана wи, лəма жи əw жь щи вəдьщьньqи, сəре xwə дьбьр дани, дəсте xwə öса qəwини ль чока xwə дьхьст, кö мəрьве дор у бəре wи ə'щевмайи дьсəкьнин, ль wи дьньћер'ин. К'əлəше р'испи пер'а-пер'а xwə дьда ћəв, öса дькьр wəки кəсəк шьке нəвə wи, лəма жи бəшəрəкə сьстə, qəстика ль гоше дəве wида дьћатə хане. ле дəмəке шунда дьqəр'ьми, диса əw давитə нава дöшöрмишбуне.

П'ир Мирзə хəйсəте мьриде xwəйи К'əлəше р'испи зə'ф р'ьнд заньбу. Əw щарана дьћатə бал wи, əwана зьрав дьреж хəбəр дьдан, бəр дьле ћəвда дьћатьн, awqас дькьрьнə галə—гал, ћ'əта пьрс дьћат дьгћиштə qəлəн, ə'дəте кал у бава. П'ир хəбəре ширьнə öса дьр'етьн, ћ'əта К'əлəш дьле xwəда qəрф ль xwə дькьрьн, кö əw мерəки нə чейə, лəма жи qəлəна дьтьрсə. Хəбəре п'ир qьнйат дьданə wи, бəшəра wи xwəш дьбу, əw жь щи qöлоз дьбу у дьгот:

— Оро п'ире мьн, əз хöлам, тö ћати к'ер'а хəбəр дьди, əз мьриде тəмə, əз сəре баве xwəкьм, сəре тəкьм, əзе qəлəнəки öса бьдьм, wəки т'əмамийа эла мə ə'щевмайи бьминə, т'ьлна текə гöће xwə. Оро, мала мера хьраб нəбə, мала зер'а, хьраб дьбə, к'е ћ'əта ньћа бь qəлəндайина к'əсиб буйə, wəки əз öса бьвьм. Бьра Сəрдар у Сəбрива мьнр'а.. əw вьра сəр наве Сəбри ћьнəки вəщьньqи, кəр' бу диса хəбəрдана xwə дьрежкьр, бьра сəре Сəрдар мьнр'а xwəшбə, qəт нəбу бьра салəке мьл текə кöлев, т'укə сəр гопале дəсте xwə, ћəр'ə бəр пез, шьвантие бькə, qəлəн бьдə сəр ћəв, ле ишəла, ће əз,— əwи дəсте

Institut kurde de Paris

xwə синге xwə дьда,— нəгьhиштмə we р'оже, сəре т'əреqе мина тə мəр'а xwəш бьминьн.

Wəхта К'əлəше р'испи хəбəр дьда, Мирзо h'əзар щари бəгəмиа xwə дьда həр гьлики wи, сəре xwə бь тəhəрəки дьh'əжанд, т'ьзмие xwəйə к'абар йəко-йəко дьк'ьшанд, xwəзла xwə К'əлəше р'испида дани, wəки буйə хьнамие Һ'əмид бəге, ле дьле xwəда жи дьтьрсиа, wəки р'уйе əwe йəкеда höрмəта wи hьнəки we щəм бəг кем бьвə, qəдьре wийе бьк'əвə чьмкö, əw дöшöрмиш дьбу, К'əлəше ньhа дьhа незики бəгбə, нə кö əw. П'ир Мирзо у К'əлəше р'испи бь əви т'əhəри гьлие ширьн ль бəр həв р'одькьрьн, п'айе həв дьдан.

Əве щаре ду к'öтабуна шеwра xwəр'а К'əлəше р'испи ль к'öлфəта xwə нəкьрə qир'ии, wəки тə'ште wаир'а бинə. На, иро щур'е хəбəрдана wана бь т'əhəрəки дьне пешда дьчу.

— П'ир,— əз хöлам, тö сəре xwəки,— К'əлəше р'испи дьпьрси,— qəт дəнге дьне чь həйə, чь т'öнə?

— Оро, мьридо, əз чь бежьм, п'ир Мирзо гот у ль дор у бəре xwə ньhер'и дəнге xwə hьнəки ньмз дькьр,— дьбежьн Ур'ьсетеда п'адша wəлгəр'иайə, п'але стöqьлер h'öкöмəт hьлданə дəсте xwə, əз ə'нйа тəкьм, аqьле мьн набьр'ə, ле аqьле К'əлəш жи мина е п'ир Мирзо нəдьбьр'и у əwи qəт баwар жи нəдькьр, wəки тьште öса бьqəwьмьн, лəма жи əwи дьл дьда п'ир Мирзо.

— Əз хöлам, аqьле тə нəбьр'ə, дəрəwəкə, щмаə'те жь дəве həв р'əвандийə, дайə бе.

П'ир Мирзо hьнəки ль К'əлəше р'испи ньhер'и бу, дəрhəqа qəwмандьна гöнде Карапет аг'а wир'а готбу. К'əлəш hежа фə'мкьрьбу, wəки əw „həвире гəлə ав бьк'ьшинə", wəки тьштəки нəхер дькарə бьqəwьмə.

П'ир у К'əлəшва аниинə бира xwə Зöрбə, Һ'əмзə, Шьбли, Сурене əрмəни, К'əрəме П'əришане. П'ир Мирзо К'əлəшр'а гьликьр, wəки бьразие Шьбли Усьв жи əве ахьрие зедəзьмание дькə, п'е xwə ль гöhе xwə дьхə, wəки ду hинбунер'а тьште öса дьбежə, кö кер наен у мqабьли ə'дəте к'öрдайи кəвнə.

Institut kurde de Paris

Әwана ведәре йа хwә кьрбу йәк, бона әве Һ'әмид бәге сәр һ'ьсә—һ'ьса хьн, wәки гәдә—гудәнге дöһ на пер кәвч'не жь дәве хwә мәзьнтьр бәрбь дәве хwә нәбьн. Хәбәрдана wана иро әви т'әһәри хьлас бубу.

Ле Сәрдаре кöр'е Қ'әләш иди р'йа мала Һ'әмид бәге кьрбу р'йа кадзе. Әw шәв р'о жь мала бәг дәрнәдьк'әт. Әwи ида Мәйана жьна хwә у Сәбрие кöр'е хwәйи бист сали бәрбь мьраз жь бира хwә дәрхьстьбун, намуса хwә п'епәскьрбу, т'әзә сәр поч'ьке шии бубу, дьчу мала хәзуре хwә. Аһ'мәде бьраке wи шабуна ньзанбу чь бькьра, әwи һ'әму тәһәри дьхаст, бәлки Сәрдар жь мала wана дәрнәк'әвә. Бәлгизар ханьме жи qәдре Сәрдар зә'ф заньбу. Бәле, wәки Сәрдар нәбуйа, Зәйт'ун дькарбу бьбуйа хöре хәлqе: хöре һьнәке öса, кö ләк'әкә һ'әта кöр'е-кöр'а бьһата сәр наве Һ'әмид бәге, к'олозе wи бәржер кьра, нава эла хwәда р'әзил кьра. Һәма бона әве йәке жи, wәхта һ'әму щара Сәрдар дьһатә мала wана, Бәлгизар ханьме ч'ә'ве хwә щарнар'а дьдöнщьр'анд, дьбу шьнгина т'әмама жь мал дәрдьк'әтьн, паше әw жи дьчу у дәри сәр Зәйт'уне, Сәрдарва зәрзә дькьр, гöһе хwә дьда сәр хәбәрдана wана чька чь дьбежьн.

Әва жи чьqас щарбу Бәлгизаре öса дькьр, ле тьштәк бәр wе нәдьчу, лева Зәйт'уне р'аст нәдьбу, Сәрдар п'ор, п'ошман жь мал дәрдьк'әт, лә'зәке Бәлгизарер'а хәбәр дьда, бь дьләки кован жь wе дур дьк'әт.

Иро Сәрдар иди qьрар кьр qәwата хwә бьдә һәв бь тәһәрәки дьне Зәйт'унер'а хәбәрдә. Чаwа Бәлгизар жь мал дәрк'әт, әw жь щи р'абу, р'ьк'ефи сәр Зәйт'уне кьр, Зәйт'ун мина кöлилкәкә дәр бьһаре, кö жь бае сар дьч'ьлмьсә, щида ләрьзи, ә'нишка хwә Сәрдар хьст вәгәр'иа, пьшта хwә да wи.

— Қәч'ьк,— Сәрдар гот,— хwә тö дин нәбуйи, дәбә тә аqьле хwә öнда кьрбә, тö чьма кьре нәкьри дьки? Тö чьма һöрмәта мьи, йа баве мьн, йа апе Һ'әмид... әw һьнәки сәкьни, дисa гот, һöрмәта Һ'әмид бәге п'епәс дьки. Шькьр тö нә qиза пә'рики бьч'уки, дьне ә'лам баве тә нас дькә, һәла аqле хwә бьдә һәв, ч'ә'ве хwә р'ьнд

Institut kurde de Paris

вәкә, бьньһер'ә чька тӧ чь дьки, тӧ чьма мә нава эледа р'әзил дьки.

Сәрдар дьхwәст дйса хәбәрда, ле Зәйт'ун жь wи дур-к'әт, чу гоше одейи дьнеда сәкьни. Сәрдар сәк'әсьз бу. Әw ләʼзәке щйда сәкьни, хӧндане сәрр'а а,йт, бу һ'ивә-һ'ива wи, кьрә ньч'ә-ньч', сәре хwә бь тәһәрәки бьр у ани ль Зәйт'уне ньһер'и, ле дәнг жь wе нәһат. Сәрдар дйса бәрбь Зәйт'уне чу у гот:

— Щаньм, qӧрбан, һ'әйран, тӧ чьма тьште ӧса дьки? Тӧ чьма һӧрмәта мәйә кал у бава бер'умәт дьки? Әгәр хwәде жь тә бьр'ийә, тә дәст жь ә'мре хwә к'ьшандийә, wәрә мьнр'а р'аст бежә, әгәр на жи тӧ чьма ван ә'щева тини сәре мьн, хwә әз нә гәде тәмә, хwә әз нә зар'е дӧһ на перьм, әз жи wәкә хwә мәрьвьм. К'әла Сәрдар иди ӧса р'абубу, кӧ әwи шәрма хwә ӧндакьрбу у бьлнд-бь-льнд хәбәр дьда.

Бәлгизар ханьме гӧһе хwә дабу сәр дери, һәр хә-бәрәкә Сәрдар мина т'асә р'уне һ'әланди, бәр дьле wеда дьһат, ле хwәш дьһат у к'әла wе ӧса ль сәр Зәйт'уне р'адьбу, йа wе бу дери дә'фдә һәр'ә һӧндӧр', п'ор' у гӧлие wе кӧр'кә, сәр ч'ә'ве wе тәникә, ль мәрк'әвәке пашоп'е сйаркә у нава эле бьгәр'инә. Ле дйса әwе сәбьр дькьр. Ләʼзәке одеда дәнге Сәрдар сәqьр'и, Бәлгизар һьнәки ша бу, ле һәма wан чаха Зәйт'уне бь дәзмала К'әрәм һесре хwә т'әмьз кьрьн, вәгәр'йа сәр Сәрдар, иди шәрма дьне п'епәскьр бь гьли гот:

— Ә'вде хwәде, тә чь жь мьн херә, тӧ шәрм наки, тӧ мерәки р'у у сьмели, тӧ һәвале баве мьни, әз у Сәбрие кӧр'е тәва бәрхе саләкенә, qәт хwәде жи qәбул накә, wәки әз тә бьстиньм. Зәйт'уне иди хwә зәвт нәкьр, бу кур'ина wе ӧса гьриа, кӧ Сәрдар сущлу сәкьни, ль wе ньһер'и. Зәйт'уне дйса һесре хwә т'әмьз кьрьн у хәбәрда-на хwә хьтьм кьр:

— Wәки әз бьвмә дйа һ'әвт зьк зар' жи, әз щәм тә насәкьньм. Тӧ баве мьни, тӧ Аһ'мәде бьре мьни.

Сәрдар иди хwә зәвт нәкьр, жь мал дәрк'әт, бь

Institut kurde de Paris

тəhəрəки ль Бəлгизар ханьме ньhер'и, wана həрдöйа сəре xwə həвр'а бьрын, анин, кьрнə ньч'э-ньч'.

Бəлгизар мина делəгöрəкə hар чу höндöр', да сьнгəки р'асəри Зəйт'уне бу, əw бе h'ьш к'этə ә'рде.

Дəсте Бəлгизаре сьстбу, сьнг бе h'əмди xwə жь дəсте we шьмьти э'рде, əwe кьрə qир'ин xwə авитə сəр Зəйт'уне кьрə кур'э-кур' гьрйа.

Ле Сəрдар иди жь мала Һ'əмид бəге дурк'əтбу.

Əw hьнəки пешда чу, щида сəкьни у вəщьньqи Сəбрие кöр'е wи у Усьве бьразие Шьбли ль бəр дəре wана xəбəр дьдан.

Сəрдар авр'укə т'əл да кöр'е xwə, дəри бе h'əмди xwə вəкьр чу höндöр'.

Чəнд р'ожа шунда дəнг ль нава гöнд бəла бу, wəки Зəйт'уна qиза Һ'əмид бəге поз ль Сəрдаре кöр'е К'əләше р'испи накə. Мöг'дарəки гöндийа бона əwe йəке xəбəрдьдан, дьготьн у дьбьландьн.

Institut kurde de Paris

43

Ван баха: h'эта баха,
Ләйлане hа Ләйлане,
Сурте тəй сор да бəр даха
Лаwкö, дəрде дəрмане...

Дəнге əве к'ьламе мина wəрзəбае бьhаре ль нава гöнд бəладьбу, дьле həр кəсəки дьсот, h'əwаск'арийа мəзьн пешда дани. Мəрьв h'ьзмəк'аре мьqам у дəнге дəнгбеж бун, кö öса ширьн бу, öса зиз, мина дəнге qöльнге дəрбьhаре, ль бəр ч'йа у банйа дьк'əт дьбу сазбəнди. Əw К'əрəм бу, кö əwе эваре пəзе К'əләше р'испи бьрбу шивкьрьне. Пəз бəлап'ежгари т'опе феза гöнд бубу дьч'ерия, ле шьван xwə дабу сəр ч'əнге жорьн, xwə h'алар'а дьньват.

Ван баха, h'эта баха,
Ләйлане hа Ләйлане..

Щара пашьн дәнге wи һат у ньшкева сәqьр'и, дапалиа нава эваре.

Шәвәр'эше мина мьршшкәкә сәр кӧрка п'әр' у баске xwә һеди-һеди пәйайи сәр гӧнд у дәшта Арарате дькьрьн. Ә'змани ӧса сайи бу, кӧ п'ьртькә ә'wьр т'ӧнәбу, стәйре ль р'у ә'зміи дьч'ьрусин, нава гӧндда ч'ьрае чәнд мала анщах дьһатнә хане, тә дьгот әw ч'ә'ве мәрьвайә мә'румьн, кӧ ль шкәвта ч'ә'ве wанда дьхӧнеи. Нава гӧндда ә'wтина к'әлба, бор'ина деwер, бар'ина пез, qалмәqала мәрьва т'әв һәв дьбун ле дәнге к'ьлама К'әрәм әw qалмәqала алт'кьр у дьл дьсотьн. К'әрәм һе ӧса сәр һ'афа гӧнд сәкьни бу, дыньват, wәхта ч'әнгәки пәзе wи сьльки.

Әwи т'әрка к'ьламе да, кьрә фитин, бь һ'әмди xwә бәр ч'әнге пезда чу. Нава шәвәр'эшеда дӧ qәрәт'у һатнә ханекьрьне, кӧ п'ьстә-п'ьста wан бу, бәрбь кәре пез дьльвандьн. К'әрәм щида бу гӧһәки, бина xwә гьрт у сәкьни, бәлки бьзанбә чька әw меване бе һ'әйам к'инә, wәки әве эваре qәста wи кьрьнә. Ле һәрдӧ qәрәт'у бәрәбәрә незик дьбун. К'әрәм иди дәнге Сурене эрмәни һьнәки бьһист у бәрбьр'и wан бу. Әwә дьһа ль бал һәвбун. Wана эвархери данә һәв, к'еф у һ'але һәвдӧ пьрсин. Паше wана хәбәрдан, qәрәт'уе дьне Зӧрбә бу, кӧ һатбу, wәки һәр'ә мала Һ'әмид бәге, т'әwәqе же бькә, дәстура xwә же бьхазә, бәлки бәг изна wи бьдә, әw мала xwә щигӧһасти wәрга кал у баве xwә, гӧнде Qәрәqойине бькә. Сурен у Зӧрбә, ль сазе бьнйа гӧнд, нава qамуше сьхда һәспе xwә һьштьбун щәм хорт, бь xwә пәйа һатбун, wәки кәсәк сәр һ'ьсә-һ'ьса нәк'әвә, шьке нәвә wан, чьм кӧ әгәр Һ'әмид бәге щие Сурене эрмәни занбуйа, wе ә'сә ә'лами К'арапет аг'а бькьра. Ӧсанә бәг у аг'а qәдьре һәв нак'әвьн.

Шәвәр'эша дәшта Арарате зиз дьбу. Пәзе бьрчи иди т'ер харбу, т'ӧпи сәр һәв бубу дьк'айи, ч'ә'ве пез нава шәва р'әшда мина агре щьг'аре дьч'урьсин. Нава гӧндда һеwьрзә б'әрә-бәрә кем дьбу, һәр щарана дьбу кузина к'әлба, фитина р'енщбәра у һ'әму тьшт пер'а-пер'а дьсә-

qьр'и. Ле hәрдӧ мевана у К'әрәм hе хәбәр дьдан, шеwра хwә дькьрьн. Wана qрар кьр,wәки hәма әwе эваре Зӧрбә hәр'ә щәм Һ'әмид бәге, т'әwәqе же бькә. Әw жь щи р'абун, hәрсек пешйа пез к'әтьн, бәрбь гӧнд h'әжандьн, wәхта әw иди гьhиштьнә п'әр'е гӧнд, Сурен нәwаләкеда р'уньшт. Зӧрбә пәзе К'әрәмр'а чу, хwә гиhандә мала п'ир Мирзо, гьли гӧhе К'әрәмда готьн у чу мала п'ир.

К'әлбәки нава шәва р'әшда щи р'ьк'ефи сәр Зӧрбә кьр. Зина qиза п'ир Мирзо бәр к'әлбда hат, чәнд ньфьр'не тә'л ль wи кьрьн. Зине Зӧрбә нас нәкьр, әwи готә Зине, wәки дьхазә hәр'ә щәм баве wе. Зине шунда вәгәр'на у мәрьве нәнас т'әглифи малкьр. Бәхте Зӧрбәр'а п'ир Мирзо әwе эваре hе нәчубу мала Һ'әмид бәге, әwи т'әзә алхальхе хwә wәрдьгьрт, кӧ hәр'ә wьр. Wәхта бу чьр'ина дери, мәрьвәк hатә hӧндӧр' Мирзо ньhер'и у пер'а-пер'а Зӧрбә наскьр у дьле хwәда ша бу, гот.

— Зӧрбә, к'аре тә сәр ч'ә'ва, сәр сәра, мьрид хер тә бьвиньм, тә эве эваре чь херә? П'ир Мирзо ӧса хәбәрда, кӧ дор нәда Зӧрбә, wәки эвархерне бьдә мале.

— Мьн, шькьр херә,— Зӧрбә гот.

— Qизе Зине,— бу qир'ина п'ир Мирзо,— кӧлавәки мәр'а р'ахә, әм лә'зәке хwәр'а р'унен хәбәрдьн, мьн зуда Зӧрбә нәдитийә, мьн бира wи кьрийә, хwәде мала мәрве нәhәq эве пайизе мират' бьhелә, wәки бу сәбәбе эви щамери, эви бәрхе хwәде, әw жь гӧнде wийи кал у бава к'уви кьрьн. Сәр ван хәбәра п'ир Мирзо пешиа Зӧрбәда чу. Зӧрбә бь ә'дәте кал у бава дәсте п'ир Мирзойи р'асте р'амуса, п'ир жи сәр мьла wи р'амуса, әw сәр кӧлаве бәр стер' р'ахьсти р'уньшти, хәбәрдан.

Зӧрбә заньбу, wәки нә лайиqә т'әне hәр'ә щәм Һ'әмид бәге, ләма жи әw hатә щәм п'ир Мирзо, wәки али wи бькә. Әwана бәре к'еф у h'але hәв пьрсин, паше Зӧрбә бохче дьле хwә бәр п'ир вәкьр у wир'а йәко—йако шьровәкьр, wәки әw т'әфәк'уре щинаре хwә, мала хwәйә кал, бавайә, wәки әw дьхазә п'ир Мирзо али wи бькә.

Дә, hьлбәт, Зӧрбә дькарбу мала хwә ӧса жи банна,

Institut kurde de Paris

ле хәлqе нәгота, әв чь щур'ә мәрьвә, әви Һ'әмид бәг бәр тьштәки һ'әсаб нәкьр, дәстур же нәхwәст. Ле йале дьне жи, Зөрбә р'ьнд заньбу, wәки нәвежә Һ'әмид бәге, әw дькарә бьвә кәләме ч'ә'ве wи.

П'ир Мирзо бь һ'әwаск'арикә мәзьн гөһ дьда .сәр Зөрбә, бәшәра wи хwәш дьбу, wәхта меван хәбәрдана хwә к'ōта кьр, әwи гьлие ширьн р'етьн.

— Ло, мьрид, тö к'ö, гöнде әрмәнийа к'ö. мьрие мә у wанва ль гор'еда чьвта һәв дьхьн, тö жи сәра пира чуйи буйи һ'әwще wан, дьне ә'аләм занә, wәки әрмәни мәр'а навнә бьнгә. Әз сәре баве тәкьм, сәре баве хwәкьм öсанә. „Гиһа сәр к'ока хwә шин дьвә". Ле тә пьшта хwә дайә, к'ока хwә, чуйи бәр кöч'ке хәлqе р'уньшти. Хәлq тәр'а навә бав у бьра.

Зөрбә кәр'бубу гöһдари ль хәбәрдана п'ир Мирзо дькьр. Дьле хwәда әwи һ'әму тьшт дьр'от, дьпива, меванһ'ьзийа әрмәниа, к'омәка Сурене әрмәни, щиңаре майин дьһатьн, бәр ч'ә'ве wир'а дәрбаз дьбун, әwи йәко-йәко дани бира хwә, һ'әму тьшт һатә бира wи, әw р'ож жи, wәхта Қарапет аг'а гази wи кьр, готеда, wәки гöнде wи бьһеләһәр'ә.

Ле Зөрбә зә'ф р'ьнд занбу, wәки „бә'р бь дәве к'әлбәки наһ'әр'ьмә" әwи һе öса нава дöшöрмишбунеда бу, wәхта п'ир Мирзо гот:

— Тә чь гот мьрид?

— Чь бежьм? Зөрбә мьле хwә һьлк'ьшандьн у ль Мирзо ньһер'и.

— Чаwа, чь бежи? Ло мьрид, тә чьма пьһ'ина хwә кодка хwәйә т'ьжи хьст wәлгәр'анд, тә чьма әм һьштьн чуйи, буйи п'игаре wан к'афьра, п'ир Мирзо вьра һьнәки бәр дьле Зөрбәда һат,— мьрид, әз заньм, нә гöнәки тә бу, бәлки ощаха мьн мала Қ'әләше р'испи дәмьр у даг' бькә, сәр мала п'арәвәкә, wәки тә у Мәйанер'а бебәхти у тәлаqр'әшиа öса кьр. Оро, ньһа жи буйә хьнамие бәг, әwи ль ч'ә'ве Зөрбә ньһер'и, тә бьһистийә, йане на Зәйт'уна qиза Һ'әмид бәге Сәрдаре кöр'е хwәр'а хwәстийә.

Э, бе мозке р'ехазоки, гӧр'н, тӧ к'ӧ, бәг к'ӧ. Тьштә накә мьрнд, ощаха мьне wана сәк'эсьз бькә.

Зӧрбә һе нәбьһистьбу, wәки Зәйт'ун данә мер, ле әwи ӧса нишан да йане әw һ'әму тьшти занә.

П'ир Мирзо диса гәләки хәбәрда, әwи ньфьр'и ль бәг жи кьрьн, кӧ qәнщ у хьрав, дост у дьжмьне хwә п'ак жь һәвдӧ башqә накә.

Әwе эваре әwана диса һьнәки жи хәбәрда, жь һәвдӧ пьрс у пьрсйар кьрьн, чунә мала Һ'әмид бәге. Бәг бәре һьнәки хwә дабу һеч'е, ле паше qайнлйа хwә дабу, wәки Зӧрбә һәр'ә мала хwә бино, гӧнд, дьле хwәда жи әwи готбу „лыге н'схаса т'ьме бәр дәре солдруйанә". Бәг у п'ир Мирзова чәнд ширәте дьне жи дабунә Зӧрбә. Паше wана шәвхwәщи дабу һәв, жь мала бәг дәрк'этьбун. Зӧрбә дьхаст бьчуйа щәм Сурен, идиниве шәве бу, пеwр у мезин эп'ещәйи бьльнд бубун, әw фькьри wәки п'ир Мирзое шьке бьвә wи, ләма жи әw чу мала wи, дьле хwәда жи wәк'ьланд „сьвә тә, хер жи пер'а". П'ир Мирзо ә'мьр кьр, wәки шиве wанр'а бинын. Әwана һәрәке чәнд пә'ри харьн, паше к'этнә нава хәwа ширьн р'азан.

К'әрәм пәз бьрә гӧһер'е, лә'зәке сәкьни, паше чу бал Сурене әрмәни әwана һьнәки хәбәрда, паше чунә мала Шьбли.

Әwе шәве һ'әта qәрәбәрбанга сьве хәw нәк'этә ч'ә'ве wана, әwана гот у бьланд, дәрһәqа кьрьне хwәда qьрар-кьрьн. Гьли сәва Һ'әмзә жи һатә орт'е. Wәхта Сурен сәва Һ'әмзә хәбәрда Шьбли у Зозана жьна хwәва ә'щев-майи мабун ль wи дьньһер'и, әwан дьле хwәда дьгот щаньм, әв мәрьв чаwа Һ'әмзә ӧса нас дькә. Хәбәре Су-рене әрмәнийә пашьн, кӧ тьштәк накә, әме сәва Һ'әмзә жи тьштәки бькьн, р'ӧһ' у гӧман данә Шьбли. Әwи хwә жи ньзанбу чьма әшqәкә ӧса фьр'и дьле wи, бәшәра wи хwәш бу, чәнд лаqьрди кьрьн, ду wер'а qӧльх, ә'зәт меванар'а кьр.

Иди qир'ина дике бәрбанге бу. Шьвана пәз жь гӧһе-р'а р'адькьр дьбьрә тә'ште, фитә-фита wан бу, щарана

Institut kurde de Paris

к'əлба дькьрə ə'ԝтин, пəз дьк'ӧхйа, ч'ивə-ч'ива тəйр у тvйа бу, Ле йале р'оһьлате ə'зман бəтр'əнг бубу, к'əԝ к'əтбу сьве.

44

Ԝəхта гӧндийа дəст жь хəбата Қарапет аг'а к'ьшанд бу, əԝи лазандьбу, хԝə диԝанер'а гиһандьбу, п'есира хԝə гьртьбу, qəԝин бакьрбу, ԝəки ч'арəке бькьн, али ԝи бькьн, əԝи жь дəсте гӧндие һарбуйи аза бькьн.

Һəма р'ожтьра дьне, ԝəхта р'ое т'əзə нəдир дабу, əскəр гӧнд һьлдабу. Əԝана мина һ'əсаре дора гӧнд гьртьбун, ле һьнəка жи һəспе хԝə зəнгу кьрьбун мала Сурен мəр'əвə əм һатнə тə. Əԝана мина сəе һар дак'ӧтабу сəр мале, жь һəспе банздабунə ə'рде, бь qамчиа у qӧндахе т'вьнга дəре Сурен к'ӧтабун. Qиза Суренə бьч'ук бəри һ'əмуйа жь хəԝе qӧлоз бубу, нава щие хԝəда р'уньштьбу, ч'ə'ве хԝə мьздабун, ԝəхта qалмə-qал дьһа гӧмрəһ' бубу, əԝе жь сəр т'əхтə банзда бу, бəрбь дери лəзандбу. Жь qалмə-qала нəдити əԝ щида р'ьщьфибу, лə'зəке бəр дəри сəкьнибу, гӧһдар бубу, бəлки заньбə, чька чь һəйə, чь т'ӧнə, ле р'əqин дьһа qəԝин ль дери к'əтьбу. Əԝе сьнг жь пьш дери һьлдабу у əскəр мина һ'оза бəрха т'ьжи һӧндӧр'е свдəре бубун. Бубу qир'ина qизьке, кьрбу, кӧ һəр'ə от'ахе, ле qəԝазəки əԝ ӧса дə'фдабу, кӧ əԝ пашоп'е чубу ль диԝер к'əтбу у пəли ə'рде бубу. Əскəр һьнəк чунə от'аха, һьнəка бəрбь гоме р'агьрт, ле лə'зəке шунда əԝ т'əмам мина гӧре дəвхунə, бе нəч'ир, п'ор у п'ошман пашда вəгəр'йан, сьвдəреда сəр һəвр'а һатн у чун.

К'ӧлфəта Сурен у һəрчар зар'е хԝəва ль к'ӧнщəки сьвдəреда сəкьни бун, тьрсана дьлəрьзин, зар' дьгьрйан, qалмə-qала ԝан бу. Əскəр мина гӧре дəвхун сəр һəвр'а дьһатьн дьчун. Ԝəхта əԝан инакьр, кӧ кəсəк малда т'ӧнə, т'опи сəр һəв бун, бу һеԝрза ԝан. Ԝе дəме йəки ашqӧр'-ки, һьнəки навмьледа хули, к'ӧр'ньк-к'ӧр'ньки да qамчи бəрбь к'ӧлфəта Сурен чу.

Institut kurde de Paris

Зар'о мина бәрхке вьр'нийә, кӧ жь деләгора дьтьрсьн дьһа qир'нан, дһа qьнцьлинә сәр һәв, ле әw qӧр'ә бу, wәкн awqас мәрьв бәр wи дьвнә п'әпук.

— Әw мә'р'ьзи к'ӧйә - к'ӧтаси бу qир'нна әскәр, бежнеда бьра бе. К'ӧлфәта Сурен тьштәк фә'м нәкьр, һәр һьнәки вәщьньqи у зур бу ль ч'ә'ве wи ньһер'и. Һерса wи дьһа р'абу, бу һ'әфә-һ'әфа wи, qамчие xwә нава һәwеда һьлбьр'и, ч'ә'ве xwә wьр' кьрьн, авр'укә дьһа то'л да к'ӧлфәте у гот.

— Әw мә'р'ьзи к'ӧйә, Сурени к'едәрейә, дә бежә, тӧ чь мина һ'әйwана кәр' буйи ль мьн дьньһер'и.

К'ӧлфәта Сурен нава хәбәрдана әскәрда һәр наве мере xwә фә'мкьр, диса кәр' сәкьни. Wан чаха жь к'оме йәки кьни qальн бәрбь жьньке һат у бь зьмане әрмәни qило-qарч'о wер'а т'әрщьмәкьр, к'ӧлфәта Сурен мьле xwә һьлк'ьшандьн, бь дәсте xwәйи р'асте гәрбь дери нишанда. Мерке к'ӧр'ьнки һ'әму тьшт фә'мкьр, һьнәки сьвьк к'ӧхна qамчи бәр qайища xwәр'а кьр, диса вәгәр'на сәр жьньке:

— Дә, бьра һәр'ә, әwе аг'ьрие тек'әвә дәсте мә, әзе әwи п'осткьм, сәр у гӧһе wи wәр'а бьшиньм. Сәр ван хәбәра, әwи т'ьлиа xwә р'астейә нишане нава һәwеда бакьр, сәр к'ӧлфәтеда һ'әжанд, бәшәра жьньке һьнәки гә'лбу, дьле we т'ьжи бу: һесьр мина ч'ьлке ƥаране жь ч'ә'ве we барин, де у зар'ва һе дьгьрйан.

Чәнд гӧнде тьрсинок, кӧ р'ожа шьвате дәрбази алие Қарапет аг'а бубун, пер'а-пер'а бәр әскәра мьт'анә бун, дьзгина һәспе wана гьртьн, әwана банздане сәр һәсиа у һәси зәнгу кьрьн. Т'озәкә ӧса нава гӧндда р'абу, кӧ тә дьгот гӧнд бь һ'имва wәлгәр'на. Qәwазе к'ӧр'ньки һьнәки дьзгина һәспе хьст, һәспе wи р'абу сәр һәрдӧ qьч'е пашьн у щида сәкьни. Гӧндик незики wи бу, әwи чәнд пьрс ле кьрьн у диса һәспе xwә зәнгу кьр.

Қарапет аг'а әwе р'оже шабуна ньзанбу чь бькьра, әшqәкә ӧса фьр'ибу дьле wи, кӧ әw мина хортәки зу-зу ль нава мале дьһат дьчу. Һа щарана чер'нә бе фәсал дькьрьн, щида дьсәкьни, бәшәра wи xwәш дьбу, к'ӧлма

Institut kurde de Paris

xwə qəwин дьгьрт, дьране xwə дьч'ир'ькандьн, дьле xwə-да дьгот чька чь т'əhəри диwана фьланкəсе бькə. Р'астə Карапет аг'а иро шабу, ле мəрьва жь h'əму тьштн дькарбу фə'м бькьра, wəки тьштəк дьле wи hӧндӧр'ва дькожə, бəле, əw саwа хəбəре Суренə wе р'оже бун „бьра ӧнда бьвьн мьлк'əдар". Бəр ч'ə'ве wир'а hат бьhӧри щьвата wе р'оже у хəбəре Суренə дьне жи. Əw hе ӧса нава дӧшӧрмишбунеда бу, wəхта бəр дери бу р'ьнгə—р'ьнга сьме həспа, əw чу бəр дери у qӧлка дерир'а ньhер'и, wəхта əскəр дит, бь лəзана дəри вəкьр, бəр сйар мьт'анə бу. Сйар сəлам да wи, əwи сəлама wи вəгьрт. Карапет аг'а əw т'əглифи мале кьр, ле əw нəhат. Əwана чəнд пьрс у пьрсйар ль həв кьрьн, əскəр дьзгина həспе вəгəр'анд, зəнгукьр, ажот у чу, ле ə'wре саwе ль нава дьл у h'ьнаве Карапетда гӧмрəh' бу. Бəшəра wийə, кӧ hьнəки бəре xwəшбу, тəмьри əw дəмəке щида сəкьни ль əскəра у т'оза сəр гӧнд ньhер'и, h'əзьнгəкə к'ур р'аhьшт сəре xwə h'əжанд бьр у аии бəр xwəда гот „xwəде qəбул нəкə". Ду əван хəбəрар'а əw п'ор у п'ошман диса чу мал.

Ле нава гӧндда хьр'ьнгелəкə ӧса бу, кӧ де əwлəде xwə нас нəдькьр. Шьнгина сьме həспа, ə'wтин у кузина к'əлба, искə-искə дайка, qир'ина зар'а т'əв həв дьбун, qалмə-qалмикə ӧса пешда данин, кӧ мəрьва т'ьли дькьрьнə гӧhе xwə.

həма сйар т'əзə жь нава гӧнд дəрдьк'əтьн, wəхта кела феза гӧндва Сурен у Зӧрбə hатнə ханекьрьне, əwана пер'а-пер'а h'əму тьшт фə'мкьр, qəрəфиска р'уньштьи ль гӧнд бунə мот'ащ. Паше əw hьнəки пəйайи нəwала незик бун, wəки сйарва нəснə ханекьрьне. Эп'ещə wə'дə дəрбаз бу. Иди гӧнд сəqьр'и, qалмəqал сек'ьи бу, ə'wре т'озе жь сəр гӧнд мьна бу. Wан чаха Сурен у Зӧрбəва бь фəсал жь щи р'абун, бəрбь гӧнд мəшйан. Иди бефəйда бу, гӧндда дькарбу qəзиа бьhата сəре Сурен у Зӧрбə, лəма жи wана qраркьр, т'əрка гӧнд бьдьи həр'ьи. Мала Суренə ль ньч'əки гӧнд бу, əw гьhиштьнə wьр, диса лə'зəке хəбəрдан, к'ӧлфəта Сурен h'əму тьшт wан-

Institut kurde de Paris

р'а гли кьр. Эваре, wəхта тə'ри р'ьнд к'ətə ə'рде Усьв у Сəбри чəнд тарьш жь Qəрəqойнне анин, мала Зӧрбə баркьрьн у бəре к'оче həвраз кьрьн. Сурене əрмəни hьнəки əw вəр'екьрьн, чəнд т'əми данə wан, пашда вəгəр'иа hатə мал, qьрма хwə жь к'ӧлфəта хwə хwəст, чу р'уйе зар'е хwə у əw жи жь əwе р'оже дəстпекьри жь гӧнд к'уви бу.

45

Сьвдəра кəлейə тə'рида qəрəwьл лə'зə-лə'з дьhат дьчу, hа хwə давитə сəр ви, hа сəр льнге дьне. Əw бəр həр дəрики щарана дьсəкьни, гӧhдар дьбу, паше жь дери дур дьк'əт, дьмəшиа, h'əта сəре сьвдəре дьчу, щарəкə дьн пашда вəдьгəр'иа. Жь хəwе бьрйе wи гьран бубун, дьшəwьшин, щарана баwишк дьhатне. Бəле, нə тьштəки бьч'укə, эва жи бу панзəh сал, wəки əви хорти əв борщдари hьлдайə сəр хwə. Сьвдəра кəлейə мина мəзəла аwqаси наси wи бу, чьqас мала wийə бьнə'рд. Хорт дьхаст жь əwе хəбате азабə, пьшта хwə бьдеда həр'ə, ле тьштə бəр wи нəдьчу, ə'бура хwə нькарбу бькьра, хəбатəкə майни дəстхьстьи аwqаси жи hеса нинбу. Щарана wəхта шəв зиз дьбу, кəла мина мəзəлəки хьки-хали дьсəqьр'и, дьбу нə'лина гьртики, хорте qəрəwьл пер'а-пер'а мəша хwə hеди дькьр, дьсəкьни, əw нə'лин мина соранике дьле wир'а дьчу, əw дьк'ətə нава дӧшӧрмишбуне у пьре дьдане хwə. Гəло к'ийə? Гəло чəнд зар' малда т'и у бьрчи, ч'ə'ве wанə дəсте хəлqенə? Гəло гӧне wи чьнйə? Аwа h'əзар т'əhəри пьре ль фькра wир'а дəрбаз дьбун. Хорт h'əйфа хwə дани, гӧh р'ьнд дьда сəр чька жь к'ижан к'ӧнщи нə'лин те, бəлки həр'ə бəр дьле гьртида бе, чəнд гьлие дьлован wир'а бежə. Ле əw фькьр, wəки бона əwе йəке дькарьн əwи жь хəбате дəрхьн, qӧдуме wи дьшкенанд, əw щида дьбу р'ьсас h'əзьнгəкə к'ур, р'адьhишт у щарəкə дьне нава сьвдəре дьhат дьчу. Əwи ньфьр'и əwе р'оже дькьрьн, wəхта бəре хwə да кəле, hат бу qəрəwьл, ле wəхта дьhатə бəр ч'ə'ве wи əw

Institut kurde de Paris

тə'ли у тəнгаси, кӧ əwи бе хəбат дьк'ьшанд, бина wи hь-нəки фьрə дьбу. Əw хорт Меружан бу.

Меружан тьрсана нəwер бу кəсир'а бьгота, кӧ əw ə рмəнийə, əwи наве хwə данибу Мейт'и у кəледа ӧса жи wир'а дьготьн. Т'əне малда к'ӧлфəта wи наве wийи ə'с-ли hьлдьда. Т'əмамийа qəрəwьле кəле занбун, кӧ Ме-ружан т'ьркə у эве йəке т'ӧ шьк щəм кəсəки пешда нə-дани бона хəбата wи, hе бьч'уктна хwəда əw сеwи мабу, нава т'ьркада мəзьн бубу, зьмане wана зə'ф р'ьнд фə'м дькьр. Т'əне сəре wи hьнəки п'əн бу у hьнə qəрəwьла щарана бь лаqьрди wир'а дьготьн „Кӧр'о Мейт'и, сəре тə мина сəре əрмəнийа, дйа тə ньшкева дьзи нəкьрвə". Меружан авр'укə тə'л дьда wан у qəстана hьнəки вəдь-бəшьри, дьле хwəда жи qəрф ль wана дькьр.

Де у баве Меружан гӧндəки əрмəнайи незикайа Игдиреда дьман, əwан хwəли бещəр дькьр, мина гəлə щинаре хwə ə'буре хwə дькьрьн. Ле тə'лбəхтр'а, нəхwə-шийа h'ал к'əтьбу нава гӧнд т'əви гəлəка де у баве Ме-ружанə щаhьл жи кӧштьбу у жь əwе р'оже т'ьфал мабу сеwи. Əw hатбу щигӧhастьн гӧндəки т'ьрка хӧламти кьрбу, h'əта бəре сьмеле wи хӧидабу, паше əw бьрбунə əскəрие əwи qӧльх кьрбу. Ḧ'əму щара wəхте həвале wи ньмеж дькьрьн Меружан жи мина wан дькьр, əw ӧса hини р'абун-р'уньштандьна wана бубу, кӧ дəгмə кəсəки дькарбу занбуйа, wəки əw əрминийə. Ду qӧльха əскə-рнер'а Меружан вəгəр'на бу, хwə ви диwари дабу, диwа-ре hанə дабу, хəбат дəст нəхьстьбу. Иди мəфəра wи hа-тьбу бьр'ине, əw чубу бажер у h'эвседа hатбу qəбулкь-рьн. Жь əwе р'оже сал hатьбун бьhӧри бун, ле Меру-жан ӧса жи мабу.

Иди ниве шəве бу. Ə'змани сайи бу, сӧр'əкə сар дь-hат, стəйрке ль р'у ə'змин дьбьрьqин, кəр'буна шəве ща-рана дьт'əр'ьби бь кузина к'əлба, йане дəнге т'əкəре ə'рə-ба, кӧ жь гӧнда щарана бəрбь мəйдана бажер'ə бьч'ук дьчун.

Сьвдəра кəледа нава дьhунеда дӧ ч'ьра анщах бəт-р'əнг дьhатнə хане, həwа ӧса гьранбу, кӧ бина мəрьва,

Institut kurde de Paris

дәрнәдьк'әт. Жь һьнә к'өнщ хьр'ә-хьр'а гьртна дьһат. Һьнәка бәр хоwа зар'е хwәр'а хобәр дьда, һьнәка дйа хwәр'а, һьнәка наве дьлк'әтнйа хwә һьлдьда. Һәр Меружан бу, кӧ сәр даре льнга дьһат дьчу. Щара пашьн әwи дор у бәре хwә ньһер'и, р'абу сәр позке льнге хwә, һеди-һеди бәрбь к'өнщке Һ'әмзә мәшиа. Әw wәхта незики дери бу, щида сәкьни, диса дор у бәре хwә ньһер'и, ч'ә'вйа сәр дерйә чаргошә бь һ'әмди хwә вәкьр, дәве хwә к'ӧта wе у һедика кьрә гази.

— Һ'әмзә.

Һ'әмзә, кӧ һөндӧр'е к'өнщькда сәр т'әхт п'алдабу wәлгәр'на сәр к'еләка дьне, пьшта хwә да дери, бу ә'нәт'ә—ә'нт'а wи. Меружан һедика ч'ә'ви гьрт, жь бәр дери һьнәки пашда вәк'ьшиа, диса дор у бәре хwә ньһер'и, фьтьләк ль нава сьвдәре да хwә диса һат у бәр дәре к'өнщьке Һ'әмзә сәкьни. Әwи ве щаре бь ләз ч'ә'ви вәкьр у кьрә гази:

— Һ'әмзә.

Һ'әмзә жь щи вәщьньqи, р'абу сәр хwә р уньшт, ч'ә'ве хwә мьздан, р'абу шьнйа, кьр кӧ бәрбь ч'ьре һәр'ә, веснә, ле Меружан диса кьрә гази. Әwи һ'әму тьшт фә'мкьр бәрбь дери һат.

Жь әwе р'оже, кӧ Әйлаз жь щәм Һ'әмзә дәрхьстьбун, иди һ'әвтек дәрбаз бубу, ле диса т'ава Һ'әмзә нәдьһат һәр щара, wәхта дьбу р'әqә-р'әqа зәрза, әwи т'ьре диса дәрне вәбә у Әйлазе пьрч'укьрне бе һөндӧр', ве щаре әw wе шьке бәрбь дери чу, ле һе әw незики дери нәбубу, wәхта Меружан һеди кьрә п'ьстә-п'ьст:

— Һ'әмзә, әзьм, Меружанә...

Һ'әмзә нәфәсәкә р'әһ'әт к'ьшанд, бь qануна к'ӧрди дәсте хwәйи р'асте дани сәр синге хwә сәлам да Меружан. Әwи сәлама wи вәгьрт. Чәнд р'ожа бәре бь т'әмийа Суренe әрмәни Сәбри у Усьв һатбунә щәм Меружан дәрһәqа Һ'әмзә чәнд гьли wир'а готбун у Меружан р'ожа иро дәрһәqа әwе йәкеда wир'а гьли дькьр.

Хәбәрдана wана т'әзә ширьн дьбу, wәхта бу р'ьнгә-р'ьнга льнге мәрьва, Һ'әмзә ләзана ч'ә'ви гьрт, бәрбь

дәре сьвдәре ләзанд у һе нәгьһиштьбу дери кьрә гази.

— Әw к'ийә?

— Әзьм, дери вәкә.— Жь пьш дери дәнге щьндьрме к'әч'әл һат.

46

Дәнг гьһиштә гöһе Һ'әмид бәге, wәки Зәйт'уна qиза wи поз ль Сәрдар накә, һерса wи р'абу, иди хwә öнда кьр мина гöрәки һар кьрә мьр'ә-мьр' ль нава мале һат чу. Бьруйе wийә qальи тә дьгот дһа qальи буиә, ч'ә'ве wи бь т'әһәрәки дьч'урьсии, нәфәса хwә зу-зу дьк'ьшанд, щарана һ'әзьнгнә к'ур дьһатнә wи. Әwи бәр хwәда дьгот: „öсанә, ләма дьвежьи мозькәкә р'ехазоки наве нахьрәке т'әмам давежә". Сәр әван хәбәре бәг Бәлгизар ханьм һатә һöндöр' ләзәке ль мере хwә ньһер'и, кьр кö пьрсәке же бькә, һьнәки бәр дьле wида бе, ле иди бәг дор нәда we. Әw щида мина к'öмәйтәке сәкьни, жь сәри һ'әта льнга, әw пива у гот:

— Ахьри? Дьвә р'уйе кәвиәкеда әм нава дьие ә'аләмеда сәк'әсьзвьн, һöрмәта мьи у һ'әвт баве мьи бе п'епәскьрьне.

Бәлгизаре тьштә нәгот, әwе һәр дәст авитә бьска хwә да алики у сәре хwә бьр аии.

Қ'әла бәг дьһа р'абу.

— Дә бежә,— әwи гот,— тә чьма хwә кәр кьрийә.

— Чь бежьм?

— Чаwа чь бежи, ахьр qиза тәйә, тә льнге хwә һьлдайә әwе жи даннйә дәwсе, гәрәке тö чьма хәбәрди?

— Ә'вде хwәде,— Бәлгизаре гот,— мьи п'ор'кöр'е чь кьрийә, хәлqе зьман кьрйә дәве we, һöрмәта тә жи йа мьнә, йа т'әмамийа эла мәйә, wәки хwәде нәкьри, әw ә'щев бе сәре мә, we һ'әта кöр'е-кöр'а бе гьликьрьне. Сәре баве мьи, сәре баве тә, хәлqе мә текә бәниште дәве хwә, we т'уйи намуса мәкә.

Ду әван гьлиар'а бина бәг һьнәки һатә бәр.

Бәлгизар ханьме wир'а йәко-йәко гьликьр дәрһәqа

хəбəрдана Зəйт'уне у Сəрдарə we р'оже у хəбəрдана хwə бь əви т'əһəри хьлаз кьр:

— Бəг, əве мə нава хəлqеда р'əзил бькə, гəрəке тö ч'арəке бьки, wəки сəра пира нава эла хwəда р'ур'əш нəби.

— Чь ч'аре бькьм? Бəг пьрси.

◆

Ле к'апе К'əлəше р'испи чьвт сəкьни бу, дəнг к'əтбу гöһе wи жи дəрһəqа Зəйт'уне у Сəрдар. Əwи пеш п'ир Мирзова т'ьме дьгот дьбланд, wəки Зəйт'ун һöрмəта wир'а дьлизə. Ле пер'а-пер'а ньфьр'и ль Сəрдаре кöр'е хwə дькьрьи. П'ир Мирзо бəр дьле wида дьһат у һəр щара, wəки ньфьр'на бьдə бəтакьрьне дьгот „К'əлəш, щамер, чьма ньфьр'на дьки, хwəде нəкə. Кöр'е тəйи бəлəнгаз чь гöнəк'арə у əwи дəстпе дькьр qəрф ль Һ'əмид бəге у Бəлгизаре дькьр, wəки qиза öса мəзьнкьрнə, р'уе wеда ə'дəте кал у бавайи сала, зəмана дькарə бе т'əр'ьбандьне.

— Öсанə, пьзмам,— əwи дьгот,— ав жь сəкнандьне гəни дьвə.

К'əлəше р'испи бəгəмиа хwə дьда хəбəрдана wи. Əw дьле хwəда ша дьбу, wəки əw мəрəм нəе сери, əw кер миасəр нəвə, бəлки йаха wи жь дəсте Һ'əмид бəге хьлазбə.Wəхта дьһатə бира wи һ'əфте хам бəрдир, зер'е зəр у һəсне зии у бусаткьри qəлəне Зəйт'уне əwи пöрч'не хwə дькьр у һ'əзар щари дöə'а ль Зəйт'уне дькьрьи, wəки гöһ надə кöр'е wи. Ле К'əлəш тьштəки дьне жи занбу, wəки диса əw мəрəм дькарə бе сери, чьм кö əwи дьле хwəда дьгот, к'и готна qиза бəр тьштəки һ'əсав дькə, бьра Зəйт'ун аwqаси бежə һ'əта к'ефа we бьхазə. Щара ə'wльи нинə, де у баве буке р'азинə к'öта бу чу. Лəма жи əw бəр хwə дьк'əт, дьбу ə'нт'ина wи у п'ир Мирзор'а дьгот.

— П'ир, əз хöламе тəмə, бьра Зəйт'уне бьгота, к'е гöһ бьда сəр we, ле əз дьтьрсьм, кəври бьqöлвə, дьнйа

Institut kurde de Paris

сәрдап'е хьрав буйә, дә wәрә, аwqас хәрщ у хәр'ащ бькә, аwqас qәлән бьдә, буке бинә, бук жи паше р'авә п'ьһ'ина хwә малехә, бьһелә һәр'ә, аwа сәва әве йәке жи әм готи р'ьнд дöшöрмишбьн.

— Әре wәлләһ, öсанә,— п'ир Мирзо дьгот у гәлә мәсәлә данин, кö чаwа фьланкәсе гöһ беванкәсе нәдькьр, ле ахьри бунә хwәй мал, хwәй һ'ал, хwәйе зар'а.

Әва йәка К'әләш хwәш нәдьһат.

Жь әwе р'оже wәхта дәнг ль нава гöнд бәлабу, кö Зәйт'ун поз ль Сәрдар накә Зина qиза п'ир Мирзо дьгот у дьбьланд. Жь ве мале дәрдьк'әт, дьк'әтә маләкә дьне у һ'әму дәра жи дәрһәqа Зәйт'унеда дьгот, qәрф ль wе дькьрьн, wәки qәнщ у хьраве хwә нькарә жь һәвдö башqәкә. Әwе дәст давитә бьска хwә гьжгьжкийә мина дел у бьжуйе һәспа һ'ьшкә, qьлер дьгот.

— Әзе әве бьске кöр'кьм, бавежмә бьн п'е wә, әгәр Зәйт'ун ә'щевәке нәйнә сәре Һ'әмид бәге.

Ле кьрьне wе бь әве йәкева хьлаз нәдьбун.

Рожәке сьве зу, һе р'ое т'әзә нәдир дабу, поз у дәwаре гöнд һе нава малада бу, wәхта Зине бәре хwә да мала П'әришане, wәки һәр'ә мәрди-мәрданә чәнд гьлиа wер'а бежә.

Мала П'әришане qолиткәкә бьн ә'рдда дьма. Мьразе мере wе бона чекьрьна маләкә т'әзә ч'ә'ве wида мабу, әw бьн кöлаве шьванида мьрьбу, П'әришана жьна хwә у К'әрәме т'ьфал һивиа әwе мале һьштьбун. Жь мьрьна wи сал дәрбаз бубун, ле йәкә П'әришане дьһа нәбубу дöда, wәки әw баре хwәр'а маләкә бьч'ук чекә. На, әw йәк ль wер'а ль һәв нәдьһат. Әwе бь т'әһәрәки ә'буре хwә у К'әрәм дькьр. Wәхте Зине чу һöндöр'е мала wе әwе wьра дит чәнд сьнг у стуне чадьра wе, дö бәроше сьфрә, qәланәкьрийә к'еләк тәни, кöлавәки р'ьт'ьли, дәстә ньвине бе р'у у дизькәкә бьч'ук, кö П'әришане аре хwә дькьре. Әв бу р'әwша мале, әв бу дәwләта wе.

Зине иди хwә зәвт нәкьр кьрә һ'ьнгә-һ'ьнг, дәве хwә бәрбь ә'змин кьр у к'әниа.

Institut kurde de Paris

П'əришан ə'щевмайн жь щи р'абу, бəрбьр'и wе бу, дəсте wейн р'асте р'амуса у əw т'əглиф кьр, кö к'əрəмкə р'уне, ле Зине диса чəнгуйа хwə сьсткьр, бу т'иqə—т'иqа wе к'əниа. П'əришан ə'щевмайн сəкьни у ль wе ньһер'и. Əwе дьле хwəда гот дьвə, кö Зина бəлəнгаз дин бувə, кьр кö пьрс у пьрсйара жь wе бькə, ле əwе дор нəда П'əришане.

— Мьрида П'əришан? Əwе пьрси.
Хwəде һ'əвинə К'əрəм к'ö, зəwащ к'ö?

— Зəwаща чь?

— Мьрид, һун wе һ'ьсрəте нə'ри наньн, поч'а мьшкəки мала wəда ар нагрə, бина бьшкöлəке бəр дəре wə нае, К'əрəме кöр'е тəйи əвсəнə чьма льнге хwə жь бəр'а баве хwə дьрежтьр дькə, чьма һöрмəта хəлqе ə'рде дьхə. Мерəки мина Һ'əмид бəге р'уйе wида хwə сəр бəржер навə. Бьра һəла чəнд сала мьл текə кöлев qазанщ бькə, чəнд кöлəка бинə сəр һəв, паше бьзəwьщə. Ле ньһа wəки бьзəwьщə те буке не чь хwəйки, wəки əw жи бе к'елəка тə тут-р'ут руне дьвə,— у диса бу т'иqə-т'иqа wе к'əниа.

Һесьр жь ч'ə'ве П'əришана бəлəнгаз мина ч'ьлке баране барин, сурəте wейə ч'ьлмьси шуштьн, əwе пе п'еша дерə сəрч'ə'ве хwə т'əмьзкьрьн, ле Зине һе т'иqə-т'иq бу. Жь гьшка зə'фтьр хəбəра Зинейə „К'əрəме əвсəнə" дьле wе дьсот, П'əришане занбу, wəки хорте мина К'əрəмə аqьл дəгмə дəст дьк'əвьн, ле мале дьне чь бежи дькə у əwе дəнге хwə бльнд кьр гот:

— Əз т'укмə сəр тə, мале дьне, тö чьма мə öса бер'умəт дьки.

Зине ведəре һьнəки дöр'ути кьр, бəр дьле П'əришанеда һат, ле ч'арə ль wе нəдьбу, һесьр жь ч'ə'ве wе кем нəдьбун. П'əришане иди хwə зəвтнəкьр, əwе Зине дə'фда жь мал дəрхьст у пер'а жи wа гот:

— Һəр'ə, т'ереq, жь мала мьн дəрк'əвə, дəрде мьн нə бəси мьнə, тö һати сəрда тə'на ль мьн дьхи?

Зине дəрк'əт щарəкə дьне вəгəр'иа сəр П'əришане у гот:

Institut kurde de Paris

— Дə, П'əришана мьрид, т'əмик бу мьн да тə əгəр гöр'а мьн наки, гöне тə стуйе тəвə.

Ду əwe йəкер'а п'ир Мирзо р'йа мала Һ'əмид бəге кьрə р'йа бəраве. Əw гəлəки дьчу wьра у дьһат. Һəр щара əwи т'əми дьда бəг, wəки ч'арəке бькə. Бəг дьр'от у дьпива. Чəнд сала бəре буйə бəге öса бькьра, wəки п'ьртие К'əрəми мəзьи гöhе wи бьма, ле ньhа, дьне öса т'əв həв буйə, wəки həр гəдəки дöh на пер, р'адьвə к'апе мəрьвнə öсар'а давежə, кö мəрьв о'щевмайи дьминə. Саwа qəwьмандьне гöнде Карапет аг'а ль höндöр'е qəфəса синге бəгда жи сеwьри бу, əw дьтьрсиа.

Лəма жи əwи тьштəки дьне нькарьбу бькьра, мəфəра wи hатə бьр'ин, р'оке əw həспе xwə сйар бу чу нав пəзе xwə у К'əрəмр'а гот:

— Кöр'о лао,— жь иро шунда тö нə лазьми мьни, əз шьване мина тə нькарьм xwəйкьм, чаwа дьхöнейə нане мьн зьке тəда зил дайə, тö стöрие xwə кəндала р'адьди. Нə гöнəки тəйə, тə т'ер харийə.

Баве тə жи öса кьр, h'əта мала мьн шəwьтанд, пəзе мьн кьрə шива гöре сəре ч'найə бəйани. Əwи öса хəбəрда, ле К'əрəм xwə кəр' кьр, лева жорьи нəбьрə сəр йа жерьн. Һерса бəг сəр əwe йəке дьhа р'абу, əwи qамчик даwəшандə нав ч'ə'ве К'əрəм. Хорт кьр кö əwи у həспе бьдə бəр шьвдара, ле бь т'əhəрəки xwə зəвткьр у hеди гот.

— Тö qöрбана хатьра кьрви, паше əwи шьвдар, кəwəки авит, жь нав кəре пəзе бəг дəрк'əт т'əркəсəр бу.

47

Умнов hа щарана дьhатə Игдире, мала həвалнə амьн, гази həвале кö сöр'а wи щəм бит'əр дьбу дькьр, wанар'а дəрhəqа h'ал у wəхте дьне гьли дькьр, т'əми у сьпартьи дьданə həркəси, паше пьшта xwə дьдаеда дьчу, öса мöг'дарəки бəта вəдьбу, паше wан щи у дьрба дьhатə ханекьрьне.

Ль сəр п'əр'е бажер'и жорьи, дəве əрqəкеда, к'елəка баг'е тьрна малəкə бьч'укə, бе р'əwш мина qьжькəке

Institut kurde de Paris

көрк вәдабу, тә дьгот һ'әсарс дора we п'әр' у баске weнә, we ньһа бьфьр'ә һәр'ә, һәма эве маледа жи щьвата wана дәрбаз дьбу.

Шәвәр'әш бу. Ә'зман бь п'ьлте ә'wpe р'әшә мина һьрна qәр һатьбу ньхамтьне, щарана әw п'ьлтә жь һәв дурдьк'әтьн, стәйр дьч'ьрусин, ле диса нава дәмәкеда мьна дьбун, сөр'әкә өса сар дьһат, кө сәрмана wәйнахе мәрьва дьләрьзин. Шәв иди зиз бубу. Хwәйе мале әрмәники п'алә, кө навмьледа хули, ашqөр'ки бу, һа бь фәсал дәри вәдькьр дора мале дьчу дьһат, щарәкә дьне дьчу һөндөр'.

Ле һөндөр'е маледа Умнов у чәнд һ'әве дьне ль дора к'өрсикә р'уньштьбун, wана хәбәр дьдан жь һ'ал у wәхте дьне, ле һе дәрбази т'ема хәбәрдана we р'оже нәдьбун.

Лә'зәке шунда нава шәва р'әшда йәко-йәко мәрьв жь алики бажер' дьһатьн у ль әwe маледа бәрәв дьбун. Һәр йәки жь wана һедика, сәлам дьда мале, дора к'өрси р'удьньшт Умнов сәлама wана һәр йәки водьгьрт, к'еф у һ'але һәр кәси дьпьрсин, пьрс у пьрсйар дькьрьн, паше диса хәбәрдана хwәйә, кө иви һьштбу пешда дьбьр. Ле хwәйе мале мина хwә бәре диса дәрдьк'әт мина qәрәwьләки дьчу бәр һ'әсарәке дьсәкьни у аwqаси дьма, һ'әта баwар дькьр, wәки кәсәки хәриб wан щиа т'өнә, паше дьһатә һөндөр'е мале.

Умнов дәрһәqа qәwьмандьне гөнде Қарапет аг'а бьһистбу, борще хwә һ'әсабкьрьбу, wәки ә'сә бе Игдире к'омәке бьдә һәвале wьр, диса шунда вәгәр'ә һәр'ә. Щаба әwана qәwьмандьна к'әтә гөһе wи ль бажар'е Гөмрие к'едәре әw дьхәбьти.

Мак'сим Умнов бьнәлие Самарае бу, де у баве wи мә'сигьр бун, wана бь тәһәрәки көр'е хwә шандьбу гимназиае, ле Мак'симе бьч'ук бь ч'ә'ве хwә дитбу һәqи у нәһәqиа дьне у бубу өзве к'ома марк'систие, кө дьзива ль гимназиа Самараеда һатбу т'әшкилкьрьне. Wан сале р'еаксиаейә р'әш, wәхте ль Ур'ьсете де әwләде хwә давит, к'ома марк'систие, нава п'алада хәбат дьбьрьн р'йа р'аст нишани wана дьда.

Мак'сим Умнове щаһьл сьпартьн стәндбу, wәки т'әви де у баве хwә мә'сигьр һәр'ә сәр ч'әме Волгае, мә'сигьрар'а дәрһәqа һ'ал у wәхте дьне гьликә.

Әwи öса жи кьрбу, әw жь к'омәкә мә'сигьра дәрбази йәкә дьне бубу, али wаи кьрьбу, т'ор'е гьранә мина р'ьсасе жь бьне Волгае к'ьшандьбу у wәкә qәwата хwә хәбата сәйасәтие бьрбу. Ле щә'сус wаи чаха гöһе геда р'анәзабун, әwана дәнг у һ'ьс гиһандьбунә щьндьрма, ньч'андьбунә wаи, wәки хортәки мина Умнов п'е хwә гöһе хwә дьхә, мqабьли qәйдә qануне дәwләтейә, wәки бина нәр'ьндие ль wи те.

Жь әwе р'оже шунда Мак'сим Умнов жь курса сьсйа т'әви эп'ещә һәвале хwәйә дьне жь гимназиае дәрхьстбун, наве wи навниша жандармериаеда ньвиси бун, чәwа мәрьвәки нәсьт'ьри.

Қаләмере баве Мак'сим Уәнов р'йа гимназиае кьрбу р'йа кадьзе, ле тьштә бәр wи нәчубу, кöр'е wи öса жи һьлнәдабунә гимназиае.

Мак'симе щаһьл иди бь щарәкева сәкьнибу сәр р'екә т'әзә, сәр р'йа р'еволйусион у т'әмамийа сәһ'әт у qәwата хwә нәһевшандбу, бона р'ьһ'ина wе, бона бәрбанга ә'мрани.

Сала 1912 wәхта газета „Правда" р'онайи дитбу Умнов бубу мqаләдарәки wейи актив, мьqалә у информасиа wер'а шандбун дәрһәqа һ'але п'алә у гöндие qәза Самарае. Жандармериа сәр һ'әса-һ'ьса к'әтбу, гази wи кьрьбу, әw жь бажаре Самарае сьргуни Сибире кьрбун, wәки льнге хwә жь бәр'а баве хwә дьрежтьр нәкә.

Ль Сибире Умнов р'асти р'еволйусион — марк'систе щер'ьбанди һатбу нава литература марк'систиеда к'ур бубу.

Сәр һ'име ә'рза баве wи һ'öкöмәте гöне Умнов бәхшандбунеда, wәки диса вәгәр'ә бе Самарае.

Әw чәwа һатбу wьр һәма жь р'ожтьра дьне дәстпекьри диса дәстбь хәбата хwәйн һ'ьзкьри кьрбу.

Ве щаре һ'öкöмәте әw сьргуни Қавказе кьрбу. Әw һатбу Т'бьлисе у wә'дәки кьн дәрбаз бубу, к'ома wьрә

марк'систнер'а һатбу гьредане. Зутьрәке мәрк'әзе әw шандбу Гöмрие, wәки wьра бьхәбьтә.

Умнов ль бажаре Гöмриеда һатбу qәбулкьрьне чаwа п'але р'ïа һ'әсьн. Әw бь к'омәкдарïа мәрк'әза р'еволйуснонере әрмәнийә Гöмрие, Р'әwане, Qәрсер'а һатьбу гьредане. Ле бь к'омәкдарийа һәвале Qәрсе бубу насе Сурене әрмәни qәwл qьрар кьрбу п'арәкә ә'мре хwә жи п'ешк'еши азадарийа щмаә'те әрмәни у кöрманщ бькә. Аwа иди се сал бу, әw әве дәрәщеда дьхәбьти, һе кәсәки шьк нәдьбьрә wи.

Әwе мала бьч'укә ль qьрахе әрqеда иди незик'айа 15—20 мәрьва бәрәв бубун. Пашн т'әмама Сурене әрмәни һатә һöндöр'. Әwи чәwа Умнов дит бәшәра wи хwәш бу, әwана дәсте һәвдö qәwин гöвашт, р'уньштьн. Дәмәке һ'әму тьшт ль малда сәqьр'и, һәр кәсәки ледане дьле хwә дькарбу бьбьһиста. К'öтаси әw кәр'бун Умнов т'әр'ьбанд. Әwи хәбәрда дәрһәqа дәстанине р'еспублика Ур'ьсетейә советнейә щаһьл . Дәрһәqа Ленин.

Wәхта Умнов наве Ленин да, һазьрбуйа бь тәһәрәки хwә фьрькандьн, зур бун ль дәве wи ньһер'ин. Умнов нава әwан һәрсе салада иди зьмане әрмәни эп'ещәйи һин бубу, öса wәки гöһдар фәр'ьһ' дьданә фә'мкьрьне. Һәр щарана әw р'асти хәбәрнә чәтьн дьһат, ль wана һасе дьбу, ле вьра жи Сурене әрмәни дьһатә али wи у һ'әму тьшт фьреqәт пешда дьчу.

Умнов гьликьр дәрһәqа кьрьне п'алә у гöндне нәһ'ийа Игдире у һьнәки жи Сурене әрмәнир'а р'ази нәбу, wәки öса жь wә'дә зутьр гöнде Карапет аг'ада кьрнә qалмәqал.

Ле Сурене әрмәни әw да баwаркьрьне, wәки öса лазьм бу. Wәхта щмаә'т бь хwә р'адьбә сәр п'ïа, гәрәке әwе р'абуне бьднә т'әшкилкьрьне, wәки әw ба щьлһәwа дәрбаз нәбә, wәки әw жи wәкә хwә, бьвә дәрбәкә ль р'ьк'ьне һ'öкöмәте, диwана аг'а у мира.

Умнов бәгәмиа хwә да Сурен ле т'әми да һәвале дьне, wәки нә кö щмаә'та гöндәки, ле йа чәнд гöнда, йа

т'əмамийа qəзае гəрəке т'əшкилкьн у р'акнə пешийа мьлк'əдара, wан чаха дəст у п'е h'öкöмəте сарбьн у əw нькарə h'əйфе ль т'əмамийа щмаə'те hьлдə.

Хəбəрдана wана чьqаси дьчу, аwqаси гöмрəh' у аwqаси ширьн дьбу.

Ньшкева Умнов сəкьни, хəбəрдана хwə бьр'и, тə дьгот тьштəк hатə бира wи, əwи ль ч'ə'ве Сурен ньhер'и у пьрси.

— К'ане Зöрбə?

Ћазьрбуйа т'əмама ль ч'ə'ве həвдö ньhер'ин. К'е кö Зöрбə нас дькьр, h'əму тьшт фə'мкьрьн, ле е майин бь h'əwаск'ар hивиа щаба Сурен сəкьнин? Сурен гьликьр, wəки мала wи ньhа ль гöнде Қарапет аг'а hатийə щигöhастьне, ле к'ижан гöнди Сурене эрмəни əw йəк сафи нəкьр. Əwи həр гот „чуйə гöнде хwəйи бəре". Умнов h'əму тьшт фə'мкьр, хəбəрдана хwəйə навбьр'и дрежкьр. Ћазьрбуйа сьпартьн стəндьн.

Иди йале р'оhьлатеда кəwайи к'əтбу сьве, ə'змане бь ə'wре р'əшə мина п'апахе qəwащьх hьнəки бəтр'əнг бубу. Wитə-wита тəйр у туйа бу. Чьр'ина тəкəре ə'рəба, файтона, кузина к'əлбайə щарана дьготьн, wəки иди сьвə сəр шемикейə.

Умнов иди хəбəрдана хwə хьтьм кьр. У hазьрбуйар'а дəстанин хwəстьн.

Хwəйе мале мина хwə həрщар бь фəсал жь щи р'абу, дора мала хwə фьтьлəке гəр'йа, щида сəкьни. Ду wир'а qəрəт'у т'əк-т'əк жь мал дəрк'əтьн, кəр'ə-кəр' у тəлəтəл həр кəс бəрбь сəрики бажер' мəшиа.

Мал хали бу. Ль дора к'öрси ман Умнов у Сурен. Умнов чəнд гьли Суренр'а готьн, wəки əw бьгьhинə Зöрбə.

Сурен wир'а гьликьр, кö мала Зöрбə ньhа ль Qəрəqойине дькарə бьвə мəрк'əза хəбате. Умнов бəгəмиа хwə да Сурен, ле гот:

— Фəсал, зə'ф фəсал, öса бькьн, wəки дəнг нəгьhижə гöhе Ћ'əмид бəге.

Institut kurde de Paris

Сурен ә'щевмайи ма, wәхте Умнов наве Һ'әмид бәге да.

Ле дәрва иди qәрәбәрбанг бу, мәрьва иди дурва һәвдӧ нас дькьрьн. Умнов у Сурен хатре хwә жь хwәйе мале хwәстьн кьрьн кӧ һәр'ьн, ле дәрва иди сьвә сафи бубу. Һьнәка дькарбу Сурен нас бькьра, чьмкӧ ду qәwьмандьне гӧнде Карапет аг'а ду wи дьгәр'иан, wәки әwи бьгрьн, бьднә дәсте диwане, ләма жи Умнов Сурен дә'фда һӧндӧр', к'ӧме хwәйи гӧһьк к'ьшандә сәр ч'ә'ве хwә, бәрбь нава бажер' мәшйа.

48

Әwе шәве, wәхте Сурене әрмәни у Зӧрбәва һатбунә Qәрәqойине у мала Шьблида шеwра хwә кьрбун, wана qрар кьрбу, wәки ә'сә бь к'омәкдарийа Меружан али Һ'әмзә бькьн, әwи жь wе кәла мина мәзәла бьднә азакьрьне, әв иьрса wана т'әслими Сәбри у Усьв кьрбу.

Чәнд р'ож дәрбаз бубун. Сәбри у Усьв бәре хwә дабунә бажар'е бьч'ук, к'едәре мина qьжькәкә р'әш кәла сәрхӧрә, хькә, хали кӧндә вәдабу.

Нивро бу. Ба дьһат. Т'озе ӧса сәр бажар'е бьч'ук гьртбу тә дьгот әw дәмьрдаг' буйә. Соqаqада һа щарана мәрк'әве баркьри дьһатнә ханекьрьне, хwәйе wана дьньч'андиә wан, wәки әw мәша хwә ләз бькьн, бәлки зутьрәке жь нава әwе т'оза бажер' дәрк'әвьн. Зар'е п'ехас сәрqӧт, жь аликн к'уче дьр'әвианә йале дьне, дьданә ду һәв хwәр'а дьлистьн. Щарана к'ӧлфәт ль дәргар'а дьһатьнә хане, ч'ә'ве wана дьчурьсин, ле чаwа хорте нәнас дьдитьн мьна дьбун, хwә вәдьшартьн. Бәлге дара нава һәwеда фьтьл дьданә хwә, бь һ'әмди хwә пәйайи ә'рде дьбун. Тә дьгот бәр'әкә р'ьт'ьли ль нава соqаqе р'ахьстьнә.

Щина бина нане гәрм дьһат, һәрдӧ хорта дьк'әт. Ле әw һе дьчун. Әwана иди щие мала Меружан занбун, дәрһәqа әwе йәке Сурен wанр'а готбу. Әw иди гьһиштьбунә wи сәре бажер', жь к'едәре гәли дәст пе дьбу, бәрә-

бәрә к'ур дьбу, сәр кәндале әwи гәлийи сәре бажер'и жерьн кәла һатбу щиwаркьрьне.

Әwe нәwаледа малә öса незики һәв бун, тә дьгот әw qöле мурианә һ'әwша маләке, бане мала дьне бу. Нәwаледа ба һьнәки сәqьр'и. Сәр канике дö к'öлфәта щер'е хwә дадгьртьн. Сәбри бь зьмане әрмәни жь wа-на наве Меружан у щие мала wи пьрсии, һәрдö к'öл-фәта тьштә фә'м нәкьр хенщи хәбәра Меружан. Сәбри хәбәре хwә wәк'ьландьн, к'öлфәта ә'щевмайи ль ч'ә'ве һәвдö ньһер'ин.

Усьв пер'а-пер'а һ'әму тьшт бир ани у навбьр'и да хәбәрдана Сәбри.

— Хушке,— әwи гот,— әв хорт жь дьне бе хәбәрә, Меружане чь, һ'але чь, әм пьрса мала Мейт'и дькьн.

Т'әзә т'әмйа Сурен һатә бира Сәбри, әw сущлу бу, бь т'әһәрәки ль ч'ә'ве Усьв ньһер'и, Усьв авр'у данә wи.

К'öлфәтәке пер'а--пер'а мала Меружан нишани wан-да. Әwана р'азалхйа хwә ә'лами wана кьр, дурк'әтьн, бәрбь мале чун.

Бәр дери дö зар'е бьч'ук п'ьнщьр'ук ль сәр ч'ә'ве һәв дьхьстьн, бу qир'ина к'öлфәтәке жь һöндöр'е мале дәрк'әт, зар'о жь һәвдö башqә кьрьн. Һәр йәки т'әпәк да нав ч'ә'ве wан, бу кур'ина һәрдöйа жи гьрйан.

Сәбри у Усьв иди хwә малер'а тиһандьн. К'öлфәт щида сәкьни ,ль wана ньһер'и, әwе жь фәсала wана те дәрхьст, кö әwә хәрибьн.

Сәбри р'ожхери да к'öлфәте пьрса мала Мейт'и кьр. Жьнәкē щава wана да, кö мала Мейт'и һәма әвә.

— Меружани малданә?— Усьв бь зьмане әрмәни пьрси.

Жьньке чаwа наве Меружан бьһист, пер'а-пер'а әw т'әглифи мале кьрьн. Әw сәр һ'ьсә-һ'ьса к'әт, wәки әв мәрьвнә башqәнә чьм кö, әwе заньбу, кö ван дәра кәсәк мере wер'а навежә Меружан.

От'ахәкә бьч'укә чаргошәда дö к'öрсйә данийи бун, орт'а wанда т'әхтәк. Сәр к'öрси щащиме бәтр'әнг р'ахьс-

ти бун, ле диwаре пешбәрва ләмп'ә, шькләк дöде бәт-р'әнгә дардакьрибун. Әв бу мала Меружан, әw бу р'әw-ша мала wи, һәрдö зар'е кö һежа п'ьнщьр'ук ль сәр ч'ә'-ве һәв дьхьстьн, иди ашт бун, һатьн ль пешбәри мевана сәкьнин бь һ'әwаск'ари ль меване нәнас ньһер'ин. Усьв дö чьр' шәкьр жь щева хwә дәрхьстьн р'абәри зар'а кьрьн, әwана һәрәке йәк һьлда, бу qалмәqала wан бәрбь дери р'әвин.

Меружан нә малдабу ләзәке шунда әw жь базаре вәгәр'на һатә мал . Әwи чаwа хорте нәнас мала хwәда дитьн, т'әһәрәки вәщьньqи, бәр дери ль к'öлфәта хwә ньһер'и, тә дьгот бь әwе ньһер'андьне дьхаст занбуйа чька әв чь һ'әwалә. Ле к'öлфәта wи тыштәк нәгот.

Усьв у Сәбри жь бәр Меружан р'абун. Qöдум бәр чоке wида һат, әwи сәлам да хорта. Усьв сәлама wи вә-гьрт. Меружан незики wана бу дәсте һәрдö хорта qәwин гöвашт.

Меружан жь хәбәрдана Усьв фә'мкьр, кö әw мәрьве херенә.

Пер'а-пер'а хәбәрдана wана дәстпе бу, Сәбри иди хwә зәвт нәкьр.

— Меружан? Әwи пьрси, qәт к'ефе Һ'әмзә чьнә?

— Хwәшна тә, Меружан щава wи да, дәнге хwә бь т'әһәрәки ньмз кьр, ль дор у бәре хwә ньһер'и диса хә-бәрдана хwә пешда бьр — Һ'әмзә п'акә. Ле хорт һьнәки бәр хwә к'әтийә, нә һ'әнәкә әва жи бу чьqас wәхт, wәки әw нава һәрчар диwаре к'öнщке мина т'ьрбада чöр'ә-миш дьбә, ахьр һун ньзаньн гьрти чь һ'алиданә, wәки wә заньбуйа... сәр ван хәбәра Меружан һ'ьзьнгәкә к'ур р'аһьшт у ль ч'ә'ве меване хwә мезәкьр.

Һәрдö хорта сәре хwә һеди-һеди һ'әжандьн, бь әwе йәке әwана бәгәмна хwә данә хорте дьлован. Паше Сәб-ри у Усьв дәрһәqа сьпартьна Суренс әрмәни Меружан-р'а гьли кьрьн.

Меружан кәр' бубу, бь т'әһәрәки тәлийа бу, гöһдари ль хәбәрдана мевана дькьр, һа щарана дьгот „бәле,

Institut kurde de Paris

бәле" у днса гöһдаре wан бу. Мевана хәбәрдана xwә хьтьмкьр.

Меружан дәрһәqа к'омәкдарнйа Һ'эмзә у чәтьнайе wеда хәбәрда, ле әwн гöманәкә wа да меване xwә, бәр дьле wанда һат, бәлкн бәшәра wана һьнәкн xwәшбә, wәйнахе wанә wәстнайн һьнәкн р'әһ'әт бьн.

— К'едәре дәрд, wедәре жи гәрәке дәрман дәстк'эвә, йане на бефәйдәйә, хорте жь дәст xwә һәр'ә. Әwана һе гәләкн дәрһәqа Һ'эмзә, Сурене әрмәни, Қарапет аг'а, һ'ал у wәхте дьне хәбәрдан.

Иди эп'ещә wә'дә дәрбаз бубу, Меружан газн к'öлфәта xwә кьр, wәкн фьравнне бннә. Лә'зәке шунда сәр тәхтә нан, фәраq һатнә щьдане әwана хар, вәхар.

Иди бәрэвар бу. Меружан у wанава йа xwә кьрьнә йәк, дәм у хатьр жь һәв хастьн, хорт һәма әwе эваре жи гьһиштьнә Qәрәqойнне.

49

Звьстан һат. Сьпич'ала бәрфа ч'йа у бани, дәшт у к'әwшән, гәли у гедук ньхамтьн. Ә'зман öса даньзьли бу ә'рде, öса незик дьһатә ханекьрьне, тә дьгот дәсте мәрьвае бьгьһижеда. Ле кöлие бәрфе гьр нава ә'змане аwqаси незикда һеди-һеди дьwәрйанә ә'рде сьпич'ала бәрфейә нәрм һе qальн дькьрьн.

Гöнд нава хöмамеда wе р'оже нәдьһатә ханекьрьне, т'әне щарана дәри вәдьбун, мина шкәвтәкә тә'рн, щарәкә дьне дьһатнә гьртьне. Qәлахе сәргнна, толане к'әлба, лоде гиһе, һ'эсаре дора мала т'әмам чнл у qәрqаш бубун, тә дьгот нава шәвәкеда калбун, ль wан бубу меваһ

Гöнди т'әк-т'әк жь хәwа ширьн р'абубун. Әwана бь гезиа , бера, бәрфа дәре мала т'әмьз дькьрьн. Дьрунгә фьрә дькьрьн, wәки кавьр'а т'әште бькьн.

Р'оже мина пирәкә·нәмьрнәжи пьрч'укьрбу дьгьрийа, кöлие бәрфе тә дьгот һесре wенә, кö сәрмана дьqәр'ьмьн, xwә һ'алар'а пәйайи ә'рде дьбьн.

Чәнд хöлам ль бәр дәре Һ'эмид бәге дьчун дьһатьн.

Ле һöндöр'е маледа от'аха бәгда ч'ьра һе дьшхöли, бәг хәwа ширьнә һьнгорда мабу.

Гоза малейә дьнеда Зәйт'ун иди һ'ьшйар бубу, к'ьнще хwә wәргьртбуи, хwә сьпартьбу стуне гора дәсте хwәда чедькьр. Әwе бәрфа йәкшәви дьле Зәйт'уне хьраб дькьр, әwе дьле хwәда дәрһәqа К'әрәм дьгот, дьбьланд, „Гәло к'öйә, чь н'ешәйә, һ'але wи чьйә, һәйә, йане т'öнә". Әw щаб, кö Һ'әмид бәге К'әрәм жь шьвантие дәрхьстьдә, пер'а-пер'а гьһиштьбу гöһе wе, әw „qәнщи" Зина qиза п'ир Мирзо wер'а кьрбу. Жь әwе р'оже хәw жь ч'ә'ве Зәйт'уне к'уви бубу, хәwа шәва ль wе һ'әр'ьми бу, Сурәте wейә сорә мина бәлге гöле ч'ьлмьси буи, бәтр'әнг бубун, р'әwша хwә öндакьрьбуи. Бәре ч'ә'ве wеда шәwле р'әш дьһатьнә хане, ч'ә'ве wе к'орда чубун, әw аwqаси һатбу гöһастьне, кö мәрьва чәтьн нас дькьр. Ле нәньһер'и әван тә'ли у тәнгасиа Зәйт'унә диса бәдәw бу. Ә'нна wе öса кәвәр бу мина бәрфа wе шәвейә т'әзә, ч'ә'ве wе р'әш мина qәт'ране, ль шкәвта ч'ә'вада дьч'урьсии, леве wейә тәньк-дьране wейә чилә qәрqаш, мәрьв һ'әwас һ'ьзмәк'арбу, ль wе бьньһер'ийа. Әwе хwә сьпартьбу стуне гора хwә чедькьр. Ле К'әрәм жь бәр ч'ә'ве wе нәдьчу.

Сәрдар иди т'әwqе хwә т'әһәрәки жь wе бьр'и бу. Хәбәре wейә „кö әз бьвмә дйа һ'әвт зьк зар' жи, щәм тә насәкьньм" т'öщар жь бира wи нәдьчун, мина бьринәкә хәдар дьле wи дькотьн. Ле һе гöмана Сәрдарә гöмр'әһ' бу. Әwи гöмана хwә дьда сәр ә'дәте кал у баве хwә, сәр ә'дәте к'öрдайи сал у зәмана. Әwи хwәр'а дьгот "бә'р бь к'öлмә к'инә-к'инә тә'л навә". Бьра Зәйт'ун бежә, дәве wе к'әтийә, wәки р'ожа дә'wәте бәр мерәки мина Һ'әмид бәге баве хwә хәбәрдә. Әw бу гöмана Сәрдар.

Ле Һ'әмид бәг, wан р'ожа хwәда дьqьщqьщи, хwә дьхар, мина гöрәки һари нава ханеда, ль нава мале дьчу дьһат к'әрбана ньзанбу чь бькьра. Әw гьлие п'ир Мирзо, „Бәг, әве мә нава хәлqеда р'ур'әш бькә, сәра пира ләк'әке бинә тәхә" р'әһ'әти нәдьданә бәг, мәфәра wи дьбьр'ин. Нәфәса wи дьһатә бьр'ине, бьруе wийә

qальн мина дел у бьжуйе һəспа ч'ə'ве wи дьньхамтьн. Əwи пьрч'укьри һе нава мала хwə дьһат дьчу у һ'əму т'əһəри дьхəбьти, бəлки бь щур'əки т'əмие бьдə Зəйт'уне, wəки һӧрмəта wи, йа һ'əвт баве wи нава эла орт'ьлада нəе п'епəскьрьне.

Əwи qраркьр бəре ə'wльи йаха хwə жь К'əрəм хьлаз бькə. К'əрəм жь бəр пез р'аqəтанд, wəки бьрчи бьминə, бəрəдəрбə у т'ӧщара сəр шемика Һ'əмид бəге, маqуле мина wи нəе ханекьрьне „Нане мьн бəре ч'ə'ве тə бьгрə, мə'р'ьзе кӧр'е мə'р'ьза, əwи ньшкева дьгот,— баво к'е дитийə, к'е бинайə, мəрьв эт'нма хwəйбькə, wəки паше р'абьи һӧрмəта мəрьва п'епəскьн, т'у намуса тə, Һ'əмид бəг, wəки нане тə ӧса һ'əрам бу".

Ле дьле Һ'əмид бəге бь р'аqəтандьна К'əрəмва т'əне р'əһ'əт нəдьбу.

Барəки мəзьи сəр qəфəса синге wида wəлгəр'ии бу. Əw һ'əму щəлəби дьхəвьти, wəки һ'əйфа хwə, к'əла хwə р'абуйи жь Зəйт'уне дəрхə, ле һе qрар нəкьрбу чь т'əһəри.

Зəйт'ун һе ӧса ль бəр стуне сəкьни бу гора хwə дьньтьранд, wəхта диса К'əрəм һатə бəр ч'ə'ве wе; һатə бира wе əw р'ож, wəхта əwе у К'əрəмва дəзмал п'əвгӧһастьн, гьлие аwqаси дьлован һəвр'а готьн. Сəр ван нете əw дəмəке щидə бу р'ьсас т'əрка чекьрьна горе да ль ньqьткəкə ар'ика аваййе qӧбəйи тəнигьртийи, р'əши мина qире ньһер'и.

Паше һ'əзьнгəкə к'ур р'аһьшт, дəзмала К'əрəм жь бəрпьшта хwə дəрхьст, бу мот'аща wе, əw гошə-гошə wəлгəр'анд, кьр кӧ диса текə бəрпьшта хwə, һəма wан чаха бу р'əqина дери, щарик һатə һӧндӧр', ль Зəйт'уне ньһер'и.

Зəйт'уне бь тьрс дəзмала К'əрəм qəп'əщəкьр, ле wəхта щари наскьр бəшəра wе хwəш бу, дəзмал бь һ'əмди хwə кьрə бəр пьшта хwə.

—Зəйт'ун,— щарие гот. — Бəг у ханьмва одеда һиви тəнə.

Qӧрфәк к'әтә дьл у һ'ьнаве Зәйт'уне, әwe бь шькбәр ль щарие ньһер'и у пьрси.

— Чьма?

— Ньзаньм.

Зәйт'уне дәзмала К'әрәм бәрпьшта хwәда дьһа кьрә харе, р'нсә горе һьлда у бәрбь оде мәшйа.

Һӧндӧр'е одеда ль сәр кӧлавәки qәткьри Бәлгизар ханьм р'уньштьбу, ле Һ'әмид бәге жи к'олосе хwә гьреда. Әwи ӧса ньрч'укьри бу, тә дьгот мә'ра ледайә, мина ә'змане пройини әwи жи мә'де хwә кьрбу.

Зәйт'уне дәри вәкьр чу һӧндӧр'. Әwe сьвәхери да де у баве хwә, һәма бәр дери жи сәкьни.

Һ'әмид бәге qәт бәре хwә жи нәда Зәйт'уне. Ле Бәлгизаре бь к'ӧхандьнәкә сьвьк щава сәлама Зәйт'уне да. Лә'зәке әw һәрсек ӧса сәкьнин, кәсәки хәбәр нәда, к'ӧтаси хирәта Бәлгизар ханьме тә'мил нәкьр.

— Пешда wәрә, лао,— әwe гот, хwәде чьма жь тә бьр'ийә, ч'ә'ве к'ижан нәнуштн тә к'әт, тәр'а к'аг'әз у ньвьшт кьрьн, wәки Сәрдар— әw хорте мина ләwәнда, бәр ч'ә'ве тә әхьстьн, кьрьнә мә'рәки р'әш. Кьр'ин жь кевьр һат, жь Зәйт'уне нәһат.

Һ'әмид бәге авр'укә ӧса тә'л да Зәйт'уне, кӧ әw щида мина һецьнайа дәр бьһарейә жь бае сар дьтьрсә, ләрьзи, сәре хwә кьрә бәр хwә, соро-моро бу, һесьр т'ьжи ч'ә'ве we бун, ле әwe хwә зәвткьр.

— Qизе, Зәйт'ун,— диса Бәлгизаре гот, тӧ чьма дәсте зоре п'ьһ'ина хwә кодка хwәйә т'ьжи дьхи, wәлдьгәр'инин, дьнйа хwәзлина хwә тә у мьразе тәда тинә, тӧ чьма кьре нәкьри дьки.

Зәйт'уне диса хәбәр нәда.

К'әла Һ'әмид бәге р'абу. Әwи сәр Бәлгизар ханьмеда кьрә qир'ин.

— Ло, әw к'ийә тӧ wер'а хәбәр дьди, тӧ чьма we бәр тьштәки һ'әсаб дьки, ахьр нә тә зьман кьрийә дәве we. Баво, әв чь ә'щев, к'е дитйә, к'е бинайә wәки qиз р'авә тьште wа бькә?

Һ'әмид бәге qәт бь щарәкева 'ль Зәйт'уне нәдьнь-

һер'и әwи Бәлгизарер'а хәбәр дьда. Әwи аwqаси гот у бьланд һ'әта бу кур'ина Зәйт'уне гьрйа, һесьр жь ч'ә'ва барин.

— Ла сәре хwә харе, лао,— Бәлгизаре гот,— ла мьн хер же нәдите. Ләма дьбежьн „сьва хер сьвәда херә", әве һәма бьч'уктийа хwәда жи беуми дькьр.

Ч'ә'ве Һ'әмид бәге жь һерса öса бәл бун, тә дьгот we жь шкәвта хwә дәрк'әвьн, бу һ'әфә—һ'әфа wи у сәр Зәйт'унеда кьрә qир'ин.

— Бьщә'мә, жь бәр ч'ә'ве мьн һәр'ә, вьра wада наве тә бьра һ'әрамвә, бәр ч'ә'ве мьн нәк'әвә. Мьн нә лазьми qизе мина тәйә, кö намуса хwә öнда дьки, бьщә'м, дә зу, бьщә'м,— сәр ван хәбәра бәг жь щи р'абу, кö бәрбь дери һәр'ә, Зәйт'уне бьк'öтә, ле Зәйт'уне дьһа зор да гьри, дәри вәкьр у дәрк'әт.

50

Щәндьрме к'әч'әл чәwа һатә һöндöр' щида сәкьни ль сьвдәра кәлейә тә'ри, нава дьһуна ч'ьреда öндабуйи ньһер'и, паше вәгәр'иа сәр Меружан авр'укә тә'л да wи.

Меружан ль бәр wи мьт'анә бу. Ле щьндьрме к'әч'әл әw бәр тьштәки һ'әсаб нәкьр, зор да пә'ниа у диса бәрбь we от'аха хwә чу, к'едәре жи әва бу чәнд щара Әйлаз у Һ'әмзәва башqә-башqә дьбьрьн пьрсиар дькьрьн. Әw бәрбь дери мәшйа, к'ьлит жь щева хwә дәрхьст бу р'әqә-р'әqа зәрза дери вәбу әw чу, һöндöр'. От'ахә тә'ри бу. К'әч'әл вәгәр'иа сәр хwә Меружан пер'а-пер'а һ'әму тьшт фә'мкьр. Әwи чу ләмп'ә вехьст у дәрк'әт. Щьндьрмә ль бәр т'әхтә р'уньшт, һәрдö ә'нишке хwә данә сәр т'әхтә, ле бь к'әфа дәста сәре хwә qәп'әщәкьр, лә'зәке к'этә нава дöшöрмишбуне, ду we йәкер'а сәре хwә һьнәки бәржер кьр, бу гьнә-гьна wи ль бьн лева wи мьqамәк ньват. Баwишк дьһатнә wи, шкәвта дәве wи дәмәке вәдьбу, әwи тьванщк дьданә хwә.

Меружан һазьр ль сьвдәре дьчу дьһат ,әwи занбу, wәки зутьри щьндьрме гази wикә у сьпартьнәке бьдеда, ләма жи бе сәбьр һивиа wи бу.

Institut kurde de Paris

К'ӧтасн бу р'əqə-р'əqа т'əхтə. Меружан бəрбь от'хе лəзанд, зу-зу дəрн вəкьр, ль сəр шемнке сəкьнн. Һəр гьнəгьна щьньдрмə бу, wəхта Меружан мьт'анə бу у гот.

— К'əрəмкə, əз хӧлам.

Əwн сəре хwəйн к'əч'əл һьнəкн һьлбьр'н, qəрч'нмоке ə'нна хwə т'əв һəв кьрьн, т'ьлна хwəйə нишанейə р'асте нава һəwеда бльндкьр у ə'мьр кьр.

— Һəр'ə əwн мə'р'ьзе кӧрманщн, к'афьр бинə.

Меружан дəстхwəда фə'мкьр соз дəрһəqа к'еданə, пə'нне хwə qəwнн ль һəв хьстьн у бь дəнгəкн бльнд гот.

— Сəр ч'ə'ва, əз хӧлам, ве сəһ'əте.

Ду ван хəбəрар'а əwн дəрн гьрт у дəqəке шунда Һ'əмзə дə'фандə һӧндӧр'е от'ахе. Сьвдəреда һəр əwн пер'а гнһанд т'əне щарəке ч'ə'ве хwə Һ'əмзəр'а бьqӧнщьр'ннə.

Щьндьрмə, кӧ һе сəре хwə qəп'əщə кьрбу, чаwа ч'ə'в Һ'əмзə к'əт хwə да һəв, сəре хwəйн к'əч'əл һеднһедн т'нмар кьр, жь льнга Һ'əта сəрн бəжьн у бала Һ'əмзə бь ч'ə'ве хwəйə т'ьжн хунə, бе бьру нива, ль бəр ч'ə'ве wн Һ'əмзə дьһа мəзьн, дьһа навмьлфьрə дьһатə ханекьрьне. Əва жн щара чара бу, кӧ əw һəрдӧ р'астн һəв дьһатьн, һəма ведəре, дора əвн т'əхтəйн, ле Һ'əмзə тьштə жь хwə че нəдькьр. Лəма жн щьндьрмə ве щаре һнвна неч'нра хwə бу, ле əwн бь хwə жн ньзанбу чьма бəшəра wн һьнəкн хwəшбу, лева wнйə жерьн чу сəр йа жорьн.

— К'əрəмкə, Һ'əмзə,— əwн гот,— к'əрəмкə, р'уне. Сəр əван хəбəра əwн к'нске т'ьтунейн пьзнкьрн жь щева хwə дəрхьст, р'абəрн Һ'əмзə кьр у хəбəрдана хwə пешда бьр, к'əрəмкə, щьг'арəке бьк'шннə, бьра бина тə һьнəкн фьрəбə, хəм у хьйале тə кембьн. Оро, щамеро, бəсə əм сəре һəв бешннын,чь лайнqə, сьламəтн те азаби һəр'н, əме һьла р'астн һəв жи бен „ч'йа р'астн ч'йа наен, мəрьв р'асти мəрьва тен".

Һ'əмзə ду т'əглифкьрьнер'а р'уньшт, һəр шаба wи да, wəки щьг'аре нак'шинə. Дьле хwəда жи ль сəр гьли готьне wе р'оже фькьри, чька чьма щьндьрмə ӧса баш

Institut kurde de Paris

хәбәр дьдә. Әwи һе öса нава дöшöрмишбунеда бу, ле е к'әч'әл иди щьг'арәк печ'а вехьст, к'ьшанд у п'ьлте ду сәр хwәр'а бәрдан.

— Дә хәбәрдә, Һ'әмзә,— әwи гот,— тә чьма хwә кәр'-кьрийә.

— Чь бежьм?

— Оро, малава, мьн тәва иди ав һәстуйе һәвда вә-хар, бәсә әм сәре һәв бешиньн, нә әз зар'е тәмә, нә жи тö, щие бадә әм чьма щьзарәте дьдьнә һәв. Әз заньм, wәки нә гöнәки тәйә, әwи Һ'әмид бәги р'öһ' жь wә стән-дийә, хирәта тә жи т'ә'мил нәкьрийә, тә чәнд гьли готь-нә, әw жи р'абуйә „Һук кьрийә муки" һ'әзар тьште нә-т'е дәрһәqа тәда готьнә, öса нинә?

Һ'әмзә ль ч'ә'ве щьндьрмә, ль qәрч'имоке ә'ниа wи-йә мина кәндала ньһер'и тьштә нәгот.

Әwи диса чәнд гьлие ширьнә дьне р'етьн, диса чәнд qәрф ль Һ'әмид бәге кьрьн, бәлки Һ'әмзә сәре хәбәра вәкә, wир'а мәрди-мәрдане гьли бькә.

Ле бадьлһәwа, Һ'әмзә мина хwә бәре тьштәк жь хwә че нәдькьр, зә'ф кöрт щаба пьрсе wи дьдан, ль-ньqьткәкә диwер дьньһер'и, һ'әта щьндьрмә пьрса хwәйә дьне дьгот.

Ле сьвдәреда, бәр дәре от'ахе Меружан щида бубу гöһәки, бина хwә зә'ф фәсал һьлдьк'ьшанд у гöһдаре хәбәрдана wан бу, һәр щабәкә Һ'әмзә öса ль wи хwәш дьһат, бәшәра wи öса хwәш дькьр, кö мәрьва т'ьре т'а-сә р'уне һ'әланди ль сәр дьле wида дькьрьн.

Щьндьрмә хәбәрдана хwә бь әви тәһәри к'öта кьр.

— Һ'әмзә, wәрә гöр'а мьн бькә. Һ'әму тьшти р'аст бежә, бьра qәwл у qьрарбә, әзе тә жь һ'әвсе аза бькьм, ле wәки гöр'а мьн нәки, бьра гöне тә стуйе тәвә, бьра тö öса щаһьл-щаһьл бьви хöре хwәлийа сарә, бәйани, хöре һ'әзар т'öлә р'ә'wьр.

Һ'әмзә һ'әзьнгәкә к'ур р'аһьшт, аwа щаба запьт да.

— Тьштә накә, маqул мер дьмьрә, нав дьминә.

Бу т'иqә-т'иqа щьндьрмә к'әниа, дәсте хwә ль һәв хьстьн у гот.

Institut kurde de Paris

— Мер жи тöйи əре? Əwи ль ч'əве Һ'əмзə ньһер'и. Һ'əмзə хwə кəр'кьр, тьштəк нəгот.

— Мə'р'ьз,— ньшкева бу qир'ина щьндьрмə,— əме вьра wада бь зьманəки дьне һəвр'а хəбəрдьн, дə р'абə, зу р'абə, жь вьра бьщə'мə.

Меружан, кö һе сьвдəреда гöһдар бу һеди-һеди жь дери дур к'əт. Ньшкева бу р'əqə-р'əqа т'əхтə, дəнге wи бəр сьвдəра кəлейə хькə-хали к'əт. Меружан мəша хwə лəзкьр, дəри вəкьр, бь ə'мьркьрьна е к'əч'əл Һ'əмзə да бəр дə'фа, бьр авитə һöндöр'е к'öнщке wи.

Ле һ'ивə-һ'ива щьндьрме к'əч'əл бу, к'əла wи öса р'абубу, кö ньзанбу чь бькьра. Əwи диса зор да щьг'арə-ке у паше лəмп'ə весанд, жь һöндöр'е кəле п'ор у п'ош-ман дəрк'əт. Һəма р'ожтьра дьне qьраркьрьн, wəки Һ'əм-зə щигöһасти бькьн.

51

Мала Зöрбə диса һатə гöнд, диса сəр һелина хwəйə кал у бава дани. Диса wəхте р'о дагəр'на п'ьлте ду жь к'öлəке ханмане qöвə бəрбь ə'змана һьлкьшиан.

Гöнде херхаз ньзмам, лезьм qəлфə-qəлфə дьһатьнə мал, к'еф у һ'але wана дьпьрсин, һьнəка ширəт дьданə wан, һьнəк бəр дьле wанда дьһатьн, һьнəк жи һəма хwəр'а öса дьһатьн т'əмашə дькьрьн чька нава əwи wə'-де бьһöрида Мəйанə qəт чəwанə, чəwа нинə. Ль гöнде Қаранет аг'ада щинаре əрмəни öса һ'əйра мала Зöрбə дабун, öса к'омəкдари у арик'ари дьданə мале, кö wана мина гöл дəрбаз дькьр, бемьнəт ə'бура хwə дькьрьн. Т'əне бьрина дьле Мəйанейə хəдар хwəш нəдьбу. Сə-к'əсьзкьрьна wе т'əфəк'урийа Сəбри, бебəхтийа Қ'əлəше р'испи у Сəрдарва р'əһ'əти нə дьданə wе. Əw мина к'öл-фəтəкə дьлшкəсти дьк'əтə нава дöшöрмишбуне дьр'от, дьщива, данинə бира хwə р'оже ə'мре хwəйə бöһöри. Wəки дьле wе р'əһ'əтбə əwе һ'əзьнге к'урə, дьлшəwат р'адьһьштьн, дьбу ахина wе, дьле wе дьбу к'ере хуне, дьл у һ'ьнаве wе дькьрьн дəве wер'а бьһатана. Ле əwе

дьлбәрк дьданә хwә, qӧдум бәр чоке wеда дьһатьн, әw р'адьбу сәр даре льнга дгәр'на мала баве хwә дьда һәв. К'ӧлфәта Сурене әрмәни гәлә щара дьһатә мала Зӧрбә, wәки Мәйанер'а хәбәрдә. Жь хәбәрдана wе к'ӧлфәта әрмәни дьле wе ӧса р'әһ'әт дьбу, кӧ шабуна ньзан бу чь бькьра.

Гӧнде Qәрәqойннеда һәма жь р'ожа ә'wльн дәстпекьри, Мәйанә ч'ә'вньһер'нйа Сәбрие кӧр'е хwә бу, әwе дькьр, кӧ әwи бьвинә, чька чәwанә, һатийә гӧһастьн, йане на. Ле тә'ләбәхте wер'а Сәбри wан р'ожа бубу һивәкә бьне ә'wьр, нәдьһатә хане.

Һьлбәт, Сәбри бьһистьбу, wәки мала калке wи жь гӧнде Карапет аг'а щигӧһасти буйә. Ле шӧхӧле wи у Усьвва ӧса зә'фбун, кӧ әwи дәqиqәкә бәтал нәдьдит, wәки бьһата бал Мәйане.

Ӧса демәк, qәлфе щинара һе дьһаткнә мала Зӧрбә у дьчун.

Әw жи р'ожа сьсиа бу, кӧ мала Зӧрбә һатбу гӧнд, әw жи р'ожа сьсийа бу, кӧ щинара дор нәдьданә һәв, дьһатьн у дьчун.

Сьвә бу, ә'рд у ә'зман щәмьдибун, һәwа ӧса зьвьрбу, кӧ нава дәмәкеда, мәрьв сәрмана жь дәст хwә дьчу. Ә'зман бь ә'wре гәwрә, бәтр'әнгә, мина һьриа шькьни һатбу ньхамтьн, һа щарана р'ое сьфәте хwә мина букәкә р'ухели жь бьн ә'wра дәрдьхьст диса ә'wре тьма әw дадьqӧрч'андьн. Нава гӧндда ль дәре мала пәз дәрхьстьбунә сәр дьрунга. Щарана жь мала т'ьфале чипр'утә, сәрqот дәрдьк'әтнә дәрва. Ле жь сәрма дьбу һ'ьлкә-һ'ьлка wана дьр'ьщьфин, пашда дьчун. Ду к'ӧләке һьнә малар'а дәрдьк'әт, р'ез дьбу, т'әв ә'wре бәтр'әнг дьбу.

Qәлахе сәргинайә дәре мала сәкьни жь бәрфе һатьбунә т'әмьзкьрьне у дурва мина зьнаред мәзьн дьһатьнә ханекьрьне. Qиз у бук qәлфә—qәлфә бәрбь канна гӧнд дьчун, ләзо-бәзо щер'е хwә дадьгьртьн, һу дькьрьнә дәсте хwә, кӧ дәсте wана һьнәки гәрм бьн, щер' бь капа ль сәр пьшта хwә qәп'әщә дькьрьн, бәрбь гӧнд дьләзандьн. Ч'йа-бани бь бәрфа чилә-qәрqаш ньхамтибун, wәхта

щарана тиренща р'ое дьданə wан, тə дьгот wана бь авзер' кьлдьдьн.

Əwe сьва зьвьстанейə сар Мəйанə дəрк'əтбу дəре мале, һ'əwш жь qьрш у qала т'əмьз дькьр, һа пер'а жи ч'ə'ве xwə бəрбь мала К'əлəше р'нсни дьгəр'андьн, бəлки Сəбри бьвинə, ле бадьлһəwа. Сəбри öса жи т'öнəбу у т'öнəбу. Мəйанə гəлəки дəре мале чу һат, иди гöмана weйə дитна Сəбрийə wе р'оже һатə бьр'ине. Əwе гезна дəсте xwə бь фəсал дани бəр диwаре шемике, дəри дə'фда чу һöндöр'.

Ле нава гöндда мəрьв һа щарана сəр һəвр'а дьһатьн дьчун. Qəwьмандьне гöнде Карапет аг'а, бина бае азабуне, шəмала р'ожа октйабрейə ə'мьрани бь сайа хəвата Умнов, Сурене əрмəни, Зöрбə, Себри у Усьв гьһиштьбунə эви гöнде кöрманщайи öндабуйи жи, р'öһ' у qнйат, дабу бьнəлие вьр жи.

Һəма эwе мöг'дaре нашьн чəнд хöламе Һ'əмид бəге ньшта xwə дабунə мала wи, дəст жь хəвате к'ьшандьбун. Бона эве йэке жи ав ль бьне Һ'əмид бəге qəльбибу, əw мина бəлабанəки р'у аве тьрсана дьлəрьзи. Һəр щарана К'əлəше р'нсни чöхе xwəйи р'ьт'ьли давитə навмьла xwə дьчу щəм бəге хьнамие xwə, wəки лə'зəке хəбəре ширьн бьр'ежə, бинə бира xwə у бəг ə'мре бəрейи бöһöри, wəхта т'əмамийа щмаə'те кəр'ə-кəр' сəре xwə дькьрə бəр xwə, qöльхи wан дькьр.

— На бəг,— щарана К'əлəше р'нсни дьгот,— сəре тə,— сəре баве мьн, һəла эв һəвире гəлəк ав бьк'шинə, qəт xwəде жи qəбул накə, wəки гəдə-гуде дöн на пер р'абьн п'е xwə гöһе xwə хьн, һ'əзар тьште нəче бькьн.

Əв хəбəрана, һьлбəт, гəлəки ль бəг xwəш дьһатьн, ле qöрфəкə öса дьл у һ'ьнаве wида мəльси бу, кö əw тьрсана дьлəрьзи.

П'ир Мирзə жи гəлə щара дьһатə мала Һ'əмид бəге, əwи жи гəлəки хəбəрдьда, гəлəки ньфьр'и дькьрьн, ле нəр'азьльхи хəбатһьштьн, qалмəqал чьqаси дьчун, əwqаси бəрə-бəрə гöндда гöмрəһ' дьбун. П'ир Мирзə жи xwə дьһ'ьсиа, wəки əw Мирзое бəре нинə, wəки xwəли

Institut kurde de Paris

ль бьне п'е wида жи qәлс буйә. Ләма әwи hа xwәр'а дьwәк'ьланд „Щаньм дьнйа хьрав буйә, к'е ә'щева wа дитийә, бинайә".

Зина qиза п'ир Мирзо әwе сьве дәзмаләкә qьлерә ӧса дабу сәре xwә, кӧ мә'де мәрьва жь wе ләв дьк'әт, п'опәрич'ке wе сәр ч'ә'вада hатбунә харе, сәфәте wе сәрмана мина ч'әрме qазәкә р'уч'ьканди стьри дабу. Әwе hәрдӧ дәсте xwә кьрбунә бьн шалка xwә, щумә бәниште qире кьрбу дәве xwә, дьщут ль нава гӧнд дьгә-р'иа. Әwе, иро qәста мала Зӧрбә кьрбу. Лә'зәке шунда әwе дәре мала Зӧрбә вәкьр чу hӧндӧр'.

Мәйанә, кӧ ль бәр тәндуре р'уньштбу, жь щи вәщь-ньqи, Зине т'әглифкьр xwә жи бәрбьр'и wе чу, дәсте wе-йи р'асте гьрт у р'амуса.

Бәшәра Зине hьнәки xwәш бу. Әwе чәнд дӧә'а ль Мәйане кьрьн, бәрбь тәндуре, ләзанд, hәма льнге xwә чарьхава тәндуреда дарда кьрьн, зор да зьмане сор Мәйанер'а хәбәрда. Әwе бәре ә'wльн ньфьр'ина бефәсал ль Қ'әләше р'испи у Сәрдар кьрьн, wәки Мәйанә авитнә әwе р'оже, паше дәрhәqа xwәда хәбәрда, кӧ бебәхтә, хортәки п'ак р'асти wе нае, начә мер, йаха wе хьлаз набә, ле паше hат сәр Сәбри сәкьни, чәнгуйа xwә сьст кьр.

— Эле, Мәйанә, дае, Сәбрие кӧр'е тә чь хортәки qӧр'әйә, нә ч'уке xwә занә, нә мәзьна, р'әх гәдә-гуда к'әтийә мернә мина Һ'әмид бәге у Мирзое баве мьн бәр тьштәки h'әсаб накә. Ле әв бу? Xwәде әве йәке qәт qә-бул дькә? Гӧнде мә буйә мина маләкә h'әвт малхwе, нә ч'укә, нә мәзьн. Гольке мале жь гае мале натьрсә.

Мәйане тьштәк нәгот, әw щида кәр' бу, гӧhдари ль Зине кьр.

Зине жь Иран, Т'уран хәбәрда, аwqаси гот у бьланд h'әта сәре Мәйане кьрә дәw, чәнгуе wе жи wәстйан.

Зине дьхwәст диса текә галә-гал, ле дәрва бу qәрә-бальх, әw жь бәр тәндуре р'абу, ләзана дәри вәкьр у р'әви.

Institut kurde de Paris

Qöрфа дьл у һ'ьнаве Сәрдар чьqаси дьчу аwqаси гöмрәһ' дьбу. Зәйт'уне әw сәк'әсьзкьрьбу, нава хәлqеда һöрмәта wи н'епәскьрбу. Әwи хwә һ'алар'а дьле хwәда qәрф ль хwә дькьрьн. Щарана дани бира хwә Мәйанә, дьбу к'ьзина дьле wи. Мәйанә аwqаси һ'әйф, аwqаси дьлован, аwqас qәниц бу бона wи. Чьqас шәв әwе бе хәw дьбöһьрандьн бона Сәрдар, wәхта әw т'әви гöндие хwә дьчу арвен, wәки зәхира звьстане бьдә сәр һәв. Ле ньһа Мәйанә гöнда бәр ч'ә'ве wи дьгәр'на, дьбу ә'нт'а-ә'нт'а Сәрдар, тәвзьк щане wир'а дьчун, ле чь дькарбу бькьра. Әw п'ор у п'ошман дьк'әтә нава дöшöрмишбуна, хwә дьхар, к'әрбана ньзанбу чь бькьра, wәки к'әла wи дайнә. Әwи щарана qәwин т'у дькьр, öса qәwин, wәки мәрве дор у бәре wи вәдьцьнqин, ә'щевмайи ль wи дыньһер'ин, ле әw сущлу, шәрмана соро-моро дьбу, wәки кәс сәр һ'ьсә-һ'ьса нәк'әвә, бәшәрәкә qәли ль сәр деме wи ведьк'әт у пер'а-пер'а дьтәмьри.

Ч'ара Сәрдар нди һатбу бьр'ине, әw мина п'ьрти бәзе һöндöр'е т'аwе сәр кöч'ьке гöр' р'ож бь р'ож дьһ'әлиа, жь дәст хwә дьчу. Сәфәте wи бь щарәкева һатбу гöһастьн, тәркәк ль лева wийә жерьн к'әтбу, сьмеле wи пәйайи сәр лева wийә жерьн бубун у дәве wи дыньхамтьн.

Әwе сьве, wәхта п'әнще р'ое сәре ч'йае Синәке зер'кьлдабун, wәхта һәwа öса звьрьр бу, кö тәвьзк щане мәрьвада дьчун, Сәрдар бәр шемика хание хwәйи qöбә, пешбәри qәлаха сәргина р'уньштьбу, сәре хwә кьрьбу бәр хwә, мина хwә һәрцар к'әтбу нава мьтала.

Фькра wир'а һ'әзар нет дәрбаз дьбун, әwи щарана дькьр һәма жь щи р'абә, һәр'ә щәм К'әләше баве хwә, лавайа же бькә, wәки бь т'әһәрәки йаха wи жь Һ'әмид бәге аза бькә, һәр'ә хwә бавежә Мәйане, бәр wе гöнәк'арбә, бәлки әwе бинә йоле, щарәкә дьне бинә мал, ле днса нета хwә дьгöһаст, сәре хwә бь т'әһәрәки дьһ'әжанд, щида кәр' у лал дьсәкьни. Әwи һе нава wан не-

Institut kurde de Paris

тада бу, wәхта ньшкева Аh'мәде кӧр'е Һ'әмид бәге бәр wир'а дәрк'әт. Әw чәwа ч'ә'в Сәрдар к'әт, мәша xwә hьнәки нәрмкьр, Сәрдар жь щи вәщьньqи, чәwа Аh'мәд дит бәшәрәкә сьст ль сәр леве wийә мьч'ьqи hатә ханекьрьне. Әwи дәст авитә сьмеле xwә т'имаркьрьн, жь щи р'абу, кьр кӧ бәрбь Аh'мәд hәр'ә ле әwи иди щәм wи бу.

— Сәрдар?— Аh'мәд пьрси.

— Бәле.

— Малава, тә чьма ӧса пьрч'уйе xwә кьрийә, тӧ нә мери, qӧрфа сӧр'а звьстане тӧ ӧса тәwанди.

Сәрдар hьнәки кәр' бу, гьре мьле xwә hьнәки hәвраз к'ьшандьн у гот:

— Дә, чь бькьм?

— Чәwа? Йане эван гәдә-гуде дӧh на пер п'ьфи сәре тә кьрьнә, тӧ жи жь р'е дәрхьсти?

Бәре Сәрдар ә'щевмайи ма, зур бу ль ч'ә'ве hәвале xwә ньhер'и ,ле паше фә'мкьр, wәки гьли дәрhәqа к'еданә дәстпекьр хәбәрда.

— Оро, малава, xwә әз нә ширh'әрамьм, wәки р'авьм тьште ӧса бькьм, мqабьли мерәки мина Һ'әмид бәге бәрqәзйа, qӧр'әтие бькьм. Wәлләh, әз сәре тәкьм, сәре баве xwәкьм, wәхта щи бе әзе сәре xwә дайнмә сәр wе р'е к'едәре п'ега Һ'әмид бәге, п'ир Мирзова ле дьк'әвә, чь бькьм, хәбәрдан чь лайиqә, әме бьньhер'ьн. Ле тӧ wәрә бәхте мьн т'ӧнә, Аh'мәд. Ведәре Сәрдар h'ьзьнгәкә к'ур р'аhьшт у хәбәрдана xwә диса пешда бьр, wәки әз hәр'мә бәр ч'әма жи, we бәхте мьнр'а бьмьч'ьqьн, wәки әз т'ьлие xwә мина муме бәр хәлqе бьшәwьтиньм жи, диса бәрга тьштәки нагрә. Бь гьликива, бәхте мьн т'ӧнә. Ду ван хәбәрар'а әw hәрдӧ жи кәр'бун сәкьнин, hьнәки ль ч'ә'ве hәв ньhер'ин. Қ'ӧтаси Аh'мәд әw кәр'бун т'әр'банд.

— Сәрдар, малава, wәлләh тьштәк hатийә сәре тә, мьнр'а навежи, бежә чьма жь мьн вәдьшери, бьра әз бьмьрьм, р'әша мьн сәре Бәлгизар ханьме у Зәйт'униевә эгәр әз али тә нәкьм,— дә бежә, дьвә кӧ hьнәка п'е xwә гӧhе xwә хьстьвьн?

Ведəре Сəрдар һьнəки xwə п'ьжьнанд у т'əмам дəрһəqа Зəйт'унеда Аһ'мəдр'а гьли кьр, һəла гəлəк тьште дьне жи əwи бəр xwə дəрхьст у зедə гот. Бу нə'лина wи, wəки Зəйт'уне əw нава хəлqеда р'əзил кьрийə, к'олосе wи харкьрийə, сəре wи бəржер буйə, иди шəрмана ньзанə чь бькə. Əwи бир нəкьр чəнд бöг'дан авитнə К'əрəм жи. Сəрдар Аһ'мəд да инакьрьне, wəки əwи бəр ч'ə'ве xwə дитийə, wəхта К'əрəм у Зəйт'уне т'əв хəбəрданə.

— Т'у намуса тə, нышкева бу qир'ина Аһ'мəд,— бенамусе һ'əрам, ле хирəта тə чəwа т'ə'мил кьр, wəки шьванəки стöqьлер дəргистйа тəр'а хəбəрдайə, ле тö кəр' у лал һ'əта р'ожа иро сəкьнийи?

— Аһ'мəд,— Сəрдар гот,— сəр хатре тə у Һ'əмид бəге мьн дəй нəкьр, wəки дəнг ль нава əле бəла нəвə, хəлq т'уйи намуса мə нəкə. Йане на əз бьре тəмə, əзе се гöлла кəвч'ка дьле wи эт'имида валакьм.

Аһ'мəд һар бу, ч'ə'ве wи фьрə бун, бу һ'ивə-һ'ива wи, к'əла xwə öса р'акьр, wəки Сəрдар xwə жи тьрсана лəрьзи, һе п'ошман жи бу, кö щне бадə тьште, öса wир'а гот, ль бəр ч'ə'ве wи р'əш бу, ле хəбəре Аһ'мəд р'öһ' данə wи.

— П'ак, Сəрдар, бьра əв сьмелə нə бəр бевла мьнбьн, эгəр əз əwи шьване эт'имр'а бьһельм, əw xwəйе xwə чəнд сəрнайə, wəки һöрмəта мəр'а бьлизə.

Ду əве хəбəрданер'а Аһ'мəд у Сəрдар т'əвайи к'аре xwə кьрьн ə'щевəке биньнə сəре К'əрəм. Бона əве йəке wана qьраркьр чəнд ширəта жь п'ир Мирзо бьстиньн.

53

Хəw ль ч'ə'ве щьндьрме к'əч'əл к'уви бубу. Əw к'елəк-к'елəк wəлдгəр'ийа, дьбу к'ьзина дьле wи, wəки ль wир'а һəв нəдьһат, чəнд хəбəра жь əwи к'öрде һ'əвсе бьк'ьшинə.

Нава wан сале qöльха xwəда һе тьште öса нəһатьбунə сəре wи. Ле Һ'əмзə һöрмəт у наве wи кьрьбунə бьн ə'wре qəзиае. Лəма жи һəрщара wəхта Һ'əмзə дь-

Institut kurde de Paris

hатə бира wи, hерса wи öса р'адбу, кö əw жь щи qöлоз дьбу дькьрə ньч'ə-ньч', сəре хwə бь т'əhəрəки дьбьр дани, бəр хwə дьк'əт, ле тьштə бəр wи нəдьчу.

Əwи qьраркьр чь т'əhəривə Һ'əмзə жь əwе кəле бьгöhезьн, бьвнə щики дьне, əwи бона əве йəке шеwра хwə чəнд мəрве дьнер'а жи кьр. Һ'əмуйа бəгəмийа хwə дьданə гьли-готьне щьндьрме к'əч'əл. Əван гьлиана бь т'əhəрəки тə дьгот бəр дьле wида дьhатьн, бəшəра wи hьнəки вəдьбу, əwи дькьр, кö Һ'əмзə бир бькə, ле əw нета кö р'уйе Һ'əмзəда höрмəта wи дькарə бьк'əвə, дьле wи дьһ'əрьшанд.

Əwе шəва пашьн чьqас фькьр бежи сəре мерке к'əч'əлр'а дəрбаз нəбун, əwи щарəке qьраркьр Һ'əмзə жə'рдадайи бькə, бона əви шöхöли əwи дькьр диса Əйлаз бьдə хəбате. Ле бь əwе йəке пьрс сафи нəдьбу. Чьм кö бь мьрьна Һ'əмзəр'а т'əвайи гəлə тьшт дькарьбун нəə'йан бьмана. Һ'əмзə бь т'əг'мина щьндьрме к'əч'əл, неч'ирəкə həрə мəзьн бу, жь к'ижане гöлока шəр' у шьлт'аqайə пешбəри h'öкöмəте дькарбу вəр'əсйа.

Щарана жи щьндьрме к'əч'əл дькьр həма wе нившəва беh'əйам р'авə həр'ə h'əвсе, тек'əвə к'öнщке Һ'əмзə, лавайа же бькə, хwə бавежə дəст у п'е wи, мина жьна бьгри, бəлки гöне Һ'əмзə wи бе, h'əму тьшти р'астанə жер'а бежə. Һ'əмзе, кö əwи дитьбу əw гöман жи нəдьда wи, лəма жи əwи дəст жь əве нете жи к'ьшанд. Мəфəра wи hатə бьр'ине, мина ч'ьраке əw hеди-hеди тəмьри, дапалйа нава хəwе у hе qəрəбəрбанге жь нава ньвине нəрм банзда сəр хwə, ч'ə'ве хwə мьздан, к'ьнще хwə бь лəзава wəргьртьн у h'əвсе мəр'əвə əз hатмə тə.

◆

Ле Меружан жи нə аwqаса мəрьвəки хам бу. Əw wан р'оже пашьн сəрдап'е бубу ч'ə'вəки у гöhəки дьньhер'и чька дор у бəре wи чь дьqəwьмə, чь дьвежьн, чь навежьн. Wан р'оже пашьн щьндьрмə р'ое чəнд щара дьhатə h'əвсе дьчу. Əве йəке шькəкə мəзьн авитə дьле Меружан у əw сəр h'ьсə-h'ьса к'əт, wəки дьхазьн

Institut kurde de Paris

ə'щевəке бинына сəре Һ'əмзə. Р'ожа пашьи əwи бь т'ə һəрəки дордартйа хwə дабьранд.

Р'ое хатьре хwə жь дəшт у банна дьхаст, ле Меружан хатре хwə дьзива жь к'ӧлфəта хwə хwəст, бəре хwə да гӧнде Qəрəqойине, wəки ч'арəке бькə, к'омəке бьтьһинə Һ'əмзə.

Т'ава Меружан һатбу бьр'ине, əwи иди нькарбу сəбьр бькьра. Шьбли һ'əвтеки бəре сəр wида һатбу, əwи занбу, wəки əwе зутьрəке диса бе.

Ле əw нет, кӧ Шьбли дькарə дəрəнги бьк'əвə р'əһ'əти нəдьда wи у аwа əwи qьраркьр, сəрикə əw ог'ьр, р'ек'əт.

Иди ниве шəве бу. Вьзина бе бу бəрф жь ə'рде qьл дьбу, зəрпана т'ьжи бəрп'еспре Меружан дьбу. Бина wи дьч'ькиа, һ'ивə-һ'ива wи бу, ле əwи хwə ӧнда нəдькьр, дьлəзанд пешда дьчу. К'ӧтаси ль пешбəри wи нава шəва р'əшда, гӧнде Qəрəqойине һатə ханекьрьне. Кузина са бу, дəнге wана т'əв һəв дьбу. һеwьрзəкə ӧса пешда дани, кӧ Меружан бь хwə жи ə'щевман у шькбəр сəкьни, чька wе бь чь т'əһəри нава wан к'əлбар'а хwə бьгьһинə мала Шьбли, wəки кəс пе нəһ'ьсə. Бəхте wир'а Усьв у Сəбри иди т'əми дабунə wи, кӧ əw чаwа бьгьһижə мала Шьбли. Нəwалəкə бьч'ук жь гӧнде Qəрəqойине дəстпе дьбу у бəрəбəрə серəк дьбу, бьнт'ара wеда сазе qамуш бу. Нава тə'риа шəведа Меружан к'ӧлəке мала, к'ижанар'а р'оикайа ч'ьра мина ч'ə'ве мəрве мə'рум анщах дьч'ьрусин, дитьн.

Меружан хwə ль зьнарəки мəзьнр'а гиһанд, хwə сьпартə wи, лə'зəке нəфəс к'ьшанд у мот'аще гӧнд бу, чька бь чь т'əһəри бьгьһижə əwе нəwале. Р'астə сӧр'а зьвьстане мина к'ерəкə туж сəр ч'ə'ве мəрьва дьбьр'ии, ле Меружан ӧса хwидабу у бона wи ӧса гəрм бу, тə дьгот тə'ва һавине дьqьжьлинə. Ə'змин ньшкева мина хелике ə'wр ль сəр һиве данə йалики шəмала һиве да ч'йа у банна, ньһа гӧнде Qəрəqӧйине мина лəк'əкə р'əшə мəзьн ль сəр сьпич'ала бəрфа зьвьстане дьһатə ханекьрьне.

Ле бьнət'ара гöндда мина лодəкə гиhейə мəзьн саз дьhатн хане. Меружан бина хwə стəнд, hьнəки р'əh'əт бу у бəрбь саз мəшна.

Əw öса фəсал, öса h'əмди хwə дьчу, кö дəнге льнге wи жи мəрьвава т'əсəлə нəдьбун. К'öтаси Меружан гьhиштə сазе qамуш. Əwи ньhа ч'ə'ве хwə дьгəр'анд бəлки нəwале бьвинə, йа кö бəрбь гöнд hьлдьк'ьшиа. Меружан hьнəки дора саз фьтьли пешбəри wи əw нəwал hатə ханекьрьне, йа кö əwqаси лазьми wи бу. Хорт сəре нəwале гьрт у тəлə—тəл həвьраз мəшиа. Усьв у Сəбри Меружанр'а готьбун, кö мала Шьбли сəр h'афа нəwалейə, лап бьнт'ара гöндда əw həма бь wе нете жи пешда дьчу. Кузина к'əлба чьqас дьчу гöмрəh' дьбу у саwа дьле Меружан жи qəwин дькьр. Ньшкева ль пешбəри Меружан qəлахəкə сəргина hатə хане, хорт щида сəкьни бь h'əйри ль wе ньhер'и. Əwи qьраркьр чь жи бьвə пешда həр'ə. Бəхте wир'а кузина к'əлба hьнəки сек'ьнбу у əwи хwə дəре малер'а гиhанд, дəстпекьр дəри qəwин к'öта. Бу кузина к'əлбəки щи р'ьк'ефи Меружан кьр. Хорт пьшта хwə да дери у бь бера дəре мале данийи хwə жь к'əлб хwəйкьр.

Höндöр'е маледа бу qалмəqал, р'əqə-р'əq ль дери к'əт у дəнгəк hатə бьhистьне.

— Əw к'ийə?

— Əв мала к'ейə?

— Йа Шьбли, əw к'ийə, тə ве шəве херə?

— Əзьм.

— Тö к'ийи, мал ава?

— Əзьм, Меружаньм.

Wəхта Шьбли наве Меружан, бьhист лəзава дəри вəкьр у баwар бькə кьрə qир'ин.

— Тə херə, гьдйо, дьвə кö ə'щевəк hатьвə сəре H'əмзə.

— Hьшбə, Меружан hедика кьрə п'ьстə-п'ьст, H'əмзə, шькьр, саг' у сьламəтə.

Дəqəке шунда əw иди ль бəр тəндуре р'уньшти бун.

Institut kurde de Paris

Зар'е Шьбли т'əмам h'ьшйар бубун qалмəqалбун дьгьрйан, ле Зозане дере xwə авитбу навмьла xwə сəрмана дьлəрьзи у щида бубу гöhəки ль Меружан дьньhер'и.

— Qизе, Зозан,— бу qир'ина Шьбли,— к'ьриве Меружан сəрма кьриийə, зубькə бəхире дадə.

Сəр ван гьлйа бу шьгина Зозане дəрк'əт у бəрмьлə т'эньк hьлда вəгəр'на мал, бəхирə дада, пер'а-пер'а сол у горе Меружан эхьстьн, щотə горе нəхш жь хöрще дəрхьст да wи, əwи кьрнə п'е у hежа хəбəрдана wана дəстпебу.

Нава чэнд дəqада иди h'əму тьшт Шьблир'а ə'йан бу у зутьри мала wида лаwьк йəко-йəко бəрəвбун.

Wана йа xwə кьрə йəк, ə'сə р'ек'эвьн, ле иди кəwайи к'əтбу сьве, жь р'оhьлате р'онайи бəрə-бəрə бəлайи сəр ə'змин бу. Wана йа xwə кьрə йəк эвара дьне жь гöнд дəрк'эвьн. Ле Меружан гəрəке ниврo бьчуйа, чьмкö əwe бəрэваре гəрəке бьчуйа дордарие. Əwана п'əвк'əтьн жь həв бəлабун. Ле Меружан к'əтə нава щи' wəки hьнəки р'əh'əтбə. Wəхта р'о бəрбь р'оавае дагəр'ийа Зозане Меружан h'ьшйар кьр. Əw р'абу əwи у Шьбли фьравин, т'əвайи хар. Лəзəке шунда əw у Шьблива нəwалер'а, бь фəсал бəржер дьчун.

◆

Эваре Меружан hатə h'əвсе. Əw Меружане hərр'о нинбу. Əwи р'əнге xwə авитбу, леве wи мьч'ьqи бун. Əwи дордари qəбулкьр у чэнд щара ль сьвдəра h'əвсейə тə'рида чу у hат. Həр щарəке əw незики к'öнще H'əмзə дьбу, мəша xwə hьнəки нəрм дькьр, дьхаст кö həр'ə незики дəре wивə, тьштəки wир'а бежə, ле диса тöрьш нəдькьр. Чьмко зу бу hьнəка дькарбу əw бьдита у шöхöл дькарбу бьhата т'əр'ьбандьне.

Шəв бəрə-бəрə зиз дьбу, Меружан ве щаре qəwəте xwə т'əмам данə həв бьзмаре h'əсьни мəзьн жь сьвдəре кьрə бьн палте xwə, лəзə-лəз бəрбь к'öнще H'əмзə мə-

шиа у дəри беh'əмди xwə к'ӧта. Һ'əмзə кӧ т'əзə хьрмаш бубу жь хəwe qӧлоз бу, бəрбь дери р'əви.

— Һьшш,— Меружан кəр'ə-кəр' гот,— hане тəр'а бьзмар.

— Чьр'а?

— Һьшш,— Меружан дəсте xwəйи р'асте бəрбь дəве xwə бьр у гот,— ишəв ниве шəве лаwьке бен, əме тə жь h'əвсе бьр'əвиньн, диwер hеди-hеди бьh'ӧлшинə, нəqəвкə, əме бен, мэтьрсə, мербə, мер бьсəкьнə.

Һ'əмзə бь h'əмди xwə бьзмар жь ч'ə'вна сəр лерир'а hьлда т'əне гот:

— Бьравə,— əз hивна wəмə.

Т'ав у т'ева Меружан т'ӧнəбу. Һəр дəqəк бона wи бубу сал у зəман, əwи ньзанбу чь бькьра. Иди тьрсана əw незики к'ӧнще Һ'əмзə нəдьбу, зутьрəке нивешəве гəрəке əwи qəрəwьли т'əслими йəки дьне бькьра, ле əwи т'ьре qəрəwьл дəрəнг дьк'əвə. Əwи пьрс дьданə xwə, „Ле wəки тьштə же дəрнəк'əвə", „Ле wəки Һ'əмзə бьгрьн, wан чаха h'але мьн у зар'е бəлəнгазе чьвə". Зар'е wийə бьч'ук, к'ӧлфəта wи, кӧ əwи бь т'əhəрəки xwидана ə'ниа xwə xwəйи дькьрьн дьhатьнə бəр ч'ə'ве wи. Меружан hе ӧса нава дӧшӧрмишбунеда бу, xəwе иди бьруйе wи гьран кьрбун, wəхта бу р'əqина дери qəрəwьл hатə hӧндӧр'. Меружан р'абу сəр xwə, бəшəрəкə бəтр'əнг сəр леве wи hатə хане, əwи сəлама qəрəwьл вəгьрт, wир'а т'əвайи дора h'əвсе гəр'иа, h'əму тьшт т'əслими wи кьр у бь гӧманəкə мэзьн хатре xwə жь wи xwəст, дəрк'əт. Бəре əw р'аст р'йа xwəда чу, ле паше фьтлəк да xwə у ль бьнт'ара зəра кəледа р'асти Сурене əрмəни, Шьбли, Сəбри у Усьв hат. Иди сəкьнандьн бефəйдə бу, Əw hьлпарки зəре бун у лə'зəке шунда əw т'əмамə нава шəва тə'рида ль бəр п'əнщəра Һ'əмзə бун. Меружан нава тə'риеда дəсте xwə гəр'анд кəвьрəки бьч'ук' дəстхьст у ль к'ӧлəке хьст. Дəмəке əw т'əмам кəр' у лал сəкьнин. Һ'əмзə, кӧ иди диwар нəqəв кьрбу, h'əму тьшт фə'мкьр. Əwи бьзмар ль кəвре пашьн хьст у диwар qӧлбу, р'онайа к'ӧнщькə бəтр'əнг авитə дəвра.

Һ'əмзə бь к'омəкдариа лаwька xwə нəqəвер'а шулканд у чəнд дəqиqа шунда əw ль нава тə'рна шəведа мьна бун. Wəxта əw дəрк'əтьнə бьнт'ара зəре у һьнəки бəржер чун т'əзə əw чунə дəст у р'уйе һəв. Шьбли Һ'əмзə у Меружан р'амусан. Меружан жь wан qəтйа, тəлə-тəл бəрбь мала xwə чу. Пеwр у мезин эп'ещəйи бльнд бубун, иди бəрбанг бу. Дике бəрбанге дькьрьнə qир'ин, кузина к'əлба бу. Бина сöр'а сьве дьһат. Һəwа öса зьвьр бу, кö мəрьва сəрмана дəст жь һəв бəрдьда. Һ'əма wан чаха щьндьрме к'əч'əл xwə ль һ'əвсер'а гиһанд,

Ч'ə'ве wи wəрьми бун, бь щур'əки мина qатьхе тьр'ш п'ьрп'ьши бу.

Əwи дəри бь зəрп дə'фда, чу һöндöр'е сьвдəра һ'əвсе. Qəрəwьл, кö ль бəр дери мина бумəки кор кöндəвəдабу, жь щи вəщьньqи, бу шингина гöрзе к'ьлитайə дəсте wида, щида р'əq бу, ль пешбəри щьндьрмə мьт'анə бу у xwə т'əвһəвкьр, бь xwə жи ньзанбу чьма гот:

— К'əрəмкə, əз xöлам.

Щьндьрмə авр'унə öса данə qəрəwьл, кö əw щида сар бу у дəсте xwə бəрбь ч'ə'ве xwə бьрьн, мьздан.

— Һ'əйwан,— щьндьрме к'əч'əл гот у к'əнйа,— тö xəwр'а чубуйи əре?

— Əз xöлам, qəрəwьл кьр, кö xəбəрдə, ле щьндьрмə дор нəда wи.

— Қəр'бə, һ'əйwан.

Qəрəwьле бəлəнгаз һ'əзьнгəкə к'ур р'аһьшт у ньфьр'и wе р'оже кьрьн, wəxта мала xwə к'амбах кьр, бəре xwə да һ'əвсе, кö wьра бьxəбтə.

Сьвə бəрə-бəрə р'он дьбу, тə'рна шəва р'əш бəрəбəрə бəтр'əнг дьбу, сьвдəра һ'əвседа qəрəwьл жи бəрəбəрə зедə дьбуи.

К'и кö дьһат, ль бəр щьндьрме к'əч'əл мьт'анə дьбу. Ле əwи qöр'ə-qöр'ə һəр т'əне сəре xwə дьһ'əжанд.

Wəxта иди 8—10 мəрьв бəрəв бун, щьндьрме к'əч'əл р'абу сəр xwə. Сьпартə т'əмама, wəки т'ьвьнга дагрьн, һазьр бьсəкьньн. Əwи ə'мьр кьр, wəки qəрəwьле шəве

Institut kurde de Paris

дәре к'ӧнще Һ'әмзә вәкә. Qәрәwьл мәшиа,ле е дьне к'әтнә мәшqе у данә ду wи.

Бу зьнгә—зьнга зәрзе. Qәрәwьла т'ьвьнге xwә һазьр гьртьн.

Дәри вәбу, гӧрзе к'ьлита жь дәсте qәрәwьл шьмьги ә'рде, wәйнахе wи тьрсана ләрьзин, wәхта әwи нәqәва сәр дииwер дит.

К'ӧнщькда кәс т'ӧнәбу, т'әмам щида сарбун, әwана т'ьвьнге xwә һеди пәйайи ә'рде кьрьн.

— Чь буйә? Бу qир'ина щьндьрме к'әч'әл.

— Әз хӧ... хӧ, әз, әз хӧлам, әw нәр'ьнд р'әвийә qәрәwьл гот у бу һ'ьнгә-һ'ьнга wи гьрйа. Щьндьрме к'әч'әл щида бу р'ьсас. Әwи xwә т'әв һәвкьр, нава сьвдәре чу һат, р'ьщьфи, паше бәрбь qәрәwьл чу, п'ьһ'инәк чипа wида у гот:

— Һ'әйwан, р'адзайи әре? Тә гьртә xwә,— паше әw вәгәр'иа сәр qәрәwьла у ә'мьркьр.— Зу бькьн....

Нава дәмәкеда дәнге гӧлла, һеwьрза мәрьва чуйинһатьна qәрәwьла ӧса гӧмрәһ' бу, кӧ мәрьв ә'шевмайи дьма.

Меружан жи һатә wьр, әwи бь ә'щевмайи жь qәрәwьл пьрси:

— Чь ль тә qәwьмийә?

— Әwи кӧрманщ р'әвийә, qәрәwьл гот.

Әскәра дора һ'әвсе һ'әсар гьртьн.

54

Зина qиза п'ир Мирзо мина дарка гәболе ль нава гӧнд дьгәр'иа, шәр' у шьлт'аq давитнә Зәйт'уне. Ле ахьри әw һатә сәр wе нете, wәки жь шәр' у шьлт'аqа жи тьштә дәрнак'әвә, әwе qьраркьр һәр'ә бал Бәлгизар ханьме чәнд т'әмийа бьдә wе, wәки сәра пира р'уйе е мина Зәйт'унеда ләк'әк нәе сәр наве мерәки мина Һ'әмид бәге.

Шәва дәрбазбуйи, әwе гәләки р'от у пива, кӧ р'еке бьвинә ч'арәке бькә, бәлки намуса Һ'әмид бәге xwәй

Institut kurde de Paris

бькә, Зәйт'уне бинә йоле, wәки Сәрдар сор у сьлоq нәкә.

Сьвә т'әзә р'он бубу. Зине мина хwә һәрщар сәр ч'ә'ве хwә нәшуштьн, бәре хwә да мала Һ'әмид бәге. Һәма ль бәр шемике Бәлгизар ханьм р'асти wе һат. Зине щида сәкьни у готе.

— Пи, ч'ә'ве хwәнига тә бьр'ьжә, тӧ чьма ӧса бер'әнг буйи, ч'ә'ве к'ижан нәшуштийи тә к'әтийә у паше хәбәрдана хwә дьреж кьр,— э, бе Зәйт'уне тӧ п'арчәп'арчәби, тӧ чьма ве ә'щеве тини сәре мә, сәре һ'әвт баве мә у эла мә т'әмами.

Бәлгизар ханьме дәсте Зине гьрт р'амуса у бәгәмиа хwә да хәбәрдана wе.

— Әз хӧлам, qәт нәвежә, әве Зәйт'уне' әве кәвна һ'әрам, ав һәстуйе мәда харийә, qәт ньзаньм чаwа бькьм, к'ӧда чола к'әвьм, мерәки мина Һ'әмид бәге шәрмана жь мала хwә дәрнак'әвә, нә дьхwә, нә дьдә, һ'ал у мәш дьбә, р'ож бь р'ож жь дәсте хwә дьчә, сәр льнга дьһ'әлә.

— Эле, мьрид, әз п'ира тәмә, мьн ч'ар кьрийә.— Зине гот у ч'ә'ве хwәйи ч'әпе Бәлгизар ханьмер'а qӧрч'ьманд.

Бәлгизар ша бу, әwе т'ьре р'асти жи Зине тьштәки мәзьн бәр хwә дәрхьстийә, ләма жи гот.

— Ии, ла ч'ә'ве мьн р'ьжиае, Зине чәwа хьрав сәкьнийә, к'әрәмкә, wәрә, wәрә әм һәр'нә мал— сәр ван гьлйа әwе дәри вәкьр, әw т'әвайи чунә һӧндӧр'.

— Бәлгизар ханьм,— иди Зине сәбьр нәкьр,— п'ира тә wа дьфькьрә, әз гәрәке һәр'мә щәм к'оч'әк, ньвьштәке бькьм, бәлки әw К'әрәмә, чь жә'ра мә'райә, ль бәр ч'ә'ве Зәйт'уне р'әшбә.

— Әз хӧлам,— Бәлгизар ханьме шабуна гот,— wәки ч'арәкә ӧса дәст тә те бькә иди, чьма дьһа жь мьн дьпьрси, wәки тӧ мал у һәбуна мьн т'әмами теки һекәке, һеке жи кевьрхи бьшкени хәма мьн нинә, т'әне тӧ әве qәзиае сәр наве мә бьди һьлдане.

Зине дәстпекьр гәлә мәсәлә анин, wәки әwе чәwа

кьриә, кӧ qиза фьланкәсе, бәр ч'ә'ве беванкәсе р'әш кьриә.

Бәлгизар ханьме һ'әму тьшт баwар дькьр. Әwә һьла сәр wе гӧмане бу, кӧ тьштәке ль дәсте Зине бе. Ду әве йәкер'а әwан диса гәләки хәбәрдан. Бәлгизар ханьме шькйате хwә кьрә бәр Зине, wәки әве ахьриеда гәлә щари у бәрдәсти гӧр'а wе накьн, хwә сәри хwә тьшта дькьн.

Зине диса бәр дьле Бәлгизар ханьмеда һат у әw да инакьрьне, wәки әwе сәр бәла хwә вәбьи, wәки диса саг'и у сьламәти бьһаре коне Һ'әмид бәге wе зозана Синәкейә кәзи бе вәгьртьне.

Бәлгизар ханьме һ'әзьнгәкә к'ур р'аһьшт, диса дәсте Зинейи qьлер гьрт р'амуса у гот:

— Дә к'анс, әз хӧлам, бәлки хwәде авәке сәр ви агьридакә, ле Зине, әз хӧлам, ньзам чьма мьн т'ьре һьла әв һәвире гәлә ав бьк'ьшинә. Щаньм дьнйа хьрав буйә, ч'ук мәзьне хwә нас накә. Гәде дӧһ на пер р'адьвьн кьре нәкьри дькьн, һ'әзар тьште нәт'е, нәр'йа хwәда дькьн.

— Мьрид,— Зине гот,— хwәдее wана сәр бәла хwә вәкә, дьвежьн ә'щәле бьзьне те дьчә нане шьвин дьхwә, йа ван гәдә-гуда жи ньһа ӧсанә, т'ер харьнә стӧруйе хwә кәндала р'адьдьн, әwан т'ьре дьнйа шәв у р'ожәкә. Э, мьрид, р'ожа wан жи wе бе, кәсәкир'а наминә.

Һәма р'ожтьра дьне Зине дәстпекьр һ'әзар ньвьшт у к'аг'әз кьрьн, бәлки Қ'әрәм ль бәр ч'ә'ве Зәйт'уне р'әш бькә, ле бәхте wер'а к'аг'әз у бәнька т'ӧ ч'ар нәдькьрьн у алава һ'ӧба Қ'әрәм у Зәйт'уне чьqаси дьчу гӧмрәһ' дьбу.

55

Умнов ду р'астһатьна хwәйә щара пашьн т'әви һәвала ль гӧнде Қарапет аг'а диса вәгәр'иа бажаре Гӧмрие. Әwи ведәре сәрwери ль к'ома п'ала дькьр, к'ижан ӧлме марк'сизме һин дьбун. Һәр qәwьмандьнәкә wәт'әнда һ'ӧкӧмәки мәзьн ль сәр дьле wи дьһьшт.

Ле жь ћ'əмуйа зə'фтьр əw дöшöрмиш дьбу дəрћəqa гöндие qəза Игдире у башqə готи, р'əћ'əти нəдьданə wи зерандьн у ћ'але щмаə'та к'öрдайə нəмьрнəжи. Əwи ду əwе йəкер'а дьхаст чəнд щара диса бьћата гöнде Карапет аг'а у жь wьра бь алик'ариа ћəвала к'омəк бьда бьнəлийе Qəрəqöйине, ле жь wир'а əв йəк ль ћəв нəдьћат, чьмкö qəwьмандьне бажар'е Гöмрие аwqac зə'ф, аwqac дəwлəмəнд бун, кö Умнов иди мəфəрбьр'и бубу, ньзанбу чаwа бькьра. Ле əwи бь нəма у бь к'омəкдарийа wан ћəвала, кö бəрбь Игдире дьчун, т'ьме т'əми дьданə Сурене əрмəни, wəки əw qəwат у сəћ'əта хwə нəћевiшинə бона к'омəкдари щмаə'та к'öрманщ, башqə бьнəлие гöнде Qəрəqойине.

Qəза Игдиреда ћ'əму тьшт т'əв ћəв бубу, öса ћ'əйам бу, кö кəсəки кəс нас нəдькьр, де əwлəде хwə давитьн.

Щəрдбаши жь əwе йəке дьћа ћар бубун, əwан р'оже давитə сəр гöндəки əрмəнийа, йане жи к'öрда.

Əwана мина щəлата щмаə'т дьданə ћəв, зар' дькöштьн, дайк у кал, пире зəмин ль гомада дьданə ћəв, агьр бəри гома дьдан, мелита алаве давитə ə'змин у нава wеда дьбу qир'ин у qалмəqала мəрьва, кö нава дəмəкеда дьтəмьрин.

Ћəрчар алийа бин у бог'са щьниаза ћ'ьше мəрьва дьбьрьн.

Хенщи щəрдбашийа, qəт'ла wана, бəрəке кöрманща р'адьбунə пешбəри ћəв, мер ль ћəв дькöштьн, т'əне бона wе йəке, wəки бист—си сали бəре хортəки qизəк р'əвандийə, йане жи, йəки дəwарəкə йəки дьне дьзийə. Əв шəр' у дə'wана ль гöнде Qəрəqойинеда гöмрəћ' пешда дьчун, əв йəка гəлəки ль Ћ'əмид бəге у К'əлəше р'испи хwəш дьћат. Чьмкö щмаə'т ћəвда дьк'əт, ле к'апе wана чьвт дьсəкьнин. Wана шабуна иди ньзанбу чаwа бькьрьна.

К'əлəш иди Ћ'əмид бəг дабу инакьрьне, wəки ве щаре жи пьрсе к'öта бьвə бь wе йəке, wəки гöндие шö-

хöл бьднә дәр у әwе дпса р'абьнә мәйдане мина хwә бәре щмаә'те бьзерпньн.

Сәр ван гьлпе К'әләше р'испи дьле Һ'әмид бәге аwqасп фьрә дьбу, кö әwп дькьр К'әләш һ'әмезкә, р'амусә. Әwп дьле хwәда жп qәwьл у qьрар дькьр, wәки чәwа һ'әйфе жь wан хöлам, хьзмәтк'ара һьлдә, е кö ван р'ожа ог'ьрме гьран хwәлпа бьне Һ'әмид бәге аwqаси qәлс кьрбун.

П'ир Мирзо р'увити дькьр. Әwи дпса мина хwә һәрщар архальхе хwәйп р'ьт'ьли давитә навмьле хwә, һа дьчу щәм сәрәке бәрәке, һа щәм е дьне. Әwп дькьр әwана п'әвхә. Ле пер'а жи дььч'андә wана, wәки р'ожа һ'әйфа һатпйә, һәркәс гәрәке р'авә пешбәри дьжмьне хwә у һ'әйфа, кö кал у бава чәwа т'әми һьштпйә, гәрәке бе һьлдане. Ле эваре, wәхта дәшта Арарате ап'ьнщие шәва тә'ри давитә навмьла хwә, сәр к'ижани стәйрк мина мьрщане сьпи дьбьрqпн, п'ир Мирзо хwә тәлә-тәл мала Һ'әмид бәгер'а, дьгпһанд. Бәг у К'әләше р'испир'а һ'әта ниве шәве гьли дькьр бона кьрьне хwә. Әwи гöман дьда wан, wәки пьрсе зутьрәке р'уки к'әвә.

П'ир Мирзо бир нәдькьр щарна жи дәрһәqа К'әрәм у Зәйт'унеда хәбәр дьда. К'әләше р'испи хwә мина к'усики дьк'ьшандә qальк, дьбу п'әпукәки ль дәве п'ир Мирзо дььһер'и. Wәхта qәләне Зәйт'уне дьк'әтә бира wи. Әwи һ'әзар щари дöә'а дькьрьн, wәки Зәйт'ун поз ль Сәрдар накә, ле әw фькьр, кö хьнамтиа Һ'әмид бәге жь дәсте wи дьчә, дьвә кәвьрәки бьне бпре, һьнәки әw дьлхьрав дькьр у әwи бь хwә дьл дьда хwә, чь тәһәри жи һәвә, wәки бәр бәре р'әш жп бьсәкьнә, гәрәке qәлән бьдә һәв, wәки хьнамтиа бәг мина ч'ьвпкәке жь дәсте wи дәрнәк'әвә, нәфьр'ә нәчә.

Щарана жи К'әләше р'испи данп бира хwә әw эвар, wәхта т'әмп да Аһ'мәд у Сәрдар ә'щевәке биньнә сәре К'әрәм, чьмкö әwи т'ьре ду wе йәкер'а ч'ара Зәйт'уне wе бе бьр'ине, әwе бе йоле у һ'әму тьште бе сери. Әw п'ошман дьбу бона wе сьпартьне, „К'е занә, әwп дьле хwәда дьгот, дьвә кö йа хер әw буйа, кö Зәйт'уне К'ә-

рəм бьстəнда. Wан чаха əwи диса дькарбу бьчуйа щəм Зöрбə чəнд гьлие ширьн бьр'етана. Мəйанə банйа мал wəки we у Сəрдарва т'əвайи ə'мре xwə дабьрандана.

П'əришана дйа К'əрəм иди жь h'ал к'əтьбу, əw мина кöлилкəкə пайизе ч'ьлмьси бу, п'ор'е wейи сьпи, дəсте wейə qəрч'ьми, ч'ə'ве wейə к'орда чуйи, мəрьвар'а дьготьн, wəки əw иди хатьре xwə жь ə'мьр дьхазə. П'əришан гəлəки дöшормиш дьбу дəрhəqа йазийа К'əрəм. Əwe шəв р'öж xwидан дьр'ет, бəлки гöла ə'нйа К'əрəм—кöр'е we нəч'ьлмьсə. Зина qиза п'ир Мирзо чəнд щара xwə П'əришанер'а гиhанд бу, сəр ч'ə'ве xwə вəр'утбун, кö хəлqе ə'щевəке бинə сəре К'əрəм. Wəхта П'əришане ə'щевмайи пьрси бу сəвəв чь, əwe йəко-йəко гьликьрьбу, кö К'əрəм шöхöле нə р'йа xwəдайə, нəр'ьнд дькə, р'адьбə к'апа мерəки мина h'əмид бəгер'а давежə, дьхазə Зəйт'уна qиза wи бьстинə. П'əришане дəрhəqа əве йəкеда диса бьhистьбу. Лəма жи əwe иди xwə дəрəнги нəхьстбу, həма əwe эваре К'əрəмр'а гьликьрбу, чəнд ширəт дабунə wи, wəки т'əрка тьште öса бьдə. Дьле К'əрəм к'əрбана кьрбу к'ьзин, ле əwи соз дабу дайка xwə, кö ə'сə we т'əрка Зəйт'уне бьдə. Ду we йəкер'а дьле П'əришане hьнəки р'əh'əт бубу.

56

h'əта к'əw к'əтə сьве, h'əмзə лаwке майинва xwə бьнəт'ара Qəрəqойинер'а гиhандьн. Бина wəрзəбае сьве жь р'оhьлате дьhат. Ду аwqас зерандьн у чöр'əмишбунр'а h'əмзə иди баwар нəдькьр, кö əw ньhа дəрвайə. Əwи т'ьре əwи диса нава həрчар диwаре к'öнщке h'əвседанə, ле wəхта ч'ə'ве wи ч'ə'ве лаwька дьк'əт, бəнгзе wи xwəш дьбу, шабуна льнге wи ə'рд нəдьгьртьн.

Лаwька баш заньбу, wəки h'əмзə нькарə həр'ə Qəрəqойине, кö qəwаз дькарьн бен wи бьгрьн у зийайи бькьн. Лəма жи Сурене эрмəни чаwа wанр'а готбу, wана öса жи кьрьн. h'əмзə бьрнə гöндəки эрмəнийайи щинар, мала лаwькəки насда щикьрьн. Ле wəки кəс

Institut kurde de Paris

шьке нəвə wана, пер'а-пер'а xwə Qəрəqойннер'а гиһандьн.

Һəма əwe эваре жи Сурене əрмəни xwə Һ'əмзəр'а гиһанд. Əwана бəре к'ефxwəши данə һəв, һ'ал у wəxте һəвдӧ пьрсин. Wəxта qəдəрə wə'дə дəрбаз бу, əwана дəстпекьр дəрһəqа кьрьне xwəда xəбəрдан. Wана йа xwə кьрə йəк ә'сə иди дəрəнги нəк'əвьн, али щмаə'те бькьн.

◆

Дəрбьһар бу. Басме дəре мала һ'əлна бун. Бəрф к'əтбу бəр һ'əлə-бəла мьрьне. Сьпич'ала зьвьстанейəсис р'ьт'ьли бу у гəлə щи дьһа ə'рде т'əфəк'уре р'ое дьһатə хане. Хӧшина щəwа бу мина т'ор'əкə стуйе бука дьк'ьшийан. Бар'ина бəрх у мийа бу, ч'ивə-ч'ива тəйрəда. Р'ое бь п'əнще xwəйи р'əнгалави ə'рде т'əзə р'əшбуйи р'адмуса. Гӧнди доре мала дьчун дьһатьн, һьнəка жь wан р'е бона ава т'опбуйи вəдькьрьн, һьнəка һ'əйwан дьбьрə аве, һьнəк жи һəма ӧса дəрк'əтьбунə дəрва мот'аще р'ожа бьһаре бун.

Ль бьнəт'ара гӧнд, п'əр'е сази жорьнва qəлфəк һатə ханекьрьн. Бəре əw мина р'згəке бу. Паше мəрьва иди фəр'ьһ' дькарбу бьqьшранда, wəки əw сйарьн, кӧ һəспе xwə зəнгу дькьн, бəрбь гӧнд дьлəзиньн. Чаwа мина һəрщар, ве щаре диса бу һеwьрза к'əлба. Сəр we qалмəqалме щмаə'т т'əмам р'абу т'əмаша сйара.

Əwана иди зə'ф р'ьнд мала Шьбли нас дькьр. Сйаре һəспе к'ӧмəйт, кӧ пешиа т'əмама дажот, щьндьрме к'əч'əл бу. Əwи ӧса р'əнге xwə авитьбу, ч'ə'ве wи ӧса к'орда чубун, леве wи ӧса мьч'ьqи бун, кӧ wəxта мəрьва ле дьньһер'и тə т'ьре мьрие гор'анə. Чəнд гӧндийа кьр, кӧ бəрбьр'и wи һəр'ьн, ле əwи кəсəк бəр тьштəки һ'əсаб нəкьр, р'аст ажотə бəр дəре Шьбли, Зозана жьна Шьбли кӧ һащə тьштəки т'ӧнəбу, щида сəкьни у тьрсана, р'ьщьфи, бу машоqе сйара. Щьндьрме к'əч'əл дьзгина һəспе хьст, һəсп р'абу сəр һəрдӧ qьч'е пашьн

щида сәкьни у к'әрбана бу һ'ивә-һ'ива wи, һ'ӧлм-гӧлма гәрм фьр'не wир'а да дәр.

— Әв мала к'ейә,— бу qир'ин.

Qӧдуме Зозане шкәст, лаломә сәр зьмане wеда һат, дәсте хwәйи р'асте һеди бльнд кьр да бәр дәве хwә у гот:

— Мала Шьблийә.

— Ща бежә малхӧе бьра дәре, Зозан һеди зьвьр'и, дәри вәкьр чу һӧндӧр'е мале. Шьбли кӧ т'әмамийа шәве р'анәза бу, т'әзә сәре хwә данибу, хьрмаш бубу. Зозане ньч'андә Шьбли, әw жь нава щи вәщьньqи р'абу сәр хwә у кьрә qир'ин.

— Qизе, тә херә?

Зозане кьр, кӧ щаба wи бьдә, ле иди дәрәнг бу, щьндьрме к'әч'әл у чәнд qәwаза иди дәрва сәбьр нәкьрьн, wана дак'ӧта һӧндӧр'е мале.

Гава Шьбли әw дитьн, пер'а-пер'а һ'әму тьшт фә'мкьр, ле wәки кәс шьке нәвә wи, әw жь навщи р'абу, бишмет авитә намьла хwә qәwаз т'әглифкьрьн.

— К'әрәмкьн, меване мина wә... ле щьндьрме к'әч'әл дор нәда wи.

— К'әрәмкьн? Ло мә'р'ъз, нане тәи һ'әрамә, зубькә Һ'әмзә бинә. Зозан кӧ ә'щевмайи щида бубу р'ьсас, qир'иа.

— Wәй, ла п'ор'е мьн кӧр' буйе, вана ә'щевәк анийә сәре Һ'әмзә. Ле Шьбли кьрә кур'ин, гьриа. Щьндьрме к'әч'әл бәре һьнәки сущлубу, әwи инакьр, кӧ wана һащә Һ'әмзә т'ӧнә, ле паше ә'мьр кьрә сәр qәwаза, wәки мале бьньһер'ьн. Бу р'ьнгә-р'ьнга льнге qәwаза, wана дада сәр стер', льһ'еф дошәк йәко-йәко wеда авитьн.

Щьндьрме к'әч'әл бәрбь к'иләре чу. Шьбли һьнәки сәрхwәда һат у бәрч'ә'ве хwә Меружан дит, кӧ аwqаси гӧмрәһ' льһ'еф кәwәки дькьрьн.

Дьле Шьбли һьнәки шабу. Бь әwе йәке әw һатә сәр wе нете, wәки т'ӧ кәсәки дәрһәqа р'әва Һ'әмзә шьк нәбьрийә Меружан, әwи тьштәк нәгот, һәр бь т'әһәрәки к'ӧхйа. Wәхта стер' т'әмам wәлгәр'андьн Меружан вә-

гәр'иа сәр к'әч'әл, кö бәр щьндьрмә мьт'анабә, бежә кәс т'öнә, ле кәс пешбәри ԝан т'öнәбу. Әԝи анщах тöрьшкьр ль Шьбли ньһер'и, Шьбли кьр кö бәре хԝә бьгöһер'ә, ле ль Меружан ньһер'и Меружан öса р'әнг авитбу, кö Шьбли ә'щевмайи ма, ԝәки дәԝса Меружане р'ожа дöһ, бәр ԝи сәкьнийә хортәки бәтр'әнги дәстжьхԝә чуйи. Шьбли һьнәки фәсал дора хԝә ньһер'и бәшьри.

Меружан фә'мкьр, р'öһ' бәр ԝида һат, тамаре сор ль сәр һ'ьнаре сурәте ԝи һатнә ханекьрьне. Әԝи һажпе т'öнәбу, ԝәки Һ'әмзә бьрнә щики дьне, ләма жи пьрт'әп'ьрта дьле ԝи бу дьк'öта.

Л'әзәке шунда qәԝаз т'әмам диса ль дәре мале т'опбун.

Мина ԝәрзәбае бьһаре дәнг ль нава гöнд бәла бу, ԝәки Һ'әмзә жь һ'әвсе р'әвийә, qачах буйә.

Зина qиза п'ир Мирзо мал-мал дьгәр'йа, һәр кәсир'а гьли дькьр, дәрһәqа р'әва Һ'әмзә.

Әԝе дәме Сәбри у Усьв ль бәр qумаха К'әләше р'испи сәкьнибун, хԝәр'а хәбәр дьдан, ле qәԝаза һәспе хԝә бәрбь мала Һ'әмид бәге зәнгу кьрьн. Әԝана дәмәке сәр пьшта һәспа сәкьнин.

Бәлгизар ханьм жь мал дәрк'әт, мина хԝә бәре бәшьри, сйар т'әглиф кьрьн, ле ԝана хԝә да һеч'е. Qәдәрәки шунда Һ'әмид бәге ап'ьнщие бьскин авитә навмьла хԝә, т'ьзмие к'арбар к'ьшандьн, незики сйара бу. Ԝана лә'зәке хәбәрда, паше сйар мәшиан. Ԝәхта Һ'әмид бәге бьһист, кö Һ'әмзә р'әвийә, ав ль бьне ԝи qәльби.

57

Әԝе сьва бьһаре ԝәхта шьнгә-шьнга сьме һәспе qәԝаза бу, дадьк'öтанә сәр гöнд К'әрәм мина хԝә һәрщар пәзе гöндийа һеди-һеди п'еһәврази т'опе феза гöнд дькьр. Ԝәхта сйар һатнә ханекьрьне әԝ жи лә'зәке ә'щевмайи сәкьни ль ԝана ньһер'и. Ле ԝәхта иди qәрәт'уйе сйара нава гöндда бәтавәбун әԝи пьшта хԝә да гöнд,

пəзе xwə ч'ерə-ч'ерə һəвраз к'ьшанд, чь бежи wан чаха бəр ч'ə'ве Қ'əрəмр'а дəрбаз нəдьбу. Р'ож иди эп'ещəйи xwəш бубу, тиренще р'ое иди мəрьв гəрм дькьрьн. Қ'əрəми бьрчи бу, əwи һəвана нане xwə фəсал жь стуйе xwə ани харе, сəр сəлəки мəзьн р'уньшт дəстпекьр тə'ште хар. Əwи т'əзə дьхар, к'əтьбу нава wан мьтала, wəхта ньшкева ль пешбəри wи дӧ мəрьв дəрк'əтьн. Қ'əрəм бəре гӧһ нəда сəр wана, ле wəхта дит, кӧ сйар бəрбь wи тен, һəвана нен бь һ'əмди xwə да һəв, дəве we хəрбоqə кьр авитə стуйе xwə, жь щи р'абу, кьрə фитə-фит бəр пезда һат. Қ'əрəм, иди əw һəрдӧ мəрьв нас кьрьн. Йəк жь wан Аһ'мəде Һ'əмид бəге бу, е дьне Сəрдар. Шькəк дьле Қ'əрəмда чу, əwи пер'а-пер'а фə'мкьр, кӧ əw мəрие хере нинын, ле тьштəк жь xwə ченəкьр.

Сəрдар у Аһ'мəд незики Қ'əрəм бун. Қ'əрəм һьнəки жь щи сьльки ле һəма wан чаха Сəрдар дəстбь р'увитна кьр:

— Кӧр'о , Қ'əрəм, һəла вьрда wəрə,— əwи гот,— xwə əм нə мəрьвхӧре тəнə, тӧ жь мə дьр'əви.

Аһ'мəд сəр ван гьлие Сəрдар кьрə т'иqə-т'иq к'əниа, ле Қ'əрəм һьнəки соро-моро бу, бəрбь wан һат.

Аһ'мəд бь т'əһəрəки сəре xwə бьр у ани, хəбəрдана xwə эви щур'əйи дəстпекьр:

— Қ'əрəм?

— Бəле, Аһ'мəд бəг,— Қ'əрəм гот.

— Ло лаwо, тӧ чьма льнге xwə wəкə бəр'а баве xwə дьреж наки, йане тə т'ер харийə.

— Чьма бəг? Қ'əрəм пьрси.

— Ло мə'р'ьз, ло qӧр'ьмсаг'е кӧр'е qӧр'ьмсаг'а, Зəйт'уна хушка мьн йа дəве тəйə, тӧ xwəйе xwə чəнд сəриайи, wəки п'е xwə гӧһе xwə дьхи,— ду ван хəбəрар'а əwи һьнəки дьране xwə ч'ир'ькандьн, вəгəр'йа сəр Сəрдар у хəбəрдана xwə пешда бьр,— кӧр'о Сəрдар һ'əйф һатийə дəре мале, лехə.

Сəрдар дəст авитə qəвза qəма ə'йсайи, qəмə жь тиренща р'ое бьрьqи, əwи дак'ӧта сəр Қ'əрəм. Қ'əрəм шьвдара xwə вəгьрт һьнəки пашоп'е чу, Сəрдар qəмə

Institut kurde de Paris

даwəшанд, ле шьвдаре К̣'əрəм жь дəрбе хwəйкьр. Wан чаха Аh'мəд жи р'асəри qəма хwə hат. К̣'əрəм диса пашоп'е чу тə'лəбəхтр'а сəр зьнарəкида ньк'ьси, сəр пьште wəлгəр'иа ə'рде. Аh'мəд у Сəрдарва бь нəмамти даданə сəр К̣'əрəме к'əти у Сəрдар qəма ə'йсиайи h'əта qəwата wи həбу кəвч'ка дьле К̣'əрəмда кьрə харе.

Бу нə'лина К̣'əрəм, ч'ə'ве хwə фьрə кьрьн, бəшəрəкə сьст ль сəр деме wи hатə ханекьрьне у р'öh'е хwə да.

— Дə həр'ə qöр'ьмсаг'е h'əрам, гəвəрбə, wəки эт'име мина тə вьра wада höрмəта мере мина Һ'əмид бəгер'а нəлизьн. Ду ван гьлиар'а əwан həрдöйа hьнəки ль ч'ə'ве həв ньhер'ин, паше жь щи фьрqас кьрьн. Һəма wан чаха сйарəк пешбəри wанр'а дəрк'əт, əw Сəбрие кöр'е Сəрдар бу. Əw чаwа ч'ə'в мəйт'е К̣'əрəм к'əт да ду сйара. Əwи Сəрдаре баве хwə наскьр, əwана хwə кəндале гелида шулькандьн. Ле Сəбри qəмə кəwəки авитə баве хwə, ле əw навмьла Аh'мəде кöр'е Һ'əмид бəгеда хар бу. Аh'мəд щида сəкьни шəwьши вəгəр'иа сəр Сəбри, мина мəйт'əки wəлгəр'йа, qəмə wеда пəкиа бу зьнгə-зьнга wе гелида hолбу.

Сəрдар hе зьрав qəтйайи дьр'əвйа, ле wəхта дит, кö Аh'мəд т'öнə шунда вəгəр'йа у чь дит ə'щевəкə qəwи Аh'мəд дьмьр, ле сəр h'афа гели Сəбрие кöр'е wи сəкьнибу.

Сəрдар т'əвhəвбу, кьр кö бəрбь Сəбри бе, ле саwəкə öса к'əтə дьле wи, əw щида бу р'ьсас, həр т'əне кьрə qир'ин у бь т'əпа hатə нав ч'ə'ве хwə.

— Сəбри, ло ширh'əрам, тö сəр к'ока мə р'уньшти, ньhа əме чаwа щава Һ'əмид бəге бьдьн.

— Бьщə'м,— бу qир'ина Сəбри, əw дəрба тəбу, ле бу хöре хəлqе.

Саwа дьле Сəрдар дьhа гöмрəh' бу у əwи зорда пə'ниа бəрбь бьне гели р'əви.

Сəбри чу сəр щьнйазе К̣'əрəм, бəлки həма гьлики бежеда, хатре хwə же бьхазə, ле əw иди мьрьбу. Əwи дəсте хwə дани сəр ə'нйа К̣'əрəм, к'əлогри бу, hесьр жь ч'ə'ве wи сəр мəйт'е К̣'əрəме фьqарəда барин.

Institut kurde de Paris

Сәбри бәре кьр мәйт'е К'әрәм бьдә орт'а хwә зин бьвә гӧнд, паше дӧшӧрмиш бу, wәки нә щайизә. Әwи т'әнтәри жь навмьла хwә ани харе, авитә сәр К'әрәм, лә'зәке щида сущлу сәкьни, паше hәспе хwә дәстк'еш кьр чу гӧнд, дәqәке шунда дәнг ль нава Qәрәqойине бәла бу, wәки Сәрдаре кӧр'е К'әләше р'испи К'әрәме кӧр'е П'әришане сәр хатре Зәйт'уна qиза Һ'әмид бәге кӧшт.

Чәнд гӧнди бәрәв бун данә, стуне кона у wәрьса, гьhиштьнә мәйт'е К'әрәм, дарәбәст данә чекьрьне мәйт' авитнә сәр анинә гӧнд.

П'әришане мина хwә hәрр'о мале хәлqеда к'ьнщ дьшуштьн. Әwе щава мьрьна кӧр'е хwә hе нәбhистьбу. Зина qиза п'ир Мирзо хwә малкер'а гиhанд у кьрә qир'ин.

— Ла бәләнгазе П'әришане, ла ч'ә'ве мьн р'ъжиае сәр хорте мина К'әрәм.

Wәхта П'әришане әв йәк бьhист, р'ӧh' жь wе чу, чоке wе сьст бун, әw хәр'ьqи.

Ав анин р'әшандьнә сәр ч'ә'ве П'әришане, лә'зәке шунда әw сәр хwәда hат. Дӧ хорта йәк жь wан Усьв бу е дьне Сәбри, әw hьлдан бьрнә мал, wәхта әw ч'ә'в щьнйазе К'әрәм к'әт hежа бу qир'ина wе ч'ьнщьр'ук сәр ч'ә'ве хwә дан, бь к'ӧлма синге хwә к'ӧта, хwә авитә сәр щьнйазе К'әрәм у мина хәзаләкә жь кара хwә к'уви буйи кьрә нә'лә-нә'л.

Щмаә'т т'ьжи мала П'әришанейә вькә вала бубу. П'ир Мирзо жи hатьбу wьр. Әw ль бәрсәриа мьри р'уньштьбу, qәwьл дьготьн. Гәләка ньфьр'и ль Сәрдар дькьрьн. Ле п'ир Мирзо щарана хwә нава wанр'а дькьр у дьгот:

— Щаньм, qӧрбан, h'әйран, hун чьма ньфьр'иа дькьн, йазийа мерьк ӧса бу. Сәр ә'нйа wи ӧса hатийә ньвисаре, wәки бьчуйа ада орт'а h'әвт бә'райә дур жи, диса әв р'ӧже пешийа wи буйа.

Хенщи П'әришане, чәнд пирәжьне дьне жи hатьбун, wана к'ьлам давитнә сәр К'әрәм дьгьрйан.

Institut kurde de Paris

Wəxта иди П'əришан жь hесра бьрйа əwe дəстпекьр ньват:

К'əрəм лао, К'əрəм лао,
Мьн нəдито, нəбинао.
Кöла дайке дьлда мао.

К'əрəм лао, К'əрəм лао,
Байис хере qəт нəвинь.
Хере жь зар'е хwə нəвинə.

К'əрəм лао, К'əрəм лао,
Дйа тə гöра сəре ч'йанə,
Дйа тə qьжка сəр wəрганə.

К'əрəм лао, К'əрəм лао,
Кöла дайке дьлда мао.

Дьбу кур'ина щмаə'те, т'əмам öса дьгьриан, кö гöне гöре сəре ч'йа ль П'əришане дьhат.

h'əта ниве шəве щмаə'т мала П'əришанеда бу лəг'лəмə. Wəxта дике нишəв бангдан' щмаə'т hеди-hеди бəла бу. Т'əне Усьв, Шьбли у Зöрбə малда ман. Р'ожтьра дьне ль нава мəзəле гöндда мəйт'е К'əрəм т'əслими хwəлие кьрьн. Бəжна wи, щанийа wийə тук'сьз бунə хöре хwəлийа сарə, бəйани.

Щмаə'т бь дьлəки шкəсти жь сəр мəзəл бəрбь гöнд вəдьгəр'йа, ле дурва лувə-лува П'əришане бу:

К'əрəм лао, К'əрəм лао,
Мьн нə дито, нə бинао.

58

Əw жи дö р'ож бу сəр у бəрат'е Сəрдар у Аh'мəд т'öнəбун, əве йəке ньк пешда дани, wəки т'ьлйа wан həрдöйа, жи т'əви кöштьна К'əрəмə.

Щава мьрьна К'əрəм бəре əшqəк авитə дьле Бəлгизар ханьме у h'əмид бəге, ле wəxта кöр'е wана дəрəнги дьк'əт, əw шабун дьле wанда бəрə-бəрə бəтр'əнг дьбу.

Кӧтасн саwəкə гьран ль qəфəса синге. Һ'əмид бəгеда qəсьрн, əw к'əтə т'ев у т'ава сəре хwə.

Wəйнахе wи сəрдап'е лəрьзин, мина мьришкəкə р'утькьри, кӧ ль бəр сӧр'а панза дəрəнги дьсəкьнə.

Иди чара Һ'əмид бəге, һатə бьр'ине, əwи дəй ль хӧлам-хьзмəтк'ара кьр, wəки һəр йəк жь wан йалнкида т'əркəсəри дьневə, һəр'ə Аһ'мəд бьвинə бинə.

◆

Ле жь һ'əмуйа зə'фтьр Сəбри бəр хwə дьк'əт, мина мумəке дьшəwьти, дьһ'əлйа, кӧштьна Аһ'мəд мина зьнарəки мəзьн сəр дьле wида wəлгəр'йа бу. Əwи дьгот, дьбьланд, дькьрə т'уфə-т'уф, ле ч'арə ль тьштəки нəдьбу, Аһ'мəд ль бира wи нəдьчу.

Ахьр нə Сəбри qəмə авитə Сəрдаре баве хwə, чьмкӧ əwи бəр ч'ə'ве хwə дит, əwи чаwа мина щəлатəки qəмə жь, бəр хwə к'ьшанд бь нəмамти р'агьртə сəр К'əрəме ə'рде к'əти, чок да ə'рде у qəмə к'ӧта кəвч'ка дьле хорт. Wəхте əв гьлйана дьк'əтнə бира wи, дьһатə бəр ч'ə'ве wи мəйт'е К'əрəм, хуна wийə гəвəзə, гол гьртийə, бадьлһəwа р'ьжиайи, əw мина шерəки һар, жь щи р'адбу, нава мале ӧса лəзə—лəз дьһат дьчу, кӧ щара пашьн К'əлəше р'испи хwə жи ə'щевмайи дьсəкьни ль wи дьньһер'и, сəре хwə бь һ'əйф дьһ'əжанд у дьле хwəда дьгот „Щаньм, чь ль əви qəwмийə, wəлləһ, əви һащə тьштəки һəйə, ле мьнр'а навежə".

К'əлəше р'испи мина һ'ьрч'əке к'əтбу нə'ле. Мəрьва ньзанбу тьрсана йане шəрмана, əw жь мала хwə дəрнəдьк'əт.

Сəбри дəрһəqа кӧштьна Аһ'мəд һəр Шьбли у Зӧрбе калке хwəр'а готьбу. Wəхта Зӧрбə əw йəк бьһистьбу ль нəвие хwə ньһер'и бу, бь фəсал к'ельми бу:

— Қəр'вə, лао, нə бежə, нə бьдə, wəки Һ'əмид дəрһəqа əве йəкеда бьбьһе, wе к'ока мə бьqəлинə, хwəлиа мə бьдə бе.

Шьбли бəгəмийа хwə дабу гьли-готьне Зӧрбə, wана

йа xwə кьрбу йəк, wəки мöг'дарəки ль р'у һəв нəк'əвьн, чька чаwа дьбə.

Сəбри wанр'а готбу, кö əwи дəрб авитийə Сəрдар, ле Аһ'мəд к'əтийə, диса бəрга тьштəки нəгьртьбу.

◆

Бəри эваребу, ə'змане жь йале р'оавае, кö бьнəлиа, жер'а дьгот qöлба ə'щəм, бь ə'wре р'əшə бьһаре һатбу ньхамтьне, ч'йае пешбəри гöнд иди һешин дькьрьн. We сале щара ə'wльн бу гöр'ина ə'wра. Жьне навсəр жь мала дəрдьк'əтьн, бəрбь р'ьзге дора мала дьчун, зьнаре мəзьн һьлдьдан ль сəр сəре xwəр'а давитьн, бəлки сала исальн к'ьле р'уне wан жи wəкə wан зьнара бьн. Гöр'ина ə'wра бəрə-бəрə незик дьбу. К'öтаси тə'ви баран гьртə сəр гöнд ч'ьлке we öса мəзьн бун, тə дьгот ль ə'змана дəве щер'а вəкьрьнə ав жь wан дьк'ьшə, һ'əйwане чоле бəрбь мале xwəйе xwə дьзвьр'и у qəдəрəке шунда нава гöндда һ'əму тьшт öса сəqьр'ибу, тə дьгот гöнд батмишбуйə, нəфəса кəсəки теда дəрнак'əвə. Wəхта баране вəкьр к'əскəсоре коне xwəйи р'əнгин вəгьрт, qизе бьч'ук qалмəqалбун, кö һəр'ьн сəр к'əскəсорер'а банздьн, wəки бьвнə кöр'.

Ньшкева ль һəрчар йале гöнд бу р'ьнгə-р'ьнга сьме һəспа, бу т'əqина тöла, wəйwəлера гöндиа, щəрдбашийа диса дак'öта сəр гöнд.

Зар'е кö һьнəки бəре һ'əwаск'аре к'əскəсоре буч р'əвин һəркəс бəрбь мале xwə, мина щущке мьришкайə, йе кö ль тəйра дьтьрсьн.

Щəрдбашийа qуч'е гöндə доста у дьжмьна гьртьн, гöллə мина тəйроке сəр гöндда барин.

Гöнди əве щаре р'абунə сəр п'йа, т'ьвьнга к'е һəбу, һəр кəс бəр qумаха мала xwə тəлиа агьр кьр, бəлки һəбуна xwə жь щəрдбашийа хьлаз бькə.

Бу шəр'əки гьрани, һеләһел. Wан чаха Зина qиза п'ир Мирзо жь маләке дəрк'əт, дьр'əвйа дьк'əтə маләкə

Institut kurde de Paris

дьне wанр'а гьли дькьр, wәкн щәрдбашийа чькьр, чь нәкьр.

Тә'рие п'әр у баске хwә һеди-һеди пәйайи сәр гөнде Qәрәqойнне у дәшта Арарате кьр.

Щәрдбашийа, кө һ'әта ньһа ль сәре qуч'а к'әтбунә т'ә'вйа дьһа дак'өтанә сәр гөнд. Әwә өса зә'ф бун, кө ль сәр һәр маләке се-чар сйар qәрәwьл дьсәкьнин, ле е дьне дьк'әтнә мала һ'әйwан, т'алан дәрдьхьстьн дьбьрьн.

Ль сәре гөнди йале саз дәнге гөлла, ә'wтина к'әлба, qир'нна к'өлфәт у зар'а чьqаси дьчу аwqаси гөмрәһ' дьбу. Һеwьрзәкә өса дьһат, кө тә дьгот гөнд дәмьрдаг' дьбә.

Нава wе шәва р'әшда ль нәwала, кө бәрбь сез дьчу, дө qәрәт'уйа хwә шулькандьн, бәрбь гөнде әрмәнийайә щинар, wәки бенә к'омәке. Әw Сәбри у Усьв бун.

Әwе шәве гәләк мер, зар'е сава һатнә көштьне, т'алан чу. Мала Һ'әмид бәге жи ве щаре һатә т'алан-кьрьне. Бәлгизар ханьм әwе шәве һ'әта сьве р'анәза „мале дьне һеч', әwе дьгот, Аһ'мәде мьн т'өнә, бу һивәкә бьне ә'wьр, гәло һәйә, йане дури wивә, ә'щевәк һатә сәре дьжмьне wи"·

Ле жь wе шәве ах у зартьр, жь ч'ьлке барана дөһ мәзьнтьр бун һесре Зәйт'уне. Көштьна К'әрәм нава р'ожәкеда әw өса һ'ал у маш кьр, кө әw мина гөләкә т'әзәвәбуйә, назьк ч'ьлмьси, бу qонщьк ль бәр стуне сәкьни.

Әwе дәзмала К'әрәм дәрдьхьст ле дыньһер'и, дьле wе дьк'ьзк'ьзи, дьбу хөлә—хөла һесра ль сәр һ'ьнаре сурәте wеда дьһатнә харе. Р'астә, Зина п'ир Мирзо хwә дө щара wер'а гиһанд, гьлие ширьн ль бәр wе р'етьн, ле тьштәк жь wан дәрнәк'әт.

Зине һ'әму мәщал дәлк' у фел данә хәбате, wәки Зәйт'уне бьдә инакьрьне, кө К'әрәм бь хwә гөнә-к'аре көштьна хwәйә, ле бадьлһәwа у щара пашьн wәх-та wе наве Сәрдар һьлда, Зәйт'уне авр'укә өса тә'л да wе, кө Зине щида бу qөром, кьр кө чәнд гьлие дөр'уйә дьне жи бежә ле Зәйт'уне дә'фәкә өса да wе, кө әwе

Institut kurde de Paris

т'әqлә да у анщах р'йа xwә дит, мәшийа у пер'а жи гот:

— Ла, ощаха мьн бәр xwә авите, Зәйт'уне, wә дит чәwа мьнда, ла мьразе xwә ша нәбуйе.

Ле Зәйт'уне әw хәбәрдан бәр тьштәки h'әсаб нәкьр. Qәрәбәрбанге, wәхта иди дәнге гӧлла сәqьр'и п'ир Мирзо дәрк'әтә бәр шемика xwә, кьр кӧ hәр'ә нава гӧнд бьньhер'ә, чька чь hәйә, к'и hатийә кӧштьне, к'и майә. Ле тьрсиа, дәри вәкьр чу hӧндӧр', к'әтә нава щи у жь мал дәрк'әт wан чаха, wәхта тиренще р'ое к'ӧләкер'а авитнә диwаре пешбәри wи.

Нава гӧндда мәрьв сәр hәвр'а дьчун дьhатьн, кур'әкур'а к'ӧлфәт бу дьгьриан, hьнәк сәва мәрьве кӧшти, ле е дьне сәва т'алане чуйи.

Wәхта п'ир Мирзо h'әму тьшт бьhист, әw чу сәр к'ошка мера р'абу сәр зьнарәки мәзьн, мина ду h'әму щәрдар'а, ве щаре диса кьрә qир'ин.

— Һәwар, гази, малино...

Нава гӧндда hа qалмәqалбу, кәсәки дәнге кәси нәдьбьhист, ләма п'ир Мирзо лә'зәке кәр'бу. Гӧндйа qәрәт'уйе wи ль сәр зьнер дитьн hьнәки сәwта xwә бьр'ин.

— Һәwар, гӧндино,— п'ир Мирзо диса qир'иа,— корани, сәд щари корани, Мирзо хәбәрдана xwә дӧщаркьр,— Зозана жьна Шьбли, дӧ зар'е we, Сәбрие Сәрдар, Усьве Ә'мо hатьнә кӧштьн. П'ир Мирзо гәлә наве дьне жи готьн, ле пашиеда диса гот, корани сәд щари корани, пьшта эла мә т'әмами шкәст, Аh'мәде кӧр'е Һ'әмид бәге hатә кӧштьне, корани, сәд щари корани. Ду ван гьлиар'а п'ир Мирзо жь сәр зьнер пәйабу.

Qалмәqал к'әтә нава гӧнд. Һ'әмид бәге у Бәлгизаре бь т'әпа данә нава ч'ә'ве xwә. Чәнд дәqа шунда ль бәр дәре мала wи эрдәк дьгәр'йан, ле сәр шемике бәг'дадикә сор, кӧ ль сәре дарәкива кьрбун, дьмьлмьли, әw нишана мьрьна хорте щаhьл бу.

Әwe р'оже ль мәзәле Qәрәqойинеда мәйт'е си у се мер жьн у зар'а т'әслими xwәлие кьрьн.

Ле п'ир Мирзо тьштәк йаньш готьбу Сәбри у Усьве.

нәһатбунә кӧштьне. Әwи т'ьре Аһ'мәд жи бь дәсте щәрде һатийә кӧштьне.

Бәлгизар ханьме гӧлие хwә пьзмам, к'езьн у лезьма бьр'ин, мәйт'е Аһ'мәдр'а т'эслими ах у бәре сар кьрьн. Зәйт'уне иди ньзанбу чь бькьра кӧштьна Аһ'мәде бьре we агьр у алава дьле weда дьһа гӧмрәһ'кьр. Әwа мина шьвькәкә, кӧ һәрдӧ сәрнава дьшәwьтә жь дәст хwә чу у һәма әwe эваре тә'лә, нәхwәш к'этә ньвине.

Зутьри жь гӧнде әрмәниайи щинар щав һат, wәки Карапет аг'а гӧнде хwә һьштйә, жь мал у һ'але хwә к'уви буйә. Әве щаве дьһа һ'ӧкӧмәки мәзьн ль сәр бәг һьшт.

Wәки бона мьрьна Аһ'мәд ль бәр дьле Бәлгизар ханьмеда бе, әwи гот:

— Ә'вда хwәде, бәсә бьгрийи, һьлбәт бәхте мәр'а бу, шина т'әв һәвала шайийә.

59

Чаwа Сәбри у Усьв гьһиштнә wи гӧнде әрмәниайи щинар, к'едәре Һ'әмзә сьт'ар бубу, Сурене әрмәни әw һе дурва дитбун у бәрбьр'и wан чу. Чәнд дәqа шунда дьһа wир'а һ'әму тьшт ә'йан бу дәрһәqа һ'ал wәхте бьнәлийе Qәрәqойине. Сурен һәр дәсте хwә qәwин ль һәв хьстьи qәрф хwә кьрьн у wа гот:

— Әм гәләки гӧнәк'арьн, мә дәрәнг эхьст, хуна аwqас мәрьве амьнә, т'амьн, щие бадә we бе р'етьне. Мә шӧхӧл те бәрдан: ле иди бефәйдәйә, әм һәр'ьн. Сәр ван гьлйа wи да пешийа һәр хорта к'уче гӧндә хьлохарор'а бәрбь п'әр'е гӧнди жорьн чу. Лә'зәке шунда әwи ль дәре аwайинки qӧбә к'ӧта, qизәкә букин дәрк'әтә дәрва бь шькбәр ньһер'и, ле wәхта Сурене әрмәни дит у нас кьр, әwана т'әглифи мал кьрьн. Сурен жи ль һьндава хwәда лаwьк т'әглифкьрьн. Әw һәр се т'әвайи чунә һӧндӧр'е аwайи бәр тәндуре р'уньштьн. Жь к'ӧнщәки аwайи дәрики бьч'ук дьчу бәрбь к'иләре әw дәри вәбу, мина шкәвтәкә тә'ри һатә ханекьрьне у Һ'әмзә бь бәж-

Institut kurde de Paris

на xwəйə ләwәнди дәрк'әт. Әw чаwа ч'ә'в меване беһ'ә-йам к'әт һьнәки бәшьри, ле лаwькә мьр'узкьрибун, бәнгзе wана тьштәки хере нәдьгот, ләма жи шькәкә бь саw ньqьти дьле Һ'әмзә.

— Wә херә, лаwькно?— Әwи пьрси?

— Иди чь хер? Сурене әрмәни бь зьмане кöрманщий т'әмьз щава wи да,— диса щәрде авитийә сәр гöнде wә. Ле әм вьра гöнәк'арьн, һәвале Умнов нәма хwәйә пашьнда әм дьданә баwәркьрьне, wәки әскәре Р'оме бәрбь Игдире дьләqә, ч'арәке бькьн, али бьнәлиа бькьн, баре бьра щигöһастьбьн. Ле мә дәрәнги эхьст.

Сәбри у Усьв т'әзә фә'мкьрьн чьма Сурен һьнәки бәре дәсте хwә qәwин ль һәв хьстьн у чьма хwә гöнәк'ар һ'әсавкьр бона щәрде, кö авитә ль сәр гöнде Qәрәqойине.

Умнов нәма хwә ньвиси бу һе wан р'ожа, wәхта öсйана Гöмрие у Сариqамише жь али һ'öкöмәтеда һаттьбу һ'ьнщьр'андьне.

Әwи, wа ньвиси бу:

„Пьзмаме мьн, Сурен, баwар бькә һ'ал у wәхте дьне иди тәва ә'йанә. Дьжмьн дьһа һарбунә, wана мәфәра щмаә'та хәбатк'ар дайә бьр'ине.

Чаwа дьхöенә ордийа Р'оме зутьри wе бәрбь ч'әме Әрәз бьләqә. Һ'әта жь wә те, али щмаә'те бькьн, qәт на бьра щигöһасти бьн. Бь т'әг'мина мьн дәрәнгик'әтьн гәләки зьрарә бона шöхöле т'әмами

Умнов".

Сурене әрмәни әв хәбәре нәме лаwькар'а һәма әзбәри жи готьн.

Иди һ'әму тьшт фә'мдари бу, жь wе р'оже әwан чунә гöнде Qәрәqойине щмаә'тер'а шьровәкьрьн, дәрһәqа щигöһастьна wан.

Ханекьрьна Сурене әрмәни жь йале п'ир Мирзода аwqаси жи бь сьдqе qәнщ нәһатә qәбулкьрьне.

Әwи нав ль гöндийа дьда, wәки кәс гöр'а wи нәкә, чьмкö әwи дьгот мьрие мә у әрмәнийава гор'еда, wе дьнйа дьнеда һәвр'а йолә начьн. Иди к'ö ма әм.

Institut kurde de Paris

Ле wəхта п'ир Мирзо р'асти Сурен дьhат бь ə'дəте кöрманщи дəсте хwəйи р'асте дьда сəр синге хwə, бь т'əhəрəки дöр'ути сəлам дьда wи у дьгот:

— К'ьриве Сурен, тö сəр ч'ə'ве мьн, сəр сəре мьн hати, к'əрəмкə əм həр'иə мал, əз у к'öлфəтва т'əфəк'уре диндара тəнə.

Сурен р'азьльхи ə'лам дькьр.

Һ'əмзə р'ое, иəwербу ль нава гöнд бьгəр'иа. Р'ое əwи хwə маләкə насə ит'барда вəдьшарт, ле эвар-эвар əw мале, кö сöр'а wи пе дəрбаз дьбу т'əмам дьhатнə щəм wи əwан дьданə инакьрьне, бона кö əw т'əwqe хwə жь Qəрəqoйине бьбьр'ьн. Ле хəбата Сурен, Һ'əмзə у лаwьке майин бəр чəтьнайе мəзьн дьсəкьни, чьмкö wан тьштəк дьгот, ле шех, п'ира, бəга, мəрьве кал у пир тьштəки дьне.

Сурен у Һ'əмзə мəсəлə жь Ур'ьсете данин, кö чька чаwа wьр п'алə у гöнди щмаə'та хəбатк'ар бунə хwəйе дəwлəте, к'əд у хwидана хwəдə h'əлал.

П'ир Мирзо, Зина qиза wи жи дьготьн, кö к'и həр'ə бəрбь ч'əме Əрəз wе жь дине хwə дəрк'əвə. Öса р'ож дəрбаз дьбун. Wə'дə дьбöhьри, h'але щмаə'те, хьрав дьбу, дьзи, т'алан чьqаси дьчун, бəрə'бəрə гöмрəh' дьбун.

Иди wəхте hьлгер'е бу. Əw жи дуз си у дö р'ож бу, кö Зəйт'ун тə'лə, нəхwəш к'əтбу ньвине. Һ'əмид бəге у Бəлгизар ханьме гəлə h'əким анинə сəр wе, п'ир Мирзо гəлəк qöрбан данə шəржекьрьне, Зине h'əзар щари фə'льк вəкьрьн бəрга тьштəки нəгьрт.

Зəйт'ун р'ож бь р'ож дəст хwə дьчу. Əwə бəтр'əнг бу, ч'ə'ве wе к'орда чубун, həстуйе сурəте wе бьжьqи бун, леве wе зьhа бубун у тəрк ле к'əтьбун. Əw иди илащ к'отьбу у hал-qал хəбəр дьда.

Зəйт'уне т'ьме наве К'əрəм hьлдьда, əwe дьгот „К'əрəм, hане дəзмала тə, на... Сəрдар... wəкы əз бьвмə дйа h'əвт зьк зар' жи диса щəм тə наминьм, К'əрəм hан дəзмала тə... К'əрəм тö гöh нади дəстəка мьн, ван пела жар буйə". Əw ньшкева жь щие хwə qöлоз дьбу р'удьньшт, дор у бəре хwə дьньhер'и, диса п'ор у п'ошман

Institut kurde de Paris

дьбу нə'лина we сəре xwə дьда сəр бə'лги, зур дьбу ньqьжкəке дьньhер'и, паше бьруйе we гьран дьбун, h'алqал, h'əзар т'öлə хəбəр дьда.

Бəлгизар ль бəр ньвина Зайт'уне бубу п'əпукəке. Əwe дьгот дьбьланд, ньфьр'и ль ə'дəте кал у бава дькьрьн, wəки хортəки мина К'əрəм щие бадə р'ьh'ина ə'дəте сəрхöрда чу, ле wəхта дьhатə бира we, кö К'əрəме шьване we дькарбу бьбуйа зə'вє we, Зəйт'ун бьстəнда, höрмəта h'əвт пеше wана бавита, əw hьнəки жь ньфьр'ие xwə п'ошман дьбу у həр т'əне h'əзьнгəкə к'ур дьhатə we, əwe сəре xwə дькьрə бəр xwə.

Ду кöштьна К'əрəмр'а Сəрдар иди жь гöнде Qəрəqойине к'уви бу. Əw бь р'əзадьлийа xwə чу ордие. Əwи wи бажаре бьч'укда qöльх дькьр. К'едəре h'əвсе мина делегöрəке кöндəвəдабу. Паше əw дəрбази т'опраха Р'оме бу.

60

Ч'йае Синəке хəмла xwə даwəшанд. Пайиз ль we бу дйар. Бина бае пайизе дьhат, ə'wре р'əш ль нава ə'змин шеwрa xwə дькьрьн. Ч'йа у бани, гəли у зьhоре Синəке иди хькə, халибун. Т'əне щина дəwса wəрга кузина к'əлба бу. Ль п'але hьнə т'опа кəрие пез ч'əнг вəдьдан, кьто-кьто дьбун дьч'ерйан. Wəхта мəрьва ле дьньhер'и, тə дьгот т'əнт'əрие Синəкейи гəwр р'ьт'ьлийə у щина бь р'исе qəр hивес кьрьнə. Бəлəкие бəрфе мина hекəле зивин иди xwə дабун qунт'аре ч'йае həрə бьльнд.

Hорə-hора к'оча бун. Бəрбь дəште р'ез бубун. Диса мина həрщар пешийа h'əмуйа к'оча H'əмид бəге дьчу. Бəг ль həспе шинбоз сйар бубу, дабу пешиа к'оча, ле хöлам у хьзмəк'ар к'оч бь h'əмди xwə дажотьн.

H'əмид бəг əwe дəме к'əтбу нава дöшöрмишбунəкə к'ур, əwи дани бира xwə т'əмамийа ə'мре xwəйи бöhöри, кöштьна Аh'мəд. H'əмид бəг, бəге бəре нинбу. Сьмеле wийə р'əшə qальн бəлайи сəр леве wи бубун, дəве wи т'əмам ньхамтбун, əwи нəфəсе к'ур р'адьhьштьн.

Institut kurde de Paris

Ду к'оча Һ'əмид бəге к'очс майин р'ез бубун, т'оз öса сəр wан к'əт бу, кö дурва əw нəдьһатьнə хане.

Qəрəqойине п'ашла хwəйə qьр'ещ ль пешбəри к'очəра вəкьрбу.

◆

Wан р'ожа Умнов иди жь Гöмрие щигöһасти Игдире бубу у пьрса бьнəлие qəзаева дöшöрмиш дьбу. Əw чəнд щара р'асти Сурене əрмəни у Һ'əмзə һатбу сьпартьн дабунə wан, wəки чь т'əһəри бькьн, щмаə'те бьднə т'əшкилкьрьне, wəки жь wи ə'мре нəмьрнəжи хьлаз бьн. Əw хəбат бь щарəкева Сурен, Һ'əмзə у лаwке майинр'а ль һəв һатбу.

◆

Шəв иди зиз бубу. Стəйрк ль нава ə'змане р'əшда öса дьч'ьрусин, öса п'əр'лəмиш дьдан, кö тə дьгот мьрщане чилə-qəрqаш сəр ластике р'əшда р'ьжианə у кьтокьто бунə.

Бае пайизе гöжə-гöж бу.

Сурен у Һ'əмзə бəре йа хwə кьрбунə йəк. Wана дəй ль гöндийа кьрьн, һəр кəс р'абу тарьш дəрхьстьн, баркьрьн у бəре хwə данə ч'əме Əрəз.

Һ'əта Һ'əмид бəг у п'ир Мирзо жи бь р'əзадьли бəре хwə дабунə wе ог'ьре. Ле һəр щарана льнге п'ир Мирзо ль кəвьра дьк'əт, əw дьньк'си у дьбу нə'лə-нə'ла wи у пер'а жи дьгот.

— Ощаха мьн мала щинаре хьрав мирас бькə, дикəки кор жи сəр wəрга wана нəһелə, чь буйə, ве шəве əм сəре р'йа хьстьнə. Бьра сəбьр бькьрьна һ'əта сьвə р'он дьбу' „Сьвə тə хер жи пер'а".

Qəрəбəрбанг бу. Wəхта иди к'əw к'əтə сьве к'оча мина гəwлазе каврана гьһиштнə ч'əме Əрəз.

Ль сəр п'ьра гöнде М-р'а к'оч дəрбаз бун. Льнг данинə сəр шемика ə'мьрəки т'əзə. Сəр хwəлийа Əрмəнис-

Institut kurde de Paris

тане, к’едәре чәнд р’ожа бәре qәйдә-qануне советие һатьбунә т’әстиqкьрьне.

Әрмәнистана Советие бь меванһ’ьзийа мәзьн, к’ӧрде к’очәрә бәрәдәр qәбулкьрьн, дәрге ә’мьре т’әзә ль пешбәри wан вәбун.

◆

Пешиа к’очада Һ’әмзә сйари дьһат, әw чәwа жь п’ьра Әрәз дәрбаз бу пешбәри wи ә’рәбәк бь һ’әмди xwә дьльвиа.

Һ’әмзә һәсп зәнгу кьр, xwә ә’рәбер’а гиһанд, кьр, кӧ жь we дәрбазбә, ле ньшкева дьзгина һәспе к’ьшанд, жь сәр һәспе банзда ә’рде.

Ә’рәбәчи жи пәйа бу. Әwи у Һ’әмзәва һәв һ’әмез, кьрьн, мина бьре ә’зиз һәв р’амусан, к’еф у һ’але һәв пьрсин. Ә’рәбәчи Меружан бу.

Тиренща р’ое сәлам дабунә һәр чар сәре Әләгәзе, бәрфа ль wьр ӧса сис бу, кӧ дьтәйиси, qьр’ави ль сәр гиһе дьбьрqи. Ч’ивә-ч’ива тәйр у туйа бу, бнәлие Qәрәqойинейә бәре гӧнде Q-да щиwар бун.

Сьва we р’ожа паизе әшqәк авитбу дьле wан. Әw сьвә гәләки һ’әwаск’ар у xwәш бу.

Әw сьва ә’мьре т’әзә бу.

К’ьтеба ә’wльн к’ӧта бу.

С. 1959

INSTITUT KURDE DE PARIS
Bibliothèque

Institut kurde de Paris

Сәh'иде Ибо

К'ӧрде р'еwи

Սաիդե Իբո
Ճամփորդ քուրդը
(քրդերեն)

«Սովետական գրող» հրատարակչություն
Երևան 1979

Саиде Ибо
Курд-путник
(На курдском языке)
Издательство «Советакан грох»
Ереван, 1979

Institut kurde de Paris

Р'едакторе щавдар— **Щасьме Щәлил**
Шькькл'еш—**М. С. Саргси'ан**
Р'едакторе техникие — **И. Б. Авагйан**
Коректор— **Ә'гите Абаси**

ВФ 09448 Т'әмбә 1473 **Тираж 500**

Т'әслими нәшьрхане кьрьнә 29/IX—1978 с.
Бона чапкьрьне һатийә qолкьрьне 27/II 1979 с.
Бәлгнәшьре чапкьрьне 10,08
Бәлгнәшьре хöдан 8,6+1 шькләк
К'аг'әз № 1 84×108[1]/32. Qимәт 75 к.
Ереван—9, Терйан 91, нәширәта «Советакан грог'»

Нәшьрхана 1 йа сәрwертийа сәнайа полиграфиаейә **комитеа** пресаейә дәwләте, р'әх Совета министрәд Р'еспублика **Әрмәнистанейә** Советиейә Сосиалистие.

Ереван, Алавердйан 65.

Типография № 1 Госкомитета по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. Арм. ССР, Ереван, ул. Алавердяна, 65.

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Qимəт 75 к.

Institut kurde de Paris

K.C